

Φοιτήτρια: Αναστασία Πορτάρη
Επόπτες καθηγητές: Ιφιγένεια Λεβέντη
Γιώργος Φακορέλης

Τίτλος πτυχιακής εργασίας:

*ΜΑΡΜΑΡΙΝΕΣ, ΜΕΤΑΛΛΙΚΕΣ ΕΝΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ
ΤΡΟΠΟΙ ΣΤΕΡΕΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ
ΓΛΥΠΤΩΝ 5^{ΟΥ} π.Χ. ΑΙ.*

- *ΝΑΟΣ ΑΦΑΙΑΣ ΑΘΗΝΑΣ ΣΤΗΝ ΑΙΤΙΝΑ*
- *ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΣΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑ*
- *ΠΑΡΘΕΝΩΝ*

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 5836/1
Ημερ. Εισ.: 13-09-2007
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΙΑΚΑ
2006
ΠΟΡ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	1
2. ΠΡΟΛΟΓΟΣ	2
3. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
4. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΝΑΟΥ ΑΘΗΝΑΣ ΑΦΑΙΑΣ	8
5. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΣ	30
6. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ	73
7. ΕΙΚΟΝΕΣ	
8. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία διαπραγματεύεται τις μεταλλικές και τις μαρμάρινες ενθέσεις που εντοπίζονται στα αρχιτεκτονικά γλυπτά των αετωμάτων τριών δημοφιλών ναών της αρχαιότητας καθώς και τους τρόπους στερέωσης των αετωματικών γλυπτών τους. Πρόκειται για τις εναέτιες συνθέσεις του ναού της Αφαιάς Αθηνάς στην Αίγινα, του ναού του Διός στην Ολυμπία και τέλος του Παρθενώνα στην Ακρόπολη των Αθηνών. Στόχος της μελέτης είναι η κατηγοριοποίηση των ενθέσεων σύμφωνα με υλικό τους καθώς και η διεξαγωγή επιπρόσθετων συμπερασμάτων και παρατηρήσεων όσον αφορά στον τρόπο στερέωσης των εναέτιων γλυπτών.

Πιο συγκεκριμένα παρατηρώντας κανείς τα αγάλματα των προαναφερθέντων ναών εντοπίζει τόρμους στους οποίους κάποτε ήταν προσαρμοσμένοι μεταλλικοί ή μαρμάρيني σύνδεσμοι (γόμφοι, τένοντες) οι οποίοι χρησίμευαν στην ενσωμάτωση μαρμάρινων μελών (γόμφοι). Επιπροσθέτως, εντοπίζονται μεταλλικές προσθήκες στοιχείων, όπως σύμβολα, στεφάνια, στοιχεία της κόμης κλπ. τα οποία εντίθενται σε τόρμους για την διακόσμηση και τον χαρακτηρισμό των μορφών. Τέλος, τα εναέτια γλυπτά στερεώνονται στο οριζόντιο γείσο ή στο τύμπανο του αετώματος με μεταλλικούς συνδέσμους και γόμφους, προσαρμοσμένους σε τόρμους. Εξαιρετικής σημασίας για την ανεύρεση της θέσης των αετωματικών γλυπτών των ναών είναι η αντιστοιχία των εναπομεινάντων τόρμων του οριζόντιου γείσου και του ορθοστάτη του τυμπάνου με αυτούς που εντοπίζονται σε ορισμένα σπαράγματα γλυπτών.

Στα πλαίσια μιας προπτυχιακής εργασίας με σκοπό τη μελέτη των μεταλλικών και των μαρμάρινων ενθέσεων οι οποίες υιοθετούνται στην ελληνική πλαστική από αρκετά νωρίς περιορίσαμε το αντικείμενο μελέτης χρονολογικά και γεωγραφικά¹.

Επιλέχθηκε η διαπραγμάτευση των προαναφερθέντων εναέτιων συνθέσεων καθώς αυτές καλύπτουν το χρονικό εύρος του 5^{ου} π.Χ. αι. αντιπροσωπεύοντας παράλληλα τις στιλιστικές εξελίξεις στην ελληνική πλαστική. Τα αετώματα του ναού της Αφαιάς Αθηνάς αντανakλούν την αποκορύφωση της αρχαϊκής πλαστικής. Ομοίως, οι αετωματικές συνθέσεις του ναού του Διός στην Ολυμπία αποτελούν την κορωνίδα του πρώιμου αυστηρού ρυθμού ενώ το Παρθενώνειο στιλ ισοδυναμεί με το

---

¹ Προσθήκες μεταλλικών κοσμημάτων στις άκρες των πλοκάμων της κόμης στο στήθος και στην πλάτη εντοπίζονται στον κορμό του κολοσσικού κούρου, ύψους περίπου 9μ., που απεικόνιζε τον θεό Απόλλωνα. Ο κορμός, η λεκάνη, το αριστερό άκρο χέρι, μέρος του άκρου ποδιού καθώς και η βάση βρέθηκαν δίπλα στον οίκο των Ναξίων. Χρονολογείται στον ύστερο 7^ο αι. π.Χ.

απόγειο του ώριμου κλασικού ρυθμού. Παρά τις στιλιστικές αλλαγές οι προσθήκες μεταλλικών και μαρμάρινων στοιχείων παραμένουν στο προσκήνιο.

Γεωγραφικά οι ναοί αυτοί ιδρυμένοι στο σημαντικό εμπορικό κέντρο της Αίγινας, το πανελλήνιο ιερό της Ολυμπίας και στον ιερό βράχο του σημαντικότερου οικονομικού-πολιτικού και πολιτισμικού άστεως του 5^{ου} π.Χ. αι. αντίστοιχα, βρίσκονται στην καρδιά των εξελίξεων και της ανάπτυξης του αρχαιοελληνικού κόσμου.

Αναφορικά στη δομή της εργασίας, αυτή ακολουθεί την άνωθεν οριοθέτηση. Οι ενθέσεις και οι τρόποι στερέωσης των αρχιτεκτονικών γλυπτών θα μελετηθούν κατά γεωγραφική και χρονολογική ακολουθία. Επομένως, αρχικά εξετάζονται τα εναέτια γλυπτά του ναού της Αφαιάς Αθηνάς, εν συνεχεία του ναού του Διός στην Ολυμπία και τέλος οι αετωματικές συνθέσεις του Παρθενώνα. Η κατηγοριοποίηση των μεταλλικών και των μαρμάρινων προσαρτήσεων περιλαμβάνεται στο τελευταίο κεφάλαιο με τα λοιπά συμπεράσματα.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους επόπτες καθηγητές κα Ιφιγένεια Λεβέντη και κ. Γιώργο Φακορέλη για την συνεργασία τους. Ειδικότερα την κα. Λεβέντη τόσο για την καθοδήγησή όσο και για τις χρήσιμες παρατηρήσεις και συμβουλές. Επιπλέον, τον καθηγητή γερμανικής γλώσσας κ. Ηλία Διαμάντη για την πολύτιμη βοήθεια του στην κατανόηση των γερμανικών κειμένων. Για την ενθάρρυνση, την συμπαράσταση και την κάλυψη των εξόδων θα ήθελα να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου, και ιδιαίτερα στην μητέρα μου, Αριάδνη, η οποία στάθηκε δίπλα μου και σε αυτή μου την προσπάθεια.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ναός Αφαιίας Αθηνάς

Ο ναός της Αφαιίας Αθηνάς χρονολογείται στις αρχές του 5^{ου} π.Χ. αι. Είναι δωρικός περίπτερος με βαριές αναλογίες που επιτρέπουν τον χαρακτηρισμό του ως μεταβατικού μεταξύ αρχαϊκών και κλασσικών χρόνων. Ο ναός είναι κατασκευασμένος από τοπικό λίθο, τον Αιγινίτη ενώ τα εναέτια γλυπτά είναι σμιλευμένα σε παριανό μάρμαρο²(Εικ.1).

Οι εναέτιες συνθέσεις παρίσταναν μάχες Αιγινιτών ηρώων στην Τροία (Εικ. 5 α-β). Πιο συγκεκριμένα, το ανατολικό αέτωμα χρονολογείται στη δεκαετία 490-480 και αντικατέστησε το προηγούμενο στα πρώιμα κλασσικά χρόνια για άγνωστο σε μας λόγο³. Σε αυτό απεικονίζεται σκηνή μάχης κατά τον Τρωικό πόλεμο στην οποία συμμετείχαν ο γιός του μυθικού βασιλιά της Αίγινας Αιακού Τελαμών, ο Ηρακλής και ο Ιόλαος εναντίον του Λαομέδοντα και των γιών του. Στο κέντρο της αετωματικής σύνθεσης απεικονιζόταν η θεά Αθηνά στον τύπο του θεού κριτή με το δεξί χέρι το οποίο καλυπτόταν από την αιγίδα. Ομοίως στο δυτικό αέτωμα, τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του οποίου χρονολογούνται στις αρχές του 5^{ου} π.Χ. αι., εκατέρωθεν της ιστάμενης θεάς Αθηνάς αναπαρίσταται μάχη του Τρωικού πολέμου στην οποία συμμετείχαν ο Αίας ο Τελαμώνιος και ο αδερφός του Τεύκρος. Παρά την ομοιότητα του περιεχομένου των εναέτιων συνθέσεων, αυτές διαφέρουν στην τεχνοτροπία καθώς η σύνθεση του ανατολικού αετώματος παρουσιάζει μεγαλύτερη συνοχή και κινητικότητα ενώ παράλληλα επιχειρείται η έκφραση του πόνου στα πρόσωπα των αρχιτεκτονικών γλυπτών. Με άλλα λόγια η αρχαϊκή τεχνοτροπία που χαρακτηρίζει της άκαμπτες και χωρίς συνοχή και πλαστική ένταση μορφές του δυτικού αετώματος υπερβαίνεται στην εναέτια σύνθεση του ανατολικού αετώματος.

Σήμερα, τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του ναού της Αφαιίας Αθηνάς εκτίθενται στην Γλυπτοθήκη του Μονάχου (Εικ.4) ενώ σπαράγματα της αρχικής σύνθεσης του ανατολικού αετώματος βρίσκονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας.

Ναός του Διός στην Ολυμπία

Οι εργασίες ανέγερσης του ναού του Διός στην Ολυμπία άρχισαν το 468 π.Χ. και τελείωσαν το 460 ή το 456 π.Χ.(Εικ. 2). Είναι δωρικός περίπτερος, κατασκευασμένος από ντόπιο, πορώδη, κογχυλιάτη λίθο, επεξεργασμένο με

² . Gruben 2000, 129-135. X.Θ. Μπούρας 1999, 235.

³ . Rolley 1994.

εξαιρετική ακρίβεια και καλυμμένο με λεπτό μαρμαροκονίαμα σε όλες τις εξωτερικές επιφάνειες⁴. Τα αρχιτεκτονικά γλυπτά είναι σμιλευμένα σε παριανό μάρμαρο.

Ο Πausanίας μας πληροφορεί ότι οι δαπάνες κατασκευής του ναού και του λατρευτικού αγάλματος καλύφθηκαν από τα λάφυρα των Ηλείων μετά την καταστροφή της Πίσας. Αρχιτέκτονας του ναού ήταν ο Λίβων από την Ήλιδα.

Το τύμπανο των αετωμάτων του ναού του Ολυμπίου Διός ανέρχεται σε ύψος 3.30μ., μήκος 26,40μ. και βάθος τουλάχιστον 0,84μ⁵. Η σύνθεση του ανατολικού αετώματος παριστάνει την προετοιμασία της αρματοδρομίας μεταξύ του Οινόμαου και του Πέλοπα⁶. Στο κέντρο της εναέτιας σύνθεσης απεικονίζεται ιστάμενος Δίας, μη ορατός στους παρευρισκόμενους, υποδηλώνοντας την αυθεντία του θείου και την θεία τιμωρία για τον όρκο που δόθηκε πριν των αγώνα και δεν τηρήθηκε. Η σύνθεση χαρακτηρίζεται από στατικότητα και συμμετρία (Εικ.6, 8).

Στο δυτικό αέτωμα του ναού του Διός παριστάνεται μάχη μεταξύ Κενταύρων και Λαπιθών. Στο κέντρο απεικονίζεται ιστάμενος Απόλλωνας στον τύπο του θεού κριτή με εκτεταμένο το δεξί χέρι⁷. Παρά την κινητικότητα και την ένταση που διέπει την σύνθεση η συμμετρία ακολουθείται (Εικ.7-8).

Οι αετωματικές συνθέσεις του ναού του Ολυμπίου Διός αποτελούν το απόγειο του πρώιμου αυστηρού ρυθμού. Αποδίδεται επιτυχώς η έκφραση του προσώπου και επιχειρείται η απόδοση της κίνησης μολονότι δεν επιτυγχάνεται η φυσιοκρατία. Τα ενδύματα απεικονίζονται βαριά με εξαιρετικά καμπύλες πτυχές εξυπηρετώντας τους κανόνες φωτοσκίασης. Η ανατομία του σώματος καλύπτεται συχνά εξ ολοκλήρου από το ένδυμα. Παρά ταύτα, η απόδοση των πτυχών συχνά δεν είναι ορθή καθώς δεν ακολουθεί την κίνηση του σώματος⁸. Όταν το σώμα απεικονίζεται ακάλυπτο αποδίδεται σε αυτό με εξαιρετικό τρόπο η ηλικία⁹.

Ο Pausanίας μας πληροφορεί λανθασμένα όσον αφορά την ταύτιση ορισμένων μορφών. Επιπροσθέτως, τόσο η απόδοση του ανατολικού αετώματος στον Παιώνιο από τη Μένδη όσο και του δυτικού στο Αλκαμένη είναι εσφαλμένη και

---

⁴ . Gruben 2000, 68. X.Θ. Μπούρας 1999, 238.

⁵ . Cardiner 1925, 246.

⁶ . Pausanίας 5.13.1.

⁷ . Σε στάση θεού κριτή απεικονίζεται και η Αθηνά του ανατολικού αετώματος του ναού της Αφαιάς Αθηνάς. Βλ. παραπάνω.

⁸ . Βλ. παρακάτω, πτυχές ενδύματος της μορφής E του δυτικού αετώματος του ναού του Ολυμπίου Διός.

⁹ . Βλ. παρακάτω, μορφή N ανατολικού αετώματος του ναού του Ολυμπίου Διός.

ενδεχομένως οφείλεται στην δυσερμηνεία της ενεπίγραφης βάσης της Νίκης του Παιωνίου.

Στα αρχιτεκτονικά γλυπτά του ναού του Διός εντοπίζονται επιδιορθώσεις οι οποίες ενδεχομένως οφείλονται κυρίως στην έντονη σεισμική δραστηριότητα της περιοχής¹⁰. Ο ναός του Διός κατέρρευσε από σεισμό και τελικά καλύφθηκε από πέντε σχεδόν μέτρα αλλουβιακής άμμου για να ανασκαφούν τον 19^ο αι. από ομάδα Γερμανών Αρχαιολόγων.

Σήμερα, τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του ναού του Διός εκτίθενται στο Μουσείο της Ολυμπίας (Εικ. 6-7).

Παρθενών

Οι εργασίες οικοδόμησης του Παρθενώνα άρχισαν το 447 και ολοκληρώθηκαν το 438 π.Χ. (Εικ. 3). Παρά ταύτα, τα αρχιτεκτονικά γλυπτά δεν τοποθετήθηκαν στα αετώματα πριν το 332 π.Χ. Ο Παρθενών είναι δωρικός ναός με ιωνικά στοιχεία. Στην κάτοψη είναι οκτάστυλος, περίπτερος ναός με εξάστυλο αμφιπρόστυλο σηκό χτισμένος πάνω στον Προπαρθενώνα ο οποίος καταστράφηκε κατά τους Μηδικούς πολέμους. Ο ναός είναι κατασκευασμένος εξ ολοκλήρου από πεντελικό μάρμαρο, συμπεριλαμβανομένου του γλυπτού διακόσμου. Αρχιτέκτονες ήταν ο Ικτίνος και ο Καλλικράτης ενώ όσον αφορά στον γλυπτό διάκοσμο επικεφαλής ήταν ο Φειδίας¹¹.

Η θεματικές των εναέτιων συνθέσεων είναι γνωστές από την περιγραφή του Πausανία¹². Ειδικότερα, στο ανατολικό αέτωμα παριστανόταν η γέννηση της θεάς Αθηνάς από το κεφάλι του Δία. Εκατέρωθεν των πρωταγωνιστών απεικονίζονταν ολύμπιοι θεοί ενώ στις άκρες του αετώματος παριστανόταν το ανερχόμενο άρμα του ήλιου και το κατερχόμενο της Σελήνης, υποδηλώνοντας την αυγή μιας νέας ένδοξης εποχής για το άστυ και την πόλη των Αθηνών (Εικ. 9-10).

Η δυτική εναέτια σύνθεση απεικόνιζε την έριδα της θεάς Αθηνάς και του Ποσειδώνα για την κυριαρχία στην αττική γη. Στο κέντρο του αετώματος παριστάνονταν η ελιά, δώρο της θεάς Αθηνάς στην αττική γη και ο κεραυνός του Δία με την ρήψη του οποίου έληξε η διαμάχη μεταξύ των θεών¹³. Εκατέρωθεν οι δίφροι των θεών διοχέτευαν την ένταση της κεντρικής σκηνής στο υπόλοιπο τμήμα του

¹⁰. Grunauer 1981, 279-280.

¹¹. Πλούταρχος XIII, 4.

¹². Πausανίας 1.24.5.

¹³. βλ. παράσταση υδρίας Πέλλας, Pallagia 1993, εικ.11, και περιγραφή Δεσπίνης 1983, 65.

αετώματος. Ενδεχομένως κριτές ήταν οι ήρωες - βασιλιάδες της Αττικής οι μορφές των οποίων ήταν τοποθετημένες κοντά στις άκρες του αετώματος (Εικ. 11-12).

Τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του Παρθενώνα αδιαμφισβήτητα αποτελούν ένα έξοχο παράδειγμα της κορωνίδας του ώριμου κλασικού ρυθμού. Οι μορφές απεικονίζονται εξειδικευμένες, παριστάμενες ωστόσο φυσιοκρατικά όσον αφορά την ανατομία του σώματος, την κίνηση και την απόδοση του ενδύματος.

Κατά τους όψιμους ρωμαϊκούς χρόνους ο Παρθενώνας υπέστη καταστροφές από πυρκαγιά οι οποίες αποκαταστάθηκαν στα χρόνια του Ιουλιανού του Αποστάτη. Κατά τον 4^ο και 5^ο μ.Χ. αι. καταστράφηκε το μεγαλύτερο τμήμα της ανατολικής πλευράς και του γλυπτού διακόσμου όταν ιδρύθηκε στο εσωτερικό του ναού εκκλησία. Η εκκλησία κατά την Φραγκοκρατία μετατράπηκε σε καθολική μητρόπολη ενώ αργότερα σε τζαμί.

Το 1674 ο Jacques Carrey επισκεπτόμενος την ακρόπολη σχεδίασε τα αετώματα του Παρθενώνα¹⁴. Τα σχέδια του Carrey αποτελούν την κύρια πηγή πληροφόρησης για την θέση των εναπομεινάντων γλυπτών και την κατάσταση που αυτά σώζονταν κατά την περίοδο εκείνη (Εικ. 9-12).

Κατά την πολιορκία του φρουρίου της Ακροπόλεως από τους Ενετούς το 1687, έκρηξη πυρίτιδας οδήγησε στην κατάρρευση του σηκού και των περισσότερων από τους κίονες της βόρειας πλευράς και αποφέροντας ένα επιπρόσθετο πλήγμα στα αρχιτεκτονικά γλυπτά. Ωστόσο, ο γλυπτός διάκοσμος του Παρθενώνα δέχθηκε το μεγαλύτερο πλήγμα το 1802 – 1803 όταν αφαιρέθηκαν από τον λόρδο Έλγιν τα περισσότερα από τα γλυπτά, αλλάζοντας ριζικά την εικόνα των αετωμάτων.

Σήμερα τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του Παρθενώνα εκτίθενται στο Βρετανικό Μουσείο, στο Μουσείο Ακροπόλεως και στο Μουσείο του Λούβρου.

---

¹⁴ . Bowie & Thimme 1971.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΝΑΟΣ ΑΦΑΙΑΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΑΕΤΩΜΑ

Θέμα: Τρωικός πόλεμος (Εικ. 5 α-β).

Ο.Ι : Η μορφή της Αθηνάς Ο.Ι απεικονιζόταν ως ιστάμενη γυναικεία μορφή στο κέντρο του αετώματος, βρισκόμενη σε διασκελισμό με εκτεταμένο το αριστερό χέρι πάνω στο οποίο έπεφτε η αιγίδα. Στο κεφάλι φέρει αττικό κράνος. Στο δεξί χέρι θα έδραττε μεταλλικό δόρυ. Σήμερα σώζονται η κεφαλή, ένα θραύσμα από το αριστερό άκρο χέρι με μέρος από την αιγίδα, ο δεξιός ώμος καθώς και δυο θραύσματα με τα πέλματα. Υπολείμματα γραπτής διακόσμησης παρατηρούνται στο οπίσθιο μέρος του κράνους¹⁵(Εικ. 5 α-β).

Στερέωση:

■ Η Ο.Ι ήταν τοποθετημένη στο κέντρο της αετωματικής σύνθεσης, καλύπτοντας το γείσο 5. Έχουν ανευρεθεί δυο θραύσματα από την πλίνθο της Ο.Ι η οποία ήταν ακανόνιστου σχήματος. Τα θραύσματα διατηρούν ίχνη από τα πέλματα της Αθηνάς τα οποία αναπαρίστανται σε διασκελισμό με διεύθυνση προς τα αριστερά¹⁶ (Εικ. 13).

Ενθέσεις:

1. Τρεις τόρμοι περιμετρικά του μετώπου χρησίμευαν στην ένθεση ενιαίου μολύβδινου τμήματος στο οποίο απεικονιζόταν η κόμη που κάλυπτε το μέτωπο της μορφής (Εικ.17). Πιο συγκεκριμένα, στο κέντρο του μετώπου έχει διανοιχτεί ένας τόρμος ενώ οι υπόλοιποι δυο βρίσκονται εκατέρωθεν πάνω από το τελείωμα των φρυδιών¹⁷ (Εικ. 14-16). Δεν διατηρούνται ίχνη των μεταλλικών συνδέσμων.

2. Κυματιστοί μολύβδινοι βόστρυχοι προσαρτήθηκαν στην δεξιά πλευρά της μορφής Ο.Ι. Οι βόστρυχοι θα απέληγαν στο στήθος και στερεώνονταν σε τρεις τόρμους εκ των οποίων οι δυο είναι διανοιγμένοι στο λαιμό και ο ένας στον ώμο (Εικ. 15).

3. Στην αριστερή πλαϊνή όψη εντοπίζονται ένας τόρμος πίσω από το αυτί, δυο επάλληλοι στο λαιμό και ένας τέταρτος χαμηλότερα για την ένθεση μολύβδινων κυματοειδών βοστρύχων οι οποίοι επίσης απέληγαν στο στήθος¹⁸ (Εικ. 16).

---

¹⁵ . Brinkmann 2003, κατ. 289.

¹⁶ . Ohly 2001, 14, 16, 29-31.

¹⁷ . Ohly 2001, 21, εικ. 11.

¹⁸ . Ohly 2001, 16-20.

4. Ένας τόρμος παρατηρείται στους λοβούς των αυτιών για την προσάρτηση μεταλλικών ενωτίων (Εικ. 15-18). Δεν διατηρείται ο μεταλλικός σύνδεσμος.

5. Μαρμάρινο εξάρτημα του κράνους είχε προσαρτηθεί στην δεξιά πλευρά της κεφαλής, πίσω από το αυτί, με μολύβδινο σύνδεσμο ο οποίος διατηρείται (Εικ 15, 17). Ειδικότερα, πρόκειται για την απόληξη του μαρμάρινου προστατευτικού του αυχένα στην πρόσθια όψη του λαιμού. Στην αντίστοιχη αριστερή όψη διατηρείται τμήμα του μαρμάρινου εξαρτήματος του κράνους ενώ σε αντίθεση με την δεξιά πλευρά ο μολύβδινος σύνδεσμος δεν σώζεται¹⁹.(Εικ. 16, 18).

6. Στην κορυφή του κράνους υπάρχει ορθογώνιας διατομής τόμος για την προσάρτηση του λοφίου . Αξιοσημείωτος είναι ο τρόπος ένθεσης του λοφίου (Εικ. 19). Το αρχικό λοφίο της μορφής δεν ταίριαζε στο αέτωμα λόγω έλλειψης χώρου. Για το λόγω αυτό ο γλύπτης πραγματοποίησε κάποιες τροποποιήσεις.

Η μια πλευρά του τόρμου παρουσιάζει από ένα σημείο κ.ε. απότομη λοξή κλίση προς το πρόσθιο μέρος του κεφαλιού. Αυτή η παρέμβαση ήταν απαραίτητη καθώς το λοφίο μπορούσε να εισαχθεί από τα πλάγια με ελαφριά κλίση και να τοποθετηθεί όρθιο. Ωστόσο αυτό προϋπέθετε μικρότερη προεξοχή του λοφίου από την αρχική για να χωρά στον τόρμο. Επειδή όμως η μικρότερη προεξοχή δεν έφτανε μέχρι τον πυθμένα του τόρμου, χρησιμοποιήθηκε ένα μικρό ορθογώνιο τμήμα μαρμάρου το οποίο τοποθετήθηκε στον πυθμένα για να επιτευχθεί η αποτελεσματικότερη στερέωση του λοφίου πάνω στο κράνος (Εικ. 20). Η κάτω επιφάνειά του σχημάτιζε τόξο ενώ η άνω ήταν επεξεργασμένη ώστε να δημιουργηθούν μικρά αυλάκια. Ο Ohly εκφράζει με βεβαιότητα την άποψη ότι το τμήμα αυτό προέρχεται από την προεξοχή του αρχικού λοφίου από την οποία αποκολλήθηκε με τρυπάνι²⁰.

7. Το δεξί άκρο χέρι δράττει την παρυφή της αιγίδας η οποία διαμορφώνεται σε πλαστικές προτομές όφρων²¹ (Εικ. 21-22). Η απόληξη της αιγίδας ακριβώς πάνω από τον δείκτη του χεριού έχει λαξευτεί δημιουργώντας τόρμο με τρεις κάθετες μεταξύ τους πλευρές. Στο μέσον του τόρμου εξέχει μεταλλικός γόμφος για την ένθεση των προβαλλόμενων όφρων. Η Αθηνά ενδεχομένως έδραττε στο χέρι της μια από τις προτομές των όφρων²², όπως διαπιστώνεται από τον μεταλλικό γόμπο που περιβάλλεται από το μικρό δάκτυλο του χεριού της.

---

¹⁹ . ο.π., 21, εικ. 12, πίν. 3.

²⁰ . ο.π., 21-23, εικ. 13-16.

²¹ . ο.π., 27, πίν. 10.

²² . πρβ. με Αθηνά από εναέτια σύνθεση Γιγαντομαχίας στο Μουσείο Ακροπόλεως, Ohly 2001, 27, εικ. 23.

Ο.ΙΙ : Πολεμιστής στην αριστερή κερκίδα του αετώματος, αντίπαλος του πολεμιστή Ο.ΙΙΙ²³ (ένας από τους γιούς του Λαομέδοντα;²⁴)(Εικ. 23).

Σήμερα διασώζονται: ο κορμός με τμήμα της ασπίδας, το δεξί χέρι, το αριστερό χέρι με τμήμα από την ασπίδα, ένα θραύσμα ασπίδας, η κεφαλή, ο δεξιός μηρός, η δεξιά κνήμη, η δεξιά φτέρνα (Εικ. 23).

Ο πολεμιστής απεικονίζεται σε σφοδρό διασκελισμό. Στο δεξί χέρι ίσως έδραττε δόρυ όπως διαφαίνεται από την στάση της μορφής. Στο αριστερό χέρι ο πολεμιστής Ο.ΙΙ φέρει ασπίδα. Επιπροσθέτως, κορινθιακό κράνος, φορεμένο ανορθόδοξα, καλύπτει το άνω μέρος της κεφαλής. Ελλείψει χώρου το κράνος δεν θα έφερε λοφίο. Η κατεργασία της κόμης αποκαλύπτει έντονη χρήση τρυπανιού. Σημαντική για την κατεργασία της ασπίδας είναι η δημιουργία σημείου μέτρησης στο κέντρο του εξωτερικού τμήματος της λαβής²⁵. Αυτό αποτελείται από δυο μικρά κυκλικά σημάδια²⁶.

■ Στερέωση:

Ο πολεμιστής Ο.ΙΙ ήταν τοποθετημένος πάνω στον αρμό των γείσων 5 και 6. Παρά ταύτα, οδηγούμαστε σ' αυτή την υπόθεση στηριζόμενοι εξολοκλήρου από τα ίχνη των κοιλοτήτων ένθεσης τα οποία υφίστανται πάνω στα θραύσματα Η 35 και Η 36 του γείσου 6. Σε αυτά διαγράφεται το σχήμα της πλίνθου η οποία θα συνέχιζε στο γείσο 5. Δυστυχώς δεν διασώζεται το τμήμα πάνω στο οποίο απέληγε το δεξί σκέλος του Ο.ΙΙ στο γείσο 5 (Εικ. 24).

Ενθέσεις:

1. Τρεις τόρμοι στην ηβική χώρα χρησίμευαν για την ένθεση ενιαίου μεταλλικού τμήματος, στο οποίο αποδίδονταν οι βόστρυχοι της ηβικής χώρας. (Εικ. 25). Η εφαρμογή αυτή είναι ασυνήθιστη στα γλυπτά της Αίγινας. Η επιφάνεια προσάρτησής είχε κατεργαστεί λεία. Σε δυο από τους τρεις τόρμους εναπομένουν τμήματα των χάλκινων συνδέσμων που συγκρατούσαν το μεταλλικό τμήμα²⁷.

2. Για την στερέωση της ασπίδας διανοίχτηκαν τέσσερις τόρμοι στο αριστερό χέρι και ένας ακριβώς κάτω από τον βραχίονα, πάνω στην ασπίδα. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ασπίδα και ο κορμός ήταν σμιλευμένα σε ενιαίο τμήμα μαρμάρου (Εικ. 26, 27 α-β).

²³ . Ohly 2001, πιν. 12.

²⁴ . Ohly 2001, 64.

²⁵ . Η ίδια τεχνική ακολουθείται στη μορφή L του ανατολικού αετώματος του ναού του Διός στην Ολυμπία, βλ. σ. 41-42.

²⁶ . Ohly 2001, 39.

²⁷ . Ohly 2001, 37.

Αντίθετα, η λαβή της ασπίδας ήταν επεξεργασμένη ξεχωριστά. Η τελευταία ήταν προσαρμοσμένη πάνω στο χέρι του πολεμιστή με χάλκινο σύνδεσμο. Υπολείμματα των χάλκινων συνδέσμων έχουν διατηρηθεί στους δυο από τους πέντε προαναφερθέντες τόρμους²⁸.

3. Η μορφή δεν φορά το κράνος αλλά αυτό αποδίδεται ανασηκωμένο στην κεφαλή. Ο γλύπτης είχε λαξεύσει με τη σμίλη σε μεγάλο βάθος το άνοιγμα του κράνους για τα μάτια και το πρόσωπο του πολεμιστή²⁹. Το βάθος της λάξευσης καθίσταται πλέον ορατό καθώς λείπει το πρόσθιο τμήμα του κράνους (Εικ. 28 α-γ). Επιπλέον, θα μπορούσε να υποτεθεί ότι το εν λόγω τμήμα της κεφαλής έχει λαξευτεί για την προσάρτηση μαρμαρίνου υπολοιπίου. Αναφορικά με τον τόρμο τριγωνικής διατομής ο οποίος παρατηρείται στο πρόσθιο μέρος του κράνους (Εικ. 29), πρόκειται για το κάτω τμήμα του σμιλευμένου πάνω στην κόμη κράνους.

Ο.ΙΙΙ : Πολεμιστής στην αριστερή κερκίδα του αετώματος, αντίπαλος του Ο.ΙΙ (Εικ. 30).

Παριστάνεται ως ιστάμενη, οπλισμένη, γυμνή, ανδρική μορφή. Το άνω μέρος του κορμού κλίνει προς τα πίσω. Στο δεξί εκτεταμένο χέρι θα έδραττε κάποιο αντικείμενο, ίσως ξίφος, η θήκη του οποίου ήταν προσαρμοσμένη στον αριστερό μηρό. Το αριστερό χέρι με την ασπίδα, εκτείνεται προς τα κάτω.

Σώζονται: ο κορμός, ο αριστερός μηρός, τα πέλματα που ακουμπούν σε πλίνθο, θραύσματα του αριστερού χεριού με τμήματα της ασπίδας, το άνω μέρος του δεξιού χεριού. Στο θραύσμα του δεξιού πέλματος καθίσταται εμφανές το πλαστικό περίγραμμα της κνημίδας, το οποίο κατά την αρχαιότητα έφερε γραπτό διάκοσμο.

■ Στερέωση:

Η μορφή Ο.ΙΙΙ εδραζόταν στην αριστερή κερκίδα του γείσου 6 αμέσως μετά τον πολεμιστή Ο.ΙΙ. Στο διασωθέν τμήμα του δαπέδου Η36 διαφαίνεται η αρχή της της κοιλότητας ένθεσης της πλίνθου του Ο.ΙΙΙ (Εικ. 31).

Ενθέσεις:

1. Τα δυο θραύσματα από το αριστερό χέρι με τμήμα από την ασπίδα περιλαμβάνουν την λαβή της τελευταίας. Το αριστερό χέρι και η ασπίδα ήταν σμιλευμένα σε ενιαίο τμήμα μαρμάρου. Στο μέρος που θα ξεκινούσε η ασπίδα υπάρχει κοίλη οριζόντια

---

²⁸ . Ohly 2001, 38-29.

²⁹ . Ohly 2001, 36.

επιφάνεια με τρεις τóρμους για την στερέωσή της πάνω στην μορφή με χάλκινους συνδέσμους³⁰.

2. Στην ωμοπλάτη παρατηρείται τóρμος σε σχήμα ρόμβου για την στερέωση της ασπίδας μέσω χάλκινου συνδέσμου³¹ (Εικ. 32). Οι τέσσερις πλευρές του ρόμβου ήταν 0,015 μ. ενώ το βάθος του συνδέσμου ανερχόταν στα 0,063 μ.

3. Στον αριστερό μηρό ένας χάλκινος κρυμμένος ήλος συγκρατούσε τη θήκη με το ξίφος. Εξαίρεση αποτελεί η απουσία τóρμου στον δεξιό ώμο για την προσάρτηση της ταινίας του ξίφους (Εικ. 33). Ενδεχομένως το ξίφος να ήταν μαρμάρινο ενώ η θήκη μολύβδινη.

Ο.IV: Πολεμιστής- βοηθός στην αριστερή κερκίδα του αετώματος (Ιόλαος;³²) (Εικ. 34). Απεικονίζεται σε σφοδρό διασκελισμό. Ο Ο.IV. σπεύδει να βοηθήσει τον πολεμιστή Ο.III. είτε πιάνοντας τον ενώ ο προηγούμενος πέφτει είτε δίνοντας του οπλισμό που θα κρατούσε στα χέρια³³. Ο οπλισμός αυτός ίσως ήταν ένα κράνος το οποίο έδραττε στο δεξί χέρι καθώς και ένα δόρυ το οποίο έφερε στο δεξί.

Σώζονται: κεφάλι και κορμός, κάτω μέρος δεξιού χεριού, αριστερό και δεξί σκέλος συμπληρωμένα με συγκολλούμενα θραύσματα.

Στο οπίσθιο μέρος της κεφαλής η κόμη ήταν αποδοσμένη με γραπτή διακόσμηση³⁴ (Εικ. 35).

■ Στερέωση:

Ο Ο.IV τοποθετείται στο γείσο 7. Στο Η 37 φέρει ίχνη της πλίνθου στην οποία στεκόταν ο πολεμιστής. Η πλίνθος απέληγε στο θραύσμα Η39 του γείσου 8. Σε αυτό το τμήμα της πλίνθου στηριζόταν το αριστερό πέλμα της μορφής (Εικ. 36).

Ο.V : Τοξότης στην αριστερή κερκίδα του ανατολικού αετώματος (Ηρακλής;³⁵) (Εικ. 37, 40). Ο Ο.V απεικονίζεται γονατισμένος, στοχεύοντας με το τόξο του ίσως προς τον Ο.II.

Σώζονται: κεφαλή με κράνος- λεοντοκεφαλή, αριστερό χέρι, αριστερός μηρός, δεξί σκέλος. Το κράνος έχει ως μπροστινή όψη μια λεοντοκεφαλή. Αντίθετα το οπίσθιο μέρος του κράνους έφερε γραπτή διακόσμηση³⁶ (Εικ.38, 39β).

³⁰ . Ohly 2001, 46, πιν. 20.

³¹ . Ohly 2001, 46.

³² . Ohly 2001, 64.

³³ . ο.π., 57.

³⁴ . Βλ. παρακάτω, μορφή L του δυτικού αετώματος του ναού του Διός στην Ολυμπία.

³⁵ . Ohly 2001, 62.

■ Στερέωση:

Ο Ο.V τοποθετείται στους αρμούς των γείσων 7 και 8. Το μοναδικό πειστήριο είναι το ίχνος της πλίνθου η οποία έφερε το δεξί πέλμα της μορφής πάνω στο Η40 (Εικ. 36). Στο γείσο 7 δεν σώζεται τμήμα του δαπέδου του σημείου πάνω στο οποίο στεκόταν η μορφή.

Ενθέσεις:

Ο Ο.V. έφερε, πάνω από τον χιτώνα, θώρακα ο οποίος ωστόσο δεν διασώθηκε. Ο τελευταίος θα αποδίδονταν γραπτά ως δερμάτινος. Ο θώρακας στην οπίσθια όψη αποτελούνταν συλλήβδην από δυο μέρη. Αυτό που προστάτευε το άνω μέρος της πλάτης και αυτό που κάλυπτε το κάτω μέρος της πλάτης (Εικ. 40).

1. Στο άνω τμήμα του θώρακα της οπίσθια όψης ήταν προσαρτημένο στη γένεση του λαιμού ένα επιπλέον τμήμα για την προστασία του αυχένα³⁷. Ο γλύπτης επέλεξε την προσθήκη αυτή για να διευκολύνει την εργασία του. Πρώτα αναγκάστηκε να σμιλεύσει το προστατευτικό τμήμα του αυχένα του κράνους. Το τελευταίο δεν θα ήταν δυνατό να κατεργαστεί εάν το άνω μέρος του θώρακα σμιλευόταν εξολοκλήρου σε ένα ενιαίο τμήμα μαρμάρου.

Η προσθήκη επιτεύχθηκε με την διάνοιξη ορθογώνιου τόρμου. Στον πυθμένα του διανοιχθηκε ένας επιπρόσθετος τόρμος στον οποίο μέχρι σήμερα διατηρούνται υπολείμματα από τον χάλκινο σύνδεσμο. Ο τελευταίος χρησίμευε στην στερέωση της μαρμάρινης ένθεσης μέσα στον τόρμο (Εικ. 41).

2. Το άνω μέρος του θώρακα της οπίσθιας όψης της μορφής έφερε ακριβώς πίσω από τις μασχάλες ένθετες, μαρμάρινες ταινίες οι οποίες κρέμονταν ελεύθερα στο οπίσθιο μέρος των βραχιόνων του τοξότη³⁸. Με τον τρόπο αυτό του εξασφαλιζόταν ελευθερία κινήσεων. Οι ταινίες ήταν προσαρτημένες σε μεγάλων διαστάσεων τόρμους κάτω από τους οποίους η επιφάνεια ήταν επιπεδοποιημένη με μικρά χτυπήματα της σμίλης για την επίτευξη μεγαλύτερης σταθερότητας (Εικ. 42-43, 46β). Στον τόρμο της αριστερής επιμήκυνσης σώζεται μέχρι σήμερα, σφηνωμένο γερά ένα τμήμα της μαρμάρινης ένθεσης.

3. Ο θώρακας έφερε επίσης ένα λεπτό ένθετο τμήμα μαρμάρου στον κάθε ώμο. Τα τμήματα αυτά ήταν προσαρτημένα με σκοπό την προστασία του πρόσθιου μέρους των ώμων και ονομάζονταν περισπίδες.

---

³⁶. Brinkmann 2003, κατ. 290, εικ. 290.1, 290.2.

³⁷. Ohly 2001, 67.

³⁸. Ohly 2001, 67-8.

Ο τοξότης είχε ανασηκωμένο το περισπίδα του ώμου για να μπορέσει να σηκώσει με ευκολία το δεξί χέρι και να στοχεύσει με το τόξο. Ένας επίπεδος σύνδεσμος κατεργασμένος κατάλληλα σε σχήμα γλώσσας είχε εισαχθεί στον θώρακα, σταθεροποιημένος με μικρούς χάλκινους συνδέσμους με σκοπό την συγκράτηση της δεξιάς περισπίδας. Επιπλέον, ο γλύπτης στερέωσε τον επίπεδο σύνδεσμο με μια ισχυρή σφήνα στον ώμο του τοξότη.

Σήμερα σώζεται μόνο ένα μικρό τμήμα της μαρμάρινης περισπίδας του δεξιού ώμου. Στην γωνία προσάρτησής της εμφανίζεται ένα μικρό τμήμα χαλκού από τον σύνδεσμο. Στον ώμο καθίσταται πλέον ορατή η λειασμένη και ελαφρώς χτυπημένη με τη σμίλη επιφάνεια προσάρτησης και ο τόρμος. Το κορδόνι το οποίο στην πραγματικότητα χρησιμοποιείτο για το δέσιμο της περισπίδας με το πρόσθιο μέρος του θώρακα ήταν είτε μεταλλικό είτε γραπτό. Εάν υποθέσουμε ότι ίσχυε η πρώτη εκδοχή τότε το μεταλλικό κορδόνι ίσως στρέφονταν μετέωρο προς τα πάνω (Εικ. 44). Η περισπίδα του αριστερού ώμου αποδιδόταν πλαστικά πάνω στον θώρακα και σώζεται μέχρι σήμερα (Εικ. 46α). Με γραπτή διακόσμηση απεικονιζόταν το κουμπί γύρω από το οποίο ο τοξότης γύριζε το κορδόνι, δένοντας με τον τρόπο αυτό το προστατευτικό με τον θώρακα αποδιδόταν γραπτά. Στο κάτω μέρος του θώρακα, στην οπίσθια αριστερή πλευρά της μορφής, υπήρχε ένα ορθογώνιο τμήμα. Αυτό αποτελείται από πέντε επιμέρους ίσων διαστάσεων μαρμάρινα ορθογώνια τμήματα – λωρίδες τα οποία είναι τοποθετημένα κάθετα, το ένα δίπλα και πάνω στο άλλο (Εικ. 37, 40, 47). Οι λωρίδες δεν ήταν ραμμένες μεταξύ τους αλλά δεμένες με τρία κορδόνια. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνονταν η ελαστικότητα του δερμάτινου θώρακα αφού αυτές είτε χαλάρωναν είτε έσφιγγαν. Αριστερότερα από τις λωρίδες, κάτω από τη μασχάλη του τοξότη υπήρχε στον θώρακα κάθετη παρυφή. Πρόκειται για το σημείο στο οποίο άνοιγε ο θώρακας. Τα τρία κορδόνια διαμέσου της παρυφής δένονταν γύρω από τρία κουμπιά σε κόμπους στο πρόσθιο μέρος του θώρακα³⁹. Το δέσιμο ήταν αποδοσμένο με γραπτή διακόσμηση η οποία δεν διατηρείται σήμερα.

5. Τη μέση του τοξότη περιέτρεχαν ορθογώνιες πτέρυγες, τοποθετημένες κάθετα σε δύο επίπεδα (Εικ. 40, 47). Είχαν παρασκευαστεί έντεκα (11) μαρμάρινες πτέρυγες οι οποίες πλέον δεν διατηρούνται⁴⁰. Παρά ταύτα την ύπαρξή τους υποδεικνύουν οι διασωθέντες τόρμοι. Πιο συγκεκριμένα:

---

³⁹. Ohly 2001, 69-70.

⁴⁰. Ohly 2001, 70-71.

- Μπροστά από το αριστερό ισχίο μια (1) πτέρυγα ήταν προσαρμοσμένη σε έναν ιδιαίτερα στιβαρό τόρμο μαζί με τη φαρέτρα. Ένας μικρότερος τόρμος, ακριβώς δίπλα από τον προαναφερθέντα, οφείλεται ενδεχομένως σε ρωμαϊκή προσθήκη. Οι σύνδεσμοι οι οποίοι χρησίμευαν για την στερέωση των πτερύγων στους τόρμους δεν διατηρούνται.

- Μπροστά από αυτό, με κατεύθυνση προς τον αριστερό μηρό, ήταν εισαγμένο ένα ζεύγος πτερύγων της πάνω και της κάτω σειράς. Στο άνω μέρος του μηρού που είναι καλυμμένο από τον χιτώνα εντοπίζεται ένας τόρμος, ενώ στον μηρό υπάρχει επίσης ένας τόρμος για την προσάρτηση του ίδιου ζεύγους πτερύγων. Οι σύνδεσμοι δεν σώζονται.

- Στο ύψος του αριστερού μηρού ήταν ενσωματωμένο το ζεύγος της τέταρτης και της πέμπτης πτέρυγας, οι οποίες ήταν κατεργασμένες σε ενιαίο τμήμα μαρμάρου. Ο τόρμος βρίσκεται κοντά στον προηγούμενο τόρμο, στην παρυφή του θώρακα. Οι σύνδεσμοι δεν διατηρούνται.

- Ακολούθως, ένας τόρμος στον αριστερό μηρό περιέκλειε δυο πτέρυγες, την έκτη και την έβδομη, η οποίες ήταν επίσης επεξεργασμένες σε ενιαίο τμήμα μαρμάρου. Δεν εντοπίζονται ίχνη από τους συνδέσμους.

- Η όγδοη και η ένατη πτέρυγα, σμιλευμένες σε ενιαίο τμήμα μαρμάρου, στερεώνονταν σε τόρμο στην κοιλιά του τοξότη και είχαν σχήμα ουράς χελιδονιού. Δυστυχώς δεν διατηρείται ο σύνδεσμος μέσω του οποίου στερεώνονταν οι πτέρυγες στον τόρμο.

- Η δέκατη και η ενδέκατη πτέρυγα, παραγμένες σε ενιαίο τμήμα μαρμάρου προσαρμόζονταν σε τόρμο πάνω από τον δεξιό μηρό της μορφής. Δεν σώζονται ίχνη του συνδέσμου.

5. Στο κράνος, ακριβώς πάνω από τους κροτάφους, εντοπίζεται ορθογώνιος τόρμος με ενσωματωμένο τμήμα μαρμάρου για την προσάρτηση των παραγναθίδων (Εικ.33). Οι τελευταίες ενδεχομένως απεικονίζονταν ανασηκωμένες⁴¹ (Εικ. 28 α).

Ο.VI: Πολεμιστής πεσμένος στην αριστερή άκρη του αετώματος (Εικ. 48).

Σώζονται: κεφαλή, τμήμα του αριστερού βραχίονα, κάτω τμήμα αριστερού χεριού, αριστερό σκέλος από την κνήμη κ.ε., δεξί σκέλος σε τρία θραύσματα (μηρός, κνήμη, πέλμα).

---

⁴¹ . Ohly 2001, 66, εικ. 55.

■ Στερέωση:

Ο Ο.VI κάλυπτε το μεγαλύτερο μέρος του γείσου 8 στο οποίο διατηρούνται ίχνη από την κοιλότητα ένθεσης της πλίνθου. Ωστόσο, αν και δεν σώζονται στοιχεία, τα σκέλη της μορφής από της κνήμες και έπειτα θα ήταν τοποθετημένα στο βόρειο τμήμα του γείσου 9 (Εικ. 36). Μάλιστα τα δάχτυλα του δεξιού πέλματος θα εξείχαν ελαφρώς από το μέτωπο του οριζόντιου γείσου (Εικ. 49). Ομοίως τα δάχτυλα του δεξιού χεριού.

Ενθέσεις:

1. Το αττικό κράνος περιτρέχουν στο μέτωπο τρεις οριζόντιες προεξοχές. Στις δυο οριζόντιες εμβυθύνσεις που δημιουργούνται μεταξύ των τριών προεξοχών υπάρχει μια σειρά τóρμων στην κάθε μια για την ένθεση μεταλλικών βοστρύχων⁴² (Εικ. 50-51). Υπολείμματα μολύβδινων βοστρύχων εντοπίζονται έως σήμερα μέσα στους τóρμους.

2. Στην πρόσθια πλευρά του κράνους εντοπίζεται ένας τóρμος με υπολείμματα του μολύβδινου συνδέσμου για την προσάρτηση του μαρμάρινου λοφίου (Εικ. 50).

3. Στην αριστερή πλευρά του προσώπου αντί για το αυτί υπάρχει λάξευση καθώς και δυο τóρμοι στους οποίους ήταν ενσωματωμένοι μακριοί, χονδροειδείς μολύβδινοι βόστρυχοι. Στους τóρμους ενυπάρχουν υπολείμματα του μετάλλου⁴³ (Εικ. 52).

4. Στην δεξιά πλευρά του προσώπου διανοίχτηκε ένας τóρμος ακριβώς πίσω από τον λοβό του αυτιού για την προσάρτηση της παραγναθίδας⁴⁴ (Εικ. 53).

5. Στον δεξιό μηρό εντοπίζεται τóρμος ενδεχομένως για την προσάρτηση ενός βέλους⁴⁵. Δεν έχουν ανευρεθεί θραύσματα από βέλη. Ίσως τα βέλη ήταν κατασκευασμένα από μέταλλο (Εικ. 54).

Ο.VII : Πολεμιστής στη δεξιά κερκίδα του αετώματος με κράνος, ξίφος και ασπίδα.

Σώζονται: δεξί πέλμα με πλαστικό περίγραμμα κνημίδας (Ο.VII α), κάτω μέρος δεξιού σκέλους (Ο.VII β,γ), κάτω μέρος αριστερού σκέλους, δεξιός καρπός και κάτω άκρο χεριού, δεξιός βραχίονας με τμήμα ασπίδας, θραύσμα πλίνθου (Εικ. 55).

■ Στερέωση: Ο Ο.VII κάλυπτε το γείσο 5 από το οποίο διασώζεται το τμήμα Η34. Το τελευταίο φέρει ίχνη του σχήματος της κοιλότητας ένθεσης της πλίνθου.

Ενθέσεις:

⁴² .ο.π., 76-77, πίν. 36, 38, εικ. 67-68..

⁴³ . Ohly 1976, 76-79, εικ. 67, 70, πίν. 37.

⁴⁴ . ό.π., 76, εικ. 68.

⁴⁵ . Ohly 2001, 76.

1. Στο θραύσμα του δεξιού χεριού τα δάχτυλα σφίγγουν σε γροθιά. Ο κυκλικός διαμπερής τόρμος στο κέντρο υποδηλώνει ότι ο πολεμιστής έδραττε στο δεξί χέρι κάποιο αντικείμενο. Ενδεχομένως πρόκειται για ξίφος ή για δόρυ σε αντιστοιχία με τον Ο.ΙΙ⁴⁶.

2. Στο θραύσμα του δεξιού βραχίονα το οποίο φέρει τμήμα της ασπίδας παρατηρείται τόρμος για την ένθεση γόμφου ο οποίος συγκρατούσε το κάτω τμήμα του χεριού.

3. Δυσερμήνευτοι τόρμοι εντοπίζονται περιμετρικά της θραυσμένης επιφάνειας της ασπίδας.

Ο.VIII : Τραυματισμένος αντίπαλος στη δεξιά κερκίδα του αετώματος.

Σώζονται: αριστερό χέρι, δεξιός βραχίονας και αγκώνας με λαβή ασπίδας, αριστερός μηρός, δεξί σκέλος που φέρει τμήμα του ενδύματος στον μηρό και πλαστικό περίγραμμα κνημίδας στο πέλμα (Εικ. 56).

■ Στερέωση: Ο Ο.VIII τοποθετείται στο γείσο 4. Στο θραύσμα H32 σώζεται το σχήμα της κοιλότητας ένθεσης του τμήματος της πλίνθου πάνω στο οποίο απέληγε το δεξί σκέλος της μορφής (Εικ. 57). Οχτώ τόρμοι κυκλικής διατομής έχουν διανοιχτεί στην πλαϊνή αριστερή πλευρά της πλίνθου του δεξιού πέλματος για την στερέωση της στο οριζόντιο γείσο του αετώματος. Παρά ταύτα δεν εντοπίζονται ούτε σύνδεσμοι μέσα στους τόρμους ούτε αντίστοιχοι τόρμοι στην ανώτερη επιφάνεια του οριζόντιου γείσου. Το γεγονός αυτό οδήγησε τον D. Ohly στην υπόθεση ότι στην κοιλότητα ένθεσης της πλίνθου που παρατηρείται στο θραύσμα H32 του γείσου 4 ήταν τοποθετημένο τμήμα μολύβδου το οποίο περίβαλε την πλίνθο προσδίδοντας της αποτελεσματικότερη στερέωση⁴⁷.

Ενθέσεις:

1. Διαμπερής τόρμος εντοπίζεται στη λαβή της ασπίδας με σκοπό την στερέωση της. Ο σύνδεσμος θα απέληγε σε μεταλλικό κόσμημα στην ορατή προς τον θεατή πλευρά της ασπίδας⁴⁸ (Εικ.58).

Ο.IX : Πολεμιστής- Βοηθός στη δεξιά κερκίδα του αετώματος. Σώζεται η κεφαλή η οποία φέρει κράνος (Εικ. 60). Εμφανής είναι η γραπτή διακόσμηση γεωμετρικών σχημάτων-ρόμβων στο οπίσθιο μέρος του κράνους. Επιπρόσθετα, σώζονται

---

⁴⁶ . Ohly 2001, 86, πίν 43.

⁴⁷ . Ohly 2001, 90-91, εικ. 73.

⁴⁸ . Ohly 2001, 90, πίν. 50.

αποσπασματικά τα σκέλη τα οποία βρίσκονται σε διασκελισμό (Εικ. 61). Το αριστερό σκέλος απεικονίζεται λυγισμένο προς τα μπροστά ενώ το δεξί είναι τεντωμένο προς τα πίσω.

■ Στερέωση: Το μέγεθος και η θεματική συμμετρία της μορφής την τοποθετούν στο γείσο 3. Παρά ταύτα, πέρα από τα παραπάνω κριτήρια, δεν υφίστανται στοιχεία για την τεκμηρίωση αυτής της υπόθεσης. Δυστυχώς, δεν έχει ανευρεθεί το τμήμα του δαπέδου του οριζόντιου γείσου πάνω στο οποίο ήταν τοποθετημένο το σωζόμενο θραύσμα από την πλίνθο του πολεμιστή (Εικ. 57). Αντί αυτού, στην κοιλότητα ένθεσης της πλίνθου στο τμήμα του γείσου H31 ίσως αντιστοιχεί το τμήμα της πλίνθου στο οποίο πατούσε το δεξί πέλμα της μορφής. Ωστόσο το τελευταίο δεν σώζεται.

Ενθέσεις:

1. Μολύβδινοι βόστρυχοι ήταν ένθετοι σε μια σειρά τόρμων περιμετρικά του προστατευτικού του αυχένα⁴⁹.
2. Στις πλαϊνές πλευρές του κράνους, μπροστά από κάθε αντί, υπάρχει διανοιγμένος ορθογώνιος τόρμος για την προσθήκη των παραγναθίδων. Οι τελευταίες ίσως απεικονίζονταν ανασηκωμένες (Εικ. 62). Οι μεγάλες διαστάσεις των ορθογώνιων τόρμων καθώς και ο τόρμος κυκλικής διατομής διανοιγμένος στην αριστερή πλευρά, πάνω στο κράνος, συνηγορούν στην υπόθεση αυτή⁵⁰ (Εικ. 62).

Ο.Χ. : Τοξότης στην δεξιά κερκίδα του αετώματος.

Σώζεται η κεφαλή σε δυο συγκολλούμενα θραύσματα, ένα τμήμα του θώρακα και το αριστερό σκέλος, από τον μηρό έως τον αστράγαλο. Η γραπτή διακόσμηση στα γένια απέτρεψε την σμίλευση τους. Ακολούθως, το θραύσμα του θώρακα φέρει τμήμα των πτυχών του χιτώνα καθώς και πλαστική ταινία η οποία συγκρατούσε τη φαρέτρα. Η ταινία έφερε επίσης γραπτή διακόσμηση. Το στοιχείο αυτό σε συνδυασμό με τη στάση της μορφής επισφραγίζει την υπόθεση ότι πρόκειται για τοξότη⁵¹.

■ Στερέωση: Ο τοξότης στεκόταν στην δεξιά κερκίδα του αετώματος ακριβώς μπροστά από τη μορφή Ο. ΧΙ, πάνω στο γείσο 3. Δεν σώζονται στοιχεία της στερέωσής του πάνω στο οριζόντιο γείσο του αετώματος ή στον ορθοστάτη του τυμπάνου (Εικ. 57).

---

⁴⁹ . Ohly 2001, 94, πίν. 52.

⁵⁰ . ό.π.

⁵¹ . ό.π. πίν 62-63.

1. Το θραύσμα από την κεφαλή σώζει στην αριστερή πλευρά του προσώπου έναν ορθογώνιο τόρμο στον κρόταφο και δυο μικρότερους κυκλικούς, χαμηλότερα. Αυτοί χρησίμευαν στην ένθεση μολύβδινων συνδέσμων και την στερέωση των μαρμάρινων παραγναθίδων όπως διαπιστώνεται από το σωζόμενο μαρμάρινο τμήμα της αριστερής παραγναθίδας⁵² (Εικ 63). Από το σημείο αυτό το οπίσθιο μέρος της κεφαλής είναι θραυσμένο.

Ο. XI : Πολεμιστής που πεθαίνει στην δεξιά άκρη του αετώματος (Εικ. 65). Παριστάνεται γυμνή ανδρική μορφή που φέρει οπλισμό: κράνος και ασπίδα. Ο πολεμιστής απεικονίζεται πεσμένος στο δάπεδο του αετώματος κρατώντας την ασπίδα του στο αριστερό χέρι και ταυτοχρόνως στηρίζοντας τον κορμό του στο δεξί χέρι. Το βλέμμα του είναι στραμμένο προς την ανώτερη επιφάνεια του οριζόντιου γείσου. Η μορφή είναι λαξευμένη λεπτομερώς αμφίπλευρα. Η ασπίδα ανασυστάθηκε σχεδόν ολόκληρη με την συγκόλληση των σωζόμενων θραυσμάτων. Σώζονται επίσης το κεφάλι και ο κορμός, το αριστερό και το δεξί χέρι, το αριστερό και το δεξί σκέλος σε συγκολλούμενα θραύσματα.

■ Στερέωση: Τοποθετείται στη δεξιά άκρη του αετώματος στα γείσα 1, 2 (Εικ. 57).

Ο πολεμιστής Ο.ΧΙ δεν ήταν τοποθετημένος πάνω σε πλίνθο⁵³. Εξετάζοντας την οπίσθια όψη της μορφής καθίσταται φανερό ότι το τμήμα της ασπίδας που ακουμπά στο οριζόντιο γείσο είναι εν μέρει ακατέργαστο και φέρει τόρμο που χρησίμευε για την ένθεση χάλκινου γόμφου, ο οποίος δεν διατηρείται, αποσκοπώντας στην στερέωσή της στο αέτωμα (Εικ. 57, 64). Ο γόμφος θα εφαρμόζε στον αντίστοιχο μικρών διαστάσεων τόρμο που εντοπίζεται στο θραύσμα Η30 του γείσου 2⁵⁴ (Εικ. 57). Μέσω χάλκινου γόμφου θα στερεωνόταν πάνω στο οριζόντιο γείσο και το αριστερό πέλαμα του πολεμιστή (Εικ. 65). Ο χάλκινος γόμφος δεν διατηρείται.

Στο οριζόντιο γείσο εντοπίζονται επίσης δύο θραύσματα τα οποία ενδεχομένως αποτελούν τόρμο ορθογώνιας διατομής (64, 66). Ο τελευταίος συλλειτουργούσε με τον αντίστοιχο ορθογώνιο τόρμο που παρατηρείται στον αριστερό μηρό της μορφής με σκοπό την στερέωσή του στο αέτωμα⁵⁵. Ο γόμφος ενδεχομένως να ήταν μολύβδινος.

Ενθέσεις:

---

⁵² . ό.π., 100.

⁵³ . Ohly 2001, 103.

⁵⁴ . Ohly 2001, 103, 112, πίν. 65.

⁵⁵ . Ohly 2001, 111-112, πίν. D, εικ. 83.

1. Ο κυκλικός τόρμος που υπάρχει κάτω από το δεξί στήθος του πολεμιστή ίσως να χρησίμευε για την προσθήκη ενός βέλους⁵⁶. Δεν καθίσταται δυνατή η απόδοση του υλικού του βέλους καθώς δεν ανευρέθηκαν θραύσματά του (Εικ. 67).
2. Τόρμος για την προσαρμογή του μαρμάρινου λοφίου εντοπίζεται στην κορυφή του κράνους⁵⁷ (Εικ. 68).
3. Στο δεξί χέρι η μορφή σφίγγει την παλάμη σε γροθιά δράττοντας κάποιο αντικείμενο, ενδεχομένως ένα ξιφίδιο όπως μαρτυρά ο κυκλικός βαθμιδωτός τόρμος ο οποίος καταλήγει σε έναν επιπρόσθετο μικρότερο τόρμο⁵⁸ (Εικ. 69).
4. Η μαρμάρινη ασπίδα στερεώνεται αποτελεσματικότερα μέσω μαρμάρινου τένοντα στην ωμοπλάτη του πολεμιστή⁵⁹ (Εικ. 70).
5. Η ασπίδα φέρει τόρμους τόσο για την στερέωση της ένθετης μαρμάρινης λαβής όσο και για την ένθεση της μαρμάρινης καμπύλης λαβής κοντά στην παρυφή της ασπίδας⁶⁰ (Εικ. 71).
6. Στην δεξιά πλευρά του προσώπου εντοπίζεται ένθετο μαρμάρινο τμήμα της παραγναθίδας, ενώ στην αριστερή πλευρά του προσώπου καθίσταται φανερός ο μολύβδινος σύνδεσμος για την προσάρτηση της αντίστοιχης αριστερής παραγναθίδας⁶¹.

---

⁵⁶. Ohly 2001, 108.

⁵⁷. Ohly 2001, 107.

⁵⁸. Ohly 2001, 108-109, πίν. 71, εικ. 81.

⁵⁹. Ohly 2001, 110, πίν. 68.

⁶⁰. ό.π. εικ. 82.

⁶¹. Ohly 2001, 107, πίν. 69-70.

ΔΥΤΙΚΟ ΑΕΤΩΜΑ ΝΑΟΥ ΑΦΑΙΑΣ ΑΘΗΝΑΣ

W.I : Μορφή Αθηνάς στο κέντρο του δυτικού αετώματος. Σώζεται σχεδόν ακέραιη. Κρατούσε ασπίδα στο αριστερό χέρι και ενδεχομένως δόρυ στο δεξί (Εικ.72).

■ Στερέωση: Η μορφή στεκόταν σε πλίνθο στην οποία απέληγαν παρέχοντας επιπρόσθετη στήριξη οι πτυχές του ενδύματος (Εικ.73 α-β).

1. Σειρά από τόρμους ίσων διαστάσεων και διαστημάτων εντοπίζονται περιμετρικά του κράνους για την ένθεση μεταλλικών κοσμημάτων (Εικ. 74).

2. Τόρμος παρατηρείται στην δεξιά πλευρά για την προσάρτηση μαρμάρινων βοστρύχων (Εικ.74, 75).

3. Ομοίως στην αριστερή πλευρά της κεφαλής εντοπίζονται ακόμη τρεις τόρμοι για την στερέωση των μαρμάρινων βοστρύχων (Εικ.74-75).

4.Οι πρόσθιοι ένθετοι, μαρμάρινοι βόστρυχοι απέληγαν στου ώμους του γλυπτού όπως διαπιστώνεται από τους τρεις τόρμους διανοιγμένους στον κάθε ώμο και εξυπηρετούσαν στην στερέωση των μαρμάρινων απολήξεων (Εικ. 75).

5.Μολύβδινες απολήξεις βοστρύχων ήταν ένθετες στην οπίσθια όψη της μορφής μέσα σε συνολικά πέντε τόρμους⁶² (Εικ. 76).

6. Το κράνος της Αθηνάς είναι κατάμεστο από κυκλικούς, μικρής διατομής τόρμους διανοιγμένους σε ίσα διαστήματα για την ένθεση μεταλλικών κοσμημάτων (Εικ 77).

7. Το μαρμάρινο λοφίο του κράνους στηρίζονταν σε πλαστικό κυματιστό φίδι⁶³. Στην πρόσθια απόληξη του κράνους παρατηρείται τόρμος για την στερέωση του λοφίου. Όμοιος τόρμος έχει διανοιχθεί στην αντίστοιχη οπίσθια πλευρά του κράνους (Εικ. 77).

8. Μεταλλικά ενώτια ήταν προσαρτημένα σε τόρμο πάνω στο κάθε αυτί.

9. Το μεταλλικό γοργόνειο της αιγίδας στερεώνονταν σε δυο μεγάλων διαστάσεων ευθυγραμμισμένους τόρμους κυκλικής διατομής στο μέσον της αιγίδας (Εικ. 75).

10. Μαρμάρινες προτομές πλαστικών φιδιών ήταν προσαρτημένες σε τόρμους στην παρυφή της αιγίδας⁶⁴. Οι τόρμοι εντοπίζονται και στο οπίσθιο μέρος της αιγίδας (Εικ. 79).

11. Στην ασπίδα σώζονται τέσσερεις τόρμοι για την ένθεση της μαρμάρινης λαβής και τρεις πάνω στην ασπίδα ακριβώς κάτω από τον αγκώνα. Οι τελευταίοι

---

⁶² . Ohly 2001, 20.

⁶³ . πρβ με Ο.Ι ανατολικού αετώματος, σ. 8-9.

⁶⁴ . ο.π.

σχηματίζουν τρίγωνο και ενδεχομένως χρησίμευαν στην ένθεση μεταλλικού πόρπακα (Εικ.78).

12. Κυκλικός διαμπερής τόρμος στο δεξί χέρι επισφραγίζει την υπόθεση ότι η Αθηνά έδρατε δόρυ.

13. Ένας τόρμος κυκλικής διατομής διανοίχθηκε ακριβώς κάτω από την αριστερή μασχάλη καθώς και στην εσωτερική πλευρά του αριστερού βραχίονα. Ενδεχομένως οι συγκεκριμένοι τόρμοι εξυπηρετούσαν στην ένθεση εξωτερικού στηρίγματος, μαρμάρινου ή μεταλλικού (Εικ. 78).

W.II : Πολεμιστής στην δεξιά κερκίδα του αετώματος. Σώζεται σχεδόν ακέραιος. Πιο συγκεκριμένα έχουν ανευρεθεί ο κορμός, το δεξί χέρι με τμήμα της ασπίδας, το αριστερό σκέλος με τμήμα της πλίνθου σε συγκολλούμενα θραύσματα, το δεξί σκέλος και τμήμα του πέλματος (Εικ. 80).

■ Στερέωση: Αξιοσημείωτος είναι ο τρόπος τοποθέτησης της μορφής πάνω στην πλίνθο. Όπως διαφαίνεται από τα ευρήματα, το πρόσθιο μέρος του αριστερού πέλματος ακουμπά στην πλίνθο ενώ η ανασηκωμένη φτέρνα δεν μένει μετέωρη αλλά ενώνεται με την πλίνθο με μαρμάρينو τμήμα⁶⁵ (Εικ. 81).

Ενθέσεις:

1. Με σκοπό την επιπρόσθετη υποστήριξη της μαρμάρινης ασπίδας πάνω στην μορφή διανοίχτηκε ένας τόρμος στην ωμοπλάτη. Ο τρόπος στερέωσης της ασπίδας πάνω στην μορφή ενδεχομένως ομοιάζει με αυτόν της μορφής O.II⁶⁶ (Εικ. 82).

W.III: Πολεμιστής, αντίπαλος του WII στη δεξιά κερκίδα του αετώματος (Εικ. 83). Φορά ανορθόδοξα κράνος κορινθιακού τύπου. Η κόμη του θυμίζει την κόμη του Απόλλωνα από το δυτικό αέτωμα του ν. του Διός στην Ολυμπία. Σώζεται η κεφαλή με το κράνος, ένα θραύσμα από τον δεξί βραχίονα (WIIIe), ένα θραύσμα από τον αριστερό βραχίονα (WIII g) και τμήμα ασπίδας σμιλευμένο σε ενιαίο τμήμα μαρμάρου, το αριστερό πέλμα σε πλίνθο (WIII d) η οποία φέρει ίχνη οδοντωτής σμίλης, το δεξί πέλμα με την πλίνθο (WIII b), το δεξί άκρο χέρι (WIII f)⁶⁷.

Ενθέσεις:

---

⁶⁵ . Ohly 2001, πίν. 95.

⁶⁶ . βλ. παραπάνω O.II.

⁶⁷ . Ohly 2001, πίν. 99-101.

1. Τρεις τόρμοι εντοπίζονται στη δεξιά πλαϊνή άκρη του κράνους ενώ στην αριστερή πλευρά διαπιστώνονται έξι (6) αντίστοιχοι τόρμοι. Οι τόρμοι αυτοί ίσως χρησίμευαν στην ένθεση κοσμημάτων του κράνους (Εικ. 83).

2. Το κράνος έφερε μαρμάρينو λοφίο ενσωματωμένο σε λάξευση (Εικ. 83-84).

3. Το δεξί άκρο χέρι, WIII f, απεικονίζεται σε γροθιά. Διαμπερής τόρμος αποσκοπούσε στη προσάρτηση του δόρατος(:). Τα δάχτυλα δεν ακουμπούσαν στην παλάμη. Ο Γλύπτης κάλυψε το κενό ανάμεσα στην παλάμη και τα δάχτυλα με μάρμαρο για την αποτελεσματικότερη στερέωση του αντικειμένου που έδραττε . Από τη γένεση των δακτύλων κ.ε. το πάνω μέρος του χεριού έχει κατεργαστεί ώστε να είναι επίπεδο, φέροντας ωστόσο ίχνη σμίλης.

4. Αίσθηση προκαλεί η άνω όψη της κεφαλής. Το επιρρίνιο του κράνους ενδεχομένως ήταν ένθετο, ίσως μαρμάρينو, καθώς η κόμη αποδίδεται λεπτομερώς (Εικ. 84).

W.IV.: Τοξότης στην δεξιά κερκίδα του αετώματος. Παριστάνεται γονατισμένος να στοχεύει με το τόξο του. Ο W.IV έφερε θώρακα με μαρμάρινα προστατευτικά των ώμων.

Σώζονται⁶⁸: ο κορμός, το αριστερό και ο δεξιός βραχίονας, το δεξί σκέλος ολόκληρο σε συγκολλούμενα θραύσματα και τμήμα πλίνθου, ο αριστερός μηρός μέχρι την κνήμη.

Ενθέσεις:

1. Τη μέση του τοξότη περιέτρεχαν ορθογώνιες μαρμάρινες πτέρυγες, τοποθετημένες κάθετα σε δύο επίπεδα. Μολονότι δεν διατηρούνται, την ύπαρξη τους επισφραγίζουν οι τόρμοι στους οποίους αυτές ήταν ενσωματωμένες⁶⁹. Για την αποτελεσματικότερη στερέωση των πτερύγων, η επιφάνεια προσάρτησης επεξεργάστηκε καταλλήλως (Εικ. 85, 87).

2. Στην οπίσθια όψη τις μορφής εντοπίζονται, πίσω από τις μασχάλες, εντοπίζονται δυο ορθογώνιοι τόρμοι στους οποίους προσαρμόζονταν οι μαρμάρινες ταινίες του πάνω μέρους του θώρακα (Εικ. 86).

3. Τρεις τόρμοι κάθετα διατεταγμένοι, εντοπίζονται στην αριστερή πρόσθια πλευρά, δίπλα από το σημείο ένωσης του πρόσθιου με το οπίσθιο μέρος του θώρακα. Όπως έχει ήδη αναφερθεί στον O.V. οι πέντε πτέρυγες που απεικονίζονταν στο οπίσθιο αριστερό μέρος του θώρακα, η μια, δίπλα και πάνω από την άλλη, δένονταν με τρία

⁶⁸ . Ohly 2001, πίν 105.

⁶⁹ . βλ. παραπάνω O.V.

κορδόνια τα οποία διαμέσου της κάθετης παρυφής του θώρακα κάτω από την αριστερή μασχάλη απέληγαν στο πρόσθιο μέρος του και δένονταν σε τρεις κόμπους γύρω από τρία κουμπιά. Αυτοί αποδίδονταν ενδεχομένως από μέταλλο. Για την προσθήκη των παραπάνω κόμπων διανοίχθηκαν οι προαναφερθέντες τρεις τόρμοι (Εικ. 86).

4. Η φαρέτρα του τοξότη απεικονίζονταν μπροστά από τον αριστερό μηρό του, όπου και διανοίχθηκαν δυο τόρμοι για την προσάρτησή της. Δυστυχώς η φαρέτρα δεν διατηρείται. Επομένως δεν υφίστανται στοιχεία αναφορικά με το υλικό κατασκευής της. Μπορεί να υποτεθεί ότι η θήκη ήταν εξολοκλήρου από μέταλλο ή εξολοκλήρου από ξύλο αν και η φθορά του τελευταίου θα απέτρεπε αυτή την εφαρμογή. Ενδεχομένως η θήκη να ήταν ξύλινη με χάλκινο επίχρισμα (Εικ. 87).

W.V. : Πολεμιστής στην δεξιά κερκίδα του αετώματος (Εικ. 88).

Σώζονται : η κεφαλή, ο κορμός, το αριστερό και ο δεξιός βραχίονας, το δεξί σκέλος με τμήμα της πλίνθου, το αριστερό σκέλος. Στο κεφάλι φέρει κράνος.

Ενθέσεις:

1. Μια σειρά τόρμων στο πρόσθιο περιτρέχει το μέτωπο του κράνους (Εικ. 89).
2. Στην δεξιά πλευρά του προσώπου εντοπίζονται τρεις τόρμοι διανοιγμένοι πάνω στο κράνος για την στερέωση της ανασηκωμένης παραγναθίδας (Εικ. 90).
3. Αντιστοίχως , στην αριστερή όψη εντοπίζονται δυο τόρμοι μεγάλων διαστάσεων για την στερέωση της ανασηκωμένης αριστερής παραγναθίδας (Εικ. 90).
4. Δυο σειρές τόρμων περιτρέχουν τον αυχένα. Σε αυτούς προσαρμόζονταν ένθετοι μολύβδινοι βόστρυχοι (Εικ. 90).
5. Το λοφίο του κράνους ήταν ενσωματωμένο σε τόρμο. Εκατέρωθεν του εντοπίζονται δυο επιπλέον τόρμοι για την ένθεση μεταλλικών εξαρτημάτων του κράνους (Εικ. 89).
6. Λάξευση και τετράγωνη εγχάραξη δημιουργήθηκαν για την στερέωση του επιρρινίου (Εικ.89).

W.VI : Πολεμιστής στην δεξιά κερκίδα του αετώματος (Τεύκρος;⁷⁰).

Σώζονται: τμήμα δεξιού πέλματος (W.VI c), το αριστερό σκέλος σε τρία θραύσματα (W.VI b), το αριστερό χέρι με τμήμα μαρμάρου.

---

⁷⁰ .Ohly 2001, 65, πίν 113.

W.VII : Τραυματισμένος πολεμιστής στη δεξιά γωνία του αετώματος (Εικ. 91).

Σώζεται σχεδόν ακέραιος με την πλίνθο. Οι μακριοί κυματιστοί βόστρυχοι αποδίδονται πλαστικά. Επιπροσθέτως στην κεφαλή φέρει πλαστική ταινία.

Ενθέσεις:

1. Διατηρούνται τρεις τόρμοι στην δεξιά πλευρά του στήθους, τρεις στην αριστερή και ένας στον αριστερό ώμο. Οι προαναφερθέντες τόρμοι χαρακτηρίζονται δυσερμήνευτοι αναλογικά με την λεπτομερή απόδοση της ανατομίας του σώματος. Ενδεχομένως έφεραν ένθετα μεταλλικά κοσμήματα, συμπληρωματικά της γραπτής διακόσμησης (Εικ. 92).

2. Ο πολεμιστής είναι τραυματισμένος με βέλος το οποίο είχε ενσωματωθεί σε τόρμο δεξιότερα από τον στέρνο. Δράττοντας το με το δεξί του χέρι επιχειρεί να το αφαιρέσει από το στήθος (Εικ. 92-93).

WVIII : Πολεμιστής στην αριστερή κερκίδα του αετώματος.

Σώζονται θραύσματα από το κράνος και το λοφίο.

Ενθέσεις:

1. Στην εσωτερική επιφάνεια του λοφίου εντοπίζεται τόρμος για τη στερέωση του στην κορυφή του κράνους. Δυστυχώς δεν διατηρείται ο σύνδεσμος ο οποίος ενδεχομένως ήταν μεταλλικός (Εικ. 94).

W.IX : Πολεμιστής, αντίπαλος του WVIII στην αριστερή κερκίδα του αετώματος (Εικ.95).

Σώζονται: η κεφαλή με τμήμα από το μαρμάρινο λοφίο του κράνους, ο κορμός, ο δεξιός βραχίονας και ο αγκώνας, το αριστερό χέρι με τμήμα της ασπίδας, το κάτω τμήμα του αριστερού σκέλους. Η μορφή W.IX φέρει στην κεφαλή κράνος κορινθιακού τύπου με λοφίο, φορεμένο ανορθόδοξα. Η μορφή είναι γενειοφόρος με πλαστική και γραπτή αποτύπωση της γενειάδας⁷¹. Ο W.IX έδραττε στο αριστερό χέρι δόρυ(;) ενώ στο δεξί ασπίδα. Η μορφή ήταν τοποθετημένη πάνω σε πλίνθο.

Ενθέσεις:

1. Στο άνω αριστερό άκρο της ασπίδας διατηρούνται δύο μαρμάρινοι τένοντες με σκοπό την αποτελεσματικότερη στερέωση της ασπίδας πάνω στην μορφή (Εικ. 97).

---

⁷¹ . Ohly 2001, πίν. 121-127.

2. Στο αριστερό άκρο χέρι WIXb, ενδεχομένως έδραττε δόρυ όπως μαρτυρά η στάση της μορφής.
3. Εκατέρωθεν, πίσω από τα αυτιά υπάρχει από ένας τόρμος για την προσάρτηση μαρμάρινου τμήματος του προστατευτικού του αυχένα (Εικ. 96).
4. Ένας τόρμος παρατηρείται στο άνω αριστερό τμήμα της οπίσθιας επιφάνειας της ασπίδας. Η ερμηνεία του είναι δυσερμήνευτη (Εικ. 98). Η υπόθεση ότι ο τόρμος χρησίμευε στην ένθεση μεταλλικού κοσμήματος της ασπίδας σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να ευσταθεί καθώς είναι διανοιγμένος στην οπίσθια, μη ορατή όψη της ασπίδας. Ενδεχομένως εξυπηρετούσε στην ένθεση μεταλλικού ή μαρμάρινου εξωτερικού στηρίγματος το οποίο θα απέληγε στην ανώτερη επιφάνεια του οριζόντιου γείσου ή στην προσαρμογή συνδέσμου για την επιπρόσθετη στερέωσή της στον ορθοστάτη του αετώματος. Οι τελευταίες προσπάθειες ερμηνείας του τόρμου πέφτουν επίσης στο κενό καθώς δεν εντοπίζονται αντίστοιχοι τόρμοι ούτε στο οριζόντιο γείσο ούτε στον ορθοστάτη.

W.X. : Πολεμιστής στην αριστερή κερκίδα του αετώματος.

Σώζονται: κάτω τμήμα αριστερού σκέλους, κάτω τμήμα δεξιού σκέλους και τμήμα πλίνθου, δεξιό χέρι με τμήμα ασπίδας.

■ Στερέωση: Το αριστερό πέλμα τοποθετείται σε πλίνθο η οποία φέρει σημάδια από εργαλεία. Στην πλίνθο ακουμπούν τα δάχτυλα του πέλματος, ενώ ένα τμήμα μαρμάρου καλύπτει το κενό μεταξύ της ανασηκωμένης φτέρνας και της πλίνθου (Εικ. 99).

Ενθέσεις:

1. Στο εσωτερικό της ασπίδας εντοπίζονται συνολικά δεκατρείς (13) διάσπαρτοι τόρμοι μικρών διαστάσεων⁷², οι οποίοι θα έφεραν μεταλλικά διακοσμητικά στοιχεία και εξαρτήματα όπως ο πόροαξ και ο άχανων (Εικ. 100-102). Αντίθετα, στην εξωτερική πλευρά της ασπίδας παρατηρείται ένας τόρμος ενδεχομένως για την ένθεση συνδέσμου ο οποίος θα απέληγε στον ορθοστάτη του τυμπάνου. Δυστυχώς δεν διατηρείται αντίστοιχος τόρμος στο τύμπανο (Εικ. 103).
2. Στο πρόσθιο καθώς και στο οπίσθιο μέρος του κράνους παρατηρούνται δυο τόρμοι για την στερέωση του μαρμάρινου λοφίου.

---

⁷² . Ohly 2001, πίν. 135-136.

W.XI.: Τοξότης στην αριστερή κερκίδα του αετώματος (Πάρης;⁷³)(Εικ. 104).

Παριστάνεται γονατισμένος τη στιγμή που στοχεύει με το τόξο. Σώζεται σχεδόν ακέραιος. Ο φρυγικός πύλος και η γραπτά αποδοσμένη ενδυμασία μας οδηγούν στην υπόθεση ότι ο τοξότης είναι Σκύθης. Τα τμήματα του φρυγικού πύλου που κάλυπταν τους κροτάφους απεικονίζονται δεμένα χιαστή στο οπίσθιο μέρος της κεφαλής (Εικ. 105).

Ενθέσεις:

1. Ένας τόρμος εντοπίζεται στο κέντρο της πρόσθιας άποψης του πύλου για την προσάρτηση κοσμήματος η της ανασηκωμένης, πλέον θραυσμένης πρόσθιας άκρης του (Εικ. 106).

2. Μια σειρά με έξι (6) τόρμους, μερικοί εκ των οποίων φέρουν ίχνη μολύβδου, διανοιγμένους κατά αραιά διαστήματα, περιτρέχει το μέτωπο της μορφής. Χαρακτηριστικός είναι ο τόρμος ο οποίος εντοπίζεται στη δεξιά πλευρά του μετώπου και φέρει μολύβδινο τμήμα με δύο μολύβδινους συνδέσμους. Το τελευταίο τεκμήριο οδηγεί στην υπόθεση ότι οι τόρμοι χρησίμευαν είτε για την ένθεση μολύβδινων βοστρύχων είτε για την στερέωση ενιαίου μολύβδινου τμήματος της κόμης όπως συμβαίνει στην μορφή Ο.Ι.(Εικ. 106-107).

3. Οι απολήξεις των βοστρύχων της κόμης ήταν ένθετες σε δυο σειρές από τόρμους που εντοπίζονται περιμετρικά της κόμης. Πιο συγκεκριμένα, η άνω έφερε επτά (7) τόρμους ενώ η κάτω πέντε (5) ενδεχομένως για την ένθεση μολύβδινων απολήξεων των βοστρύχων (Εικ. 105, 109).

4. Στη δεξιά πλευρά του λαιμού κατά την αρχαιότητα ήταν ενσωματωμένοι σε δυο τόρμους μολύβδινοι (;) βόστρυχοι (Εικ. 107-108).

5. Ο τοξότης απεικονίζεται έτοιμος να εκτοξεύσει το βέλος, το οποίο δεν σώζεται. Παρά ταύτα τα δεδομένα που μας παρέχουν οι διανοιχθέντες τόρμοι μας οδηγούν στην υπόθεση ότι ο τοξότης κρατούσε το προς ριπή βέλος ταυτόχρονα με ένα δεύτερο το οποίο έδρατε κάθετα προς το πρώτο. Πιο συγκεκριμένα, ανάμεσα στον δείκτη και τον μέσο του δεξιού χεριού στερεώνονταν το οριζόντιο βέλος ενώ ένας τόρμος στο πλάι του αντίχειρα ενσωμάτωνε το κάθετο (Εικ. 110).

6. Δυο ζεύγη τόρμων εντοπίζονται στην αριστερή πλευρά της μέσης για την προσάρτηση της φαρέτρας μέσω συνδέσμων⁷⁴. Δυστυχώς δεν διατηρούνται

⁷³ . Ohly 2001, 65, πίν 135- 145..

⁷⁴ . πρβ. με τοξότη ανατολικού.

υπολείμματα των συνδέσμων καθιστώντας άγνωστο το υλικό τους. Ομοίως, δεν έχουν ανευρεθεί θραύσματα της φαρέτρας (Εικ. 111).

W.XII.: Πολεμιστής στη αριστερή κερκίδα του αετώματος⁷⁵. Κινείται εναντίον της μορφής W.XIII. Το δεξί χέρι θα απεικονιζόταν ανασηκωμένο, δράττοντας όπλο. Στο αριστερό χέρι ο πολεμιστής W.XII φέρει ασπίδα. Η μορφή W.XII απεικονίζεται σε σφοδρό διασκελισμό (Εικ. 112).

Σώζονται: τμήματα του κορμού, θραύσμα του αριστερού χεριού με την λαβή και τμήματα της ασπίδας, αριστερό σκέλος, ο δεξιός μηρός και η δεξιά κνήμη, το δεξί πέλμα με πλίνθο, το αριστερό πέλμα με πλίνθο (Εικ. 113).

Ενθέσεις:

1. Δύο τόρμοι διανοίχθηκαν στο τμήμα του κάτω χεριού για την στερέωση της ασπίδας η οποία ήταν σμιλευμένη σε ξεχωριστό τμήμα μαρμάρου. Επιπλέον, δύο τόρμοι διανοίχθηκαν στον δεξιό ώμο για την ίδια χρήση (Εικ. 112).

W.XIII.: Πολεμιστής στην αριστερή κερκίδα του αετώματος. Απεικονίζεται τη στιγμή που πέφτει. Εκτείνοντας το δεξί χέρι στηρίζει τον ανασηκωμένο άνω κορμό στο οριζόντιο γείσο του αετώματος. Το αριστερό χέρι έφερε ασπίδα (Εικ. 114-115).

Σώζονται: το άνω μέρος του κορμού με το δεξί χέρι, το αριστερό χέρι (εκτός του κάτω άκρου) με λαβή ασπίδας, το κάτω μέρος του κορμού με τον δεξιό μηρό και το αριστερό σκέλος, το δεξί πέλμα με αποκρουσμένα τα δάχτυλα εκτός του μεγάλου.

Ενθέσεις:

1. Η παλάμη του δεξιού χεριού ακουμπούσε στο μέτωπο του οριζόντιου γείσου. Τα δάχτυλα έσφιγγαν σε γροθιά, φέροντας τμήμα μαρμάρινής λαβής ενδεχομένως ξίφους (Εικ. 53). Δεν διατηρούνται ίχνη της λεπίδας. Αυτή ίσως ήταν κατασκευασμένη από μέταλλο (Εικ. 115)

2. Μολύβδινος σύνδεσμος ένωσε την ασπίδα με την λαβή της. Επιπρόσθετα, το πρόσθιο τμήμα του αριστερού χεριού επεξεργάστηκε με επίπεδη επιφάνεια για εξοικονόμηση χώρου. Πάνω στο σημείο αυτό ακουμπούσε η ασπίδα⁷⁶.

---

⁷⁵. Ohly 2001, πίν. 146-151.

⁷⁶. Ohly 2001, πίν 155, 157.

W.XIV. : Πολεμιστής πεσμένος στην αριστερή άκρη του αετώματος⁷⁷ (Εικ. 116).

Σώζονται: ο κορμός, το δεξί χέρι αποσπασματικά, το δεξί σκέλος, ο αριστερός μηρός. Στην οπίσθια όψη είναι αποδοσμένοι πλαστικά μακριοί κυματιστοί βόστρυχοι.

Ενθέσεις:

1. Ένας δυσερμήνευτος τόρμος εντοπίζεται στη δεξιά πλευρά της γένεσης του λαιμού καθώς και κάτω από το αριστερό στήθος. Ενδεχομένως οι προαναφερθέντες τόρμοι διανοίχθηκαν για την ένθεση μαρμάρινων βοστρύχων σε αντιστοιχία με την οπίσθια όψη (Εικ. 116, 119).

2. Ένας τόρμος στον αριστερό μηρό χρησίμευε ενδεχομένως για την ένθεση μεταλλικού ή μαρμάρινου βέλους (Εικ. 118).

3. Τα δάχτυλα του δεξιού χεριού έσφιγγαν σε γροθιά δημιουργώντας έναν διαμπερή τόρμο για την ένθεση όπλου, ίσως ξίφους. Δεν διασώζεται τμήμα της μαρμάρινης λαβής, γεγονός που οδηγεί στην υπόθεση ότι το ξίφος ήταν εξολοκλήρου κατασκευασμένο από μέταλλο (Εικ. 117).

4. Δύο δυσερμήνευτοι τόρμοι μικρών διαστάσεων εντοπίζονται στην δεξιά ωμοπλάτη (Εικ. 120).

---

⁷⁷ . Ohly 2001, πίν. 158.

ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΣ, ΟΛΥΜΠΙΑ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΑΕΤΩΜΑ

Μορφή Α: Αλφειός. Ο Πausanίας ταυτίζει τη μορφή με τον ποταμό θεό Αλφειό. Καταλαμβάνει την δεξιά/νότια άκρη του αετώματος⁷⁸. Η ταύτιση και η θέση της μορφής στο αέτωμα σήμερα είναι αναμφισβήτητη αφού ο ποταμός Αλφειός ρέει στα νότια της Ολυμπίας⁷⁹.

Σήμερα λείπουν το δεξί χέρι, το κεφάλι και τα πέλματα των σκελών. Το διασωθέν μήκος του ποταμού-θεού ανέρχεται στα 2,02μ. ενώ το αρχικό μήκος υπολογίζεται ότι έφτανε τα 2,65μ. Το ύψος της μορφής σήμερα είναι 0,75μ. ενώ το αυθεντικό ενδεχομένως ανερχόταν στα 0,85μ. Η μορφή κατείχε 0,75μ. από το βάθος του αετώματος⁸⁰.

Παριστάνεται μια νεαρή ανδρική μορφή, ανακεκλιμένη (Εικ. 121). Ιμάτιο καλύπτει σχεδόν εξ ολοκλήρου το οπίσθιο μέρος της μορφής καθώς και το πρόσθιο από της κνήμες και κάτω. Το άνω τμήμα του δεξιού χεριού μαρτυρά ότι ήταν εκτεταμένο και κατέληγε ακουμπώντας την παλάμη πάνω στο μηρό της ανακεκλιμένης μορφής. Αυτό επιβεβαιώνεται από τα ίχνη των αποκομμένων πλέον δακτύλων του δεξιού χεριού πάνω στο ιμάτιο⁸¹. Αντιθέτως, ο αγκώνας του αριστερού χεριού ακουμπούσε την ανώτερη επιφάνεια του οριζόντιου γείσου ενώ τα δάχτυλα σχημάτιζαν γροθιά για την στήριξη της κεφαλής. Η άποψη ότι ο Αλφειός απεικονιζόταν γενειοφόρος λόγω στην απόδοση του τμήματος από το πιγούνι που παραμένει στο δεξί χέρι, στην άκρη της γενειάδας⁸², δεν είναι αποδεκτή σήμερα⁸³ (Εικ. 122). Από τη μέση του σώματος και έπειτα σώζεται το τμήμα της πλίνθου η οποία καλύπτεται επιπρόσθετα από το ιμάτιο της μορφής.

■ Δυστυχώς, δεν σώζονται ενδείξεις τις στερέωσης της μορφής στο οριζόντιο γείσο ή στο τύμπανο. Ο Αλφειός παριστάνεται ολόγλυφος αν και η επιφάνεια της πλάτης και του κάτω μέρους παραμένει μερικώς ατελείωτη⁸⁴. Τέλος, δεν εντοπίζονται τóρμοι για μεταλλικές ή μαρμάρινες ενθέσεις.

⁷⁸ . Hermann 1987, 129-130, Weiss 1984, 126-141, Simon 1968, 162-165.

⁷⁹ . Simon 1968, 162-165, Hermann 1987, 129-130.

⁸⁰ . *Olympia III*, 67.

⁸¹ . *Olympia III*, 66, εικ. 104.

⁸² . *Olympia III*, 66, Ashmole & Yalouris 1967, 13.

⁸³ . Trianti 2002, 294, εικ. 53, 54.

⁸⁴ . *Olympia III*, 66 εικ. 107.

Μορφή Η: Δίας. Και εδώ κύρια πηγή είναι η περιήγηση του Πausανία⁸⁵. Αναμφισβήτητα κατέχει την κεντρική θέση της εναέτιας σύνθεσης καθώς είχε τον ρόλο του διαιτητή του αγώνα ενώνοντας με την παρουσία του τις πλευρές των δυο αντιπάλων στους οποίους δεν ήταν ορατός. Για τον λόγο αυτό οδηγούμαστε στην υπόθεση ότι οι αντίπαλοι δεν έστρεφαν το βλέμμα τους προς τον Δία αλλά προς τις παρακείμενες τους γυναικείες μορφές, Ιπποδάμεια Κ και Στερόπη F⁸⁶. Το κεφάλι λείπει αλλά οι μύες του λαιμού προδίδουν αυτό στρεφόταν προς τα αριστερά έχοντας ταυτόχρονα μια μικρή κλίση διαφορετικά το βλέμμα του θα συναντούσε το οριζόντιο γείσο. Ο Δίας είναι πολύ πιθανό να έστρεφε το βλέμμα του προς τον Πέλοπα G γνέφοντας του καταφατικά και ταυτοχρόνως προοιωνίζοντας τον νικητή του αγώνα. Παρά ταύτα, δεν λείπει το στοιχείο της τραγωδίας καθώς ο θεός είναι παράλληλα αυτός που θα αποδώσει δικαιοσύνη για τον όρκο που δόθηκε πριν τον αγώνα αλλά δεν τηρήθηκε⁸⁷.

Το άνω μέρος του κορμού είναι γυμνό. Αντίθετα μακρύς χιτώνας είναι τυλιγμένος στη μέση της μορφής και γύρω από το αριστερό του χέρι στο οποίο έδρατε κάποιο σύμβολο και δη κεραυνό⁸⁸. Στο δεξί χέρι δράττει την παρυφή του χιτώνα. Μια χειρονομία που έχει ενδεχομένως ως στόχο την αποκάλυψη του γυμνού σώματος, συμβολική της Επιφάνειας⁸⁹ ή της οργής του θεού⁹⁰. Κάτω από τον χιτώνα ο οποίος απολήγει στους αστραγάλους διαφαίνεται το δεξί στηρίζον και το αριστερό άνετο σκέλος της μορφής. Ο Δίας φορά σανδάλια όπως επισφραγίζεται από τις σόλες και εδράζεται σε πλίνθο (Εικ. 123)

Λόγω ενός καταστροφικού σεισμού κατά τον 4^ο π.Χ. αι. ολόκληρη η ανατολική πρόσοψη του ναού ανοικοδομήθηκε⁹¹. Τα γλυπτά του ανατολικού αετώματος, μερικά εκ των οποίων είχαν υποστεί καταστροφές καθαιρέθηκαν και μετά το πέρας των διεργασιών επανατοποθετήθηκαν στο αέτωμα. Από την μορφή του Δία δέχτηκε επιδιόρθωση το κατώτερο τμήμα του ενδύματος και τα πέλματα⁹². Ενδεικτική είναι η πιο συνοπτική κατασκευή του αριστερού πέλματος η οποία

⁸⁵. Πausανίας 5.13.1.

⁸⁶. Rodenwaldt 1926, 233.

⁸⁷. Buschor & Hamann 1924, 23-25.

⁸⁸. Simon 1968, 52, σημ. 17.

⁸⁹. Kyrieleis 1997, 22.

⁹⁰. Herrmann 1987, 136-137, σημ. 43-46.

⁹¹. Grunauer 1981, 279-280.

⁹². Kunze 1944, 144 – 148, εικ. 104, πίν. 55 -56.

αναμφισβήτητα δεν οφείλεται στη φθορά του χρόνου καθώς η σόλα από το αντίστοιχο σανδάλι διατηρείται σε καλύτερη κατάσταση.

■ Στερέωση: Το οπίσθιο μέρος της μορφής είναι πρόχειρα κατεργασμένο και σχεδόν επίπεδο, ένδειξη ότι η μορφή ήταν αρκετά κοντά στο τύμπανο (Εικ. 124, 125).

Επιπροσθέτως, δυο τόρμοι τετραγωνικής διατομής που ακολουθούν τον ίδιο κάθετο άξονα χρησίμευαν στην προσάρτηση σιδερένιων συνδέσμων, 10 εκατοστών έκαστος, επιχρισμένων με μόλυβδο, για την στερέωση της μορφής Η στο τύμπανο⁹³. Οι τελευταίοι συνεργάζονται με τέσσερα ζεύγη μικρότερων τόρμων. Το πρώτο ζεύγος διανοίχθηκε ψηλά στην ωμοπλάτη, το δεύτερο και το τρίτο στο οπίσθιο μέρος της μέσης ενώ το τέταρτο στο οπίσθιο μέρος της λεκάνης. Παρά ταύτα, δεν είναι αδιαμφισβήτητο ότι το σύνολο των τόρμων το οποίο εντοπίζεται στην οπίσθια όψη διανοίχθηκε εξ αρχής. Δεν πρέπει να απορρίψουμε το ενδεχόμενο να αποτελούν μεταγενέστερη επέμβαση.

Ενθέσεις:

1. Σωληνοειδής τόρμος εντοπίζεται στο αριστερό χέρι ενώ ταυτόχρονα τα δάχτυλα του χεριού έσφιγγαν δράττοντας ενδεχομένως κάποιο σύμβολο του θεού (Εικ.126-128). Αυτό διαπιστώνεται από το θραύσμα (z) το οποίο περιέχει τμήμα του μεσαίου δακτύλου τεμνόμενο στην άκρη του με την άκρη τμήματος του αντίχειρα. Ο δείκτης έχοντας κάθετη προς το έδαφος κατεύθυνση στερεώνονταν στον προαναφερθέντα τόρμο στην παρυφή του ενδύματος. Η προσάρτηση επιτεύχθηκε με την ένθεση μεταλλικού συνδέσμου⁹⁴.

2. Οι πτυχές του ενδύματος πέφτουν κατά μήκος των σκελών. Κάτω από το γόνατο αυτές αποδίδονται οριζοντίως εσωνεύοντας κατά πέντε εκατοστά, έχοντας την κάτω επιφάνεια ακατέργαστη. Δύο κάθετα διανοιγμένοι τόρμοι (e, f) εντοπίζονται στην περιοχή αυτή για την στερέωσή τους μέσω μεταλλικών συνδέσμων οι οποίοι δεν διατηρούνται⁹⁵ (Εικ. 128-9).

3. Ένα θραύσμα από την παρυφή του μανδύα που κρέμεται χαμηλά παράλληλα με το δεξί σκέλος, φαίνεται ότι υφίσταντο περαιτέρω στήριξη μέσω συνδέσμου ο οποίος εφαρμόζε στον τόρμο (g) του θραύσματος και ενδεχομένως σε αντίστοιχο τόρμο στο πέλμα⁹⁶(Εικ. 125).

---

⁹³ . *Olympia III*, 45.

⁹⁴ . *Olympia III*, 44.

⁹⁵ . ο.π., 45.

⁹⁶ . ο.π., 45.

4. Στην αριστερή πλευρά της μορφής Η υφίστανται τέσσερις τόρμοι (*a, b, c, d*) με σκοπό την επιπρόσθετη στερέωση των παρυφών του ενδύματος με το παράλληλο σε αυτές αριστερό σκέλος (Εικ. 125). Ενδεχομένως ο τόρμος *a* ο οποίος είναι ο μεγαλύτερος σε διαστάσεις να έπαιξε τον σημαντικότερο ρόλο στην στερέωση του ενδύματος⁹⁷. Οι μεταλλικοί σύνδεσμοι δεν διατηρούνται.

5. Στα πέλματα εντοπίζεται έκαστος τόρμος ενδεχομένως για την προσάρτηση μεταλλικών στοιχείων των σανδαλιών (Εικ.123). Παρά ταύτα, δεν διατηρούνται ίχνη των μεταλλικών στοιχείων αλλά η ύπαρξή τους καθίσταται φανερή αποκλειστικά από τους εναπομείναντες τόρμους.

Μορφή G: Πέλοψ. Αν και στο προσφάτως ανακαινισμένο μουσείο της Ολυμπίας η μορφή G τοποθετείται στα αριστερά του Δία, η αποκατάσταση αυτή θεωρείται λανθασμένη και παραπλανητική⁹⁸. Ο Πέλοψ τοποθετείται στα δεξιά του Δία⁹⁹. Απεικονίζεται ως νεαρός, γυμνός σαν ήρωας, φορώντας κράνος (Εικ. 130). Στη μορφή πρέπει να προστεθεί χάλκινο δόρυ ή το ξίφος το οποίο έδραττε στο δεξί χέρι και μαρμάρινη ασπίδα στο αριστερό, σπαράγματα της οποίας έχουν ανευρεθεί. Ο οπλισμός χαρακτηρίζει την μορφή ως ήρωα και κυρίαρχο. Πανομοιότυπο οπλισμό θα έφερε και ο αντίπαλος της μορφής G, Οινόμαος¹⁰⁰. Ο Πέλοψ στρέφεται ελαφρά προς τα δεξιά ενώ έχει ως στηρίζον σκέλος το αριστερό και άνετο το δεξί. Είναι η μοναδική μορφή του αετώματος που παριστανόταν αρχικά τελείως γυμνή αναδύοντας με τον τρόπο αυτό την αρετή και την υπεροχή του ήρωα.

■ **Στερέωση:** Στο οπίσθιο μέρος η μορφή είναι αδρά κατεργασμένη στην ωμοπλάτη ενώ σώζεται η γωνία από τον τετράγωνο τόρμο πίσω από το δεξί ισχίο. Ο τελευταίος αποσκοπούσε στην στερέωση της μορφής στο τύμπανο μέσω συνδέσμου ο οποίος δυστυχώς δεν σώζεται. Επιπρόσθετα, στο οπίσθιο μέρος του θραύσματος του δεξιού σκέλους διατηρούνται δυο δυσερμήνευτοι τόρμοι. Η λοξά και προς τα κάτω κατεύθυνση τους μας αποτρέπει να αποδόσουμε την λειτουργία τους στην στερέωση του γλυπτού στο τύμπανο¹⁰¹ (i, k). Ωστόσο αν η υπόθεση αυτή δεν ευσταθεί τότε οι δύο επικείμενοι τόρμοι ενδεχομένως να υποδηλώνουν ότι οι σύνδεσμοι που στήριζαν

⁹⁷ . ο.π., 45-6.

⁹⁸ . Η αναπαράσταση της κεντρικής σκηνής του αετώματος (μορφές K, G, H, I, F) που υιοθετείται στην προκείμενη μελέτη ακολουθεί τις προτάσεις του Hirschfeld το 1876 και του Kekulé το 1884. Βλ. Herrmann 1987, 125-148, Ashmole & Yalouris 1967, εικ. 14.

⁹⁹ . Trianti 2002, 294, εικ. 48.

¹⁰⁰ . Simon 1968, 156.

¹⁰¹ . Trianti, 2002, 286, 292 εικ. 25.

τα αρχιτεκτονικά γλυπτά στο τύμπανο του αετώματος δεν τοποθετούνταν πάντα καθέτως όπως μαρτυρά η λοξιά και προς τα κάτω κατεύθυνση τους¹⁰² (Εικ. 131-132).

Ενθέσεις:

1. Μεταγενέστερα προστέθηκε στην μορφή G μεταλλικός (χάλκινος;) θώρακας¹⁰³. Σήμερα την ύπαρξη του θώρακα υπενθυμίζουν δυο τόρμοι (a) διαστάσεων 0,01 μ. και βάθους μόλις 0,002 μ. μπροστά από τον αριστερό ώμο.

2. Επιπρόσθετα, συνολικά πέντε τόρμοι διαστάσεων 0,01 μ. έχουν διανοιχθεί μπροστά (c, b), μέσα και πίσω (e) από την δεξιά μασχάλη (Εικ. 132). Με σκοπό την αποτελεσματικότερη προσθήκη του θώρακα και των εξαρτημάτων του στο πρόσθιο μέρος του κορμού, οι τέσσερις πρόσθιοι τόρμοι έχουν ενταχθεί σε χαμηλή λάξευση του δεξιού ώμου σε σχήμα ημισελήνου¹⁰⁴. Δυστυχώς δεν σώζονται ίχνη από τους συνδέσμους που συγκρατούσαν τον θώρακα (Εικ. 130).

3. Τέσσερις τόρμοι (d) καθίστανται φανεροί σε οριζόντια κατάταξη και σε ίσες μεταξύ τους αποστάσεις ακριβώς πάνω από την ηβική χώρα (Εικ. 130). Οι σύνδεσμοι οι οποίοι ήταν ενσωματωμένοι σε αυτούς συγκροτούσαν την απόληξη του θώρακα στο κάτω μέρος του κορμού το οποίο θα απαρτίζονταν από ορθογώνιες, κάθετες, μαρμάρινες πτέρυγες.

4. Ο τόρμος f, ο οποίος απαντάται στο πρόσθιο άνω μέρος του αριστερού σκέλους και έφερε σύνδεσμο ο οποίος ενδεχομένως χρησίμευε στην προσάρτηση των μαρμάρινων απολήξεων του χιτώνα που ξεπρόβαλε κάτω από τον θώρακα¹⁰⁵. Η ανεύρεση των παραλειπόμενων θραυσμάτων του αριστερού ισχίου και του δεξιού σκέλους αναμφισβήτητα θα συνέβαλε στην πιο ξεκάθαρη εικόνα των δεδομένων.

5. Τόρμοι εντοπίζονται στη κεφαλή του Πέλοπα G, ενδεχομένως για την ένθεση μεταλλικών (χάλκινων;) βοστρύχων¹⁰⁶.

Η μεταγενέστερη προσθήκη του θώρακα στη μορφή G με απώτερο στόχο την απόκρυψη ραγισμάτων στο σώμα του ήρωα δικαιολογεί την προσεγμένη απόδοση της ανατομίας του σώματος που τελικά καλύφθηκε από αυτόν.

5. Ο Πέλοψ έφερε στο αριστερό χέρι ασπίδα προσαρτημένη με τρεις συνδέσμους στην εξωτερική πλευρά του αγκώνα. Σήμερα εντοπίζονται μόνο οι τρεις τόρμοι μέσα στους οποίους ήταν τοποθετημένοι οι σύνδεσμοι. Ομοίως, σώζεται τόρμος

---

¹⁰² . *Olympia III*, 49, εικ. 57.

¹⁰³ . Treu 1897, 47-48, εικ. 61.

¹⁰⁴ . *Olympia III*, 47.

¹⁰⁵ . *Olympia III*, 47.

¹⁰⁶ . Palagia 2006, 276, σημ. 96.

διανοιγμένος με ελαφριά κλίση (h) στον αριστερό ώμο ο σύνδεσμος του οποίου αποσκοπούσε στην αποτελεσματικότερη στερέωση του άνω τμήματος της ασπίδας¹⁰⁷ (Εικ. 132).

6. Το χάλκινο κράνος το οποίο προσαρτήθηκε στο ήδη υπάρχον μαρμάρινο επισφραγίζεται από τους συνολικά επτά τόρμους στη δεξιά πλευρά, εκ των οποίων οι πέντε βρίσκονται στην μαρμάρινη απόληξη του κράνους και οι υπόλοιποι δυο ακριβώς από κάτω, στον κρόταφο του προσώπου. Ομοίως, όσον αφορά στον αριθμό αλλά και στη θέση των τόρμων, συμβαίνει στην αριστερή πλευρά του κράνους και του προσώπου. Οι άνωθεν τόρμοι διανοίχθηκαν για την προσθήκη συνδέσμων οι οποίοι συγκρατούσαν τις παραγναθίδες του κράνους. Από τις τελευταίες έχει ανευρεθεί ένα μαρμάρινο θραύσμα της αριστερής παραγναθίδας¹⁰⁸ (Εικ. 133).

7. Αβέβαιος είναι ο προσδιορισμός των δυο τόρμων που εντοπίζονται πάνω στο μέτωπο του κράνους και φέρουν υπολείμματα μολύβδου και σκουριάς. Τα ίχνη αυτά ενδεχομένως προέρχονται από τους μολύβδινους συνδέσμους που κατά την αρχαιότητα ήταν προσαρμοσμένοι σε αυτούς¹⁰⁹ (Εικ. 134). Ωστόσο δεν γνωρίζουμε τι ακριβώς ενσωμάτωναν πάνω στο μέτωπο του κράνους.

8. Η μορφή G φορά σανδάλια με μεταλλικά στοιχεία προσαρτημένα με σύνδεσμο που δεν διασώζεται σε τόρμο στο πρόσθιο μέρος των πελμάτων (Εικ. 130).

Μορφή Κ: Ιπποδάμεια. Τοποθετείται στα δεξιά του μελλοντικού συζύγου της, τον Πέλοπα και είναι ενδεδυμένη με δωρικό πέπλο ζωσμένο στη μέση¹¹⁰ (Εικ. 135). Βαθιές οριζόντιες πτυχές διαμορφώνονται καλύπτοντας το αριστερό στηρίζον σκέλος ενώ κάτω από το ένδυμα προβάλλει η κνήμη του δεξιού άνετου σκέλους. Στρέφει ελαφρά την κεφαλή προς τα αριστερά. Έχοντας το αριστερό χέρι ακουμπισμένο στο σώμα μέχρι τον αγκώνα, το λυγίζει προς τα πάνω ανασηκώνοντας τον πέπλο της στο ύψος του ώμου. Η χειρονομία αυτή είναι τυπική στις απεικονίσεις των νυφών του 5^{ου} αι¹¹¹. Στην προκειμένη περίπτωση η χειρονομία της Ιπποδάμειας προοιωνίζει το μέλλον, τον επικείμενο γάμο της¹¹². Το δεξί χέρι δεν σώζεται. Ωστόσο τα τμήματα από τον πέπλο που διασώζονται μαρτυρούν ότι αυτό ακουμπούσε επίσης ως τον αγκώνα στο σώμα της και εκτεινόταν μπροστά ίσως κρατώντας κάποιο αντικείμενο.

¹⁰⁷ . *Olympia III*, 47.

¹⁰⁸ . *Olympia III*, 46, εικ. 58.

¹⁰⁹ . *Olympia III*, 46, εικ. 56.

¹¹⁰ . Squarciapino 1952-1954, 131-140.

¹¹¹ . Simon 1968, 149.

¹¹² . Squarciapino 1952-1954, 133-138.

Ο Τρευ ο οποίος είχε αναγνωρίσει στη μορφή αυτή την Στερόπη υπέθεσε ότι κρατούσε τελετουργικό αγγείο (χάλκινη φιάλη;), καλάθι, ή ταινία νίκης¹¹³ μοναδικό στοιχείο της σπονδής που είχε εκτελέσει ο Οινόμαος ταυτόχρονα με την εκκίνηση του Πέλοπα, σύμφωνα με τον μύθο. Χαρακτηριστική είναι η απόδοση της περίτεχνης κόμης με εμφανή τη χρήση τρυπανιού.

■ Στερέωση: Το οπίσθιο μέρος της μορφής έχει υποστεί αδρή κατεργασία μετατρέποντας το σε επίπεδο και ελαφρώς κοίλο με απώτερο σκοπό την μείωση του βάρους της μορφής και την εξασφάλιση χώρου καθώς η μορφή έστεκε σε μικρή απόσταση από το τύμπανο(Εικ. 135). Ο τετράγωνος τόρμος στο οπίσθιο μέρος της μέσης συνέβαλε μέσω συνδέσμου στην στήριξη της μορφής στο τύμπανο του αετώματος. Το υλικό του συνδέσμου δεν είναι γνωστό καθώς δεν διατηρούνται ίχνη του. Τέλος, η μορφή στηρίζονταν σε πλίνθο, στο σωζόμενο τμήμα της οποίας εντοπίζεται τόρμος για την ένθεση του συνδέσμου μέσω του οποίου στερεωνόταν η πλίνθος πάνω στο οριζόντιο γείσο¹¹⁴. Ο σύνδεσμος δεν διατηρείται (Εικ. 137).

Ενθέσεις:

1.Ο δεξιός βραχίονας, οι ώμοι και το στήθος της μορφής Κ είναι σμιλευμένα σε ενιαίο τμήμα μαρμάρου όπως φαίνεται από την ελαφριά κλίση αυτού του τμήματος προς τα μπρος. Παρά ταύτα, η απόληξη του ενδύματος που καλύπτει τον δεξιό βραχίονα είναι προσαρτημένη στην δεξιά πλευρά του χεριού μέσω μιας ορθογώνιας μαρμάρινης προεξοχής (α) στην εσωτερική πλευρά του πρόσθετου τμήματος (Εικ.138-9).

2. Τέσσερις μεταλλικοί σύνδεσμοι διαστάσεων 0,02μ. ήταν τοποθετημένοι σε τέσσερις τόρμους (b, c, d, e)(Εικ.138-9). Οι δύο (b, c) ήταν διανοιγμένοι στο επιμέρους τμήμα ενώ οι υπόλοιποι δύο (d, e) πάνω στην δεξιά πλευρά της μορφής¹¹⁵.

3. Πάνω στο ένδυμα της δεξιάς πλευράς ένας τόρμος για σύνδεσμο (f) ίσως σχετιζόταν με τον τόρμο g λειτουργώντας ομοιότροπως με τους προαναφερθέντες¹¹⁶ (Εικ. 138-9).

4.Ανάμεσα στην παρυφή των πτυχών του πρόσθετου τμήματος και στις πτυχές του ενδύματος είχε προσαρμοστεί λεπτός μεταλλικός σύνδεσμος στον τόρμο h παρέχοντας αποτελεσματικότερη στερέωση στο επιπρόσθετο τμήμα¹¹⁷ (Εικ. 139).

¹¹³ . *Olympia III*, 52.

¹¹⁴ . Trianti 2002, 286, εικ.17, Säflund 1970, 73.

¹¹⁵ . *Olympia III*, 52, εικ. 69.

¹¹⁶ . ο.π.

¹¹⁷ . ο.π.

5.Στην τέρμο i ο οποίος είναι διανοιγμένος στην ίδια πλευρά με τους παραπάνω ενδεχομένως υπήρχε υπόλειμμα πτυχής της ράχης¹¹⁸.

Αξίζει να σημειωθεί ότι κανένας από τους άνωθεν συνδέσμους δεν διατηρείται. Η ύπαρξή τους υποδεικνύεται από τους εναπομείναντες τέρμους.

6.Το τμήμα του αριστερού χεριού που περιλάμβανε τον αγκώνα μέχρι τον καρπό ήταν ενσωματωμένο μέσω γόμφου (m) ο οποίος δεν σώζεται¹¹⁹ (Εικ.140).

Μορφή I: Οινόμαος (Εικ.141) Τοποθετείται στα αριστερά του Δία. Απεικονίζεται ως μεσήλικας άνδρας με γένια και μουστάκι. Φορά κράνος με λοφίο. Ο χιτώνας του τυλίγεται στον δεξιό ώμο, καλύπτει την πλάτη και πέφτει μπροστά από τον αριστερό ώμο αφήνοντας το πρόσθιο μέρος του σώματος γυμνό. Η μορφή στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά έχοντας τεντωμένο το δεξί σκέλος και άνετο το αριστερό. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα ακουμπώντας την ανοιχτή παλάμη στη μέση. Ο Treu υποθέτει ότι στην μορφή του Οινόμαου θα πρέπει να προσθέσουμε μια ασπίδα, σε αντιστοιχία με τον Πέλοπα G, η οποία ωστόσο θα ακουμπούσε άμεσα στο οριζόντιο γείσο του αετώματος¹²⁰. Παρά ταύτα, λόγω έλλειψης στοιχείων η πρόταση αυτή είναι αμφισβητήσιμη.

Ενθέσεις:

1.Το θραύσμα του αριστερού καρπού λείπει αποκαλύπτοντας τέρμο ο οποίος κατά την αρχαιότητα έφερε γόμφο στο άνω τμήμα του σωζόμενου χεριού¹²¹ (Εικ. 142).

2.Στο δεξί χέρι επίσης εντοπίζεται τέρμος για την ένθεση γόμφου μέσω του οποίου επιτυγχανόταν η ενσωμάτωση του υπόλοιπου τμήματος του χεριού. Περιμετρικά έχουν διανοιχθεί τέσσερις επιπρόσθετοι τέρμοι οι οποίοι έφεραν μικρότερους συνδέσμους παρέχοντας αποτελεσματικότερη στερέωση στο προσαρτημένο χέρι¹²² (Εικ.142).

3.Η μορφή φορά σανδάλια όπως επισφραγίζεται από τις σόλες ύψους 0,03μ. Οι λωρίδες των σανδαλιών αποδίδονταν με γραπτή διακόσμηση εκτός από το πρόσθιο μέρος στο οποίο μεταλλικά στοιχεία από τα σανδάλια ήταν προσαρτημένα σε τέρμο¹²³.

---

¹¹⁸ . *Olympia III*, 52.

¹¹⁹ . ο.π., εικ. 70.

¹²⁰ . *Olympia III*, 49.

¹²¹ . *Olympia III*, 49, εικ. 62.

¹²² . Trianti 2002, 294, εικ. 52.

¹²³ . ο.π. 50.

4. Το δεξί χέρι το οποίο σώζεται μέχρι την παρυφή του χιτώνα που το καλύπτει, θα ήταν λυγισμένο προς τα μπροστά κρατώντας δόρυ σε αντιστοιχία με τον Πέλοπα. Παρά ταύτα δεν εντοπίζεται τώρμος πάνω στην πλίνθο στον οποίο θα προσαρτιόταν η απόληξη του δόρατος. Ίσως αυτή ακουμπούσε στη γωνία της πλίνθου στους τώρμους *a*, *b*. (Εικ. 143). Ωστόσο δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο οι τώρμοι αυτοί να οφείλονται σε φθορά της μαρμάρινης απόληξης της πλίνθου¹²⁴.

■ Στερέωση: Η πλίνθος στην οποία είναι τοποθετημένη η μορφή στερεωνόταν πάνω στο οριζόντιο γείσο του αετώματος με συνδέσμους, τα κενά των οποίων εντοπίζονται στους τώρμους *c*, *d*, *e*. Παρά ταύτα δεν διατηρούνται ίχνη των συνδέσμων¹²⁵.

Η απόδοση της 0,09μ. ισχυρής πλίνθου στο άγαλμα του Οινόμαου είναι αδιαμφισβήτητη λόγω του μεγέθους και της κατεύθυνσης των αποτυπωμάτων από τα πέλαματά πάνω σ' αυτή. Η πλίνθος καθώς και ολόκληρη η μορφή του Οινόμαου έκλινε προς τα αριστερά όπως καθιστούν φανερό και οι πτυχές του ενδύματος.

Στην ωμοπλάτη της μορφής I εντοπίζεται ένα ζεύγος τώρμων καθώς και ένα δεύτερο στο οπίσθιο μέρος της λεκάνης. Ένας μικρότερος τώρμος παρατηρείται επίσης στο οπίσθιο μέρος του αριστερού μηρού. Δυστυχώς δεν σώζονται οι σύνδεσμοι οι οποίοι ενσωματωμένοι στους προαναφερθέντες τώρμους στερέωναν την μορφή I στο τύμπανο (Εικ. 144-5). Τέλος, το γεγονός ότι η σμίλευση η οποία διαχωρίζει τους γλουτούς επιχειρήθηκε δυο φορές σε διαφορετικό ύψος και κατεύθυνση αποδεικνύει ενδεχομένως την πρόχειρη κατεργασία του οπίσθιου μέρους της μορφής χωρίς την ύπαρξη μοντέλου¹²⁶ ή αρμόζει πιθανώς να αποδοθεί σε διαφορετικό λόγο.

Μορφή F: Στερόπη. (Εικ. 146) Τοποθετείται στα αριστερά του συζύγου της, Οινόμαου. Από την κεφαλή σώζεται ένα μικρό θραύσμα με μέρος της κόμης που αποκαλύπτει την χρήση βελονιού. Η Στερόπη είναι ενδεδυμένη με τον απλό δωρικό πέπλο ο οποίος είναι άζωστος. Έχει τους αγκώνες λυγισμένους, ξεκουράζοντας τον αριστερό μέσα στην δεξιά της παλάμη. Συγχρόνως υψώνει το αριστερό της χέρι, ακουμπώντας τα δάχτυλα της στο στέρνο. Η χειρονομία αυτή εκφράζει θρήνο και αγωνία¹²⁷. Παράλληλα συναντάμε σε αγγεία του 6^{ου} και 5^{ου} αλλά και σε

¹²⁴ . ο.π., εικ. 64.

¹²⁵ . ο.π.

¹²⁶ . Trianti 2002, 288, εικ. 27, 29, Olympia III, 50, εικ. 62.

¹²⁷ . Herrmann 1987, 142-144.

μεταγενέστερα επιτύμβια ανάγλυφα¹²⁸. Η Στερόπη δίνει την εντύπωση ότι προαισθάνεται τον θάνατο του συζύγου της και την καταστροφή που θα επέρθει στη δυναστεία¹²⁹. Η μορφή F φορά σανδάλια και πατά σε πλίνθο. Δεν εντοπίζονται τόρμοι για μεταλλικές ή μαρμάρινες ενθέσεις.

■ Η οπίσθια πλευρά της μορφής είναι τραχιά και επίπεδη. Στο μέσον της ωμοπλάτης έχει διανοιχθεί τετράγωνος τόρμος για την ένθεση τόρμου για τη στερέωση της μορφής F στο τύμπανο (Εικ. 147). Η Στερόπη εδράζεται σε πλίνθο η οποία συνδέεται με το οριζόντιο γείσο του αετώματος μέσω συνδέσμων, οι οποίοι ωστόσο δεν σώζονται. Ίχνος τόρμου για σύνδεσμο εντοπίζεται στο πέλμα του αριστερού σκέλους¹³⁰.

Δίφρος Μ : Δίφρος του Οινόμαου. Τοποθετείται στην αριστερή κερκίδα του αετώματος. Παρά τα θραύσματα τα τρία από τα τέσσερα άλογα του Οινόμαου σώζονται σε ικανοποιητικό βαθμό¹³¹ (Εικ. 148). Το πρόβλημα του χώρου λύνεται επιτυχώς με τη δημιουργία ενός ολόγλυφου εξωτερικού αλόγου το οποίο τοποθετείται ελαφρώς πίσω από τα υπόλοιπα. Αντίθετα τα τρία εσωτερικά άλογα είναι σμιλευμένα σε ένα κομμάτι μαρμάρου σε ημίγλυφη μορφή. Ο θεατής βλέπει την πλαϊνή όψη τους. Με τον τρόπο αυτό εξοικονομείται χώρος και βάρος ενώ παράλληλα επιτυγχάνεται η κατά το δυνατό φυσιοκρατικότερη απεικόνιση των αλόγων.

■ Το εξωτερικό άλογο συνδέεται με το πρόσθιο ανάγλυφο άλογο μέσω δύο τετράγωνων τόρμων μέσα στους οποίους ήταν στερεωμένοι σύνδεσμοι. Το εσωτερικό ανάγλυφο άλογο φέρει στην οπίσθια όψη δύο τετράγωνους τόρμους το περίγραμμα των οποίων περιτρέχεται από προεξέχον μαρμάρινο πλαίσιο καθιστώντας την σύνδεση ισχυρότερη. Σε αυτούς ήταν προσαρμοσμένοι ισχυροί σύνδεσμοι για την στερέωση του συνόλου των αλόγων στο τύμπανο. Παρά ταύτα η έλλειψη τεκμηρίων δεν καθιστά δυνατό τον προσδιορισμό του υλικού από το οποίο αποτελούνταν οι σύνδεσμοι. Τα άλογα πατούσαν σε πλίνθο. Το άρμα θα ήταν από χαλκό ή από μάρμαρο, αποδοσμένο καταλλήλως μικρότερο από την πραγματικότητα για να ανταποκρίνεται τόσο αισθητικά όσο και στην εξοικονόμηση χώρου.

Ενθέσεις:

¹²⁸ . D. Beazley 1956, 146, 22, R. Lullies 1979, 109-111, πίν. 211-213.

¹²⁹ . Herrmann 1987, 142-144.

¹³⁰ . *Olympia III*, 51.

¹³¹ . Säfllund 1970, 68-70, εικ. 14, 17-18.

1. Σήμερα στο θραύσμα από την κεφαλή του εξωτερικού αλόγου διαπιστώνονται τέσσερις τόρμοι οι οποίοι χρησίμευαν για την προσαρμογή χάλκινων ηνίων και γενειαστήρων. Πιο συγκεκριμένα ένας τόρμος διατηρείται λίγο υψηλότερα από το αριστερό μάτι του αλόγου, ο δεύτερος είναι πίσω από το αριστερό αυτί το οποίο είναι θραυσμένο ενώ οι υπόλοιποι δυο τόρμοι διακρίνονται πάνω στην χαίτη του αλόγου. Οι τελευταίοι είναι διανοιγμένοι κάθετα προς την κεφαλή του αλόγου. Ο κάτω τόρμος έχει τις ίδιες σχεδόν διαστάσεις με τους προαναφερθέντες ενώ ο άνω είναι μεγαλύτερος (Εικ. 149).

2. Τόρμος διαμέτρου 0,09 μ. εντοπίζεται στο οπίσθιο μέρος ενδεχομένως για την στερέωση τμήματος των χαλιναριών του εξωτερικού αλόγου τα οποία είχαν κατεύθυνση προς τα πίσω όπου θα ήταν τοποθετημένο το άρμα.

3. Τόρμοι αναμφισβήτητα υπήρχαν στις άκρες του στόματος του αλόγου για την προσάρτηση των χάλκινων ηνίων. Μολονότι το ρύγχος του εξωτερικού αλόγου δεν διασώζεται, η υπόθεση αυτή επισφραγίζεται από τους τόρμους που εντοπίζονται στις άκρες του μισάνοιχτου στόματος του πρώτου εσωτερικού αλόγου (Εικ. 149).

4. Στο πρώτο εσωτερικό άλογο σώζονται επίσης ένας τόρμος λίγο ψηλότερα από το αριστερό μάτι, ένας στη γένεση της χαίτης και ένας στο λαιμό σε μικρή απόσταση από τη χαίτη οι οποίοι εξυπηρέτούσαν την ένθεση των χάλκινων ηνίων (Εικ. 149).

5. Το δεύτερο εσωτερικό άλογο σώζει, ομοίως με το προηγούμενο, τόρμο στη γένεση της χαίτης (Εικ. 149).

6. Τέλος, το τρίτο εσωτερικό άλογο διατηρεί τόρμο στο μέσο περίπου της αριστερής πλευράς του ρύγχους καθώς και έναν τόρμο λίγο ψηλότερα από το αριστερό μάτι για την ένθεση των μεταλλικών ηνίων (Εικ. 149).

Δίφρος D : Δίφρος του Πέλοπα. Τοποθετείται στη δεξιά κερκίδα του αετώματος (Εικ. 150). Τα άλογα του Πέλοπα κατασκευάστηκαν και στερεώθηκαν με την ίδια τεχνική όπως τα άλογα του Οινόμαου¹³².

Σήμερα από το σύνολο λείπουν κυρίως τα σκέλη και οι κεφαλές τριών αλόγων¹³³.

■ Ένας τετραγωνικής διατομής τόρμος βάθους 0,15 μ. και πλάτους 0, 17 μ. διασώζεται από το σύστημα των δύο τόρμων που συνδέουν την οπίσθια όψη του εσωτερικού αλόγου με το τύμπανο. Οι σύνδεσμοι δεν διατηρούνται. Οι οπλές των αλόγων ήταν τοποθετημένες πάνω σε πλίνθο (Εικ. 151).

¹³² . Βλ. Παραπάνω δίφρο D.

¹³³ . Sjöflund 1970, 66-68, εικ. 13, 15-16.

Ενθέσεις:

1. Τόρμος παρατηρείται στο μηρό του εξωτερικού αλόγου, ενδεχομένως για την ένθεση τμήματος των χαλιναριών όπως ακριβώς συμβαίνει στον δίφρο Μ.

2. Τόρμοι για την προσάρτηση των μεταλλικών ηνίων αναμφισβήτητα θα υπήρχαν όμως η φθορά και η αποσπασματικότητα της κεφαλής του πρώτου εσωτερικού αλόγου η οποία διασώζεται σήμερα δεν επιτρέπει τον εντοπισμό τους.

Σύμφωνα με τον μύθο ο Πέλοπας ξεκίνησε πρώτος στην αρματοδρομία σύμφωνα με τους κανόνες. Μπορούμε να υποθέσουμε άραγε ότι το δίφρο του Πέλοπα απεικονίζεται καθώς κατευθύνεται στη γραμμή εκκίνησης ενώ το δίφρο του Οινόμαου ακόμα ξεκουράζεται¹³⁴;

Μορφή L : Μάντης. Τοποθετείται στη δεξιά κερκίδα του αετώματος ανάμεσα στον ποταμό - θεό Αλφειό και το δίφρο του Πέλοπα.

Ύψος: 0,8μ. Αρχικό ύψος: περίπου 1,3μ. Πλάτος: 1μ. Βάθος: 0,60μ.¹³⁵

Παριστάνεται ένας καθήμενος μεσήλικας άνδρας (Εικ. 152). Από τα διασωθέντα θραύσματα συμπεραίνουμε ότι η μορφή L καθόταν με το αριστερό σκέλος λυγισμένο προς το πλάι, ακουμπώντας το δάπεδο του γείσου ενώ το δεξί σκέλος ήταν όρθιο, επίσης λυγισμένο στο πλάι του κυρίως κορμού. Το αριστερό του χέρι ίσως εκτεινόταν λυγισμένο προς τα πάνω. Σημαντικό είναι το θραύσμα της κεφαλής, το οποίο καθιστά φανερό ότι η μορφή ανασηκώνει το κεφάλι κοιτώντας τη κεντρική σκηνή του αετώματος¹³⁶. Η στάση της κεφαλής και η αντιστοιχία της μορφής L με την μορφή N, οδηγεί στην υπόθεση ότι η L απεικονίζει έναν μάντη. Αυτός ανασηκώνοντας το κεφάλι οραματίζεται την εξέλιξη και το τέλος του αγώνα. Αν και τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται με απλές γραμμές, το ύψος της μορφής σε καμιά περίπτωση δεν εκφράζει αγωνία ή απελπισία. Αυτό συμβαίνει γιατί ο μάντης ανήκει στη συνοδεία του Πέλοπα, όπως φανερώνει το μη ελληνικό κάλυμμα της κεφαλής που προδίδει την ξένη καταγωγή του. Από το κάλυμμα αναβλύζουν στον κρόταφο μινωειδείς βόστρυχοι (Εικ. 153). Σημαντικό όσον αφορά στη διαδικασία κατασκευής του γλυπτού είναι το προεξέχον τμήμα πάνω από το μέτωπο του μάντη. Έχει υποστηριχθεί ότι η προεξοχή αυτή αποτελεί μέρος μιας διαδικασίας που ήδη είχαν υιοθετήσει οι γλύπτες του α΄ μισού του 5^{ου} π.Χ. αι. Το προεξέχον τμήμα

¹³⁴ . Ashmole & Yalouris 1967, 14.

¹³⁵ . *Olympia III*, 61.

¹³⁶ . Säflund 1970, 62.

λειτουργούσε ως σταθερό σημείο από το οποίο ο γλύπτης μετρούσε την απόσταση και το βάθος απότατων μερών της μορφής με τη χρήση νήματος στάθμης, για να καταλάβει σε πιο βαθμό αυτά χρειαζόνταν περαιτέρω κατεργασία. Έχει υποτεθεί ότι η συγκεκριμένη μαρμάρινη προεξοχή από τη μορφή του μάντη δεν αφαιρέθηκε ποτέ διότι ενδεχομένως θεωρήθηκε από τους μεταγενέστερους ως μέρος της κόμης¹³⁷. Επιπλέον στο πρόσωπο διακρίνεται ένα μικρό κομμάτι από τα γένια της μορφής¹³⁸. Το θραύσμα από την κεφαλή του L είναι επιπρόσθετα σημαντικό για την επαλήθευση της θέσης της μορφής πάνω στο αέτωμα η οποία μέχρι την εύρεσή του είχε ως κύριο επιχείρημα το υπολογιζόμενο συνολικό ύψος της.

Ενθέσεις:

1. Η κατεύθυνση της κεφαλής αποδεικνύεται από τον έναν τόρμο στο λαιμό καθώς και από άλλους δύο οι οποίοι ενσωμάτωναν τα δύο άκρα του ίδιου γόμφου¹³⁹. Ενδεχομένως πρόκειται για στερέωση της κεφαλής στο λαιμό όταν για άγνωστο σε μας λόγο αποκολλήθηκε.

2. Τόρμοι γόμφου που πλέον δεν σώζεται διανοίχθηκαν στο αριστερό χέρι.

3. Τόρμος για την ένθεση γόμφου χρησίμευε στην στερέωση του δεξιού χεριού.

■ Στερέωση: Στο οπίσθιο μέρος της κεφαλής έχει αφαιρεθεί ένα τμήμα μαρμάρου για να κατασκευαστεί μια επίπεδη και επικλινή επιφάνεια η οποία εφάρμοζε στο καταέτιο γείσο του αετώματος¹⁴⁰. Επιπροσθέτως, η αριστερή πλευρά της κεφαλής και η αντίστροφη όψη του ενδύματος είναι ατελώς κατεργασμένη (Εικ. 155). Η οπίσθια όψη της μορφής είναι κοίλη και επίπεδη. Επιπροσθέτως, σώζεται ένα θραύσμα το οποίο φέρει πτυχές του ιματίου (Εικ.154). Σε αυτό έχει διανοιχθεί τόρμος για την στερέωση της μορφής στο οριζόντιο γείσο του αετώματος¹⁴¹. Ο σύνδεσμος δεν διατηρείται. Κάτω από την αριστερή κνήμη εντοπίζεται ένα αδρό κόψιμο το οποίο ωστόσο σε καμία περίπτωση δεν θυμίζει τόρμο. Επομένως, δεν θα ήταν παράλογο να υποτεθεί πως είτε δεν επάρκεσε το διαθέσιμο μάρμαρο για την σμίλευση της μορφής είτε πραγματοποιήθηκε εσκεμμένα για να ελαττωθεί το ύψος της¹⁴².

---

¹³⁷ . Bluemel 1955, 52.

¹³⁸ . Ashmole & Yalouris 1967, pls. 58-61.

¹³⁹ . πρβ. με σύνδεσμο στο αριστερό πόδι του Κενταύρου S του Δυτικού αετώματος, σ. 58.

¹⁴⁰ . Ashmole & Yalouris 1967, 15.

¹⁴¹ . Trianti 2002, 286, εικ. 18-19.

¹⁴² . *Olympia III*, 61, εικ. 90, 94.

Μορφή Ν : Μάντης (Ίαμος;). Τοποθετείται πίσω από το δίφρο του Οινόμαου. Παριστάνεται ανδρική ηλικιωμένη μορφή καθισμένη στο έδαφος (Εικ. 156). Εσφαλμένα ο Πausanίας τον ταυτίζει με υπηρέτη. Από τη μέση και κάτω το σώμα του καλύπτεται από χιτώνα ως τις άκρες των ποδιών. Αξιοσημείωτη είναι η απόδοση των υποδημάτων της μορφής. Η πλίνθος καλυπτόταν επίσης από το ένδυμα. Ανασηκώνει το λυγισμένο στον αγκώνα δεξί χέρι του ακουμπώντας το στο δεξί μάγουλο και στη δεξιά παρυφή του στόματος. Η χειρονομία αυτή σε συνδυασμό με τα μάτια που είναι προσηλωμένα στους πρωταγωνιστές της εναέτιας σύνθεσης αναδεικνύει φόβο και αγωνία. Το δεξί του χέρι λυγισμένο και αυτό προς τα πάνω κρατούσε ενδεχομένως ράβδο. Το προχωρημένο γήρας της μορφής δηλώνεται επιτυχώς από το σαρκώδες αγύμναστο σώμα, από την αραιή κόμη στο πρόσθιο μέρος του μετώπου και από τις ρυτιδώσεις του προσώπου. Η κόμη και το γέννη ήταν επεξεργασμένα με τρυπάνι ενώ το μουστάκι ήταν ασμίλευτο επίτηδες, ώστε να μην υπερκαλύπτει τα χείλη και τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Οι πτυχές του ενδύματος ακολουθούσαν τους κανόνες της φωτοσκίασης. Η επιτυχημένη απόδοση του γήρατος και των συναισθημάτων της μορφής την καθιστά μια από της εντυπωσιακότερες του αετώματος.

Η μορφή είναι πιθανό να ταυτίζεται με τον Ίαμο, τον γιο του Απόλλωνα . Ο Θεός τον οδήγησε στην Ολυμπία και του έδωσε το χάρισμα να προβλέπει το μέλλον από τις θυσίες που λάμβαναν χώρα στο βωμό του Δία. Ο μάντης στην προκειμένη περίπτωση ατενίζει το δυσοίωνο μέλλον του Οινόμαου.

Ενθέσεις:

1. Διαμπερής τόρμος κυκλικής διατομής εντοπίζεται στην αριστερή παλάμη για την στερέωση ίσως χάλκινης ράβδου. Ακριβώς δίπλα παρατηρείται αβαθής κωνικός τόρμος. Ενδεχομένως πρόκειται για μια αρχική αποτυχημένη προσπάθεια διάνοιξης του τόρμου για την ένθεση της ράβδου αφού αυτός είναι πολύ κοντά στα δάχτυλα¹⁴³.

■ Το αριστερό πέλμα του Ν έχει αφαιρεθεί ώστε να επαρκεί ο χώρος για το άρμα. Στο τμήμα αυτό σώζεται τόρμος για την ένθεση συνδέσμου ο οποίος ωστόσο δεν διατηρείται. Από την οπίσθια όψη της μορφής μόνο η δεξιά ωμοπλάτη έχει κατεργαστεί επίπεδη διότι απείχε ελάχιστα από το τύμπανο.

---

¹⁴³ . *Olympia III*, 65, εικ. 102.

Μορφή Ο: Γονατιστό κορίτσι. Ο Πausanias αναγνωρίζει την μορφή ως αγόρι ίσως γιατί συγχέει το ένδυμα του ηνίοχου με αυτό του κοριτσιού (Εικ. 157). Η μορφή Ο είναι σμιλευμένη για να εκτίθεται από την αριστερή πλευρά (Εικ. 158). Επομένως, θα πρέπει να αναζητήσουμε την θέση της στην αριστερή κερκίδα του αετώματος. Αν την τοποθετήσουμε μπροστά από το άρμα του Οινόμαου ο ρόλος της υπηρέτριας της Στερόπης είναι ο πιο κατάλληλος για την ταύτιση της. Παρά ταύτα σε ορισμένες αναπαραστάσεις του αετώματος τοποθετείται με επιφύλαξη πίσω από το δίφρο του Οινόμαου. Οι επιφυλάξεις είναι οι εξής. Πρώτον πίσω από το δίφρο προτείνεται η τοποθέτηση της μορφής Ε κυρίως λόγω της θέσης εύρεσής της¹⁴⁴. Δεύτερον το εξωτερικό τμήμα του δεξιού μηρού της μορφής Ο έχει ελαφρώς αφαιρεθεί επίτηδες για να δημιουργηθεί χώρος στην τοποθέτηση της διπλανής μορφής.

Η μορφή Ο απεικονίζει ένα κορίτσι που γονατίζει, έχοντας το βλέμμα προς τα έδαφος δηλώνοντας με τον τρόπο αυτό ενδεχομένως την υποτέλεια της. Στο κεφάλι φορά κάλυμμα ενώ το ένδυμά της, ζωσμένο στη μέση υπερκαλύπτει το σώμα της προσθέτοντας στη μορφή όγκο.

■ Μεταλλικός σύνδεσμος προσαρμοζόταν σε τόρμο που εντοπίζεται στο αριστερό σκέλος πάνω στο μέρος του ενδύματος που καλύπτει τη γάμπα. Η οπίσθια όψη της μορφής είναι αδρά επεξεργασμένη (Εικ. 157).

Μορφή C : Γονατιστή ανδρική μορφή. Τοποθετείται στη δεξιά κερκίδα του αετώματος, πίσω από το άρμα του Πέλοπα (Εικ. 159). Το μέγεθος της μορφής και το γεγονός ότι λαξεύτηκε για να είναι ορατή στον θεατή η δεξιά πλάγια όψη της συνηγορούν στη θέση αυτή. Παριστάνεται νεαρή ανδρική μορφή που γονατίζει. Είναι ενδεδυμένος με χιτώνα γυρισμένο στη μέση καλύπτοντας το κάτω μέρος του σώματος και ριγμένο πάνω από τον αριστερό ώμο. Το κεφάλι και τα χέρια δεν σώζονται. Ωστόσο το πρώτο όπως μαρτυράτε από την στάση του σώματος και το σημείο θραύσης έκλινε ελαφρώς προς τα κάτω. Τα χέρια εκτείνονταν ίσως λυγισμένα προς τα μπροστά. Ως ψεγάδι στη μορφή C μπορούμε να αναγνωρίσουμε την μη φυσιοκρατική απόδοση των δακτύλων του πέλματος που πατά στην πλίνθο. Τα δάχτυλα του πέλματος καθώς και η αριστερή πλευρά της ωμοπλάτης και του σώματος εν γένει δεν ήταν ορατά και η φειδωλή σμίλευση τους ανταποκρίνεται στην εξοικονόμηση χρόνου και εργασίας που χαρακτηρίζει την κατεργασία των γλυπτών

---

¹⁴⁴ . Ashmole & Yalouris 1967, 176.

του αετώματος¹⁴⁵. Η ταύτιση της μορφής είναι αμφισβητήσιμη. Ο Πausanίας την αποδίδει μεν στη συνοδεία του Πέλοπα αναγνωρίζει δε τον ηνίοχο του μπροστά από το δίφρο αντικρούοντας τις υποθέσεις ότι η μορφή C ταυτίζεται με τον Σφαίρο ή αλλιώς Κίλλα¹⁴⁶.

■ Η μορφή C ήταν στερεωμένη μόνο στο οριζόντιο γείσο του αετώματος (Εικ. 160). Ειδικότερα, τόρμος για την ένθεση συνδέσμου εντοπίζεται στο πρόσθιο μέρος της πλίνθου, μπροστά από τα δάχτυλα του δεξιού πέλματος. Ο τόρμος στην αριστερή ωμοπλάτη για την ένθεση συνδέσμου ο οποίος θα στερέωνε την μορφή C στο τύμπανο του αετώματος τελικά δεν χρησιμοποιήθηκε¹⁴⁷.

Μορφή Β : Ηνίοχος (Μύρτιλος;). Παριστάνεται νεαρή γυμνή ανδρική μορφή (Εικ. 8, 161-162). Ο νέος είναι γονατισμένος. Η κεφαλή κλίνει προς τα δεξιά ενώ το βλέμμα του κοιτά προς τα κάτω. Μολονότι τα χέρια δεν σώζονται το δεξί όπως αναδεικνύεται από το σημείο θραύσης είχε ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Και τα δυο χέρια ίσως ήταν λυγισμένα κρατώντας τα χαλινάρια των αλόγων (;). Η θέση του στην εναέτια σύνθεση είναι διφορούμενη. Τοποθετείται είτε στη δεξιά κερκίδα του αετώματος μπροστά από τα άλογα του Πέλοπα εκθέτοντας τη δεξιά πλάγια όψη είτε μετωπικά μπροστά από το δίφρο του Οινόμαου. Δεν εντοπίζονται τόρμοι για μεταλλικές ή μαρμάρινες ενθέσεις.

Ενθέσεις:

1. Τα δάχτυλα του δεξιού χεριού σφίγγουν σε γροθιά. Εντοπίζεται τόρμος διαστάσεων 0,02 μ. ο οποίος αν η μορφή ορθώς ταυτίζεται με ηνίοχο, θα χρησίμευε στην προσάρτηση των ηνίων¹⁴⁸.

Μορφή Ε: Καθήμενο αγόρι (Αρκάς;). Απεικονίζεται νεαρή ανδρική μορφή, καθήμενη (Εικ. 163). Ο χιτώνας καλύπτει το αριστερό χέρι, μέρος της πλάτης και καταλήγει πάνω στην πλίνθο στην οποία κάθεται η μορφή αποκαλύπτοντας το γυμνό σώμα του αγοριού. Η λεπτομερής απόδοση και των δυο πλάγιων όψεων οδηγεί στην μετωπική προς τον θεατή τοποθέτηση της μορφής πάνω στο αέτωμα με ελαφριά ίσως κλίση προς δεξιά¹⁴⁹ (Εικ. 164-165). Συχνή είναι η ταύτιση του αγοριού με τον ιδρυτή-

¹⁴⁵ . Säflund 1970, 63-64, εικ. 10-12.

¹⁴⁶ . Ashmole & Yalouris 1967, 16.

¹⁴⁷ . *Olympia III*, 62.

¹⁴⁸ . Säflund 1970, 70, εικ. 21 α- β.

¹⁴⁹ . Säflund 1970, 63, εικ. 7.

ήρωα της Αρκαδίας, Αρκά και η τοποθέτησή του στην αριστερή κερκίδα του αετώματος. Αντίθετα ο Ashmole ταυτίζει την μορφή με τον ηνίοχο του Πέλοπα και τον τοποθετεί μπροστά από το δίφρο του.

■ Η στερέωση της μορφής Ε στο οριζόντιο γείσο του αετώματος επιτυγχανόταν μέσω τριών συνδέσμων οι δύο εκ των οποίων ήταν προσαρμοσμένοι σε τόρμους στην οπίσθια όψη της πλίνθου ενώ ο τρίτος ήταν ενσωματωμένος σε τόρμο στο αριστερό μέρος, πίσω από την παλάμη¹⁵⁰.

Μορφή Ρ : Κλάδεος. Απεικονίζεται ο Κλάδεος, ο κύριος παραπόταμος του Αλφειού (Εικ. 166). Χαρακτηριστική για τη σημασία του ποταμού στους Ηλείους είναι η αναφορά του Πausανία. Στην πραγματικότητα ο ποταμός ρέει από βορρά προς νότο και τοποθετείται στη δεξιά/βόρεια γωνία του αετώματος.

Το σημερινό μήκος είναι 2.30 μ., ενώ αρχικά μαζί με το δεξί χέρι ήταν 2.70 μ. Το ύψος ανέρχεται στα 0,85 και το βάθος στα 0.65 μ.¹⁵¹ Παριστάνεται σε ανακεκλιμένη στάση έχοντας το κάτω μέρος του σώματος στραμμένο προς τον θεατή και καλυμμένο με πτυχωτό χιτώνα. Αντίθετα το πρόσθιο μέρος του σώματος στρέφεται προς την κεντρική σκηνή. Ακουμπά τους λυγισμένους αγκώνες του στο οριζόντιο γείσο, ανασηκώνοντας το κεφάλι και κοιτώντας με ενδιαφέρον προς το κέντρο του αετώματος.

■ Η μορφή είναι ολόγλυφη. Στην οπίσθια πλευρά της τα γυμνά μέρη είναι σμιλευμένα λεπτομερώς. Αντίθετα ίχνη από εργαλεία είναι ορατά στα μέρη που καλύπτονται από το ιμάτιο¹⁵². Επιπρόσθετα, η αριστερή πλευρά του προσώπου παρατηρείται ότι είναι πιο επιμελώς κατεργασμένη παρουσιάζοντας διαφορές με την δεξιά πλευρά όσον αφορά στο μέγεθος (η αριστερή πλευρά του στόματος είναι πιο εκτεταμένη από τη δεξιά, ομοίως και οι ώμοι) και στην πλαστικότητα (π.χ. η μύτη διαγράφεται λοξά από το στόμα). Η μορφή του ποταμού – θεού τοποθετείται σε πλίνθο πάνω στην οποία καθίσταται ακόμα ορατός ο τόρμος συνδέσμου μέσω του οποίου στερεωνόταν η μορφή στο οριζόντιο γείσο.

1. Τρεις τόρμοι διανοίχθηκαν για την στερέωση ενός επιπρόσθετου τμήματος των πτυχών του ενδύματος μπροστά από το κάτω μέρος της κνήμης του δεξιού και του αριστερού σκέλους. Οι σύνδεσμοι δεν διατηρούνται. Το τμήμα αυτό προσαρτήθηκε

---

¹⁵⁰ . *Olympia III*, 60, εικ.87, 88.

¹⁵¹ . *Olympia III*, 68.

¹⁵² . *Olympia III*, 67, εικ. 109.

όταν κατέστη φανερό ότι το δεξί σκέλος δεν αποδόθηκε σωστά με αποτέλεσμα η μορφή να γέρνει προς τα μπροστά¹⁵³. Από το πρόσθετο τμήμα σώζεται ένα θραύσμα από το μεσαίο μέρος (Εικ. 166).

ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΣ, ΟΛΥΜΠΙΑ

ΔΥΤΙΚΟ ΑΕΤΩΜΑ

Μορφή L: Απόλλων. Ο Θεός απεικονίζεται ιστάμενος με κλίνουσα την κεφαλή προς τα δεξιά έχοντας ταυτόχρονα προτεταμένο το δεξί χέρι (Εικ. 167). Ένας χιτώνας απέληγε χαμηλά στο πρόσθιο μέρος του αριστερού χεριού, κάλυπτε ολόκληρο το οπίσθιο μέρος του σώματος και ριχνόταν στο δεξί εκτεταμένο χέρι, παριστάνοντας τις πτυχές του ενδύματος να κρέμονται επιβλητικά. Ιδιαίτερη αναφορά αρμόζει στην απόδοση της κόμης της μορφής. Σήμερα σώζεται η κεφαλή με τον κορμό και το αριστερό χέρι, το προτεταμένο δεξί χέρι, το δεξί σκέλος, ο αριστερός μηρός καθώς και θραύσματα από την πτυχολογία του ενδύματος. Το σημερινό ύψος της μορφής ανέρχεται στα 2,75μ. ενώ το αρχικό ύψος συμπεριλαμβανομένης και της πλίνθου υπολογίζεται στα 3,10μ.¹⁵⁴

■ Στερέωση: Ο Απόλλων ως θεός απεικονίζεται ιστάμενος στο κέντρο του δυτικού αετώματος. Σήμερα σώζεται τμήμα της πλίνθου η οποία είχε ύψος περίπου 0,12 μ. Μολονότι το κάτω μέρος του χιτώνα που κάλυπτε την οπίσθια όψη της μορφής σώζεται τμηματικά, ενδεχομένως να απέληγε στην πλίνθο εξισορροπώντας με αυτόν τον τρόπο το βάρος της μορφής. Όσον αφορά στην κυρίως στερέωση της μορφής πάνω στο αέτωμα, αυτή επιτυγχανόταν μέσω δύο ισχυρών συνδέσμων, οι τóρμοι των οποίων σώζονται στην οπίσθια πλευρά της μορφής¹⁵⁵ (Εικ.168). Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για δύο τετραγωνικής διατομής τóρμους, διανοιγμένους στο ύψος της μέσης. Η στερέωση της μορφής πάνω στο αέτωμα ίσως ολοκληρωνόταν μέσω συνδέσμων που συνέδεαν την πλίνθο της μορφής με το οριζόντιο γείσο του αετώματος. Ωστόσο σήμερα δεν διασώζονται τεκμήρια για την επαλήθευση αυτής της υπόθεσης αν και η άνωθεν τεχνική ήταν συνήθης στα αετώματα του Ολυμπίου Διός.

Ενθέσεις:

1. Στην κεφαλή ο Απόλλωνας θα έφερε επιχρυσωμένο χάλκινο στεφάνι όπως διαπιστώνεται από το μέγεθος της πτυχής η οποία διατρέχει την κεφαλή, πάνω από

¹⁵³ . *Olympia III*, 67, εικ. 108.

¹⁵⁴ . ο.π. 72.

¹⁵⁵ . Trianti 2002, 286.

την κόμη του μετώπου (Εικ. 169). Για την στερέωση της στεφάνης διανοίχθηκαν στο οπίσθιο μέρος των αυτιών κωνοειδείς τóρμοι διαμέτρου 0,15 μ. και βάθους 0,33 μ.¹⁵⁶

2. Το οριζοντίως εκτεταμένο δεξί χέρι ήταν ενσωματωμένο με γόμφο στον κορμό της μορφής. Σήμερα διατηρείται μονάχα ο τóρμος του γόμφου (Εικ. 167).

3. Δύο απομεινάρια τóρμων εντοπίζονται στο δεξί χέρι ανάμεσα στον αντίχειρα και τον δείκτη. Ωστόσο τους τóρμους αυτούς χαρακτηρίζουν οι μικρές διαστάσεις καθώς και το χαμηλό βάθος. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω χαρακτηριστικά, ο Τρευ υπέθεσε ότι πρόκειται για προσπάθειες διάνοιξης δύο τóρμων που τελικώς δεν αποπερατώθηκαν¹⁵⁷. Αντίθετα, ο Sauer προτείνει ότι στους επικείμενους τóρμους ήταν προσαρμοσμένο μισό τμήμα βέλους¹⁵⁸ (Εικ. 167).

4. Στο αριστερό χέρι ο Απόλλων έδραττε τόξο και βέλος. Αυτό επισφραγίζεται από τους ακόλουθους τóρμους (Εικ. 167-168, 170):

α) Ένας ορθογώνιος τóρμος (α) ύψους 0,026μ., πλάτους 0,047μ. και βάθους 0,065μ. στον πυθμένα του οποίου έχει διανοιχθεί ένας επιπρόσθετος τóρμος (b) 0,01μ. έφερε κατά την αρχαιότητα σύνδεσμο για τη στερέωση του πρόσθιου μισού του τόξου.

β) Στον τóρμο (c) που εντοπίζεται ακριβώς κάτω από τον προαναφερόμενο ανάμεσα από τα δάκτυλα της παλάμης ήταν ένθετο το βέλος.

γ) Στις πτυχές του ενδύματος πάνω από τον καρπό έχει διανοιχθεί με λοξή κατεύθυνση προς τα μέσα ένας τóρμος (d) διαμέτρου 0,01μ. και βάθους 0,03μ. Σ' αυτόν είχε στερεωθεί μεταλλικός σύνδεσμος ο οποίος υποστήριζε την κορυφή του μαρμάρινου τόξου (πρβ. Κένταυρο S) και ταυτόχρονα απεικόνιζε τον τένοντα του χεριού¹⁵⁹. Το τόξο ενδεχομένως να ήταν μαρμάρινο λαμβάνοντας υπόψη τον αριθμό των τóρμων που διανοίχθηκαν για την στερέωσή του¹⁶⁰. Το οπίσθιο τμήμα του τόξου θα καλυπτόταν από τις πτυχές του ενδύματος. Για τον λόγο αυτό δεν κρίθηκε αναγκαία η πλαστική απεικόνισή του.

5. Ένα τραπεζοειδές τμήμα μαρμάρου που περιλαμβάνει μέρος από την πτυχολογία της παρυφής του ενδύματος η οποία κρεμόταν κάτω από την παλάμη του αριστερού χεριού έχει στερεωθεί με ορθογώνιους συνδέσμους (h, i) σε δύο τóρμους (κ, κ')¹⁶¹ (Εικ 167-168). Οι σύνδεσμοι δε σώζονται. Επομένως, καθίσταται ανασφαλές να ισχυριστούμε αν αυτοί ήταν μαρμάρινοι ή μεταλλικοί.

¹⁵⁶ . *Olympia III*, 69.

¹⁵⁷ . ο.π. 70.

¹⁵⁸ . Sauer, *JdI VI*, 108.

¹⁵⁹ . *Olympia III*, 70, 71, εικ. 112.

¹⁶⁰ . *Olympia III*, 71. Αντίθετη άποψη έχει ο Sauer στο *JdI VI*, 93.

¹⁶¹ . ο.π. , 70, εικ. 112.

6. Οι πτυχές οι οποίες κρέμονταν δίπλα από το δεξί εκτεταμένο χέρι είχαν ενσωματωθεί σε τρεις τόρμους (m, n, o) καθώς και σε ακόμα τρεις διανοιγμένους σε λοξή προς τα κάτω κατεύθυνση (p, q, r) στον χιτώνα που κάλυπτε την οπίσθια πλευρά της μορφής¹⁶² (Εικ. 168).

Μορφές Κ, J, Η: Ο Λαπίθης Κ επιτίθεται στον Κένταυρο J ο οποίος δράττει την γυναίκα Η με τα χέρια και το πρόσθιο δεξί αλογίσιο σκέλος (Εικ. 171). Με το αριστερό του χέρι την γραπώνει στον δεξί μαστό ο οποίος είναι εκτεθειμένος. Η γυναίκα Η αντιστέκεται σκύβοντας προς τα πίσω ενάντια στον επιτιθέμενο Κένταυρο. Επιχειρεί να απωθήσει το κεφάλι του με τον αριστερό της αγκώνα ενώ παράλληλα χρησιμοποιώντας τα δυο της χέρια προσπαθεί να ελευθερωθεί. Το ότι η απελευθέρωση της ζυγώνει μαρτυρείται από την πληγή η οποία ήταν αποδοσμένη με γραπτό ερυθρό χρώμα στην κεφαλή του Κενταύρου. Την ίδια στιγμή ο Λαπίθης Κ επιτίθεται στον Κένταυρο J κρατώντας ενδεχομένως ξίφος, υπερασπιζόμενος την γυναίκα Η. Οι μορφές ταυτίζονται με τον Κένταυρο Ευρυτίωνα ο οποίος έχει αδράξει την Δηδάμεια και με τον Λαπίθη Πειρύθους ο οποίος επιτίθεται στον υβριστή για να την ελευθερώσει. Τοποθετούνται στη δεξιά κερκίδα του αετώματος.

Η Δηδάμεια Η στο κεφάλι φέρει *μίτρα*¹⁶³. Η μορφή αυτή σώζεται σχεδόν ακέραιη.

■ **Στερέωση:** Στην αποτελεσματικότερη στήριξη της μορφής συμβάλουν οι πτυχές του ενδύματος οι οποίες απολήγουν στην πλίνθο εξισορροπώντας έτσι το βάρος.

1. Τόρμος για γόμφο εντοπίζεται στον παράμεσο του αριστερού χεριού της μορφής Η. Ο **Ευρυτίων** J σώζεται επίσης στο μεγαλύτερο μέρος του. Εξετάζοντας την οπίσθια όψη του καθίσταται φανερό ότι οι ώμοι του δεν έχουν το ίδιο φάρδος. Αυτό συμβαίνει αφενός για να εξοικονομηθεί περισσότερος χώρος για την απεικόνιση του αριστερού αγκώνα της Δηδάμειας και αφετέρου για να καταστεί δυνατό να την αδράξει με τα δυο του χέρια (Εικ. 172).

Ενθέσεις στη μορφή J:

1. Στο στραμένο προς την ανώτερη επιφάνεια του οριζόντιου γείσου κεφάλι του Κενταύρου J εντοπίζονται επτά (7) τόρμοι στην δεξιά, τρεις (3) στην αριστερή πλευρά και ένας (1) στην οπίσθια πλευρά της κεφαλής, μέσα στους οποίους ήταν στερεωμένο το χάλκινο στεφάνι, το οποίο αποτελούσε μετέπειτα προσθήκη¹⁶⁴. Στο

¹⁶² . *Olympia III*, 71, εικ. 110.

¹⁶³ . *Olympia III*, 72.

¹⁶⁴ . ο.π. 73.

σημείο αυτό καθίσταται αξιοσημείωτο ότι η μορφή J είναι η μοναδική ανάμεσα στους Κενταύρους του δυτικού αετώματος η οποία φέρει στεφάνι, γεγονός που συμβάλει στην ταύτισή της με τον Ευρυτίωνα. Το στεφάνι ενδεχομένως να αποτελούσαν φύλλα κισσού και αμπελιού. Επιπροσθέτως ενδεχομένως ορισμένοι τóρμοι χρησίμευαν για την ένθεση μεταλλικών βοστρύχων¹⁶⁵.

■ Στερέωση της μορφής J: Το αλογίσιο σώμα του Κενταύρου το οποίο ήταν τοποθετημένο σε μικρή απόσταση από το τύμπανο ήταν στερεωμένο σε αυτό μέσω δυο ισχυρών συνδέσμων οι οποίοι σήμερα δεν διασώζονται. Επιπροσθέτως, το κάτω μέρος της ουράς του Κενταύρου J είχε στερεωθεί με σύνδεσμο στην πλίνθο όπως μαρτυρείται από τα σωζόμενα από την ουρά θραύσματα¹⁶⁶ (Εικ. 172).

Σε αντιδιαστολή με της προηγούμενες μορφές H, J η μορφή K του Πειρίθους σώζεται τμηματικά. Ειδικότερα, σήμερα εκτίθενται στο Μουσείο της Ολυμπίας η κεφαλή, το δεξί χέρι, το αριστερό χέρι με τμήμα από της πτυχές του ενδύματος, η πλίνθος με τα πέλματα καθώς και επιπρόσθετα θραύσματα από το ένδυμα. Παρά την αποσπασματικότητα των διασωθέντων τμημάτων της μορφής οι κανόνες συμμετρίας που διέπουν τα αετώματα του ναού του Ολυμπίου Διός καθώς και η κατεύθυνση των πτυχών από τα θραύσματα που σώζονται μαρτυρούν ότι η μορφή K απεικονίζονταν ομοίως με την μορφή M της αριστερής κερκίδας του δυτικού αετώματος. Ειδικότερα, ο Πειρίθους K παριστανόταν σε ευρύ διασκελισμό, ανασηκώνοντας το δεξί χέρι σχηματίζοντας ορθή γωνία ενώ το αριστερό χέρι ήταν εκτεταμένο προς τα κάτω, παράλληλα με το σώμα. Ο χιτώνας κρεμασμένος στον δεξιό ώμο και στο κάτω τμήμα του αριστερού χεριού κάλυπτε το οπίσθιο μέρος των κνημών ξεπροβάλλοντας ταυτοχρόνως από το κενό που δημιουργούσε ο διασκελισμός. Σε αντιπαραβολή με την μορφή M η οποία κατά τα λεγόμενα του Πausανία και με την προϋπόθεση ότι ορθώς ταυτίζεται με τον Θησέα κρατούσε πέλεκυ¹⁶⁷, η μορφή K έδραττε στο ανασηκωμένο δεξί χέρι κάποιο όπλο, ίσως ξίφος. Δυστυχώς η παλάμη του αριστερού χεριού καθώς και τας αντικείμενο το οποίο κρατούσε δεν σώζονται.

Ενθέσεις στη μορφή K:

1.Ο πήχης του δεξιού χεριού απεικονιζόταν οριζοντίως ακριβώς πάνω από την κεφαλή. Στο σημείο επαφής τους είχε διανοιχθεί κάθετος τóρμος για την αποτελεσματικότερη στερέωση του ανασηκωμένου χεριού. Πιο συγκεκριμένα στην

¹⁶⁵ . Palagia 2006, 276, σημ. 96.

¹⁶⁶ . *Olympia III*, 74, εικ. 118.

¹⁶⁷ . Πausανίας 5.10.8.

κορυφή της κεφαλής εντοπίζεται το κάτω μέρος του τórμου μήκους 0,055μ. και πάχους 0,01μ. ενώ στο κάτω μέρος του αριστερού πήχη το άνω¹⁶⁸. Ο σιδερένιος σύνδεσμος δεν διατηρείται (Εικ. 171, 173).

2.Ο πήχης του δεξιού χεριού ήταν ενσωματωμένος με γόμφο στο άνω τμήμα του χεριού (Εικ. 173).

3.Με γόμφο ήταν προσαρτημένη, επιπροσθέτως, η παλάμη στον σχεδόν κάθετο τórμο ο οποίος εντοπίζεται στο αριστερό χέρι¹⁶⁹(Εικ. 173).

4. Πάνω στο τμήμα του ενδύματος το οποίο καθίστατο ορατό μέσω του διασκελισμού δημιουργήθηκε επίπεδη λαξευμένη επιφάνεια για την προσάρτηση ενός επιμέρους τμήματος από το ένδυμα. Ενδεχομένως πρόκειται για επισκευή¹⁷⁰(Εικ. 171-173).

5.Στο μέσον του αριστερού πέλματος εντοπίζεται τórμος ο οποίος έφερε σύνδεσμο για την στερέωση της μορφής πάνω στην πλίνθο¹⁷¹(Εικ. 171-173).

6.Στερεωμένο στην πλίνθο μέσω συνδέσμων ήταν το τμήμα των μαρμάρινων απολήξεων του ενδύματος. Οι σύνδεσμοι ήταν ένθετοι στην πρόσθια πλευρά της πλίνθου σε δύο τórμους μέσω συνδέσμων (k, i). Στην οπίσθια πλευρά του ιδίου θραύσματος εντοπίζεται ισχυρός τórμος για σύνδεσμο (l). Παράλληλα με τον τελευταίο, στο ίδιο ύψος, διατηρείται πλέον ένα μέρος από την λάξευση ενός αντίστοιχου τórμου (n) στον οποίο ήταν ένθετος σύνδεσμος για την στερέωση του ενδύματος πάνω στην πλίνθο. Οι σύνδεσμοι που θα ενσωμάτωναν οι προαναφερθέντες τórμοι πιθανότατα ήταν σιδερένιοι¹⁷²(Εικ. 171-173).

■ Στερέωση της μορφής K: Καθίσταται αποδεχτό ότι το ένδυμα απολήγει πάνω στην πλίνθο για να ανακαταναείμει το βάρος της μορφής K τόσο στα σκέλη όσο και στο κρεμάμενο ένδυμα. Παρά ταύτα θα υπήρχε μια πιο ισχυρή στερέωση της μορφής πάνω στο αέτωμα. Ο Treu υποστηρίζει ότι η μορφή K όπως και η μορφή M θα έφεραν στην πλάτη ισχυρούς συνδέσμους οι οποίοι θα στερέωναν αποτελεσματικά τις μορφές πάνω στο τύμπανο. Το γεγονός ότι οι σύνδεσμοι αυτοί ήταν ισχυροί συνέβαλε στο να μη διατηρείται σήμερα το τμήμα του κορμού το οποίο τους έφερε¹⁷³.

---

¹⁶⁸ . *Olympia III*, 74.

¹⁶⁹ . ο.π.

¹⁷⁰ . ο.π. 74-75.

¹⁷¹ . ο.π. 75.

¹⁷² . *Olympia III*, 75.

¹⁷³ . *Olympia III*, 77.

Μορφές Μ, Ν, Ο: Η ανδρική μορφή Μ η οποία ταυτίζεται με τον Θησέα επιτίθεται εναντίον του Κενταύρου Ν ο οποίος δράττει την έντονα αντιστεκόμενη γυναίκα Ο (Εικ. 174).

Ο Θησέας απεικονίζεται σε διασκελισμό με το κεφάλι να κλίνει προς τα δεξιά. Ο χιτώνας του πέφτει μπροστά από τον αριστερό μηρό και πέλμα καθώς και στο κάτω τμήμα του δεξιού σκέλους και της πλίνθου. Το κενό του διασκελισμού φανερώνει τις καμπύλες πτυχές του ενδύματος που περνούν στην οπίσθια όψη της μορφής. Ανασηκώνει το αριστερό χέρι παράλληλα με την κεφαλή ενώ ο πήχης του χεριού περνά στην οπίσθιο μέρος της κεφαλής. Το δεξί χέρι δεν σώζεται όμως τόσο η κατεύθυνση των ώμων όσο και οι τόρμοι που παρατηρούνται σε αυτούς καθιστούν αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι και το δεξί χέρι απεικονιζόταν σε ανάταση. Η μορφή Ο θα έδραττε με τα δύο χέρια τον πέλεκυ που αναφέρει ο Πausanias¹⁷⁴. Ωστόσο το δεξί θα ήταν πιο κοντά στην αιχμή του πέλεκυ καθώς θα απέληγε πίσω από τον δεξιό ώμο. Επιπρόσθετα τμήματα που λείπουν είναι το άνω μέρος του κορμού καθώς και ο δεξιός μηρός.

Ενθέσεις και τεχνικές παρατηρήσεις στην μορφή Μ:

1. Στις γενέσεις του αριστερού και του δεξιού ώμου διασώζονται ίχνη των τόρμων μέσα στους οποίους ήταν προσαρμοσμένοι οι μεταλλικοί γόμφοι για την ενσωμάτωση του άνω μέρους των χεριών¹⁷⁵ (Εικ. 176-177).

2. Στην οπίσθια όψη τόσο του αριστερού όσο και του δεξιού ώμου εντοπίζονται δύο προεξοχές οι οποίες πιθανώς είναι απομεινάρια της αρχικής φάσης κατασκευής της μορφής¹⁷⁶ (Εικ. 178).

3. Στο τμήμα του ενδύματος που πέφτει ακριβώς πίσω από τον αριστερό μηρό εντοπίζεται λαξευμένη επιφάνεια για την προσάρτηση επιπρόσθετου τμήματος του ενδύματος. Ομοίως παρατηρείται στο τμήμα του ενδύματος που κρέμεται πίσω από την αριστερή κνήμη καθώς και στην απόληξη των πτυχών του ενδύματος στην οπίσθια πλαϊνή όψη του αριστερού πέλματος (Εικ. 175). Οι κατεργασίες που μόλις αναφέρθηκαν για την προσάρτηση τμημάτων του ενδύματος αποτελούν μεταγενέστερες επεμβάσεις για την βελτίωση της σταθερότητας της μορφής σε τμήματα που παρουσίαζαν φθορά και έπρεπε να αντικατασταθούν¹⁷⁷.

---

¹⁷⁴ . Βλ. σημ. 76.

¹⁷⁵ . Trianti 2002, 282, εικ. 4.

¹⁷⁶ . ο.π. 284, εικ.5, 6, 9.

¹⁷⁷ . πρβ. *Olympia III*, 75, εικ. 119

■ Στερέωση της μορφής Μ: Η πλίνθος της μορφής Μ στερεωνόταν στο οριζόντιο γείσο μέσω δυο συνδέσμων. Ο τóρμος που εντοπίζεται στην οπίσθια πλευρά της λεκάνης παρείχε επιπρόσθετη στήριξη στο αρχιτεκτονικό γλυπτό αυτή τη φορά συνδέοντας το μέσω μεταλλικού συνδέσμου με το τύμπανο (Εικ. 175). Παρά ταύτα η σταθερότητα του αγάλματος θα επιτυγχανόταν με τουλάχιστον έναν ισχυρό σύνδεσμο ο οποίος θα ήταν ένθετος σε τóρμο στην πλάτη της μορφής¹⁷⁸. Αδιαμφισβήτητο ρόλο στην ισορρόπηση της μορφής πάνω στο αέτωμα παίζει επίσης η απόληξη του ενδύματος πάνω στην πλίνθο, τακτική συνήθης στα αρχιτεκτονικά γλυπτά του δυτικού αετώματος.

Ο Κένταυρος Ν κινείται προς τα αριστερά (Εικ. 179). Δράττει τη γυναίκα Ο με το αριστερό χέρι και με το δεξί πρόσθιο αλογίσιο πόδι. Το αριστερό του χέρι είναι εκτεταμένο οριζοντίως προς τα δεξιά απολήγοντας στο πίσω μέρος της μορφής Μ. Το πρόσωπό του απεικονίζεται τερατώδες με εμφανές το αίσθημα του πόνου. Οι βόστρυχοι της γενειάδας του αποδίδονταν γραπτώς εκτός των απολήξεων οι οποίες ήταν πλαστικά αποδοσμένες. Η γυναίκα Ο αντιστέκεται έντονα μπήγοντας τα δάχτυλα του αριστερού χεριού στη γενειάδα του Κενταύρου Ν και τραβώντας την κόμη της δεξιάς πλευράς της κεφαλής του με το δεξί της χέρι. Οι δυο μορφές (Ν, Ο) είναι επεξεργασμένες σε ένα ενιαίο κομμάτι μαρμάρου. Μολονότι ο Κένταυρος Ν σώζεται σχεδόν ακέραιος, από την γυναίκα Ο λείπουν το κεφάλι, τμήματα του αριστερού χεριού και των πελμάτων. Η τελευταία είναι ενδεδυμένη με χειριδωτό, ιωνικό χιτώνα ο οποίος αποδίδεται με έντονη πτυχολογία. Η ένδυσή της αυτή μας οδηγεί στην ταύτισή της με την νυμφεύτρια της Διηδάμειας.

1. Από τις χειρίδες του χιτώνα της μορφής Ο, η αριστερή είναι προσαρτημένη με δύο μεταλλικούς γόμφους. Ο πρώτος βρισκόταν κάτω από τον αριστερό βραχίονα ενώ ο δεύτερος στο οπίσθιο μέρος του αριστερού ώμου ώστε να καθίστανται ορατά τα δάχτυλα του αριστερού χεριού του Κενταύρου¹⁷⁹. Από τους γόμφους σήμερα σώζονται μόνο οι τóρμοι μέσα στους οποίους ήταν ένθετοι.

2. Ένας τóρμος διαστάσεων 0,005 μ. εντοπίζεται ανάμεσα στις πτυχές του αριστερού ώμου ενδεχομένως για την βελτίωση κάποιου λάθους στην κατασκευή.

■ Στερέωση: Η οπίσθια όψη του Κενταύρου Ν είναι κατεργασμένη επίπεδη για εξοικονόμηση χώρου και βάρους (Εικ. 180). Αντιθέτως, η δεξιά πλευρά της μορφής Ο είναι επιπεδοποιημένη μόνο στο κάτω μέρος του δεξιού σκέλους αφού αυτό

¹⁷⁸ . βλ. παραπάνω στη μορφή Κ του δυτικού αετώματος.

¹⁷⁹ . *Olympia III*, 79.

βρισκόταν πιο κοντά στο τύμπανο. Ένας τόρμος μεγάλων διαστάσεων για την ένθεση ενός ισχυρού σιδερένιου συνδέσμου έχει διανοιχθεί στο οπίσθιο μέρος του αλογίσιου σώματος του Κενταύρου N και ακριβώς δίπλα ένας εμφανώς μικρότερων διαστάσεων για επιπρόσθετη στήριξη¹⁸⁰. Ένας μικρότερος σύνδεσμος ήταν κατά την αρχαιότητα προσαρμοσμένος στην δεξιά πλευρά της μέσης της μορφής O. Οι προαναφερθέντες σύνδεσμοι αποσκοπούσαν στην ασφαλή στήριξη των γλυπτών στο τύμπανο του αετώματος.

Μορφές F, G: Ο Κένταυρος F δράττει τον νεαρό Λαπίθη G (Εικ. 181). Οι μορφές τοποθετούνται στη δεξιά κερκίδα του αετώματος. Από τον Κένταυρο F σώζονται δύο θραύσματα από την κεφαλή, θραύσματα από τον κορμό και το αλογίσιο σώμα, το δεξί χέρι με το οποίο αρπάζει τον Λαπίθη και ένα θραύσμα από το άνω μέρος του πρόσθιου αριστερού αλογίσιου ποδιού. Ακολουθως από τον νεαρό Λαπίθη διατηρούνται ο κορμός, το άνω τμήμα του δεξιού χεριού, θραύσματα από τον δεξιό μηρό και ένα θραύσμα από το αριστερό πέλμα.

Ο Κένταυρος F έχοντας το βλέμμα του προς τον νεαρό Λαπίθη G, τον αρπάζει τυλίγοντας το δεξί χέρι του στην οπίσθια πλευρά της μορφής G. Το δεξί χέρι του Κενταύρου απολήγει στο πρόσθιο μέρος της δεξιάς μασχάλης του νεαρού. Ταυτόχρονα, ο Λαπίθης G του οποίου ο κορμός απεικονίζεται σε μικρή απόσταση από τον κορμό του επιτιθέμενου Κενταύρου, κινείται προς τα πίσω προσπαθώντας να αντισταθεί. Το γεγονός ότι ο δεξιός μηρός του G απεικονίζεται ιδιαίτερα επιμηκυμένος μας επιτρέπει την υπόθεση ότι το κάτω τμήμα του δεξιού σκέλους καλυπτόταν με χιτώνα ώστε να ομαλοποιηθούν οι διαφορές ύψους σε αυτό το σημείο αλλά και για την αποτελεσματικότερη στερέωση της μορφής πάνω στην πλίνθο. Ίχνη από τις πτυχές του χιτώνα διασώζονται στη κοιλιά του Κενταύρου F¹⁸¹.

Οι δυο μορφές F, G είναι επεξεργασμένες σε τουλάχιστον δύο τμήματα μαρμάρου. Το πρώτο περιλαμβάνει την μορφή G, το δεξί χέρι καθώς και το άνω τμήμα του κορμού του Κενταύρου F. Στο δεύτερο τμήμα μαρμάρου έχει σμιλευτεί το αλογίσιο σώμα του της μορφής F¹⁸².

Ενθέσεις:

---

¹⁸⁰ . Trianti 2002, 288, εικ. 30-31.

¹⁸¹ . *Olympia III*, 80, εικ. 123.

¹⁸² . *Olympia III*, 82, εικ. 124.

1. Στο οπίσθιο μέρος της κεφαλής του Κενταύρου F οι απολήξεις των βοστρύχων ήταν ένθετοι μέσω δύο μεταλλικών συνδέσμων οι οποίοι δεν διατηρούνται σήμερα¹⁸³.

2. Στο θραύσμα από τον αριστερό πήχη της μορφής G διατηρείται τώρμος ο οποίος κατά την αρχαιότητα έφερε σύνδεσμο για την στερέωση του πήχη στο κεφάλι της μορφής¹⁸⁴.

3. Τώρμος στον αριστερό αγκώνα του Λαπίθη G ενδεχομένως να μαρτυρά το γεγονός ότι το μέτωπο του Κενταύρου H ενωνόταν με τον αγκώνα του G¹⁸⁵. Ωστόσο η παραπάνω υπόθεση δεν είναι δυνατό να τεκμηριωθεί καθώς το αντίστοιχο τμήμα της κεφαλής του Κενταύρου G δεν σώζεται.

4. Στο αριστερό πέλαμα του νεαρού Λαπίθη G εντοπίζονται δύο τώρμοι για την ενσωμάτωση γόμφου.

■ Στερέωση: Η οπίσθια όψη του Κενταύρου F είναι επίπεδη σε αντιδιαστολή με την οπίσθια πλευρά του νεαρού Λαπίθη G η οποία σώζει μεν ίχνη των εργαλείων, παραμένει δε ολόγλυφη. Αναφορικά με την στήριξη των μορφών F, G στο τύμπανο του αετώματος (Εικ. 182), διασώζεται μόνο ένας τώρμος συνδέσμου στην οπίσθια πλευρά της μέσης του Κενταύρου F¹⁸⁶. Παρά ταύτα, αδιαμφισβήτητα υπήρχαν επιπλέον τώρμοι για την ένθεση συνδέσμων ή γόμφων για την στερέωση στον ορθοστάτη του τυμπάνου οι οποίοι δεν σώζονται. Οι μορφές ήταν τοποθετημένες πάνω σε πλίνθο.

Μορφές P, Q : Ο Λαπίθης Q επιτίθεται στον Κένταυρο P τυλίγοντας το δεξί χέρι γύρω από το λαιμό του τελευταίου (Εικ. 183). Ο Κένταυρος P αναγκάζεται να γονατίσει στα πρόσθια του πόδια. Γονατισμένος απεικονίζεται και ο Λαπίθης Q. Ο Κένταυρός P αντιστεκόμενος, δαγκώνει με δύναμη το δεξί χέρι του Q. Ταυτόχρονα με το αριστερό του χέρι προσπαθεί να το αποσπάσει από το λαιμό του. Το δεξί χέρι του P απεικονίζεται ανασηκωμένο καταλήγοντας στην οπίσθια πλευρά του δεξιού ώμου. Ο Κένταυρος P παριστάνεται με έντονη ρυτίδωση στο πρόσωπο και με πλούσια μακριά κόμμη και γενειάδα. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η τρομακτική και η τερατώδης απεικόνιση της μορφής του Κενταύρου υποδηλώνοντας τα κτηνώδη ένστικτα που τον διακατείχαν.

---

¹⁸³ . *Olympia III*, 82, εικ. 131.

¹⁸⁴ . *Olympia III*, 80, εικ. 129.

¹⁸⁵ . *Olympia III*, 81.

¹⁸⁶ . ο.π., 82.

■ Ο αριστερός μηρός του Λαπίθη Q καθώς και το κάτω μέρος της μορφής καλύπτεται από χιτώνα οι πτυχές του οποίοι απολήγουν στην πλίνθο. Η μαζικότητα που δημιουργείται από την ύπαρξη του χιτώνα στο κάτω μέρος των μορφών συντελεί στην αποτελεσματικότερη σταθερότητα των γλυπτών. Η στερέωση των P και Q ολοκληρώνεται με την σύνδεση της οπίσθιας επίπεδης επιφάνειας τους στο τύμπανο του αετώματος μέσω δύο τετραγωνικής διατομής συνδέσμων¹⁸⁷. Πλέον διατηρείται μόνον ένα τμήμα τέρμου του ενός εκ των δύο συνδέσμων (Εικ. 184). Αξιοσημείωτο είναι ότι η οπίσθια πλευρά του αριστερού πέλματος του Λαπίθη και το οπίσθιο τμήμα της κοιλιάς του Κενταύρου δεν έχει αποδοθεί πλαστικά αλλά η επιφάνεια έχει επεξεργαστεί επίπεδη για εξοικονόμηση χώρου και βάρους. Οι μορφές ήταν τοποθετημένες σε πλίνθο.

1. Ένα ζεύγος αλογίσσιων αυτιών ισχυροποιούσαν τον ζώδη χαρακτήρα του κεφαλιού της μορφής P. Σήμερα διατηρούνται δύο τέρμοι μέσα στους πλαστικά αποδοσμένους βοστρύχους της κόμης. Στο μέσον των τέρμων είχε διανοιχθεί επιπρόσθετος μικρότερος τέρμος για την ένθεση μεταλλικού γόμφου ο οποίος συγκρατούσε τα πλαστικά αλογίσια αυτιά¹⁸⁸ (Εικ. 185).

2. Στο μέτωπο του Λαπίθη Q, ανάμεσα από τους βοστρύχους της κόμης διακρίνεται μια λεία επιφάνεια 0,05μ. μήκους και 0,03μ. πλάτους ενδεχομένως για την απόδοση δερμάτινης ταινίας¹⁸⁹ (Εικ. 186). Η τελευταία είτε αποδιδόταν γραπτά κατευθείαν πάνω στην εμβάθυνση είτε ήταν ένθετη, μαρμάρινη ή μεταλλική.

Μορφές E, D, C : Τοποθετούνται στην αριστερή κερκίδα του αετώματος. Απεικονίζεται μια γονατισμένη γυναικεία μορφή E η οποία αντιστέκεται στον Κένταυρο D. Ο τελευταίος την δράττει από την κόμη με το δεξί του χέρι ενώ ταυτόχρονα την εγκλωβίζει τυλίγοντας την με το πρόσθιο αριστερό του σκέλος. (Εικ. 187). Εκείνη τεντώνει το αριστερό της χέρι απομακρύνοντας το πρόσωπο του Κενταύρου και την ίδια στιγμή με το δεξί της χέρι προσπαθεί να απελευθερώσει τα μαλλιά της. Η μορφή D απεικονίζεται ακουμπώντας το πρόσθιο μέρος του αλογίσσιου σώματος στο δάπεδο του αετώματος και με τα σκέλη λυγισμένα λόγω της επίθεσης που δέχεται από τον νεαρό Λαπίθη C. Ο τελευταίος γονατισμένος, με το σώμα να ακολουθεί την κλίση του καταέτιου γείσου, κινείται εναντίον του Κενταύρου D

---

¹⁸⁷ . *Olympia III*, 84.

¹⁸⁸ . *Olympia III*, 82, εικ. 135.

¹⁸⁹ . *Olympia III*, 83, εικ. 136.

πιέζοντας με το κεφάλι του τον δεξί κρόταφο του Κενταύρου και σπρώχνοντας τον προς τα πίσω δράττοντας με τα δύο του χέρια το κεφάλι του Κενταύρου D¹⁹⁰ (Εικ. 192). Αυτός προσπαθεί να αντισταθμίσει την πίεση που δέχεται από τον Λαπίθη στηρίζοντας το αριστερό του χέρι στο δάπεδο του αετώματος.

■ Ο ώμος του αριστερού χεριού του Λαπίθη C είναι επεξεργασμένος επίπεδος αφού βρισκόταν σε μικρή απόσταση από το τύμπανο (Εικ. 189). Το υπόλοιπο τμήμα του αριστερού χεριού έχει παραλειφθεί. Στην αριστερή όψη της λεκάνης διατηρείται τώρμος για την στερέωση της μορφής C στο τύμπανο του αετώματος (Εικ. 189-190). Επιπροσθέτως, η μορφή C ήταν τοποθετημένη πάνω σε πλίνθο. Στην πρόσθια πλευρά της τελευταίας σώζονται ίχνη από τον χιτώνα που κάλυπτε το κάτω μέρος της μορφής. Ενδεχομένως μετέπειτα ο χιτώνας να αφαιρέθηκε. Επιπροσθέτως, η επιφάνεια της πλίνθου καθώς και η απόδοση των πτυχών του ενδύματος που κάλυπταν το αριστερό σκέλος φέρουν ίχνη εργαλείων, μαρτυρώντας την βιαστική κατεργασία¹⁹¹.

Κωνοειδής τώρμος διαστάσεων 0,055 μ. ενσωμάτωνε στήριγμα το οποίο ξεκινούσε από την δεξιά μασχάλη του Κενταύρου D και κατέληγε στην άνω επιφάνεια του οριζόντιου γείσου για την στερέωσή των μορφών πάνω σε αυτό¹⁹². Είναι αμφίβολο αν ο σύνδεσμος ήταν μεταλλικός ή μαρμάρινος (Εικ. 191).

Ο λιγοστός διαθέσιμος χώρος πάνω στο αέτωμα ανάγκασε τον γλύπτη να αφαιρέσει ένα τμήμα από τον αριστερό μαστό της γυναικείας μορφής E για την προσαρμογή τμήματος της ουράς του Κενταύρου D. Όμοια τακτική ακολουθείται στα δάχτυλα του δεξιού χεριού του Κενταύρου D με σκοπό την διάνοιξη χώρου για την τοποθέτηση της κνήμης του Λαπίθη C.

Το οπίσθιο τμήμα των μορφών D, C είναι επεξεργασμένο επίπεδο και κοίλο.

Μορφές R, S, T : Τοποθετούνται στην αριστερή κερκίδα του δυτικού αετώματος. Ο Κένταυρος S γονατισμένος στα πρόσθια πόδια, γραπώνει με το αριστερό χέρι το αριστερό σκέλος της γυναικείας μορφής R. Ακολούθως, με το δεξί χέρι την δράττει στο πρόσθιο μέρος της κοιλιάς, προσπαθώντας να την καθίσει πάνω στην ανασηκωμένη ράχη του η οποία απεικονίζεται ακριβώς πίσω από τη μορφή R. Η τελευταία, αντιστεκόμενη, προσπαθεί με τα δύο της χέρια να αποκολλήσει από πάνω

¹⁹⁰ . Trianti 2002, 284, εικ. 13, *Olympia III*, 84, εικ. 139.

¹⁹¹ . Trianti 2002, 284, εικ. 11-12, *Olympia III*, 85, εικ. 142.

¹⁹² . *Olympia III*, 86, εικ. 146.

της το δεξί χέρι του Κενταύρου. Είναι ενδεδυμένη με δωρικό χιτώνα ο οποίος καλύπτει μόνο τον δεξιό μαστό, αφού ο χιτώνας έχει υποχωρίσει από τον αριστερό ώμο αποκαλύπτοντας τον αριστερό μαστό. Το κεφάλι της γυναίκας κλίνει λοξά και προς τα κάτω, ακουμπώντας την αριστερή γνάθο πάνω στην κλείδα (Εικ. 193).

Ο Λαπίθης T, υπερασπιζόμενος την, επιτίθεται στον Κένταυρο, δράττοντας την κόμη του τελευταίου με το αριστερό του χέρι και μπήγοντας με το δεξί την λεπίδα από το θυσιαστήριο μαχαίρι στον δεξιό μυ του στήθους της μορφής S¹⁹³ (Εικ. 196).

Το άνω μέρος της κεφαλής του Κενταύρου S καθώς και το κάτω τμήμα του αριστερού χεριού του Λαπίθη T λείπουν. Ωστόσο, το συγκολλημένο θραύσμα από τον ώμο του Λαπίθη δεν επιτρέπει περιθώρια αμφιβολίας στο ότι ο T έδραττε με το ανασηκωμένο αριστερό χέρι την κόμη του S.

■ Οι μορφές S, T έχουν επεξεργαστή στην οπίσθια όψη επίπεδες (Εικ. 194-195). Επιπροσθέτως, η ωμοπλάτη τόσο του Κενταύρου όσο και του Λαπίθη έχει κατεργαστεί κοίλη για την μείωση του βάρους των μορφών. Αποβλέποντας στην στήριξη των μορφών στο τύμπανο διανοίχθηκε τώρμος στο οπίσθιο κάτω μέρος του αλογίσσιου σώματος του Κενταύρου καθώς και στο οπίσθιο αριστερό μέρος της λεκάνης του Λαπίθη για την ένθεση συνδέσμων και την στερέωση των μορφών στο τύμπανο του αετώματος¹⁹⁴. Πλέον οι σύνδεσμοι δεν σώζονται, καθιστώντας ανασφαλής τον προσδιορισμό του υλικού με το οποίο ήταν κατασκευασμένοι. Οι μορφές ήταν τοποθετημένες σε πλίνθο.

Ενθέσεις:

1. Τόσο το δεξί πρόσθιο σκέλος του Κενταύρου όσο και το αριστερό σώζει τώρμο για σύνδεσμο(Εικ. 194). Ο μολύβδινος σύνδεσμος του αριστερού σκέλους διατηρείται έως σήμερα¹⁹⁵.

2. Στο θραύσμα από την δεξιά παλάμη του Λαπίθη T διατηρείται η μαρμάρινη λαβή του θυσιαστήριου μαχαιριού. Η λεπίδα η οποία ενδεχομένως ήταν χάλκινη εισαγόταν σε τώρμο στο δεξί μέρος του στήθους της μορφής S¹⁹⁶. Το άνωθεν τμήμα της έβρισκε διέξοδο στον δεξί ώμο όπου εντιθόταν σε τώρμο(Εικ. 193, 195-196).

Μορφή Β : Παριστάνεται μια ηλικιωμένη γυναίκα, ξαπλωμένη σε κλίνη στη δεξιά κερκίδα του αετώματος (Εικ. 197). Με το αριστερό χέρι δράττει την κόμη της, μια

¹⁹³ . Σχετικά με το θυσιαστήριο μαχαίρι βλ. Sauer, *Jdl* VI, 1891, 90.

¹⁹⁴ . *Olympia III*, 88-89, εικ. 150.

¹⁹⁵ . *Olympia III*, 88, εικ. 150.

¹⁹⁶ . *Olympia III*, 88, εικ. 148-149.

χειρονομία η οποία σε συνδιασμό με τις ρυτιδώσεις του προσώπου και την αίσθηση πόνου που αυτό εκφράζει παραπέμπει σε χειρονομία συμφοράς¹⁹⁷. Η μορφή Β είναι ενδεδυμένη με βαρύ δωρικό χιτώνα ζωσμένο διπλά. Η κόμη της αποδίδεται με μικρούς σε διαστάσεις κυματοειδείς βοστρύχους.

■ Η οπίσθια όψη της μορφής έχει κατεργαστεί επίπεδη με αδρή επιφάνεια (Εικ. 198). Την στερέωση της ηλικιωμένης γυναίκας στο τύμπανο προδίδει ο τετραγωνικής διατομής τόρμος¹⁹⁸.

Μορφή U : Στην αριστερή κερκίδα του δυτικού αετώματος απεικονίζεται μια ηλικιωμένη γυναίκα σε αντιστοιχία με την μορφή Β του δεξιού μισού του δυτικού αετώματος. Η μορφή U είναι ξαπλωμένη πάνω σε κλίνη ενώ ανασηκώνει το άνω μέρος του κορμού της στηρίζοντας τους αγκώνες της σε μαξιλάρι. Ο αριστερός ώμος της U, ελλείπει χώρου, σμιλεύτηκε σε εμβάθυνση με σκοπό την διάνοιξη χώρου για την τοποθέτηση του δεξιού χεριού της παρακείμενης μορφής V.

■ Η στερέωση του στρώματος της κλίνης επιτεύχθηκε με μεταλλικούς γόμφους οι οποίοι το συνέδεαν με το δάπεδο του αετώματος¹⁹⁹. Η ίδια η ηλικιωμένη γυναικεία μορφή U ήταν στερεωμένη στο τύμπανο μέσω συνδέσμου (Εικ. 201). Σήμερα διατηρείται μόνο ο τετραγωνικής τόρμος της ωμοπλάτης στον οποίο ήταν ενσωματωμένος ο προαναφερόμενος σύνδεσμος²⁰⁰. Δυστυχώς δεν υπάρχουν τεκμήρια για την διευκρίνιση του υλικού του συνδέσμου.

Μορφή A : Ξαπλωμένη γυναίκα, τοποθετημένη στην δεξιά άκρη του αετώματος(Εικ. 197). Στο κεφάλι φέρει καλύπτρα ενώ είναι ενδεδυμένη με δωρικό χιτώνα ο οποίος καλύπτει την πλάτη και τα σκέλη. Το δεξί άνω μέρος του κορμού μένει ακάλυπτο. Με το δεξί λυγισμένο της χέρι ακουμπά την παρυφή του χιτώνα που πέφτει στον αριστερό ώμο (Εικ. 199). Η μορφή ανασηκώνει το άνω τμήμα του κορμού κοιτώντας με ενδιαφέρον το γεγονός που εξελίσσεται μπροστά της.

■ Η οπίσθια επιφάνεια της μορφής Α είναι επεξεργασμένη αδρά αποκαλύπτοντας τουλάχιστον τέσσερα στάδια της διαδικασίας σμίλευσης του γλυπτού. Δυστυχώς δεν σώζονται τόρμοι συνδέσμων οι οποίοι θα αποκάλυπταν τον τρόπο στερέωσης της μορφής Α στο αέτωμα (Εικ. 199-200).

---

¹⁹⁷ . ο.π., 89.

¹⁹⁸ . ο.π., εικ. 153.

¹⁹⁹ . ο.π., 91, εικ. 156.

²⁰⁰ . *Olympia III*, 90, εικ. 154.

Μορφή V : Στην αριστερή άκρη του αετώματος απεικονίζεται μια γυναίκα ξαπλωμένη με το άνω τμήμα του σώματος ανασηκωμένο (Εικ. 202). Στο κεφάλι φέρει καλύπτρα ενώ είναι ενδεδυμένη με δωρικό χιτώνα. Με το δεξί της χέρι συγκρατεί τις παρυφές του ενδύματος μπροστά από τον δεξιό ώμο. Η αριστερή πλευρά του άνω τμήματος του κορμού είναι ακάλυπτη, η δεξιά πλευρά του μερικώς καλυμμένη ενώ το κάτω τμήμα του κορμού όπως και τα σκέλη καλύπτονται εξ ολοκλήρου από τον χιτώνα. Το αριστερό χέρι ανασηκώνεται στο ύψος του προσώπου εκφράζοντας την έκπληξη και την συμφορά.

■ Αναφορικά με την στερέωση της μορφής στο οριζόντιο γείσο του αετώματος ή στο τύμπανο, σημειώνεται ότι δεν έχουν διασωθεί τόρμοι συνδέσμου στην οπίσθια όψη της μορφής V ή στην πλίνθο (Εικ. 203-204).

1. Το άνω μέρος του δεξιού χεριού της μορφής V είναι προσαρτημένο με έναν ισχυρό γόμφο (d) από τον οποίο σήμερα διασώζεται μονάχα ο τόρμος. Οι δύο παρακείμενοι γόμφοι (f, c), οι οποίοι επίσης δεν διατηρούνται παρά εντοπίζονται μέσω των τόρμων, συμβάλλουν στην στήριξη του προσαρτημένου τμήματος²⁰¹ (Εικ. 205).

2. Από μια δεύτερη προσάρτηση που περιλαμβάνει τμήμα του ώμου σώζεται μόνο ένα μικρών διαστάσεων θραύσμα (g). Αυτό ήταν προσαρμοσμένο σε τρεις τόρμους (d, d', h) καθώς και σε επιπρόσθετο για μολύβδινο σύνδεσμο (e). Τον τελευταίο περιέβαλαν τρεις μικρότεροι τόρμοι για την ένθεση σιδερένιων συνδέσμων οι οποίοι προσέδιδαν ισχυρότερη στερέωση²⁰². Τόσο ο μολύβδινος όσο και οι σιδερένιοι σύνδεσμοι σήμερα διατηρούνται (Εικ. 205).

---

²⁰¹ . οπ., 93, εικ. 158, 159.

²⁰² . *Olympia III*, 93, εικ. 159.

ΠΑΡΘΕΝΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΑΕΤΩΜΑ

Γέννηση Αθηνάς (Εικ. 9-10)

Μορφή Α: Ήλιος (Εικ. 206) Σώζεται ο λαιμός και το αριστερό χέρι, ενώ ίσως στη μορφή Α να ανήκει το δεξί χέρι από το Μουσείο Ακροπόλεως 1215²⁰³. Δεν σώζεται το κεφάλι. Υπολείμματα πάτινας με πορτοκαλί-καφέ χρώμα διασώζονται στο λαιμό²⁰⁴(Εικ. 207).

■ Στερέωση: Η πλίνθος φέρει πλαστικά κύματα και καλύπτει τα γείσα 1 και 2. Ενδεχομένως η πλίνθος να ήταν ισόπεδη με την άκρη του οριζώντιου γείσου²⁰⁵. Η κάτω πλευρά της είναι ακατέργαστη (Εικ. 208).

Ενθέσεις:

1. Η κάτω δεξιά απόληξη της πλίνθου φέρει τόρμο, ίσως για την προσάρτηση των ηνίων²⁰⁶(Εικ.208).

2. Τόρμος πιθανώς για τα μεταλλικά ηνία εντοπίζεται κάτω στην παλάμη του Μ. Ακρ. 1215 του δεξιού χεριού (Εικ. 209).

3. Το δεξί χέρι από το Μουσείο Ακροπόλεως 1215 ανήκει σε ανδρική μορφή όπως μαρτυρούν οι δυνατές φόρμες²⁰⁷. Ο αντίχειρας και ο δείκτης έχουν αποκρουσθεί. Από τα υπόλοιπα δάχτυλα σώζεται το κατώτερο τμήμα τους. Σημαντική είναι η κοιλότητα που υπάρχει στο εσωτερικό της παλάμης αφού οδηγεί στην υπόθεση ότι το χέρι κρατούσε ηνία.

Μορφή Β, C: Ανερχόμενο άρμα του Ήλιου με δυο ζεύγη αλόγων (Β, C)(Εικ. 210). Σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο εκτίθεται το ζεύγος Β (Εικ. 211-212) ενώ το ζεύγος C βρίσκεται στο Μουσείο Ακροπόλεως²⁰⁸. Σώζονται οι λαιμοί και οι κεφαλές των αλόγων που αναδύονται από την πλίνθο η οποία φέρει πλαστικά κύματα.

■ Καλύπτουν κυρίως το γείσο 3. Το ζεύγος αλόγων Β βρισκόταν τοποθετημένο στην εξωτερική πλευρά του γείσου ενώ το ζεύγος C στην εσωτερική.

²⁰³ . Marcadé, *BCH* 80, 1956, 161-82, πιν. 4-5, Palagia 1993, 18-19, εικ. 26-27.

²⁰⁴ . Jeckins & Middleton 1988, 184-207, Palagia 1993, 18, εικ. 25, Palagia 2006, 134, εικ. 83.

²⁰⁵ . Palagia 1993, 19, εικ, 29.

²⁰⁶ . Palagia 1993, 19, εικ. 26.

²⁰⁷ . Brommer 1963, 68. Δεσπίνης 1982, 20.

²⁰⁸ . Brommer 1963, 5-7, πιν. 20-25, Palagia 1993, 19, εικ. 28, 30.

Η πλίνθος του εξωτερικού ζεύγους αλόγων είναι κοίλη στο μπροστινό μέρος για την τοποθέτηση του αριστερού ποδιού της μορφής D.

Η κεφαλή του εξωτερικού αλόγου B προεξέχει από το οριζόντιο γείσο ενώ για να επαρκέσει ο χώρος οι κεφαλές των εσωτερικών αλόγων του εκάστοτε ζεύγους είναι επιπεδοποιημένες στο οπίσθιο μέρος. Επιπροσθέτως στα σχέδια του Carrey η κεφαλή του εξωτερικού αλόγου από το ζεύγος B απεικονίζεται να προεξέχει του οριζόντιου γείσου.

Ενθέσεις:

1. Η πλίνθος φέρει τρεις τóρμους για την εισαγωγή των ηνίων.
2. Στις άκρες των στομάτων και στην χαίτη υπάρχουν τóρμοι για την ένθεση των μεταλλικών ηνίων.

Μορφή D: Ανακεκλιμένη γυμνή ανδρική μορφή πάνω σε δέρμα ζώου²⁰⁹, πιθανώς συμποσιαστής Διόνυσος/ Ηρακλής/ Άρης²¹⁰ (Εικ. 213-214). Κοιτάζει προς το άρμα του Ηλίου. Λόγω της στάσης του που δηλώνει συμποσιαστή συχνά αναπαρίσταται κρατώντας κánθαρο²¹¹.

■ Η μορφή D είναι τοποθετημένη στα γείσα 4 και 5.

Ενθέσεις:

1. Ο τóρμος στο αριστερό πόδι πάνω από το σπάσιμο ίσως χρησίμευε για ένθετα σανδάλια ή πιο πιθανά για περισκελίδες²¹².
2. Το δεξί άκρο του ποδιού της μορφής ήταν σμιλευμένο ξεχωριστά και προσαρτημένο με γόμφο που σήμερα δεν σώζεται (Εικ. 215). Η ύπαρξη καφέ χρώματος πάτινας στον γόμφο υποδηλώνει την αυθεντικότητα²¹³. Επιπροσθέτως, η αδρή επιφάνεια του γόμφου αντιδιαστέλλεται με την λεία επιφάνεια των μεταγενέστερων ενώσεων αποκλείοντας έτσι το ενδεχόμενο ο γόμφος να είναι μεταγενέστερη επισκευή.
3. Το δεξί χέρι διαχωρίζεται από την πλάτη με μια εμφανή αύλακα από τρυπάνι. Αυτή η σπάνια εφαρμογή ίσως προδίδει την γρήγορη κατασκευή της μορφής.

²⁰⁹ . Pochmarski 1984, 278-80, πιν. 26-7.

²¹⁰ . Pochmarski, 1984, 278-80, πιν. 26-7, Brommer 1963, 148-50, R. Carpenter 1962, 267, Palagia 1993, 19-20.

²¹¹ . Cook 1987, 142.

²¹² . Brommer 1963, 8, Palagia 1993, 19.

²¹³ . Για πανομοιότυπο τρόπο προσάρτησης πρβ με τη μορφή N του δυτικού αετώματος.

Μορφές E, F: Ζεύγος γυναικείων μορφών καθισμένες σε λάρνακες ή κιβωτούς. Επικρατέστερη είναι η άποψη ότι πρόκειται για την Δήμητρα (F) και την Κόρη (E)²¹⁴. Ενδεχομένως απεικονίζονται η Δήμητρα και η Κόρη ή οι Ώρες. Η E φορά χειριδωτό χιτώνα που σχηματίζει μικρό απόπτυγμα, δεμένο στη μέση με ζώνη η οποία διακρίνεται μόνο στο οπίσθιο μέρος της μορφής και ιμάτιο²¹⁵. Κάθεται πάνω στο ιμάτιό της, ακουμπώντας το δεξί της χέρι στο γόνατό της ενώ παράλληλα στηρίζεται με το αριστερό της χέρι στον ώμο της μορφής F. Η χειρονομία αυτή μαρτυρά την συγγένεια των δυο μορφών και ίσως το γεγονός ότι στηρίζεται στην F φανερώνει την μεγαλύτερη ηλικία της F²¹⁶. Ίχνη από πορτοκαλί-καφέ πάτινα διασώζονται στο κάθισμα της μορφής²¹⁷.

Η μορφή F είναι ενδεδυμένη με πέπλο που σχηματίζει χαμηλό απόπτυγμα ζωσμένο στη μέση δημιουργώντας κόλπο και με ιμάτιο που καλύπτει τον αριστερό της ώμο και τους μηρούς. Ο κορμός της γέρνει πίσω προς την μορφή E ενώ παράλληλα είναι στραμμένος προς την G. Ο τρόπος που έχει θραυτεί η κεφαλή αλλά και μια μικρή ρυτίδωση στο αριστερό μέρος του λαιμού συνηγορούν στην υπόθεση ότι η F έστρεφε το κεφάλι της προς την E. Αντίθετα, τα τμήματα των χεριών που έχουν σωθεί δεν μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι η F έκανε μια χειρονομία καλωσορίσματος στην G (Εικ. 216)²¹⁸. Στην οπίσθια όψη του καθίσματός της F σώζονται ίχνη από πορτοκαλί-καφέ πάτινα (Εικ. 217). Το κάθισμα ίσως ήταν βαμμένο άσπρο όπως έδειξε η επιστημονική ανάλυση της βαφικής ύλης που αποτελούνταν από ανθρακικό άλας μολύβδου²¹⁹.

■ Τοποθετούνται στα γείσα 5 και 6.

1. Η E φέρει τόρμο στον δεξί καρπό στον οποίο θα ήταν τοποθετημένο μεταλλικό κόσμημα.
2. Και στις δυο μορφές E, F εντοπίζονται τόρμοι στους ώμους για την ένθεση μεταλλικών κοσμημάτων, πορπών.

²¹⁴. Studniczka 1904, 1-10, Palagia 1993, 20, G. Becatti 1951, 57.

²¹⁵. Για τον ασυνήθιστο για τον Παρθενώνα χαρακτήρα των πτυχών του χιτώνα πρβ με την πτυχολογία της μορφής C του δυτικού αετώματος.

²¹⁶. Πρβ με τη στάση των μορφών B και C του δυτικού αετώματος.

²¹⁷. Jenkins & Middleton 1988, 190-1, εικ. 1, Palagia 1993, 20, εικ. 38.

²¹⁸. Jeppesen, *Parthenon-Kongress*, 276, εικ. 25, Palagia 1993, 20, εικ. 37.

²¹⁹. Jenkins & Middleton 1988, 188, εικ. 1, Palagia 1993, 20.

Μορφή G: Πεπλοφόρος γυναικεία μορφή. Ίσως η Άρτεμις ή η Ειλείθια ή η Εκάτη²²⁰. Απομακρύνεται από την κεντρική σκηνή κοιτώντας συγχρόνως προς τα πίσω (Εικ. 218 α-β). Φορά πέπλο ζωσμένο κάτω από το απόπτυγμα. Το αριστερό σκέλος από το πλάι είναι ακάλυπτο (Εικ. 218 γ) Το μάτιο της ανεμίζει πίσω από την πλάτη της (Εικ. 218 δ) και ίσως το ανασήκωνε με τα χέρια, τα οποία όμως δεν σώζονται. Η απόληξη του ιματίου είναι θραυσμένη.

■ Για την εξισορρόπηση του βάρους του ιματίου ενδεχομένως να χρησίμευε η πλίνθος, η οποία ήταν ενσωματωμένη στα γείσα 7 και 8. Αξιοσημείωτη είναι η παρατήρηση ότι στο γείσο 8 παρατηρούνται αρκετοί δυσερμήνευτοι τόρμοι που ίσως δημιουργήθηκαν από την δύσκολη μετακίνηση της G στο γείσο²²¹.

1. Μεγάλες οπές από τρυπάνι στην παρυφή του πέπλου αποτελούν σημάδια των εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή της μορφής (Εικ. 219).

2. Στον μηρό του αριστερού σκέλους εντοπίζεται ένας δυσερμήνευτος τόρμος

Μορφή H: Το θραύσμα από κορμό ανδρικής μορφής Μ. Ακρ. 880 (Εικ. 220-221) ίσως προέρχεται από τη μορφή Η του ανατολικού αετώματος, αν και η υπόθεση αυτή δεν διατυπώνεται με ιδιαίτερη βεβαιότητα²²². Ο σωζόμενος κορμός παρουσιάζει έντονες ανατομικές λεπτομέρειες και φέρει στον αριστερό ώμο ίχνη από χιτώνα. Ενδεχομένως παριστάνεται ο Ήφαιστος, Ποσειδώνας ή ο Άρης²²³. Η μορφή του Ηφαιστού θα ανασήκωνε πέλεκυ, ο Ποσειδώνας θα έδραττε τρίαινα ενώ ο Άρης θα έφερε ξίφος.

■ Τόσο η εντονότερη διάβρωση της αριστερής πλευράς όσο και η κλίση της κεφαλής προς τα δεξιά, όπως αυτή διαφαίνεται από τη γένεση του λαιμού, οδηγούν στην υπόθεση τοποθέτησης της μορφής στη δεξιά κερκίδα του ανατολικού αετώματος.

1. Τρεις τόρμοι εντοπίζονται στην αριστερή πλευρά για την ένθεση μεταλλικού εξαρτήματος (Εικ. 222). Αν υποθέσουμε ότι το εν λόγω θραύσμα προέρχεται από την μορφή του Άρη, τότε στους τόρμους ενδεχομένως ήταν ένθετη η θήκη του ξίφους.

Μορφές K, L, M: Πιθανώς η Εστία και η Αφροδίτη στην αγκαλιά της μητέρας της Διώνης ή πιθανότερα η Λητώ καθιστή με την Άρτεμη και την Αφροδίτη

²²⁰ . Brommer 1963, 153-4, Cook 1940, 711, Brommer 1956, 242, Palagia 1993, 21.

²²¹ . Δεσπίνης 1982, πιν. 43.1.

²²² . Palagia 1993, 25-26.

²²³ . Beyer 1990, 293-9, F. Brommer 1978, Berger 1974, 19, Palagia 1993, 25-26.

αγκαλιασμένες²²⁴. Θεωρούνται οι πλέον εξελιγμένες τεχνοτροπικά μορφές του Παρθενώνα²²⁵ (Εικ. 223).

Η καθήμενη **μορφή Κ** είναι ενδεδυμένη με χειριδωτό χιτώνα που σχηματίζει απόπτυγμα και με ιμάτιο που καλύπτει τα πόδια και την πλάτη της (Εικ 224). Μολονότι από την Κ λείπουν η κεφαλή και τα χέρια, στα σχέδια του Carrey η μορφή έχει στραμμένο το κεφάλι προς την πλευρά της κεντρικής σκηνής και εκτεταμένο τον δεξιό της αγκώνα. Ο αγκώνας της Κ είναι πιθανό να υποστηριζόταν από κάποιο αντικείμενο ή από κάποια μορφή. Στα σχέδια του Carrey επίσης η L εμφανίζεται να ακουμπά τον δεξιό της αγκώνα στο αριστερό γόνατο της Κ, χειρονομία που μαρτυρά την συγγενική σχέση των μορφών²²⁶. Παρά ταύτα σήμερα δεν εντοπίζονται ίχνη από τον αγκώνα της L στο ένδυμα της Κ.

Οι **μορφές L, M** είναι σμιλευμένες στο ίδιο κομμάτι μαρμάρου η κάτω πλευρά του οποίου είναι ομαλοποιημένη με οδοντωτή σμίλη (Εικ 226). Και οι δυο φορούν χειριδωτούς χιτώνες και ιμάτιο. Η L κάθεται ενώ η M είναι ανακλιμένη ακουμπώντας το άνω μέρος του κορμού της στην L και στηρίζοντας τον δεξιό αγκώνα στους μηρούς της L (Εικ.225). Το θραύσμα από το πάνω αριστερό τμήμα κεφαλής Εθν. Μ. 5684 ίσως ανήκει στη μορφή M καθώς στην οπίσθια πλευρά εντοπίζεται βαθμιδωτό λάξευμα, στην κορυφή η διαμόρφωση είναι επίπεδη, είναι αρκετά φθαρμένο(βλ. κεφαλή Laborde με την οποία παρουσιάζει και στυλιστικές ομοιότητες). Η αδρή επεξεργασία της οπίσθιας αριστερής πλευράς (το πτερύγιο του αυτιού στην πίσω πλευρά δεν διαχωρίζεται φυσιοκρατικά από την κεφαλή) ίσως οφείλεται στην θέση του γλυπτού. Η κεφαλή δηλαδή βρισκόταν πολύ κοντά και σε ορισμένα σημεία (λαιμός, παρακεφαλίδα) ήταν ενωμένη με την μορφή L.

■ Η Κ ήταν τοποθετημένη στο γείσο 20 ενώ η L και η M στα γείσα 21 και 22 αντίστοιχα. Στα γείσα 20 και 21 στα οποία εδράζονται η Κ και η L υπάρχουν μεγάλοι τόρμοι για την τοποθέτηση του καρκίνου και την ανύψωση των μορφών στο σημείο του κέντρου βάρους του κάθε γείσου²²⁷. Οι τόρμοι έχουν βάθος 0, 14μ. και αποτελούν ένδειξη ότι τα γείσα αυτά τοποθετήθηκαν τελευταία και επομένως δεν αποτελούσαν μέρος της αρχικής κατασκευής.

²²⁴ . Carpenter AJA 66, 1962, 267-8, Palagia 1993, 21, 22, εικ. 42.

²²⁵ . Palagia 1993, 21.

²²⁶ . Πρβ. με F, E του ανατολικού αετώματος, με B, C και E, D του δυτικού αετώματος.

²²⁷ . Πρβ. με το γείσο 13 του δυτικού αετώματος.

Επιπρόσθετα, ο ωσειδής τόρμος στο οπίσθιο μέρος της K, διαστάσεων 0.80X0.4μ. και βάθους 0.075μ., ενδεχομένως να χρησίμευε ως σύνδεσμος για την πρόσδεσή της με το τύμπανο(Εικ. 227-228)²²⁸.

Ο βράχος στον οποίο κάθονται οι L και η M είναι καλυμμένος με ιμάτιο. Στην οπίσθια όψη του βράχου παρατηρείται ένας δυσερμήνευτος τόρμος στη βάση (Εικ. 228) ο οποίος ωστόσο είναι πιθανό να σχετίζεται με την στερέωση του πάνω στο αέτωμα.

1. Τόρμος για την ένθεση μεταλλικού κοσμήματος εντοπίζεται στον δεξί καρπό της M (Εικ. 229).

2. Στο οπίσθιο μέρος του καθίσματος της L είναι εμφανής τόρμος ο οποίος ενδεχομένως αποσκοπούσε στην εξοικονόμηση χώρου για την τοποθέτηση ακόμα μιας μορφής πίσω από την L (Εικ. 227)²²⁹. Ωστόσο στα σχέδια του Carrey αυτή δεν εμφανίζεται. Ίσως να είχε ήδη καταστραφεί. Η Παλαγγιά συμπληρώνει τη μορφή ενός Έρωτα²³⁰.

3. Στην ωμοπλάτη της L εντοπίζεται επίσης ένας δυσερμήνευτος τόρμος ο οποίος όμως δεδομένης της επικάλυψης της επιφάνειάς του με πορτοκαλί-καφέ πάτινα, διανοίχτηκε πριν ή κατά τη διάρκεια της επικάλυψης (Εικ. 227).

Μορφή N: Η Νύκτα ή επικρατέστερα η Σελήνη²³¹. Δεν σχεδιάστηκε από τον Carrey. Η Σελήνη εμφανίζονταν από την μέση και πάνω να οδηγεί το δίφρο της με την πλάτη γυρισμένη προς την κεντρική σκηνή. Σήμερα σώζεται ο κορμός της M.Ακρ. 881 από τον οποίο όμως λείπουν η κεφαλή και τα πάνω άκρα (Εικ. 230)²³². Ανάμεσα στη Σελήνη και τα άλογα του δίφρου της παρατηρούμε ένα αξιοσημείωτο κενό το οποίο ίσως καλύπτονταν από πλίνθο με σμιλευμένα κύματα σε αντιστοιχία με την νότια γωνία του αετώματος. Τα χέρια της Σελήνης ενδεχομένως να εκτείνονταν προς τα μπροστά δράπτοντας τα χάλκινα ινία των αλόγων.

■ Ήταν τοποθετημένη στη βόρεια άκρη του αετώματος πάνω στο γείσο 23 στο οποίο εντοπίζεται ένας τόρμος για σύνδεσμο που ενδεχομένως χρησίμευε για την προσάρτηση της μορφής στο γείσο.

²²⁸ . Πρβλ με την μορφή L του δυτικού αετώματος.

²²⁹ . Πρβ. με Q, P, R, T, S του δυτικού αετώματος.

²³⁰ . Palagia 1993, 22, εικ. 18.

²³¹ . Berger 1977, 134, Jeppesen *Parthenon- Kongress*, 275, Palagia 1993, 22.

²³² . Smith 1910, 13-14, εικ. 24, Brommer 1963, 22-23, πιν. 52-55, Palagia 1993, 22, εικ. 47, 48.

1. Είναι ενδεδυμένη με πέπλο ζωσμένο χιαστή στο στήθος. Ζώνη περιβάλλει και την μέση της μορφής η οποία φέρει δυο τόρμους για την ένθεση του χάλκινου ή μολύβδινου δεσίματός της σε σχήμα φιόγκου (Εικ. 230).
2. Επιπρόσθετα υπάρχει ένας τόρμος σε κάθε ώμο για την προσάρτηση πορπών.

Οι κεφαλές των αλόγων της Σελήνης

■ Κάλυπταν τα γείσα 24 και 25 ενώ τα ρύγχη τους προεξείχαν του οριζόντιου γείσου. Η κεφαλή του αλόγου που τοποθετείται στο γείσο 24 σχεδιάστηκε από τον Pars το 1765. Το θραύσμα **Μ. Ακρ. 872 α** προέρχεται από το άλογο αυτό απεικονίζοντας το δεξί μάτι και το μάγουλο της κεφαλής. Ενδεχομένως το άλογο αυτό να είχε το κεφάλι του πιο ανασηκωμένο από ότι τα υπόλοιπα. Επιπρόσθετα σώζεται τμήμα από το ρύγχος **Μ.Ακρ. 3671**. Πιθανώς η στερέωσή της κεφαλής στο τύμπανο να γινόταν με σύνδεσμο.

1. Αξιοσημείωτος είναι ο έντονος τόρμος ακριβώς πάνω από το δεξί μάτι του θραύσματος **Μ. Ακρ. 872** αφού ίσως να μαρτυρά το σημείο επαφής με το καταέτιο γείσο.

Η **κεφαλή Ο** καλύπτει τα γείσα 24, 25 πάνω από το σημείο που αυτά συνδέονται και σώζεται ακέραη σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο (Εικ. 231). Η κορυφή της χαίτης και το αριστερό αυτί είχαν επίτηδες αφαιρεθεί για να χωρέσει η κεφαλή κάτω από το καταέτιο γείσο. Η στερέωσή της στο γείσο 25 επιτυγχάνονταν με σύνδεσμο σε σχήμα L στην οπίσθια αθέατη παρειά του αλόγου.

1. Ο ακατέργαστος τόρμος που παρατηρείται στο κάτω μέρος της κεφαλής δεν αντιστοιχεί με τόρμο στο οριζόντιο γείσο και επομένως πιθανώς έμεινε αχρησιμοποίητος (Εικ. 232).

2. Δέκα ακανόνιστα κατανεμημένοι τόρμοι εντοπίζονται στην απόληξη της χαίτης για την προσάρτηση ενός επιπρόσθετου μεταλλικού ή μαρμάρινου τμήματος (Εικ. 233).

3. Εκατέρωθεν από το στόμα και στο οπίσθιο μέρος των αυτιών υπάρχουν τόρμοι για την ένθεση μεταλλικών ηνίων.

4. Παράλληλα, το ρύγχος φέρει τόρμο για την προσάρτηση μεταλλικού κοσμήματος (Εικ. 234).

Οι παρακείμενες **κεφαλές αλόγων ΡΑ, ΡΒ**, σήμερα στο Μουσείο Ακροπόλεως παρουσιάζουν έντονη διάβρωση (Εικ. 235). Παρά ταύτα εμφανείς είναι ακόμη οι τόρμοι για την ένθεση των μεταλλικών ηνίων.

Τμήμα από το δεξιό τμήμα του στήθους και την αρχή του δελτοειδούς μυός γυμνής ανδρικής μορφής υπερφυσικού μεγέθους (Εθν. Μ. 5681).

■ Το θραύσμα δεν ανήκει στον Ερμή του Δ αέτωματος και αν το αναγνωρίσουμε ως Παρθενώνειο θα πρέπει να αναζητήσουμε την θέση του στο Α αέτωμα²³³.

Διακρίνονται δυο τόρμοι που κατευθύνονται λοξά προς τα πίσω και κάτω (Εικ. 236):

1. Μικρός τόρμος δ. 0,012 μ. και β. 0,02 μ.. υπάρχει στη γένεση του δελτοειδούς, στο επάνω δεξιά μέρος.
2. Κατάλοιπα του δεύτερου παρόμοιου τόρμου β. 0,025 μ. σώζονται αριστερότερα στην επάνω δεξιά γωνία του θραύσματος.

Μ.Ακρ. 2381. Κεφαλή θεάς σε 3 θραύσματα²³⁴. Το πρώτο θραύσμα περιλαμβάνει τμήμα του αριστερού ματιού και μετώπου.

1. Σώζεται επίσης μέρος από την έντονα κυματιστή κόμη πάνω στην οποία διακρίνονται τρεις τόρμοι για την ένθεση κοσμημάτων (Εικ.237).

Τα υπόλοιπα δυο θραύσματα συγκολλούνται σχηματίζοντας το δεξί μέρος του κεφαλιού.

2. Τα κυματιστά μαλλιά τακτοποιούνται με διάδημα που φέρει δυο σειρές τόρμων για την προσάρτηση μεταλλικών κοσμημάτων.

3. Επιπρόσθετα μεταλλικά κοσμήματα ήταν ένθετα σε μια επιπλέον σειρά με μεγαλύτερων διαστάσεων τόρμους, ακριβώς πάνω από το διάδημα.

4. Πιο κοντά στην κορυφή του κεφαλιού τέσσερις σειρές από τόρμους αποσκοπούσαν στην ίδια χρήση.

5. Στην κορυφή της κεφαλής εντοπίζεται μεγάλων διαστάσεων τόρμος ο οποίος ενδεχομένως συγκρατούσε έναν *μενίσκο*²³⁵ (Εικ. 238).

■ Η κεφαλή ίσως να στερεώνονταν στο τύμπανο μέσω τόρμου 0,52X0,07X0,073 μ. η οποία βρίσκεται στην οπίσθια δεξιά πλευρά της κεφαλής (Εικ. 239). Αν αυτή η υπόθεση ευσταθεί τότε η κεφαλή της μορφής στρέφονταν προς τα δεξιά καθιστώντας δυνατή την θέαση της αριστερής κατά τομήν όψης της θεάς. Το τελευταίο βεβαιώνουν τα κατάλοιπα από βελόνι πάνω δεξιό μέρος του πέπλου, η συνοπτική κατασκευή του δεξιού αυτιού καθώς και η μικρότερος βαθμός φθοράς που

²³³ Δεσπίνης 1982, 23, πιν. 24.3-24.4.

²³⁴ Sauer 1893, 73-8, πιν. 3, Mantis 1986, 231-5.

²³⁵ Palagia 1993, 23, εικ. 58.

έχει υποστεί η δεξιά πλευρά της κεφαλής συγκριτικά με την αριστερή. Επομένως, η θέση της μορφής θα ήταν στην αριστερή κερκίδα του αετώματος.

Συχνή είναι η συσχέτιση των θραυσμάτων 2381 με την πεπλοφόρο Wegner²³⁶, Μ.Ακρ. 6711, 6712 (Εικ. 240) ενώ καλύτερο παράλληλο της συνολικής απεικόνισης της θεάς θεωρείται η Δήμητρα Cherchel²³⁷. Παρά ταύτα, η εύρεση της αριστερής κατά τομήν όψη της μορφής θα συνείσφερε σημαντικά στη διένεξη όσον αφορά στο φύλο και στη θέση της μορφής. Η επικρατέστερη πρόταση είναι ότι η κεφαλή προέρχεται από μορφή θεάς, πιθανώς της Ήρας²³⁸, η οποία δεν θα ήταν επιτρεπτό να τοποθετηθεί μακριά από το κέντρο του γείσου²³⁹. Ίσως στο γείσο 12²⁴⁰.

·Τμήματα λύρας. Το θραύσμα **Μ.Ακρ.6673** ενδεχομένως αναπαριστά έναν χέλυν, το καύκαλο χελώνας το οποίο χρησίμευε ως ηχείο μιας λύρας²⁴¹ (Εικ. 241 α-β, 242 α-β). Πιθανώς είχε εξαγωνικό σχήμα από το οποίο σώζεται το κεντρικό και κάτω δεξιό τμήμα του. Στο μέσον περίπου της εξωτερικής πλευράς σώζεται το κατώτερο τμήμα από τον πήχη του αριστερού χεριού της μορφής που τον κρατούσε. Διαφαίνονται οι διαβρωμένες πλέον πτυχές του ενδύματος. Η παρυφή του ενδύματος βρίσκεται σχεδόν στον κεντρικό κάθετο άξονα του ηχείου. Όπως μαρτυράτε από το σπάσιμο το ένδυμα έπεφτε πάνω από το αριστερό τμήμα του ηχείου, έπειτα κάλυπτε τον πήχη και ύστερα ενδεχομένως έπεφτε μερικώς στο κάτω αριστερό τμήμα του καύκαλου. Στον καρπό του χεριού σώζεται ένα ανάγλυφο έξαρμα στο οποίο πιθανότατα αναγνωρίζουμε την ταινία που ξεκινούσε από την βάση του πήχη της λύρας για να περαστεί στον καρπό του κιθαρωδού με σκοπό την καλύτερη συγκράτηση του μουσικού οργάνου.

1. Τόρμος διαστάσεων 0,055X0,02 μ. και β. 0,06 μ. σώζεται στο άκρο του πήχη στον καρπό. Οι μεγάλες διαστάσεις του επιτρέπουν την υπόθεση ότι χρησίμευε για την στερέωση ενός από τους χάλκινους πήχεις της λύρας ενώ το άκρο του χεριού θα περνούσε ακριβώς από πάνω από αυτόν, λυγισμένο προς τα έξω. Κάτω από το τμήμα του αριστερού χεριού, σώζονται τέσσερις μεγάλες φολίδες που διακοσμούσαν το εσωτερικό τμήμα του ηχείου, καθώς και τμήμα από την ταινία που έφερε μικρά

²³⁶ . Wegner 1932, 92-101, πιν. 1-2, Beil. 17-18.

²³⁷ . Palagia 1993, 24, εικ. 60- 63.

²³⁸ . Jeppesen 1953, 123, E. Berger 1974, 17-19, εικ. 2a-c.

²³⁹ . I. Beyer, *AM* 89, 1974, 123-49, πιν. 53-60, Beil. 3-4.

²⁴⁰ . Palagia 1993, 24.

²⁴¹ . Δεσπίνης 1982, 37-44, πιν. 39-41.

τετράγωνα και περιέτρεχε το περίγραμμα του. Την ταινία περίβαλε τέλος μια λεία, λοξή στην τομή επιφάνεια.

2. Στην εσωτερική πλευρά του ηχείου, στο σημείο από όπου εκφυόταν το οπίσθιο αριστερό σκέλος της χελώνας, σώζεται ορθογώνιος τόρμος διαστάσεων 0,03X0,045μ., β. 0,015 μ., με λοξή προς τα κάτω κατεύθυνση, ο οποίος χρησίμευε για την ένθεση του χάλκινου χορδότονου (στέλεχος για το δέσιμο των χορδών), όπως μαρτυράτε και από τα υπολείμματα χαλκού.

3. Επιμήκης βάθυνση μήκους 0,05 μ., μικρού βάθους και τριγωνικής τομής σώζεται επίσης στην εσωτερική πλευρά, στο μέσον περίπου του ηχείου. Ενδεχομένως χρησίμευε για την στερέωση του δόνακα της λύρας ο οποίος ενισχύονταν με επιμέρους γόμφους στα άκρα του, στερεωμένους σε τόρμους στην περίμετρο του ηχείου που δεν σώζονται σήμερα.

■ Σύμφωνα με τον Δεσπίνη ενδεχομένως την λύρα την κρατούσε όρθια κατά μέτωπο η ελαφρώς στρεφόμενη μορφή του θεού Απόλλωνα ο οποίος θα βρισκόταν στο βόρειο μισό του γείσου 17 ή στο νότιο άκρο του γείσου 18²⁴². Αντίθετα ο Brommer την αποδίδει στο κήτος της Αμφιτρίτης²⁴³. Επιπρόσθετα η απουσία απεικόνισης του Απόλλωνα που κρατά λύρα στη μνημειακή πλαστική του 5^{ου} αι. αναγείρει αμφιβολίες και ίσως θα πρέπει να αναζητήσουμε την προέλευση του θραύσματος σε Απόλλωνα της ρωμαϊκής εποχής²⁴⁴.

Εθν. Μ. 5679 : Θραύσμα από το άκρο αριστερό χέρι πιθανώς του Δία από το Αέτωμα, μήκους 0,392 μ. Σώζεται από τον καρπό. Ο αντίχειρας και το μικρό δάκτυλο είναι σπασμένα στην απόληξη, ο δείκτης δεν σώζεται καθόλου ενώ από τον μέσο σώζεται μόνο η αρχή. Αντίθετα ο παράμεσος διατηρείται ως το μέσο της δεύτερης φάλαγγας. Το χέρι κρατά ένα ατρακτοειδές αντικείμενο μήκους 0,30 μ. που πιθανώς κατέληγε σε δισκοειδείς απολήξεις (Εικ. 243 α-δ, 244).

1. Η ανώτερη επιφάνεια (προς την μεριά των δακτύλων) σώζει συνολικά επτά τόρμους εκ των οποίων οι τέσσερεις είναι μεγαλύτεροι (με δ. 0,015-0,019 μ. και β. 0,033 μ.) και τρεις μικρότεροι σε διαστάσεις (με δ. 1εκ και β. 2.6εκ.) Πρόκειται για τόρμους στους οποίους ήταν στερεωμένες οι χάλκινες και επιχρυσωμένες ακτίνες του

²⁴². Δεσπίνης 1982, 37-44, πιν. 39-41.

²⁴³. F. Brommer 1954-55, 57-8, πιν. 7.2.

²⁴⁴. Palagia 1993, 26.

κεραυνού του Διός. Η ακτίνα που θα βρισκόταν στο μέσο θα ήταν μεγαλύτερη σε μήκος και διάμετρο από τις υπόλοιπες.

2. Η κατώτερη επιφάνεια διατηρεί 5 τórμους αν και ενδεχομένως αρχικά οι τórμοι να ήταν επτά καθώς η δισκοειδής απόληξη και μέρος από το συνεχόμενο σώμα της ατράκτου του κεραυνού έχουν αποκρουσθεί. Από αυτούς οι τρεις μεγαλύτεροι έχουν δ. 0,018 μ. και β. 0,024μ.. έως 0,05 μ. ενώ οι δυο έχουν μικρότερη δ. 0,01 μ. και β. 0,019 μ. Πρόκειται και εδώ για τórμους στους οποίους ήταν στερεωμένες οι χάλκινες και επιχρυσωμένες ακτίνες του κεραυνού του Διός. Η ακτίνα που θα βρισκόταν στο μέσο θα ήταν μεγαλύτερη σε μήκος και διάμετρο από τις παρακείμενες.

3. Επιπρόσθετα δυο ζεύγη τórμων απαντούν σχεδόν στο μέσο της ατράκτου, το μεν ανάμεσα από τον αντίχειρα και την αρχή του δείκτη ενώ το δε στο διαμετρικά αντίθετο σημείο της ατράκτου, δηλ. αριστερά από το άκρο του μικρού δακτύλου. Από τους τórμους του κάθε ζεύγους ο ένας είναι κάθετος στο σώμα της ατράκτου, ο άλλος λοξός προς τα πλάγια. Ωστόσο, τα στόμιά τους είναι τοποθετημένα τόσο κοντά που δημιουργείται ένα κοινό ελλειψοειδές στόμιο. Το ζεύγος των τórμων που βρίσκεται αριστερά από το άκρο του μικρού δακτύλου φαίνεται ότι έχει ανεξάρτητα στόμια διότι στο σημείο αυτό το σώμα της ατράκτου έχει θραυτεί. Οι τórμοι έχουν δ.0,008μ. και μεγ. β. 0,024μ. Πρόκειται λοιπόν για δίδυμους τórμους αντιθετικά ανοιγμένες στο μέσο της ατράκτου για την στερέωση των δυο πιθανώς χάλκινων φτερούγων του κεραυνού²⁴⁵. Το έμβολο στερέωσης της κάθε πτέρυγας τοποθετούνταν στον κάθετο τόεμο ενώ στον πλάγιο τórμο ήταν τοποθετημένο ένας επιπρόσθετος ήλος που περνούσε δίπλα από το έμβολο στερέωσης λοξά προς τα πλάγια, ασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό το έμβολο στερέωσης και καθιστώντας αποτελεσματικότερη την αντίσταση των πτερύγων στις πλάγιες ταλαντεύσεις.

4. Επιπλέον, μικρών διαστάσεων βαθύνσεις που μοιάζουν με αποτυπώματα λεπτότατων αιχμών παρατηρούνται στην εξωτερική μεριά του χεριού, στην προέκταση του δείκτη (8 βαθύνσεις), του μέσου (3 βαθύνσεις) και του παράμεσου(4 βαθύνσεις). Μεμονωμένες και πιο επιπόλαιες βαθύνσεις υπάρχουν και σε άλλα σημεία και της εσωτερικής πλευράς. Ενδεχομένως αυτές να προέκυψαν από τις αιχμηρές απολήξεις των φτερών καθώς αυτές ταλαντεύονταν σε συνθήκες κακοκαιρίας.

---

²⁴⁵ . πρβ. με το αριστερό χέρι του Δία Αταβύριου από την Ρόδο, βλ. Δεσπίνης 1982, 16, πιν. 22.1- 22.4.

5. Στο σπάσιμο του χεριού στον καρπό διακρίνεται ο τετράγωνος τórμος γόμφου που κατευθυνόταν προς την μεριά του πήχη. Σώζεται ο πυθμένας και η αρχή των κάθετων τοιχωμάτων του. Πρόκειται για κοιλότητα διαστάσεων 0,06X0,055 μ.. στην οποία διακρίνονται διαβρωμένα ίχνη μικρών τρυπανιών αλλά και πάτινα όμοια με την πάτινα των δουλευμένων επιφανειών του χεριού.

Το θραύσμα αναγνωρίστηκε ως παρθενώνειο από τον Δεσπίνη²⁴⁶. Ωστόσο η άγνοια του σημείου εύρεσής του γεννά ερωτηματικά.

·**Κεφαλή θεάς Laborde, Louvre 3740.** Η θεά χαρακτηρίζεται από έντονα κυματιστά μαλλιά δεμένα με στρεπτό διάδημα (Εικ. 245). Τα μαλλιά αναδιπλώνονται στο διάδημα στο οπίσθιο μέρος της κεφαλής²⁴⁷. Αισθητή είναι η απουσία πέπλου, γεγονός το οποίο ίσως μαρτυρά το νεαρό της ηλικίας της μορφής.

1. Το στρεπτό διάδημα φέρει τórμους για την ένθεση μεταλλικών κοσμημάτων.

2. Στους λοβούς των αυτιών υπάρχουν τórμοι για την τοποθέτηση μεταλλικών ενωτίων.

■ Η κεφαλή ανταποκρίνεται στυλιστικά στα παρθενώνεια γλυπτά ενώ το γεγονός ότι αποτελούσε μέρος της συλλογής San Gallo από την Βενετία πιστοποιεί ότι περιλαμβάνεται στα σχέδια του Carrey²⁴⁸.

Η πλαστικότητα του προσώπου παρουσιάζει ασυμμετρία με εντονότερο πλαστικό όγκο στην αριστερή πλευρά. Ήταν πιθανόν στραμμένη $\frac{3}{4}$ προς τα αριστερά.

Η κεφαλή είχε συμπληρωθεί στη μύτη και στο οπίσθιο μέρος, η επιφάνεια του οποίου ήταν τραχιά, με δυο αύλακες να το περιτρέχουν από τα δεξιά προς τα αριστερά. Οι αύλακες ίσως αποτελούν απόδειξη ότι το οπίσθιο μέρος της κεφαλής εφαπτόταν με το οριζόντιο γείσο της δεξιάς κερκίδας του αετώματος²⁴⁹. Αναλογιζόμενοι τα παραπάνω αλλά και τις μεγάλες διαστάσεις της μορφής, αυτή ενδεχομένως να στεκόταν στα γείσα 16, 17 του ανατολικού αετώματος²⁵⁰. Σε καμία περίπτωση ωστόσο δεν μπορεί να τοποθετηθεί μακριά από το κεντρικό τμήμα του οριζόντιου γείσου.

²⁴⁶ Δεσπίνης 1982, 15-21, πιν. 17-23.

²⁴⁷ Smith 1910, 22, σημ. 18, πιν. 14A.

²⁴⁸ Ο Felice San Gallo ήταν γραμματέας του Μοροσίνι.

²⁴⁹ Sauer 1903, 6, σημ. 8, πιν. I, II.

²⁵⁰ Palagia 1993, 25.

ΠΑΡΘΕΝΩΝ ΔΥΤΙΚΟ ΑΕΤΩΜΑ

Φιλονικία Αθηνάς- Ποσειδώνα (Εικ. 11-12).

Μορφή Α: Ανακεκλιμένη ανδρική μορφή, ίσως ο **ποταμός-θεός** Ιλισσός, Κηφισός, Ηριδανός ή κάποιος αττικός ήρωας²⁵¹.

Το άνω μέρος του κορμού κλίνει προς τα μπροστά (Εικ. 246).

■ Ανάμεσα στις μορφές Α και Β, οι οποίες απεικονίζονται στα σχέδια των Carrey, Dalton, Pars με κενό ανάμεσά τους, ενδεχομένως να ήταν τοποθετημένη στο γείσο 4 και σε τόρμο στην βόρεια γωνία του γείσου 5 μια επιπλέον μορφή, η Α*, η οποία λείπει²⁵².

Οι Α και Α* ίσως ήταν ζευγάρι: ο Ακταίος και η Άγλαυρος ή κάποιος ποταμός-θεός και Νύμφη²⁵³.

1. Ένα τμήμα από το κάτω μέρος του αριστερού σκέλους της μορφής Α είχε αφαιρεθεί ενδεχομένως για να ταιριάζει η μορφή κάτω από το καταέτιο γείσο του αετώματος²⁵⁴.

Μορφές Β, C: Ο Βασιλιάς Κέκροπας και η κόρη του (Εικ. 247).

Ανάμεσά τους φίδι που συσπειρώνεται. Δεν σώζονται οι κεφαλές και τα άκρα των γλυπτών ενώ από το φίδι σώζεται ένα τμήμα της ουράς.

Ο Κέκροπας φορά στη μέση ιμάτιο που καλύπτει τους μηρούς του. Είναι αγκαλιασμένος με την μορφή C, η οποία απεικονίζεται γονατισμένη στο έδαφος, φορώντας χιτώνα ζωσμένο στην μέση, που σχηματίζει κάτω από τον κόλπο έντονο τόξο, ενώ το δεξί της στήθος μένει ακάλυπτο. Το αριστερό της πόδι καλύπτεται από το ιμάτιο το οποίο απλώνεται στο έδαφος. Η κεφαλή της C σύμφωνα με τον Fauvel το 1802 είχε αποκολληθεί, ήταν φθαρμένη και έφερε τόρμους για την καλύπτρα.

■ Τοποθετούνται στα γείσα 5 και 6. Η ανδρική γενειοφόρος μορφή Β, ενδεχομένως ο βασιλιάς Κέκροπας, είναι καθήμενη και στηρίζεται στο αριστερό της χέρι ενώ στο δεξί ίσως κρατούσε σκήπτρο που θα εδραζόταν στον τόρμο που παρατηρείται στο

²⁵¹ . Robert 1915, 237-41, Brommer 1963, 48, Palagia 1993, 41-42.

²⁵² . Jeppesen 1953, 111, Palagia 1993, 40-41.

²⁵³ . Jeppesen 1963, 78, Harrison 1967, 9, σημ. 55, Becatti 1971, 66, Palagia 1993, 41-42.

²⁵⁴ . Brommer 1979, 48, πιν. 113, Palagia 1993, 41.

γείσο 5. Δεν καθίσταται δυνατό, ελλείψει στοιχείων, να ισχυριστούμε αν το σκήπτρο ήταν φτιαγμένο από μάρμαρο ή από χαλκό.

1. Το θραύσμα φιδιού, Βρετανικό Μουσείο 1816.6-10.104, το οποίο δεν απεικονίζεται στα σχέδια του Carrey, φαίνεται ότι έχει λαξευθεί ξεχωριστά και επικολληθεί στην πλίνθο των Β και C. Ωστόσο, αν και η πλίνθος του συντάγματος έχει τórμο για σύνδεσμο ή γόμφο, δεν υπάρχει αντίστοιχος τórμος στην οπίσθια όψη του φιδιού, αλλά η τελευταία είναι αδρά επεξεργασμένη και φέρει αναθύρωση²⁵⁵ (Εικ. 247). Ενδεχομένως το ερπετό προστέθηκε κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους ή ο τórμος της πλίνθου δεν χρησιμοποιήθηκε τελικά όπως συνέβη πιθανότατα στη μορφή E του ίδιου αετώματος. Τέλος, η κεφαλή του φιδιού ίσως στερεωνόταν με γόμφο στον τórμο που εντοπίζεται πίσω από το αριστερό χέρι του Β.

Μορφές D, E, F: Δυο άλλες κόρες του Κέκροπα και ανάμεσά τους ο γιος του Ερισύχθων/Εριχθόνιος/ Ερεχθεύς²⁵⁶.

■ Τοποθετούνται στα γείσα 7 και 8.

1. Στη μορφή E έχουν αποδοθεί δυο θραύσματα από το Μουσείο Ακροπόλεως που αντιστοιχούν στο κορμό νεανία με τórμο για σύνδεσμο στο οπίσθιο μέρος της μέσης και έναν τórμο κάτω από την ωμοπλάτη (Εικ. 248). Ωστόσο, δεν υπάρχουν αντίστοιχοι τórμοι στήριξης στο τύπανο. Το θραύσμα αριστερού σκέλους **Μ. Ακρ. 1048** ίσως να προέρχεται από την μορφή E ή F²⁵⁷.

Μορφή G: Η ηνίοχος της Αθηνάς²⁵⁸, η Νίκη²⁵⁹.

Στα σχέδια του Carrey εμφανίζεται να κατεβαίνει από το άρμα με το δεξί σκέλος, τραβώντας τα ηνία και φορώντας πτυχωτό πέπλο και ιμάτιο (Εικ. 11). Στα σχέδια του Carrey λείπουν ήδη τα άνω άκρα και τα φτερά που ενδεχομένως να είχε η μορφή αν η ταύτιση της ως Νίκη είναι ορθή. Η υπόθεση ότι η κεφαλή Laborde συνανήκει στη μορφή αυτή είναι αμφισβητήσιμη γιατί η κεφαλή Laborde παρουσιάζει διαφορετικά τεχνικά χαρακτηριστικά²⁶⁰(Εικ. 245).

²⁵⁵ . Palagia 1993, 42, εικ. 78-79.

²⁵⁶ . οπ. 43-44.

²⁵⁷ . Brommer 1963, 72, Palagia 1993, 44.

²⁵⁸ . M. Wegner 1986, 149-52.

²⁵⁹ . Brommer, 1963, 36, Brommer 1969, 115, Palagia 1993, 44.

²⁶⁰ . Brommer, 1963, 67, Palagia 1993, 44.

■ Τοποθετείται στο γείσο 9 καλύπτοντας ταυτόχρονα το βόρειο άκρο του γείσου 10. Επιπροσθέτως, σιδερένιος πρόβολος διατρέχει τον αρμό που ενώνει τα γείσα 9 και 10 με στόχο την δυνατόν καλύτερη σταθερότητα του άρματος.

Μορφή Η: Ενδεχομένως ο Ερμής.

Στο σχέδιο του Carrey εμφανίζεται να στρέφεται προς τα πίσω.

■ Τοποθετείται στο γείσο 10, να κινείται προς τα πίσω από το άρμα της Αθηνάς. Σήμερα σώζεται μόνο ο κορμός του αγάλματος που βρίσκεται σε διασκελισμό (Εικ. 249), ενώ έχει συμπληρωθεί το δεξί σκέλος μέχρι την κνήμη (Εθν. Μ. 5676). Μόνο από την οπίσθια πλευρά του γλυπτού διαφαίνεται η χλαμύδα που αιωρούταν προς τα αριστερά. Η αριστερή απόληξη του ενδύματος δεν διασώζεται, ενώ μέρος του είναι απολαξευμένο με το βελόνι για να δημιουργηθεί ο απαιτούμενος χώρος για το τύμπανο.

1. Ο τόρμος στο ύψος του λαιμού ίσως χρησίμευε για την ένθεση μεταλλικής πόρπης της χλαμύδας.

2. Ο τόρμος στην αριστερή κλείδα είναι δύσκολο να ερμηνευτεί. Ενδεχομένως ο Ερμής να εμφανιζόταν με φτερωτά κάτω άκρα και να φαινόταν ότι αιωρείται ενώ θα στηριζόταν στο άρμα της Αθηνάς.

Μορφές Ι, Κ: Τα άλογα από το δίφρο της Αθηνάς.

Θραύσματα από το άρμα δεν διασώζονται. Ωστόσο ίχνη του διαφαίνονται στο σχέδιο του Carrey πάνω στα γείσα 9 και 10.

■ Στο σχέδιο του Carrey αποδίδονται δυο άλογα που στηρίζονται στα οπίσθια σκέλη και καταλαμβάνουν τα γείσα 10 και 11. Τις κοιλίες των αλόγων ίσως υποβάσταζε ένας αυτόχθων, τον κορμό του οποίου σχεδίασε ο Carrey. Το εσωτερικό άλογο εμφανίζεται από τη κοιλιά και έπειτα. Το οπίσθιο μέρος του πιθανόν να ήταν λαξευμένο ούτως ώστε να προσκολλάται στο τύμπανο ή στο πίσω μέρος του παρακείμενου αλόγου, μειώνοντας το βάρος και αφήνοντας ελεύθερο χώρο για το πρόσθιο άλογο. Η ισχυρή πλίνθος παρείχε επιπρόσθετη στήριξη.

Αναφορικά με τον κορμό του αυτόχθονα που υποστήριζε την κοιλιά του αλόγου, ο Jeppesen τον αναγνωρίζει στον κορμό Μ.Ακρ.879 (Εικ. 250)²⁶¹. Η πλίνθος του ήταν

---

²⁶¹ . Jeppesen 1963, 61-5.

τοποθετημένη πάνω σε ισχυρό πρόβολο κοντά στον βόρειο αρμό του γείσο 11²⁶². Ο κορμός είναι θραυσμένος στο σημείο που ξεκινά η ουρά του ερπετού η οποία στρέφονταν προς τα δεξιά. Αποτύπωμα οπλής αλόγου σώζεται στην δεξιά πλευρά, στο σημείο που ξεκινά η πλίνθος. Ενδεχομένως πρόκειται για το αποτύπωμα της αριστερής/εσωτερικής οπλής του αλόγου η οποία ήταν σμιλευμένη σε ενιαίο τμήμα μαρμάρου με τον κορμό.

1. Στο εσωτερικό άλογο Κ υποψήφιο για ταύτιση είναι το θραύσμα από την κεφαλή αλόγου Μ. Ακρ. 882(1001)(Εικ. 251)²⁶³, καθώς και διστακτικά η οπλή Μ. Ακρ. 843²⁶⁴ (Εικ. 252). Η τελευταία φέρει πέντε τόρμους. Ωστόσο, δεν είναι εξακριβωμένο ότι τα πέταλα ήταν γνωστά στους Έλληνες για να υποθέσουμε ότι οι προαναφερθέντες τόρμοι χρησίμευαν για την ένθεση πετάλου. Η απουσία πλίνθου μαρτυρά ότι η οπλή πιθανώς να ανήκει στα πρόσθια σκέλη τα οποία ήταν ανασηκωμένα. Τέλος, προβληματική είναι η ταύτιση της κεφαλής αλόγου Μουσείο Βατικανού 1016²⁶⁵.

Μορφή L: Αθηνά.

Στα σχέδια ο Carrey απεικονίζει την Αθηνά σε διασκελισμό, με έντονα λυγισμένο το δεξί σκέλος και τεντωμένο το αριστερό σκέλος. Το τεντωμένο αριστερό σκέλος της Αθηνάς και το αντίστοιχο δεξί του Ποσειδώνα διασταυρωνόταν. Ο κορμός είναι μετωπικός, ο λαιμός στρέφεται προς τα αριστερά. Είναι ενδεδυμένη με πέπλο που σχηματίζει κόλπο και με αιγίδα που είναι ζωσμένη διαγωνίως στο στήθος. Η μορφή ενδεχομένως να κρατούσε δόρυ και ασπίδα, ενώ φορούσε αττικό κράνος.

Στο Βρετανικό Μουσείο εκτίθεται το ανώτερο τμήμα του κορμού, ενώ στο Μ. Ακρ. υπάρχει το οπίσθιο μέρος της κεφαλής (6655), ένα θραύσμα από το κατώτερο μέρος της **αιγίδας 6663**, καθώς και το σπάραγμα του **δεξιού ώμου 7323** (Εικ. 253). Το θραύσμα **Μ.Ακρ. 2271** με τα δάχτυλα, το σανδάλι και τμήμα πλίνθου ίσως προέρχονται από την μορφή αυτή. Αντιθέτως, προβληματική είναι η απόδοση στη μορφή της Αθηνάς L του θραύσματος **Μ.Ακρ. 7222** με το κατώτερο τμήμα του δεξιού σκέλους της μορφής, λόγω των μικρών διαστάσεών του²⁶⁶.

²⁶² . Βλ. Beyer 1977, εικ. 7.

²⁶³ . Brommer 1956, 34, Palagia 1993, 45.

²⁶⁴ . Brommer 1963, 87, Palagia 1993, 45, εικ. 86.

²⁶⁵ . Speier 1947-49, 57-74, 1950, 103-16, Palagia 1993, 45.

²⁶⁶ . Palagia 1993, 45, Binder 1980, 487-90, πιν. 20-21.

■ Η μορφή ήταν τοποθετημένη στο γείσο 12. Το γεγονός ότι εικονίζεται στα σχέδια του Carrey να στέκεται παρά την απώλεια του αριστερού σκέλους, υποδηλώνει ότι ήταν στερεωμένη στο τύμπανο με σύνδεσμο. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι η κεφαλή με τον λαιμό της μορφής σμιλεύτηκαν ξεχωριστά από το υπόλοιπο σώμα, όπως καθίσταται φανερό από τον μαρμάρινο τένοντα στην απόληξη του λαιμού. Επιπροσθέτως, στην οπίσθια όψη της μορφής παρατηρούνται δύο ορθογώνιοι κάθετοι τόρμοι συνδέσμων για την στερέωσή της μορφής στο τύμπανο (Εικ. 254). Στη δεξιά πλευρά του λαιμού επίσης υπάρχει ένας δεύτερος τόρμος για μεταλλικό σύνδεσμο. Οι τόρμοι αυτοί έρχονται σε αντιστοιχία με τους τόρμους του τυμπάνου.

Ενδεικτικός είναι επίσης ο τόρμος συνδέσμου στο κάτω μέρος του τυμπάνου για την στερέωση της ασπίδας της Αθηνάς, με την προϋπόθεση ότι η ασπίδα ήταν μαρμάρινη.

1. Το 1676 ήδη είχαν αφαιρεθεί από τη μορφή τα πρόσθετα μεταλλικά μέρη. Ωστόσο, στη κορυφή του κράνους διαφαίνεται ο πυθμένας τόρμου από τρυπάνι, ενώ στο πλάι, πάνω από την δεξιά σπείρα παρατηρείται τόρμος. Μπορούμε επομένως να υποθέσουμε ότι το κράνος έφερε ένα μεταλλικό έμβλημα (Σφίγγα;) ή λοφίο τόσο στην κορυφή όσο και στο πλάι (γρύπες;/φτερωτά άλογα;). Συνεπώς δεν θα ήταν παράλογο να ισχυριστούμε ότι το αττικό κράνος ακολουθούσε το πρότυπο της Αθηνάς Παρθένου του Φειδία.

2. Οι δυο τόρμοι οι οποίοι εντοπίζονται στο δεξί αυτί αποσκοπούσαν στην προσάρτηση μεταλλικού ενωτίου (Εικ. 255).

3. Ακολουθώντας, στον τόρμο στο μέσον της αιγίδας ήταν ενσωματωμένο γοργόνειο, ενώ στις αιχμηρές απολήξεις τις αιγίδας, όπως μαρτυρείται από τους τρεις τόρμους που διασώζονται μέχρι σήμερα, υπήρχαν ενθέσεις, ενδεχομένως προτομών όψεων (Εικ. 256).

4. Κάτω από το δεξί αυτί και στον λαιμό διανοίχθηκαν τέσσερις τόρμοι για την ένθεση τμήματος του προστατευτικού του αυχένα.

Ελιά, κεραυνός: Η ελιά τοποθετείται στο κέντρο του δυτικού αετώματος, στο γείσο 13. Ενδεχομένως στερεωνόταν στο τύμπανο μέσω συνδέσμων (Εικ. 257). Λαμβάνοντας υπόψη τη μεταγενέστερη εικονογραφία συμπληρώνεται πάνω στην ελιά κεραυνός του Διός. Χαρακτηριστικές είναι οι απεικονίσεις της έριδας μεταξύ της

θεάς Αθηνάς και του Ποσειδώνα στις υδρίες: Hermitage KAB 6a, Μουσείο Πέλλας 80.514, St. Petersburg²⁶⁷.

Ανευρέθηκαν μαρμάρινα σπαράγματα από το δέντρο ελιάς αλλά πλέον θεωρούνται ρωμαϊκά. Η απουσία θραυσμάτων οδηγεί στην υπόθεση ότι η ελιά και ο κεραυνός ήταν κατασκευασμένα από μέταλλο (χαλκό;).

Μορφή Μ: Ποσειδώνας²⁶⁸.

Στο σχέδιο του Carrey ο Ποσειδώνας απεικονίζεται στην αντίστοιχη με την Αθηνά στάση²⁶⁹, σε σφοδρό διασκελισμό και σε αντίθετη κατεύθυνση. Αν και ήδη από την μορφή Μ έλειπαν τα άνω άκρα και το κατώτερο τμήμα των κάτω άκρων, αυτή έστεκε όρθια, στη θέση της (Εικ. 11).

Η μορφή του Ποσειδώνα είναι η μεγαλύτερη σε διαστάσεις στο αέτωμα καθώς και το πιο ακραίο παράδειγμα του παρθενώνειου μπαρόκ. Αναλογιζόμενοι την απεικόνιση στην ανάγλυφη υδρία του Petersburg, ο Ποσειδών ενδεχομένως έδραττε τρίαίνα στραμμένη προς τα κάτω, ίσως εικονιζόμενος την στιγμή που την ανασήκωνε από το έδαφος²⁷⁰. Στο Βρετανικό Μουσείο εκτίθεται το οπίσθιο μέρος του κορμού ενώ **στο Μ.Ακρ. τα θραύσματα 885 και 959** αποτελούν το πρόσθιο τμήμα του κορμού.

Ενθέσεις:

1. Στους δύο ώμους του γλυπτού εντοπίζεται από ένας τόρμος οι οποίοι δύσκολα καθίστανται αναγνωρίσιμοι²⁷¹ (Εικ. 258).

■ Στερέωση:

Η θραυσμένη προεξοχή στο οπίσθιο μέρος του αριστερού ώμου (Εικ. 259), με τα ίχνη από βελόνι, οδηγεί στην υπόθεση για την ύπαρξη εξωτερικής υποστήριξης της μορφής Μ η οποία απέληγε στην πλίνθο.

Αν και στο σχέδιο του Carrey το σκέλος της μορφής Μ αποδίδεται σε ένα υψηλότερο επίπεδο, είναι δυνατόν να υποθεθεί ότι η μορφή είχε ενιαία πλίνθο. Η πλίνθος αυτή, έχοντας το ένα άκρο να στηρίζεται πάνω στον διαγωνίως τοποθετημένο πρόβολο που έωνε και ενίσχυε τα γείσα 12 και 13, και το άλλο άκρο στον σύνδεσμο στο βόρειο αρμό του γείσου 14, εξισορροπούσε το βάρος της μορφής. Η τοποθέτηση της πλίνθου

²⁶⁷ . Palagia 1993, 44, εικ. 10-11.

²⁶⁸ . Binder 1984, 15-22, Jeffery 1988, 124 -126..

²⁶⁹ . Fuchs 1983, 79-80.

²⁷⁰ . Palagia 1993, 47, εικ. 10.

²⁷¹ . Cook, *Elgin Marbles*, εικ. 49, Palagia 1993, 47.

πάνω σε ζεύγος προβόλων ενδεχομένως φανερώνει ότι η μορφή ήταν τοποθετημένη κοντά στο μέτωπο του οριζόντιου γείσου.

Άλογα από το δίφρο του Ποσειδώνα.

Δεν σχεδιάστηκαν από τον Carrey. Η ύπαρξή τους αποδίδεται στους κανόνες συμμετρίας με το αντίστοιχο δίφρο της Αθηνάς.

■ Τοποθετούνταν στα γείσα 15 και 16. Στο εσωτερικό άλογο αποδίδεται το θραύσμα κεφαλής αλόγου **Μ.Ακρ. 884 (1002) +3216**, το οποίο παρουσιάζει αναθύρωση²⁷² (Εικ. 260 α-β). Επιπροσθέτως, το θραύσμα **Μ.Ακρ. 883 (1003)**, το οποίο έχει αναθύρωση, ίχνη από βελόνι, καθώς και μικρό μέρος από την πλίνθο, ταυτίζεται με το οπίσθιο δεξί σκέλος του εσωτερικού αλόγου²⁷³ (Εικ. 261 α-β). Στο εξωτερικό άλογο του δίφρου αποδίδεται το τμήμα κεφαλής **Μ.Ακρ. 1097**, καθώς και τα θραύσματα **Μ.Ακρ. 6920+ 937+ 820** από το οπίσθιο αριστερό σκέλος και το πλευρό του αλόγου²⁷⁴.

Ένας Τρίτωνας ίσως υποβάσταζε το εξωτερικό άλογο του δίφρου σε αντιστοιχία με τον αυτόχθονα κάτω από το άλογο της Αθηνάς ή βρισκόταν κάτωθεν της Αμφιτρίτης²⁷⁵. Στο Τρίωνα αποδίδονται τα δυο θραύσματα **Μ.Ακρ. 965** από τη σπειροειδή ουρά.

Η πλίνθος ήταν τοποθετημένη στον αρμό και πάνω στον πρόβολο του γείσου 16. Η πλίνθος είναι πρόχειρα επεξεργασμένη, ενώ το γεγονός ότι προεξέχει προς τα δεξιά για να υποστηρίξει ένα επιπλέον κομμάτι, υποδηλώνει την θέση της στη δεξιά πλευρά του αετώματος, αποκλείοντας την ταύτισή της με αυτή του κορμού **Μ.Ακρ. 879**²⁷⁶. Τέλος, αξιοσημείωτο είναι ότι επιπλέον θραύσματα από άλογα του δυτικού αετώματος παραμένουν αταύτιστα.

Μορφή Ν: Φτερωτή γυν. Μορφή, πιθανώς η Τριδα ή η Νίκη²⁷⁷.

Σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο εκτίθεται το θραύσμα του κορμού που περιλαμβάνει και τον αριστερό μηρό (Εικ. 262). Επιπρόσθετα, στον κορμό είναι συγκολλημένα

²⁷² . Palagia 1993, 47, εικ. 98-99, Brommer 1956, 32-3, Δεσπίνης 1982, 8, πίν. 12-13.

²⁷³ . Palagia 1993, 47, εικ. 100-101, Brommer 1956, 39-40, πίν. 23.

²⁷⁴ . Brommer 1963, 102, πίν. 109, Marcadé 1964, 626, εικ. 2, Palagia 1993, 47, εικ. 102.

²⁷⁵ . Yalouris, *Parthenon-Kongress*, 281-3, πίν. 28-9, Palagia 1993, 47-48, εικ.22.

²⁷⁶ . Δεσπίνης 1982, 64, Palagia 1993.

²⁷⁷ . Brommer 1954, 181-4.

τμήμα του δεξιού ώμου και του δεξιού μηρού. Φαίνεται ότι η μορφή είχε το δεξί χέρι εκτεταμένο. Η κεφαλή δεν σώζεται.

■ Στο σχέδιο του Carrey τοποθετείται πίσω από την Αμφιτρίτη, στο γείσο 17.

1. Η Ν είναι ενδεδυμένη με αχειρίδωτο χιτώνα, ζωσμένο με μεταλλική ζώνη, η οποία δεν σώζεται σήμερα. Στην πλάτη ο χιτώνας δένονταν αποκαλύπτοντας το γυμνό σώμα.

2. Δυο συμμετρικοί τόρμοι στην πλάτη αποσκοπούσαν στην ένθεση των μαρμάρινων φτερών, πιθανώς τοποθετημένα παράλληλα στο τύμπανο (Εικ. 263). Οι τόρμοι ήταν από τρυπάνι μεγάλης διαμέτρου, ενώ η γύρω επιφάνεια είχε δουλευτεί με βελόνι ώστε να εξασφαλιστεί χώρος για την ένθεση των φτερών (Εικ. 264).

3. Ο γόμφος στη κνήμη του αριστερού σκέλους αποδεικνύει ότι το κατώτερο τμήμα του σκέλους είχε δουλευτεί ξεχωριστά. Πρόκειται για γόμφο διαμέτρου 0.22μ. και βάθους 0.52μ., λίγο δεξιότερα από το κέντρο, με αναθύρωση²⁷⁸ (Εικ. 265). Η αντιπαραβολή του γόμφου με τον αντίστοιχο της μορφής D του ανατολικού αετώματος, ο οποίος έχει υπολείμματα πάτινας, επικυρώνει την αυθεντικότητα της και αποκλείει την υπόθεση ρωμαϊκής επιδιόρθωσης.

4. Τα υπολείμματα μετάλλου πάνω στο ένδυμα του αριστερού μηρού οδηγούν στην υπόθεση ότι η μορφή κρατούσε ένα αντικείμενο στο δεξί της χέρι. Ίσως πρόκειται για ταινία, η οποία έπεφτε διαγωνίως. Επιπρόσθετη μεταλλική ένθεση της ταινίας πιθανώς να ήταν ενσωματωμένη στον τόρμο που εντοπίζεται στον δεξιό βραχίονα.

5. Τέλος, ο τόρμος μεταξύ των μηρών της μορφής προέρχεται από βλήμα σφαίρας.

Μορφή Ο.

Η ηνίοχος του Ποσειδώνα, ίσως η **Αμφιτρίτη** (Εικ. 266). Το δεξί της σκέλος στηρίζεται σε πλίνθο σε αντίθεση με το αριστερό που πατούσε σε κήτος. Η κεφαλή και τα άνω άκρα της μορφής ήδη δεν σώζονταν το 1674. Σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο εκτίθεται το θραύσμα που συμπεριλαμβάνει τον κορμό της Ο και τον αριστερό μηρό. Συμπληρωμένο σε τούτο είναι το θραύσμα από τον δεξιό μηρό²⁷⁹ **Μ.Ακρ. 6661** καθώς και τμήμα από το οπίσθιο μέρος του ίδιου σκέλους²⁸⁰ **Μ.Ακρ. 925**. Στη μορφή Ο ίσως ανήκει το θραύσμα **Εθν. Μ. 5687 = Smith 22**. Πρόκειται για το κατώτερο τμήμα του πήχη έως τον καρπό γυναικείου αριστερού χεριού στην

²⁷⁸ . Palagia 1993, 48.

²⁷⁹ . Brommer & Harrison 1955, 85-87, εικ. 38, Palagia 1993, 49

²⁸⁰ . Brommer 1956, 44, πίν. 29, 1-30, Palagia 1993, 49.

εσωτερική πλευρά του οποίου εντοπίζεται ακανόνιστη κοιλότητα επεξεργασμένη αδρά με το βελόνι. Αντιθέτως, τα θραύσματα **Μ.Ακρ.954+7288** από τον αριστερό πήχη του χεριού δεν συναρμόζουν στην μορφή²⁸¹. Ο πέπλος της ζώνεται κάτω από το στήθος με μια πλατιά ζώνη ενώ η ύπαρξη μιας μικρότερης ταινίας υποδηλώνεται από τη δημιουργία κόλπου ανάμεσα στην πλατιά ζώνη και το απόπτυγμα.

■ Η Ο τοποθετείται στα γείσα 17 και 18. Αν ο πέπλος της, ο οποίος ανεμίζεται, κατέληγε πάνω στην πλίνθο, τότε θα παρείχε πρόσθετη στήριξη στη μορφή. Για την αποφυγή ταλαντώσεων λόγω του ανέμου, το ιμάτιο της Ο είναι τυλιγμένο στην πλάτη και τις μασχάλες της.

1. Ο τórμος στο λαιμό πιθανώς αποσκοπούσε στην ένθεση μεταλλικού περιλαίμιου.
2. Αντίθετα, οι δυο τórμοι στον δεξιό ώμο προορίζονταν για την ένθεση μεταλλικής πόρπης ή περόνης.
3. Στο ιμάτιο του αριστερού ώμου παρατηρείται επίσης τórμος που σε συνδυασμό με τον τórμο στο ανώτερο μέρος του βραχίονα οδηγεί στην υπόθεση ότι η μορφή Ο κρατούσε μεταλλικό αντικείμενο. Ίσως πρόκειται για σκήπτρο ή για μαστίγιο²⁸².
4. Ο τórμος στον δεξιό μηρό ενδεχομένως να συγκρατούσε μέρος από τα ηνία.

Μορφές Q, P, R: Η Ωρείθυια πλαισιωμένη από τα παιδιά της, Κάλαϊ και Ζήτη.

Η γυναικεία μορφή Q καθήμενη, ίσως σε βαθμιδωτό βωμό, μόλις που αγγίζει με τα πέλματά της την κατώτερη βαθμίδα.

Αντίθετα, η παιδική μορφή P, τοποθετείται στην μεσαία βαθμίδα, στα δεξιά της μητέρας του, ακουμπώντας το δεξί του χέρι στα γόνατά της και έχοντας εκτεταμένο το αριστερό (Εικ. 267).

Η μορφή R, βρίσκεται στα αριστερά της γυναικείας μορφής, ακουμπώντας το ένα σκέλος στην ανώτερη βαθμίδα του βωμού και το άλλο σκέλος ίσως στα γόνατα της μορφής T. Ο αριστερός βραχίονας του, αν και αφανής στα σχέδια του Carrey, πιθανώς να αγκάλιαζε τη μορφή S. Στα σχέδια του Carrey ήδη λείπει από την μορφή P η κεφαλή ενώ από την μορφή S το αριστερό σκέλος και ο δεξιός βραχίονας (Εικ. 12). Το αριστερό σκέλος της μορφής P καλύπτεται από ιμάτιο το οποίο απλώνεται μέχρι την δεξιά πλευρά της γυναικείας μορφής Q.

Σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο διασώζεται το θραύσμα στο οποίο είναι σμιλευμένα τα σκέλη της Q, τα οποία καλύπτονται με ένα πολύπτυχο ιμάτιο, στις παρυφές του

²⁸¹ . Palagia 1993, 49.

²⁸² . σπ.

οποίου διακρίνεται ο χιτώνας που τερματίζει στους αστραγάλους της. Τα δάχτυλά της δεν σώζονται αλλά στα πέλματά της εντοπίζονται τα σανδάλια που φορούσε.

■ Τοποθετούνται στα γείσα 18 και 19. Η κάτω επιφάνεια της μορφής Q είναι επίπεδη, επεξεργασμένη με επίπεδη σμίλη. Ο βωμός είναι λαξευμένος ξεχωριστά, όπως καθίσταται φανερό από τα ίχνη των τόρμων για την ένθεση των ορθογώνιων συνδέσμων, σήμερα ορατά στο πλαϊνό μέρος της μορφής (Εικ. 268). Ενδεχομένως ο βωμός να μην προεξείχε πάνω από τον σύνδεσμο αφού είναι ισόπεδος με το περίγραμμα των πτυχών του ενδύματος.

Η Q και η παιδική μορφή P είναι λαξευμένη σε ενιαίο τμήμα μαρμάρου τουλάχιστον μέχρι τους μηρούς της P όπως διαφαίνεται στο οπίσθιο μέρος του θραύσματος, ενώ ίχνη τριών δάχτυλων του δεξιού χεριού της P εντοπίζονται στο αριστερό γόνατο της Q.

Μορφή S: γυμνή μορφή νεαρού αγοριού, καθήμενου στην αγκαλιά της μητέρας του (T).

Πιθανώς απεικονίζεται ο Ίων στην αγκαλιά της μητέρας του και κόρης του Ερεχθέα, Κρέουσας (T). Στα σχέδια του Carrey εμφανίζεται να κοιτά προς την κεντρική σκηνή του αετώματος, καθισμένος στο αριστερό σκέλος της μορφής T, έχοντας την αριστερή κνήμη ανασηκωμένη (Εικ. 12). Τα σπαράγματα από το ανώτερο μέρος κορμού **Εθν. Μ. 5678** πιθανώς να προέρχονται από την μορφή αυτή²⁸³ (Εικ. 269). Επιπροσθέτως, το θραύσμα Smith 12 στο Βρετανικό Μουσείο ενδεχομένως ταυτίζεται με τον δεξιό μηρό της T αν και η υπόθεση αυτή είναι αμφισβητήσιμη²⁸⁴ (Εικ. 270).

Μορφή T.

Ενδεχομένως πρόκειται για την **Κρέουσα**. Στο σχέδιο του Carrey απεικονίζεται να κάθεται σε βραχώδες έδαφος, έχοντας το σώμα στραμμένο προς το κέντρο του αετώματος (Εικ. 12). Στο αριστερό της σκέλος το οποίο είναι εκτεταμένο, κάθεται η γυμνή παιδική μορφή S.

²⁸³ . Δεσπίνης 1982, 10-14.

²⁸⁴ . οπ. 60-61, Beyer, *Parthenon – Kongress*, 260-5, πιν. 20-21.

■ Τοποθετείται στα γείσα 19 και 20 τα οποία φέρουν τórμο (bedding) για την πλίνθο κοντά μέτωπο του οριζόντιου γείσου²⁸⁵. Τα πέλματά της T ακουμπούν στην πλίνθο της μορφής Q.

Μορφή U.

Στα σχέδια του Carrey απεικονίζεται η μορφή καθισμένη, φορώντας πέπλο και ιμάτιο. Η μορφή στρέφεται ελαφρώς προς τα αριστερά της²⁸⁶. Πιθανώς πρόκειται για μια από τις κόρες του Ερεχθέα που γέρνει προς αυτόν ή την Πραξιθέα. Σύμφωνα με τον Carpenter το θραύσμα **Μ.Ακρ. 1363** προέρχεται από την μορφή αυτή²⁸⁷. Ειδικότερα, παριστάνεται το κάτω τμήμα καθήμενης σε βράχο γυναικείας μορφής. Είναι ενδεδυμένη με πέπλο και ιμάτιο, το οποίο πέφτει από τον αριστερό ώμο και καλύπτει τα σκέλη. Τα πέλματα ακουμπούν σε πλίνθο (Εικ. 271). Έχει προταθεί ότι ο ορθογώνιος τórμος που εντοπίζεται στην δεξιά πλευρά του βράχου αποσκοπούσε στην διάνοιξη χώρου για την τοποθέτηση μιας επιπρόσθετης παρακείμενης μορφής η οποία δεν σώζεται. Παρά ταύτα, η έλλειψη ιχνών από εργαλεία καθιστά την πρόταση αυτή αμφισβητούμενη και οδηγεί στην υπόθεση ότι ο ορθογώνιο τórμος οφείλεται σε τυχαία απόκρουση λόγω φθοράς²⁸⁸. Επιπροσθέτως, το θραύσμα κορμού **Μ.Ακρ. 888**, παρά τις μεγαλύτερες διαστάσεις από το 1363 και την μεγαλύτερη τεχνική και στυλιστική συγγένεια με τα γλυπτά του Παρθενώνα, δημιουργεί αρκετά ερωτηματικά όσον αφορά την ταύτισή του με τον κορμό της μορφής U.

■ Η μορφή U τοποθετείται στα γείσα 19 και 20. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στο σχέδιο του Carrey ο μισός χώρος του γείσου 20 και ο περισσότερος του γείσου 21 μένει ακάλυπτος, οδηγώντας στη υπόθεση της ύπαρξης της μορφής U*²⁸⁹ ανάμεσα στις μορφές U και V. Παρά ταύτα, πολλοί είναι οι μελετητές που αμφισβητούν την υπόθεση αυτή²⁹⁰.

Μορφή V: Γονατιστή ανδρική μορφή.

Το θραύσμα **Μ.Ακρ. 887** (Εικ. 272) προέρχεται από την μορφή V και περιλαμβάνει τον κορμό, το δεξί σκέλος που στηρίζεται σε πλίνθο και το ανώτερο τμήμα του

²⁸⁵ . Palagia 1993, 50.

²⁸⁶ . E. Langlotz, *AA* 20 A, 1965, 1-5, πιν. 1-4.

²⁸⁷ . Carpenter 1932, 1-30, πιν. 1-3, Palagia 1993, 50, εικ. 114.

²⁸⁸ . Palagia 1993, 50, Harrison 1967, 7.

²⁸⁹ . Furtwängler 1985, 453-455,

²⁹⁰ . Langlotz 1965, 1-5, Jeppesen 1953, 121-122.

αριστερού μηρού²⁹¹. Στο οπίσθιο μέρος της μορφής αποκαλύπτεται το ιμάτιο, το οποίο καλύπτει την αριστερή πλάτη καταλήγοντας στα πέλματα, τα οποία περιτυλίγει. Το γεγονός ότι κάποτε ανύψωνε την απόληξη του ιματίου πάνω στον δεξιό ώμο υποδηλώνει την ερωτική διάθεση προς την μορφή W, ή είναι ένδειξη θρήνου. Η μορφή παρά τα έντονα νεροφαγώματα, αναδεικνύει τις έντονες πλαστικές φόρμες. Ενδεχομένως να πρόκειται για τον σύζυγο μιας εκ των θυγατέρων του Ερεχθέα ή να πρόκειται για κάποιον ποταμό. Ίσως απεικονίζεται ο Κέφαλος ή ο ποταμός Ιλισσός²⁹².

■ Η μορφή V ήταν τοποθετημένη πάνω σε πλίνθο η οποία κάλυπτε τα γείσα 21 και 22. Στο σχέδιο του Carrey φαίνεται να σηκώνει το αριστερό χέρι, ενώ η κλίση του κεφαλιού προς την μορφή W υποδηλώνει τον δεσμό του υπάρχει μεταξύ τους.

Μορφή W.

Παριστάνεται ανακεκλιμένη γυναικεία μορφή. Στηρίζεται στον δεξιό αγκώνα, ανυψώνει το αριστερό χέρι και κοιτάζει προς την μορφή V. Διαφαίνεται ότι η μορφή ήταν ενδεδυμένη με πέπλο, ζωσμένο στην μέση και ιμάτιο το οποίο κάλυπτε την πλάτη και τα σκέλη. Το θραύσμα **Μ.Ακρ. 1024** συμπληρώνει την περιοχή του στήθους και την περιοχή μέχρι τον λαιμό (Εικ. 273)²⁹³. Η μορφή ταυτίζεται με μια από τις κόρες του Ερεχθέα ή με νύμφη²⁹⁴.

■ Η W στηρίζεται στα γείσα 22, 23, 24. Από την μορφή λείπει η κεφαλή, τα άκρα και τα πέλματα, ενώ αν και σώζεται το οπίσθιο μέρος της, το πρόσθιο έχει υποστεί σοβαρές κακώσεις (Εικ. 273).

²⁹¹. Brommer 1963, 169-170, πίν. 127-8, Palagia 1993, 51, εικ. 117-118.

²⁹². Jeppesen 1953, 122, Becatti 1951, 62-4, Palagia 1993, 52.

²⁹³. Smith 1910, 25, σημ. 160, πίν. 14D, Brommer 1963, 56, πίν. 129, Palagia 1993, 51-52, εικ. 119-120.

²⁹⁴. Jeppesen 1953, 122, Becatti 1951, 62-4, Palagia 1993, 52.

ΜΕΤΑΛΛΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΑΡΜΑΡΙΝΕΣ ΕΝΘΕΣΕΙΣ

Ναός Αφαιίας Αθηνάς

Στα αρχιτεκτονικά γλυπτά του ναού της Αφαιίας Αθηνάς υφίστανται τόσο μαρμάρινες όσο και μεταλλικές ενθέσεις οι οποίες κατηγοριοποιούνται ως εξής:

A) Σύμβολα θεάς Αθηνάς:

Αιγίδα

Τόσο η αιγίδα της Ο.Ι του ανατολικού αετώματος όσο και της W.I του δυτικού, απεικονίζονταν πλαστικά, φέροντας ένθετες πλαστικές προτομές όψεων οι οποίες προσαρμόζονταν μέσω μεταλλικών συνδέσμων και περιέτρεχαν την παρυφή της αιγίδας²⁹⁵ (Εικ. 21-22, 76-79).

Γοργόνειο

Το γοργόνειο της μορφής W.I, ήταν ένθετο στο κέντρο της πρόσθιας όψης της αιγίδας²⁹⁶. Τμήμα του γοργονείου δεν σώζεται. Ωστόσο, η συμβολική αξία καθώς και ο τρόπος στερέωσής του πάνω στην αιγίδα υποδεικνύουν ότι αυτό αποδιδόταν σε μέταλλο και δη πολύτιμο ή επιχρυσωμένο. Δυστυχώς το τμήμα στο οποίο ήταν ενσωματωμένο το γοργόνειο της Αθηνάς Ο.Ι του ανατολικού αετώματος δεν διατηρείται (Εικ. 75).

Κράνος

Στη μορφή W.I η επιφάνεια του κράνους είναι κατάμεστη από μικρής διατομής κυκλικούς τóρμους μέσα στους οποίους κατά την αρχαιότητα ήταν ενσωματωμένα μεταλλικά κοσμήματα²⁹⁷ (Εικ. 77).

Δόρυ

Αδιαμφισβήτητα, στον διαμπερή τóρμο του δεξιού χεριού της θεάς Αθηνάς W.I ήταν προσαρμοσμένο μεταλλικό δόρυ, πιθανότατα χάλκινο. Ομοίως θα παριστανόταν το δόρυ της Ο.Ι²⁹⁸(Εικ. 72).

B) Μολύβδινοι βόστρυχοι

Ενθέσεις μολύβδινων βοστρύχων εντοπίζονται στα αρχιτεκτονικά γλυπτά Ο.Ι, Ο.ΙΙ, Ο.VI, Ο.IX, W.I, W.V, W.XI. Οι βόστρυχοι συλλήβδην ενσωματώνονταν σε

²⁹⁵ . βλ. σελ. 9-10, 22, εικ., πρβ. Με ένθετες προτομές όψεων στην αιγίδα της Αθηνάς του δυτικού αετώματος του Παρθενώνα, 76.

²⁹⁶ . βλ. σ.8-10, 21.

²⁹⁷ . βλ. σ. 21.

²⁹⁸ . σελ. 8, 22, πρβ. με Αθηνά L του δυτικού αετώματος του Παρθενώνα, 76-77.

τόρμους στην αριστερή και την δεξιά όψη της κεφαλής, του λαιμού ή στο μέτωπο του προσώπου.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μορφή Ο.Ι της θεάς Αθηνάς του ανατολικού αετώματος στην οποία μολύβδινο τμήμα με απεικόνιση της κόμης ήταν προσαρμοσμένο στο μέτωπο του προσώπου²⁹⁹(Εικ. 14-17). Επιπροσθέτως, μολύβδινοι κυματοειδείς βόστρυχοι, ένθετοι εκατέρωθεν του λαιμού, απέληγαν στους ώμους της μορφής. Μια διαφορετική εφαρμογή διαπιστώνουμε στην μορφή της θεάς Αθηνάς W.I του δυτικού αετώματος. Στη μορφή αυτή οι βόστρυχοι αποδίδονται μαρμάρيني έχοντας ένθετες μολύβδινες απολήξεις³⁰⁰ (Εικ. 75-76).

Ασυνήθης για τα γλυπτά της Αίγινας είναι η επιλογή του γλύπτη να αποδώσει τους βοστρύχους της ήβης του πολεμιστή Ο.ΙΙ του ανατολικού αετώματος μέσω ένθετου στην ηβική χώρα μολύβδινου τμήματος στο οποίο απεικονίζονταν βόστρυχοι³⁰¹(Εικ. 25).

Γ) Ενώτια

Κυκλικής διατομής τόρμοι στους οποίους προσαρμόζονταν ένθετα ενώτια εντοπίζονται στους λοβούς των αυτιών των μορφών Ο.Ι, W.I της θεάς Αθηνάς. Δυστυχώς δεν σώζονται ίχνη των ενωτίων³⁰². Ωστόσο πιθανότατα αυτά ήταν κατεργασμένα από μέταλλο και δη επιχρυσωμένα (Εικ.15-18).

Δ) Οπλισμός

Μαρμάρινο κράνος: Από τα κράνη που φέρουν οι μορφές του ναού της Αφαιάς Αθηνάς αξιοσημείωτα είναι αυτά των μορφών Ο.ΙΙ, W.I, W.XI. Ειδικότερα, στη μορφή Ο.ΙΙ το κράνος απεικονίζεται ανασηκωμένο στην κεφαλή (Εικ. 23, 28-29). Σήμερα το πρόσθιο τμήμα του κράνους δεν διατηρείται καθιστώντας διακριτή λάξευση η οποία είτε οφείλεται στην σε βάθος λάξευση του ανοίγματος του κράνους για τα μάτια και το πρόσωπο του πολεμιστή είτε στην προσάρτηση μαρμάρινου υπολοίπου της πρόσθιας όψης του κράνους³⁰³.

Μαρμάρινο λοφίο κράνους: Από τα ίχνη των τόρμων στην επιφάνεια των κρανών καθίστανται διακριτοί δύο τρόποι στερέωσης.

Ο πρώτος περιλαμβάνει τόρμο στην κορυφή του κράνους για την προσάρτηση μιας μαρμάρινης προεξοχής βρισκόμενης στο κάτω τμήμα του λοφίου.

---

²⁹⁹ . βλ. σ.8.

³⁰⁰ . βλ. σ. 21.

³⁰¹ . βλ. Σ. 10-11, σημ. 27.

³⁰² . βλ. σ. 9, 21.

³⁰³ . βλ. σ. 11

Χαρακτηριστικά παραδείγματα εντοπίζονται στις μορφές Ο.ΧΙ (Εικ. 68), W.VIII (Εικ. 94) και δη στη μορφή Ο.Ι³⁰⁴. Στην τελευταία ο τόρμος που διανοίχθηκε στην κορυφή του κράνους επεξεργάστηκε με απότομη λοξή κλίση στην μία πλευρά καταδεικνύοντας ότι το λοφίο εισάχθηκε με ελαφριά κλίση για να τοποθετηθεί τελικά όρθιο (Εικ. 19). Το κενό που δημιουργήθηκε ανάμεσα στον πυθμένα του τόρμου και της απόληξης της προεξοχής του λοφίου καλύφθηκε με ένα μικρό τμήμα μαρμάρου³⁰⁵ (Εικ. 20).

Ο δεύτερος τρόπος στερέωσης περιλαμβάνει την διάνοιξη ενός τόρμου στην πρόσθια πλευρά του κράνους και ενός επιπρόσθετου στην οπίσθια όψη για την στήριξη του λοφίου. Ο συγκεκριμένος τρόπος στερέωσης εφαρμόζεται παραδειγματικά στη μορφή W.Ι³⁰⁶.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι τα λοφία στις μορφές Ο.Ι και W.Ι της θεάς Αθηνάς στηρίζονταν σε πλαστικούς, κυματιστούς όφεις.

Παραγναθίδες κράνους: Η μορφή Ο.ΧΙ αποτελεί εξαιρετικό παράδειγμα όσον αφορά στο υλικό αλλά και στον τρόπο στερέωσης των παραγναθίδων. Συγκεκριμένα στην δεξιά όψη της κεφαλής εντοπίζεται ορθογώνιος τόρμος ο οποίος φέρει έως σήμερα τμήμα της μαρμάρινης παραγναθίδας (Εικ. 71). Ακολούθως, στη αντίστοιχη αριστερή όψη διακρίνεται ο μολύβδινος σύνδεσμος για της στερέωση της αριστερής παραγναθίδας³⁰⁷.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μορφή Ο.V στην οποία οι ένθετες παραγναθίδες απεικονίζονταν ανασηκωμένες, στερεωμένες στους βασικούς ορθογώνιους τόρμους αλλά και σε κυκλικούς διανοιγμένους σε ψηλότερο επίπεδο³⁰⁸. Συλλήβδην και στις τέσσερις μορφές τοξοτών των αετωμάτων του ναού της Αφαιίας Αθηνάς οι παραγναθίδες παριστάνονται ανασηκωμένες.

Μαρμάρινη λαβή ασπίδας και μεταλλικός διάκοσμος της: Οι μαρμάρινες ασπίδες των αρχιτεκτονικών γλυπτών του ναού της Αφαιίας Αθηνάς ήταν εν γένει σμιλευμένες στο ίδιο κομμάτι μαρμάρου με τον κορμό ενώ οι λαβές των ασπίδων ήταν επεξεργασμένες ξεχωριστά.

Η στήριξη των λαβών επιτυγχάνονταν μέσω χάλκινων συνδέσμων οι απολήξεις των οποίων συχνά αποδίδονταν ως κοσμήματα. Χαρακτηριστικό είναι το

³⁰⁴ . βλ. για Ο.ΧΙ: σ.20, W.VIII : σ. 25, Ο.Ι: σ. 9.

³⁰⁵ . Ohly 2001, 21-31, εικ. 13-16.

³⁰⁶ . βλ. σ. 21.

³⁰⁷ . βλ. σ. 20-21.

³⁰⁸ . βλ. σ. 16, σημ. 41.

παράδειγμα της μορφής O.VIII στην οποία διαμπερής τόρμος ενσωμάτωνε χάλκινο σύνδεσμο για την στερέωση της λαβής στο αριστερό χέρι³⁰⁹ (Εικ. 58). Ο σύνδεσμος απέληγε σε κόσμημα στην ορατή προς τον θεατή όψη της ασπίδας. Επιπροσθέτως, εντοπίζονται μολύβδινοι σύνδεσμοι. Ωστόσο, οι τελευταίοι αποσκοπούν αποκλειστικά στην στερέωση της λαβής και δεν απολήγουν σε κοσμήματα.

Στα αρχιτεκτονικά γλυπτά του ναού της Αφαιάς παρατηρείται επίσης και η αντίστροφη τεχνική, δηλαδή η σμίλευση του κορμού της μορφής και της λαβής της ασπίδας σε ενιαίο τμήμα μαρμάρου και η στερέωση της ένθετης μαρμάρινης ασπίδας μέσω συνδέσμων πάνω στη μορφή.. Παράδειγμα αποτελεί η μορφή W.III³¹⁰.

Μεταλλικός διάκοσμος ασπίδας: Οι μαρμάρινες ασπίδες έφεραν ένθετο μεταλλικό διάκοσμο ανεξάρτητα από την λειτουργία της στερέωσης. Εξαιρετικό παράδειγμα αποτελεί η ασπίδα του πολεμιστή W.X στην οποία οι συνολικά δεκατρείς τόρμοι μικρών διαστάσεων, διανοιγμένοι διάσπαρτα σε όλη την επιφάνειά της ασπίδας, έφεραν κατά την αρχαιότητα μεταλλικά (χάλκινα;) κοσμήματα³¹¹ (Εικ. 100-102).

Ξίφος: Μαρμάρινα τμήματα λεπίδας ξίφους έχουν ανευρεθεί αποσπασματικά χωρίς να καθίσταται δυνατή η απόδοσή τους σε μια συγκεκριμένη μορφή του αετώματος. Ωστόσο δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο ύπαρξης μεταλλικών λεπίδων. Επιπροσθέτως δεν υφίστανται τεκμήρια για το υλικό των λαβών³¹².

Ταινία και θήκη ξίφους: Παράδειγμα στερέωσης της θήκης ξίφους αποτελεί η μορφή O.III στην οποία η θήκη στερεωνόταν με σύνδεσμο στον αριστερό μηρό (Εικ. 30-33). Σήμερα σώζεται μόνο ο τόρμος για την προσαρμογή του συνδέσμου, καθιστώντας αμφίβολο το υλικό με το οποίο απεικονιζόταν η θήκη. Δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο οι θήκες των ξιφών να αποδίδονταν σε μέταλλο.

Δόρυ: Εκτός από τις μορφές της Αθηνάς O.I, W.I, δόρατα έφεραν και άλλες μορφές του αετώματος όπως ο πολεμιστής O.II η στάση του οποίου μας υποδεικνύει να αναπαραστήσουμε στο δεξί του χέρι δόρυ (Εικ. 23). Δυστυχώς δεν έχουν ανευρεθεί θραύσματα δοράτων. Υποθέτουμε ωστόσο ότι αυτά ήταν κατεργασμένα σε μέταλλο αφού η απόδοσή τους σε μάρμαρο θα παρουσίαζε προβλήματα στήριξης λόγω του βάρους³¹³.

---

³⁰⁹ . βλ. σ. 18.

³¹⁰ . βλ. σ. 28.

³¹¹ . βλ. σ. 27-28.

³¹² . Ohly 2001, 37.

³¹³ . βλ. σ. 10.

Θώρακας τοξότη: Εξαιρετικό παράδειγμα των ενθέσεων για την απεικόνιση του θώρακα αποτελεί ο τοξότης O.V του ανατολικού αετώματος (Εικ. 40-43, 47). Το μαρμάρινο προστατευτικό του αυχένα, οι δύο μαρμάρινες επιμηκύνσεις οπίσθιας όψης των βραχιόνων, το μαρμάρινο προστατευτικό του πρόσθιου μέρους του δεξιού ώμου καθώς και οι έντεκα μαρμάρινες λωρίδες τοποθετημένες κάθετα στη μέση του τοξότη, αποτελούν τις μαρμάρινες ενθέσεις οι οποίες στερεώνονταν στον θώρακα μέσω χάλκινων συνδέσμων. Αξιοσημείωτες είναι οι ειδικά επεξεργασμένες επιφάνειες προσάρτησης³¹⁴.

Τόξο: Κανένα θραύσμα από τα τόξα των μορφών O.V, O.X, W.IV, W.XI δεν σώζεται³¹⁵. Ενδεχομένως τα τόξα να ήταν μαρμάρινα με μεταλλική χορδή. Θεωρώ πως το μαρμάρινο άνω και κάτω τμήμα του τόξου συνδέονταν στο τμήμα που εφάρμοζε στον διαμπερή τόρμο του χεριού με μαρμάρινο τένοντα ή με μεταλλικό σύνδεσμο. Ωστόσο, δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο τόσο το τόξο όσο και η χορδή να ήταν εξολοκλήρου από μέταλλο.

Βέλη: Η ένθεση βελών εντοπίζεται τόσο στις μορφές των τοξοτών όσο και στους τραυματισμένους πολεμιστές των αετωμάτων. Μάλιστα στη μορφή W.XI οι διανοιχθέντες τόρμοι μας οδηγούν στην υπόθεση ότι ο τοξότης κρατούσε το προς ριπή βέλος ταυτόχρονα με ένα δεύτερο το οποίο έδραττε κάθετα προς το πρώτο³¹⁶ (Εικ. 106). Τόσο τα βέλη των τοξοτών όσο και αυτά που ήταν ένθετα στους τραυματισμένους πολεμιστές, όπως στον αριστερό μηρό της μορφής O.VI, δεν διατηρούνται (Εικ. 54). Ενδεχομένως να ήταν από μάρμαρο.

Φαρέτρα: Οι φαρέτρες για τα βέλη των τοξοτών ήταν ενσωματωμένες στην αριστερή πλαϊνή όψη της μέσης μέσω τουλάχιστον δύο μεταλλικών συνδέσμων. Ειδικότερα, στη μορφή W.XI η φαρέτρα των βελών ήταν στερεωμένη με πέντε συνολικά συνδέσμους (Εικ. 110) Η ύπαρξη των τελευταίων μαρτυρείται από του ενπομείναντες τόρμους. Η ενισχυμένη υποστήριξη της φαρέτρας μας οδηγεί στην υπόθεση ότι ήταν μαρμάρινη³¹⁷.

---

³¹⁴ . βλ. σ. 13-16.

³¹⁵ . βλ. Ενδεικτικά O.V. σ. 13, W.IV σ. 23-24.

³¹⁶ . βλ. σ. 27-28.

³¹⁷ . βλ. σ. 27-28.

Ναός Ολυμπίου Διός

Οι μεταλλικές και οι μαρμάρινες ενθέσεις των αρχιτεκτονικών γλυπτών του ναού του Διός κατηγοριοποιούνται ως εξής:

A) Σύμβολα

Ο Δίας Η κατά την αρχαιότητα έδραττε στο δεξί χέρι κεραυνό³¹⁸. Τχνη του συμβόλου του Θεού δεν διατηρούνται (Εικ. 123). Ωστόσο λαμβάνοντας υπόψη την σημασία του συμβόλου, αυτό πιθανότατα ήταν κατασκευασμένο από μέταλλο. Ενδεχομένως από επιχρυσωμένο χαλκό.

Ο Απόλλων L έφερε στην κεφαλή στεφάνη³¹⁹ (Εικ. 169). Αυτή ως σύμβολο του θεού ενδεχομένως να αποτελούνταν από φύλλα δάφνης. Η στεφάνη θα απεικονιζόταν περιλαμπρη ίσως από επιχρυσωμένο χαλκό. Επιπροσθέτως, ο θεός Απόλλων έδραττε στο αριστερό χέρι τόξο το οποίο λαμβάνοντας υπόψη το ισχυρό σύστημα στερέωσής του ενδεχομένως να ήταν μαρμάρινο. Μεταλλικό ίσως ήταν το βέλος.

Μετέπειτα προσθήκη αποτελεί ο χάλκινος θώρακας καθώς και το χάλκινο κράνος το οποίο τοποθετήθηκε πάνω στο υπάρχον μαρμάρινο. Από τη λεπτομερή απόδοση της ανατομίας μαρτυρεί ότι αρχικά ως σύμβολο της μορφής G είχε επιλεγεί η γυμνότητα του σώματος, υποδεικνύοντας την αρετή και τον ηρωισμό του Πέλοπα G. Ωστόσο ραγίσματα στο σώμα απαίτησαν την κάλυψή του με τον χάλκινο θώρακα. Τόσο η μορφή G όσο και η μορφή I έφεραν οπλισμό³²⁰. Πιο συγκεκριμένα ο Πέλοπας G έδραττε στο δεξί χέρι χάλκινο ξίφος ή δόρυ ενώ στο αριστερό μαρμάρινη ασπίδα θραύσματα της οποίας διατηρούνται έως σήμερα. Ο Οινόμαος I σε αντιστοιχία με τον αντίπαλό του θα έδραττε στο δεξί χέρι χάλκινο δόρυ η απόληξη του οποίου θα στερεωνόταν στην παρυφή της πλίνθου ενώ στην κεφαλή έφερε μαρμάρινο κράνος με λοφίο. Μετέπειτα προσθήκη αποτελεί η χάλκινη στεφάνη πάνω στο κράνος.

Στο δυτικό αέτωμα η μορφή του Ευρυτίωνα J καθίσταται αναγνωρίσιμη από το στεφάνι το οποίο προστέθηκε μεταγενέστερα στην κεφαλή (Εικ.171). Το στεφάνι, σύμβολο της κτηνώδους φύσης του Κενταύρου θα ήταν χάλκινο και θα έφερε φύλλα κισσού και αμπελιού³²¹.

B) Οπλισμός

---

³¹⁸ . βλ. σ. 32.

³¹⁹ . βλ. σ. 47-48.

³²⁰ . βλ. σ. 33-35, 37-38.

³²¹ . βλ. σ. 50, σημ. 165.

Σύμφωνα με τον Πausανία ο Θησεάς έδραττε πέλεκυ³²². Επομένως, στην μορφή Μ η οποία ταυτίζεται με τον Θησεά θα έδραττε με τα δυο της ανασηκωμένα χέρια έναν πέλεκυ³²³ (Εικ. 8). Θραύσματα από αυτόν δεν σώζονται. Ωστόσο δεν θα ήταν παράλογο να ισχυριστούμε ότι η λαβή του πέλεκυ ήταν μαρμάρινη ενώ το κύριο μέρος χάλκινο. Σε αντιστοιχία με τη μορφή Μ, η μορφή Κ στην οποία αναγνωρίζεται ο Πειρύθους έδραττε όπλο, ενδεχομένως ξίφος με μαρμάρινη λαβή και χάλκινη λεπίδα³²⁴. Ωστόσο δεν διασώζονται θραύσματα καθιστώντας την υπόθεση αυτή ατεκμηρίωτη.

Γ) Θυσιαστήρια αντικείμενα

Το αριστερό χέρι της Ιπποδάμειας Κ πιθανώς έφερε κάποιο αγγείο σπονδής³²⁵. Αυτό ενδεχομένως ήταν χάλκινο ή μαρμάρινο με περίτεχνη διακόσμηση.

Ως θυσιαστήριο μαχαίρι αναγνωρίζεται το αντικείμενο που έδραττε ο Λαπίθης Τ³²⁶ (Εικ. 195). Στη δεξιά παλάμη του τελευταίου διατηρείται η μαρμάρινη λαβή ενώ η λεπίδα η οποία μπηγόταν στο στήθος του Κενταύρου Σ θα ήταν χάλκινη.

Δ) Ράβδος

Στον διαμπερή τόρμο του δεξιού χεριού του μάντη Ν ήταν προσαρμοσμένη ένθετη ράβδος³²⁷ (Εικ. 156). Θραύσματα από αυτή δεν διατηρούνται καθιστώντας άγνωστο το υλικό από το οποίο ήταν κατασκευασμένη. Η ράβδος ήταν είτε μαρμάρινη είτε χάλκινη. Σε αντιστοιχία με τον Ν και με την προϋπόθεση ότι η ταύτιση της μορφής Λ ως μάντη ευσταθεί, τότε αν και η ανδρική μορφή είναι μεσήλικας, η ιδιότητα του μάντη και η στάση της μορφής μας επιτρέπει να υποθέσουμε ράβδο στο δεξί χέρι.

Ε) Ηνία και γενειαστήρες

Ένθεση μεταλλικών (χάλκινων;) ηνίων και γενειαστήρων εντοπίζεται στους δύο δίφρους Μ, D του ανατολικού αετώματος³²⁸ (Εικ. 148-150).

Στ) Διακοσμητικά στοιχεία

Τα σανδάλια των μορφών G, H, I αποδίδονταν γραπτά φέροντας ωστόσο ένθετα μεταλλικά στοιχεία στο πρόσθιο μέρος³²⁹ (Εικ. 123).

Ζ) Βόστρυχοι

---

³²² . Πausανίας

³²³ . βλ. σ. 52-53.

³²⁴ . βλ. σ. 49-51.

³²⁵ . βλ. σ. 35-37.

³²⁶ . βλ. σ. 57-58.

³²⁷ . βλ. σ. 43-44.

³²⁸ . βλ. σ. 39-41.

³²⁹ . βλ. σ. 33, 35, 37-38.

Απολήξεις βοστρύχων, ενδεχομένως μαρμάρινες, ήταν προσαρμοσμένες μόνο στο οπίσθιο μέρος της κεφαλής του Κενταύρου F³³⁰. Η ένθεση βοστρύχων δεν είναι συνήθης στα αρχιτεκτονικά γλυπτά του ναού του Διός.

Η) Διάδημα

Στο μέτωπο του Λαπίθη Q εντοπίζεται εμβάθυνση της επιφάνειας μαρτυρώντας το περίγραμμα του διαδήματος που η μορφή Q έφερε στην κεφαλή³³¹ (Εικ. 186). Δυστυχώς δεν διατηρούνται θραύσματα από το διάδημα. Εάν αυτό απεικονιζόταν γραπτά ως δερμάτινο τότε η ένθεση θα ήταν μαρμάρινη. Ωστόσο πιο πρακτική θεωρείται η πλαστική απόδοση του μαρμάρινου διαδήματος κατευθείαν μέσω μαρμάρινης προεξοχής στο μέτωπο. Για τον λόγο αυτό, η υπόθεση ότι το διάδημα απεικονιζόταν μέσω μεταλλικής (χάλκινης;) ένθεσης θεωρείται πιο πιθανή.

Θ) Ενθέσεις Μαρμάρινων τμημάτων

Η τεχνική *piecing* χρησιμοποιείται στην πλειοψηφία των αρχιτεκτονικών γλυπτών του ναού του Ολυμπίου Διός για την ένθεση μαρμάρινων μελών του σώματος καθώς και μαρμάρινων τμημάτων των πτυχών του ενδύματος. Παραδείγματος χάρη, τα μαρμάρινα αλογίσια αυτιά του Κενταύρου Ρ ήταν προσαρμοσμένα μέσω μεταλλικών συνδέσμων σε τόρμους διανοιγμένους στην κεφαλή³³² (Εικ. 185). Η τεχνική *piecing* εντοπίζεται σε πολλά γλυπτά για την ένθεση τμημάτων των χεριών και των σκελών. Εξαιρετικό παράδειγμα αποτελεί η μορφή Ι του ανατολικού αετώματος στην οποία η διάνοιξη ενός μεγάλων διαστάσεων τόρμου στο κέντρο της γένεσης στου δεξιού χεριού περιβαλλομένου από τέσσερεις μικρότερους τόρμους, ενσωμάτωναν μέσω συνδέσμων το δεξί χέρι της μορφής³³³ (Εικ. 142) Επιπροσθέτως αναφορικά με την στερέωση των πτυχών του ενδύματος, εξαιρετικό παράδειγμα αποτελεί η μορφή Κ του ανατολικού αετώματος στο δεξί χέρι της οποίας είναι προσαρτημένο μαρμάρινο τμήμα που φέρει απεικονίσεις των πτυχών του ενδύματος. Η προσάρτησή του επιτυγχάνεται μέσω ενός συστήματος τόρμων ποικίλων διατομών (Εικ. 139).

---

³³⁰ . βλ. σ. 54-55.

³³¹ . βλ. σ. 56.

³³² . βλ. σ. 55-56.

³³³ . βλ. σ. 37-38.

Παρθενών

Τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του Παρθενώνα κοσμούν μεταλλικές και μαρμάρινες ενθέσεις οι οποίες κατηγοριοποιούνται ως εξής:

A) Σύμβολα

Στο θραύσμα Εθν. Μ. 5679 παριστάνεται η μαρμάρινη άτρακτος πάνω στην οποία ήταν ένθετες οι μεταλλικές ακτίνες του κεραυνού του Διός³³⁴. Οι επτά ακτίνες του κεραυνού, ένθετες στο άνω τμήμα της ατράκτου καθώς και οι υπολογιζόμενες επτά του κάτω τμήματος ήταν ενδεχομένως από επιχρυσωμένο χαλκό. Ο κεραυνός έφερε στις πλαϊνές όψεις φτερά πιθανότατα αποδοσμένα επίσης σε επιχρυσωμένο χαλκό (Εικ.243-244).

Η θεά Αθηνά L του δυτικού αετώματος θα απεικονιζόταν με αττικό κράνος και με αιγίδα κοσμημένη με γοργόνειο (Εικ.256). Στο δεξί χέρι θα κρατούσε δόρυ ενώ στο αριστερό ασπίδα³³⁵. Όπως διαφαίνεται από τα στοιχεία τα οποία παρέχονται από σχέδιο του 1676, το κράνος θα έφερε ένα κεντρικό λοφίο και δύο πλαϊνά στερεωμένα πάνω σε εμβλήματα, ίσως πάνω σε σφίγγα και πήγασους κατά το πρότυπο του αγάλματος της Αθηνάς Παρθένου του Φειδία.

Η αιγίδα της Αθηνάς L στις αιχμηρές απολήξεις έφερε ένθετες προτομές όφεων ενώ στο μέσον της ήταν στερεωμένο το γοργόνειο (Εικ. 255-256). Αυτό ενδεχομένως παριστανόταν σε επιχρυσωμένο χαλκό. Αντιθέτως, οι ένθετες προτομές των όφεων αποδίδονταν είτε σε χαλκό είτε σε μάρμαρο.

Χάλκινο ενδεχομένως να ήταν το δόρυ της Θεάς ενώ η ασπίδα μαρμάρινη με ανάγλυφη εξωτερική όψη ή με ένθεο μεταλλικό διάκοσμο.

Ο Ποσειδώνας πιθανότατα έδραττε χάλκινη επιχρυσωμένη τρίαινα, ίχνη της οποίας δεν διασώζονται³³⁶.

Ο Θεός Ερμής Η του δυτικού αετώματος ίσως παριστανόταν με φτερωτά κάτω άκρα τα οποία ωστόσο δεν σώζονται καθιστώντας άγνωστο το υλικό από το οποίο ήταν κατεργασμένα³³⁷.

Η μορφή Ν του δυτικού αετώματος είχε ένθετα μαρμάρινα φτερά στην οπίσθια όψη τα οποία ενδεχομένως απεικονίζονταν παράλληλα με το τύμπανο³³⁸ (Εικ.

³³⁴ . βλ. σ. 70-71.

³³⁵ . βλ. σ. 76-77.

³³⁶ . βλ. σ. 78.

³³⁷ . βλ. σ. 75.

263-264). Επιπροσθέτως, υπολείμματα μετάλλου εντοπίζονται στο ένδυμα του αριστερού μηρού οδηγώντας μας στην υπόθεση ότι η μορφή έδραττε μεταλλική ταινία.

Ο τόρμος στο ιμάτιο του αριστερού ώμου καθώς και στο ανώτερο μέρος του βραχίονα υποδεικνύουν ότι η Αμφιτρίτη Ο έδραττε κάποιο αντικείμενο – σύμβολο, το οποίο καθιστούσε διακριτή την ιδιότητα της (Εικ. 266). Επομένως, εάν όντως η μορφή Ο έδραττε κάποιο αντικείμενο αυτό θα ήταν είτε μεταλλικό (χάλκινο;) σκήπτρο καταδεικνύοντας την ιδιότητα της ως σύζυγος του Ποσειδώνα είτε μαστίγιο αναδεικνύοντας τον ρόλο της ως ηνίοχος του Ποσειδώνα³³⁹.

Β) Ηνία

Στις Β, C ήταν ενσωματωμένα μεταλλικά, ίσως χάλκινα ηνία τα οποία έδραττε η μορφή του Ηλίου Α για να καταλήξουν στην πλίνθο όπου και στερεώνονταν³⁴⁰ (Εικ. 209-210). Μεταλλικά ηνία όπως και οι απολήξεις της χαίτης ήταν ένθετα επίσης στα άλογα της Σελήνης Ν, όπως καθίσταται φανερό στην κεφαλή του αλόγου Ο³⁴¹ (Εικ. 234). Ακολουθώντας, για την στερέωση τμήματος των ηνίων ενδεχομένως χρησίμευε ο τόρμος στον δεξιό μηρό της Αμφιτρίτης Ο του δυτικού αετώματος³⁴².

Γ) Κοσμήματα

Κατά την αρχαιότητα, μεταλλικά κοσμήματα ήταν ένθετα σε τόρμους πάνω στα αρχιτεκτονικά γλυπτά του Παρθενώνα.

Βραχιόλι

Τον καρπό τόσο της μορφής Ε όσο και της Μ κοσμούσε μεταλλικό βραχιόλι, ίσως από επιχρυσωμένο χαλκό ή αποκλειστικά από χρυσό³⁴³. Επιπροσθέτως, στις μορφές Ε, Ν, F του ανατολικού αετώματος, στους διανοιγμένους τόρμους των ώμων ήταν ένθετες μεταλλικές πόρπες³⁴⁴ (Εικ.225, 229).

Περιλαίμιο

Ομοίως, στον δεξιό ώμο της Αμφιτρίτης Ο του δυτικού αετώματος, η μορφή της οποίας εκτός από πόρπες που συγκατούσαν το ένδυμα, κοσμούταν με μεταλλικό περιλαίμιο³⁴⁵.

---

³³⁸ . βλ. σ. 79-80.

³³⁹ . βλ. σ. 80-81.

³⁴⁰ . βλ. σ. 62.

³⁴¹ . βλ. σ. 67.

³⁴² . βλ. σ. 80-81.

³⁴³ . Classical Athens, 134.

³⁴⁴ . βλ. Μ, Ν σ. 66, Ε, F. σ. 63

³⁴⁵ . βλ. σ. 80-81.

Κοσμήματα διαδήματος

Εξαιρετικό παράδειγμα όσον αφορά στα ένθετα κοσμήματα αποτελεί η κεφαλή Μ.Ακρ. 2381³⁴⁶ καθώς και η κεφαλή θεάς Laborde, Lounve 3740³⁴⁷, οι οποίες φέρουν στο διάδημα σειρές τόρμων που αποσκοπούσαν στην ένθεση μεταλλικών κοσμημάτων (Εικ. 237-239). Οι τόρμοι ποικίλουν σε διαστάσεις. Σε αυτούς θα τοποθετούνταν φύλλα και λωτοί επεξεργασμένα σε αστραφτερό μέταλλο. Πιθανώς και αυτά ήταν κατασκευασμένα σε χρυσό ή επιχρυσωμένο χαλκό. Ειδικότερα, η κεφαλή Μ.Ακρ. 2381 φέρει στην κορυφή τόρμο για την ένθεση *μινίσκου* (Εικ. 238).

Ενώτια

Στην κεφαλή της θεάς Αθηνάς L του δυτικού αετώματος³⁴⁸, καθώς και στην κεφαλή Laborde, Lounve 3740 η οποία αποδίδεται στο ανατολικό αέτωμα³⁴⁹, μεταλλικά ενώτια κοσμούν τους λοβούς των αυτιών (Εικ. 255). Τα ενώτια ενδεχομένως ήταν κατασκευασμένα από χαλκό.

Ζώνη

Ο αχειρίδωτος χιτώνας της μορφής N του δυτικού αετώματος ήταν ζωσμένος με μεταλλική ζώνη ενώ το δέσιμο της ζώνης της μορφής N του ανατολικού αετώματος ήταν επίσης από μέταλλο³⁵⁰ (Εικ. 262-263).

Δ) Σκήπτρο

Μεταλλικό ή μαρμάρινο σκήπτρο έδραττε η μορφή του Κέκροπα Β του δυτικού αετώματος³⁵¹. Το σκήπτρο ενδεχομένως εδραζόταν σε τόρμο ο οποίος εντοπίζεται στο γείσο 5.

Ε) Μαρμάρινα μέλη

Το αριστερό κάτω μέρος του αριστερού σκέλους της μορφής N του δυτικού αετώματος³⁵² όπως και το δεξί κάτω σκέλος του D του ανατολικού αετώματος ήταν σμιλευμένα σε ξεχωριστό τμήμα μαρμάρου³⁵³ (Εικ. 213, 215, 265). Η προσάρτησή τους επιτεύχθηκε μέσω μεταλλικών γόμφων ένθετων σε τόρμους κυκλικής διατομής. Τα υπολείμματα καφέ πάτινας καθώς και η αδρή επιφάνεια προσάρτησης επικυρώνουν την αυθεντικότητά τους. Τέλος, εξάισιο παράδειγμα της τεχνικής

---

³⁴⁶ . βλ. σ. 68-69.

³⁴⁷ . βλ. σ. 72.

³⁴⁸ . βλ. σ. 76-77.

³⁴⁹ . βλ. σ. 72.

³⁵⁰ . βλ. σ. 80.

³⁵¹ . βλ. σ. 73-74.

³⁵² . βλ. σ. 80.

³⁵³ . βλ. σ. 62.

piecing αποτελεί ο μαρμάρινος τένοντας ο οποίος καθίσταται φανερός στη γένεση του λαιμού της Αθηνάς L του ανατολικού αετώματος. Αυτός ένωνε την κεφαλή και τον λαιμό της μορφής L που σμιλεύτηκαν ξεχωριστά από το υπόλοιπο σώμα.

Συμπερασματικά, οι πρωταγωνιστικές μορφές των εναέτιων συνθέσεων του ναού της Αφαίας Αθηνάς, του ναού του Ολυμπίου Διός και του Παρθενώνα απεικονίζονταν μεγαλοπρέπως, κοσμημένες με σύμβολα, κοσμήματα και εξαρτήματα από μέταλλο, μόλυβδο, χαλκό, χρυσό ή επιχρυσωμένο χαλκό. Το γεγονός αυτό αποδίδεται στην σημασία του συμβολισμού των μορφών.

Αξιοσημείωτο είναι το συμπέρασμα ότι πέρα από αισθητικούς, οι ενθέσεις και δη οι μαρμάρινες εξυπηρετούσαν πρακτικούς λόγους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ένθεσης του προστατευτικού του αυχένα του θώρακα στη μορφή O.V του ανατολικού αετώματος της Αφαίας Αθηνάς³⁵⁴. Από την άλλη πλευρά, αντικείμενα όπως ο οπλισμός ήταν δύσκολο να σμιλευθούν σε ενιαίο κομμάτι μαρμάρου με την υπόλοιπη μορφή και για τον λόγο αυτό προσαρτήθηκαν με συνδέσμους.

Από τις παραπάνω διαπιστώσεις οδηγούμαστε στην υπόθεση ότι οι πρωταγωνιστικές μορφές των αετωμάτων έφεραν κατά κύριο λόγο μεταλλικές ενθέσεις ενώ στις δευτερεύουσες εναέτιες μορφές ενσωματώνονταν κυρίως μαρμάρινα συμπληρωματικά στοιχεία τα οποία κοσμούνταν με γραπτό διάκοσμο.

---

³⁵⁴ . βλ. σ. 13.

ΤΡΟΠΟΙ ΣΤΕΡΕΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΓΛΥΠΤΩΝ ΝΑΟΥ ΑΦΑΙΑΣ ΑΘΗΝΑΣ, ΟΛΥΜΠΙΟΥ ΔΙΟΣ, ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ.

Ναός Αφαιάς Αθηνάς

Τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του ναού της Αφαιάς Αθηνάς στηρίζονταν πάνω σε πλίνθους, εντοιχισμένες στο δάπεδο του οριζόντιου γείσου. Εξαίρεση αποτελεί η μορφή Ο.ΧΙ του ανατολικού αετώματος, στην οποία η πλίνθος απουσιάζει³⁵⁵. Οι πλίνθοι οι οποίες συχνά φέρουν ίχνη εργαλείων³⁵⁶, ήταν σμιλεμένες σε ενιαίο τμήμα μαρμάρου με τα τμήματα των μορφών τα οποία εδράζονταν πάνω σε αυτές. Για τον λόγο αυτό η ύπαρξη συνδέσμων ή γόμφων για την στερέωση των εναέτιων γλυπτών του ναού της Αφαιάς Αθηνάς πάνω στην πλίνθο δεν υφίσταται.

Μόνο η μορφή Ο.ΧΙ, η οποία όπως ήδη αναφέρθηκε δεν εδραζόταν σε πλίνθο, έφερε χάλκινους γόμφους για την στερέωση της αριστερής φτέρνας του πολεμιστή καθώς και της ασπίδας που αυτός έφερε πάνω στο δάπεδο του οριζόντιου γείσου³⁵⁷. Οι γόμφοι δεν σώζονται. Στην ίδια μορφή εντοπίζεται τώρμος για την προσάρτηση μολύβδινου συνδέσμου στο αριστερό ισχίο. Ο σύνδεσμος, ο οποίος κατέληγε στον αντίστοιχο τώρμο του γείσου Ι³⁵⁸, δεν διατηρείται.

Οι πλίνθοι εδράζονταν σε εμβάθυνσεις στο δάπεδο του οριζόντιου γείσου (Εικ. W.I). Σημαντική είναι η διαπίστωση του D. Ohly ότι η πλίνθος της μορφής Ο.VIII περιβαλλόταν από τμήμα μολύβδου για την αποτελεσματικότερη στερέωσή της μέσα στην εμβάθυνση. Η εν λόγω πλίνθος φέρει οχτώ τώρμους διανοιγμένους στην πλαϊνή αριστερή όψη. Το γεγονός ότι δεν εντοπίζονται ούτε αντίστοιχοι τώρμοι στην εμβάθυνση της πλίνθου πάνω στο θραύσμα Η 32 ούτε υπολείμματα συνδέσμων³⁵⁹ καθιστά την παραπάνω υπόθεση αποδεκτή. Ωστόσο, η περίπτωση της πλίνθου της μορφής Ο.VIII είναι μεμονωμένη καθώς σε καμιά άλλη πλίνθο των αετωμάτων του ναού της Αφαιάς Αθηνάς δεν εντοπίζονται τώρμοι.

Οι γλύπτες εφάρμοζαν ποικιλία τεχνικών για την εξισορρόπηση του βάρους των μορφών πάνω στην πλίνθο. Ειδικότερα, τα πέλαμα των μορφών που είναι

³⁵⁵ . βλ. Ο.ΧΙ, σ. 19, σημ. 53.

³⁵⁶ . βλ. πλίνθο W.X, σ. 26.

³⁵⁷ . βλ. Ο.ΧΙ, σ.20, σημ.54.

³⁵⁸ . βλ. Ο.ΧΙ, σ.20, σημ.55.

³⁵⁹ . βλ. Ο.VIII, σ. 17-18, σημ. 47.

ελαφρώς ανασηκωμένα συνήθως δεν μένουν μετέωρα αλλά το κενό που δημιουργείτε ανάμεσα σε αυτά και τις πλίνθους καλύπτεται από μαρμάρινο τμήμα (τένοντα:). Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι αυτά των μορφών W.II και W.X του δυτικού αετώματος³⁶⁰. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ύπαρξης μορφών, απεικονιζόμενων σε σφοδρό διασκελισμό, παραδείγματος χάρη η μορφή O.IV του ανατολικού αετώματος, στις οποίες δεν ακολουθείται η παραπάνω τεχνική³⁶¹.

Επιπροσθέτως, άξιος μνείας είναι ο τρόπος εξισορρόπησης του βάρους της μορφής W.I του δυτικού αετώματος³⁶². Στη τελευταία, οι παρυφές του ενδύματος απολήγουν στην πλίνθο παρέχοντας αποτελεσματικότερη στερέωση. Καθίσταται δυνατό να υποθεθεί, αναλογιζόμενοι την αντιστοιχία της θεάς Αθηνάς W.I του δυτικού με την O.I του ανατολικού αετώματος, ότι στην μορφή O.I εφαρμοζόταν η ίδια τεχνική εξισορρόπησης του βάρους. Παρά ταύτα, η ανεύρεση περισσότερων θραυσμάτων του κάτω μέρους της μορφής O.I θα μας οδηγούσε σε μια πιο ασφαλή πρόταση.

Όσον αφορά στην στερέωση των μορφών στον ορθοστάτη του τυμπάνου, τα διασωθέντα τμήματα του ορθοστάτη τόσο του ανατολικού όσο και του δυτικού αετώματος δεν φέρουν ίχνη τόρμων για την ένθεση συνδέσμων³⁶³. Επιπλέον, δεν διαπιστώνονται τόρμοι οι οποίοι θα χρησίμευαν στην στερέωση των μορφών στο τύμπανο. Ο μόνος δυσερμήνευτος τόρμος, η λειτουργία του οποίου θα μπορούσε να συσχετιστεί με την στερέωση της μορφής με σύνδεσμο στον ορθοστάτη του δυτικού τυμπάνου, είναι αυτός που παρατηρείται στην οπίσθια μη ορατή επιφάνεια της ασπίδας του πολεμιστή W.X³⁶⁴.

---

³⁶⁰ . βλ. σ. 22 για W.II. και σ. 26 για W.X.

³⁶¹ . βλ. σ. 12-13, εικ.

³⁶² . βλ. W.I, σ. 21, εικ.

³⁶³ . Ohly 2001, 7, εικ. 2.

³⁶⁴ . βλ. W.X, σ. 26-27.

Ναός του Διός στην Ολυμπία

Η πλειοψηφία των αρχιτεκτονικών γλυπτών του ναού του Διός ήταν τοποθετημένα πάνω σε πλίνθους. Η στερέωσή τους πάνω σε αυτές επιτυγχανόταν μέσω συνδέσμων και γόμφων, η ύπαρξη των οποίων πλέον διαπιστώνεται από τους εναπομείναντες τώμους. Παράδειγμα αποτελούν όλες οι ιστάμενες μορφές, όπως ο Δίας Η, ο Οινόμαος Ι, η Ιπποδάμεια Κ³⁶⁵.

Οι εναέτιες μορφές οι οποίες δεν έφεραν πλίνθο, στερεώνονταν μέσω συνδέσμων ή γόμφων, προσαρμοσμένων κατά την αρχαιότητα σε τώμους, διανοιγμένους πάνω στις πτυχές του ενδύματος. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η μορφή Ο του ανατολικού αετώματος και η μορφή Ε του δυτικού³⁶⁶. Οι σύνδεσμοί τους δεν στερεώνονταν στο δάπεδο του οριζόντιου γείσου στο οποίο δεν υπάρχουν τώμοι αλλά σε μια επιπρόσθετη πλίνθο³⁶⁷ (Εικ.). Η τελευταία, θα ήταν τοποθετημένη σε όλο το εύρος του οριζόντιου γείσου, ακριβώς κάτω από τις μορφές και θα είχε ύψος, όπως υπέθεσε ο Dörpfeld³⁶⁸, περίπου 0,10 μ. Επιπροσθέτως, εάν η επιπρόσθετη πλίνθος εκτός από το δάπεδο του οριζόντιου γείσου προσαρμοζόταν συγχρόνως στην κάτω επιφάνεια του ορθοστάτη του τύμπανου, θα συνέβαλε στην αποτελεσματικότερη στήριξη των μορφών αφού θα μετατόπιζε το βάρος τους προς το πίσθιο τμήμα του οριζόντιου γείσου³⁶⁹.

Τα αρχιτεκτονικά γλυπτά απείχαν ελάχιστα από το τύμπανο του αετώματος. Για τον λόγο αυτό αλλά και για την μείωση του βάρους, η οπίσθια επιφάνειά τους ήταν επεξεργασμένη επίπεδη και κοίλη. Εξαιρετικά κοίλες αποδίδονται οι ωμοπλάτες των S, T του δυτικού αετώματος ενώ επίπεδες και ελαφρώς κοίλες είναι επεξεργασμένες οι οπίσθιες όψεις της πλειοψηφίας των μορφών (Εικ.) (Ανατολικό αέτωμα : Η, Κ, F, Μ, D – Δυτικό αέτωμα : Ι, F, Ρ, D, Β, U).

Η επιφάνεια των ολόγλυφων μορφών που αντίκριζε το τύμπανο του αετώματος αποδιδόταν περιληπτικά φέροντας ίχνη εργαλείων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι μορφές του Πέλοπα G, του Οινόμαου Ι του ανατολικού

³⁶⁵ . βλ. σ. 31-38.

³⁶⁶ . βλ. σ. 44, 46.

³⁶⁷ . Trianti 2002, 290, εικ. 40

³⁶⁸ . Dörpfeld 1982-1896, 7.

³⁶⁹ . Trianti 2002, 290. πρβ. με προβόλους Παρθενώνα: Palagia 1993, 27.

αετώματος³⁷⁰. Ακολουθως, οι μορφές του Απόλλωνα L, του Πειρίθους K και του Θησέα M του δυτικού αετώματος³⁷¹ (Εικ.).

Επιπροσθέτως, ορισμένα από τα γλυπτά αυτά είναι καταλλήλως επεξεργασμένα σε συγκεκριμένα τμήματα ώστε να ανταποκρίνονται στον λιγιστό διαθέσιμο χώρο του αετώματος. Παραδείγματος χάρη, στον μάντη L του ανατολικού αετώματος η οπίσθια πλευρά της κεφαλής έχει κατεργαστεί επίπεδη και επικλινής για την εφαρμογή της κάτω από το οριζόντιο γείσο³⁷². Παρομοίως, ο αριστερός ώμος του Λαπίθη C του δυτικού αετώματος είναι επίπεδος ενώ το υπόλοιπο τμήμα του αριστερού χεριού δεν είναι αποδοσμένο διότι απείχε ελάχιστα από το τύμπανο.

Η στερέωση των αρχιτεκτονικών γλυπτών πάνω στο τύμπανο επιτυγχανόταν μέσω συνδέσμων οι οποίοι ήταν εντεθιμένοι σε τόρμους στην οπίσθια όψη των μορφών. Δυστυχώς δεν έχουν ανευρεθεί κατάλοιπα των συνδέσμων ώστε να καταστεί δυνατή η γνωστοποίηση του υλικού από το οποίο ήταν κατασκευασμένοι. Εξαιρεση αποτελούν τα ίχνη μολύβδου που παρατηρήθηκαν σε δύο τόρμους της οπίσθιας όψης του Δία. Ενδεχομένως οι σύνδεσμοι να ήταν σιδερένιοι με μολύβδινο επίχρισμα. Ίχνη κατεργασίας από βελόνι με σκοπό την αφαίρεση του μολύβδου εντοπίζονται στον τόρμο της οπίσθιας πλευράς του Κενταύρου J³⁷³. Ο Bulle υπέθεσε ότι τα γλυπτά του ναού του Διός απείχαν από τον ορθοστάτη του τυμπάνου περίπου 0,10 μ. για να καθίσταται δυνατή η μολυβδοχόηση των τόρμων και των συνδέσμων πάνω στο οριζόντιο γείσο³⁷⁴.

Οι σύνδεσμοι συλλήβδην, ενδεχομένως να αποτελούν μετέπειτα προσθήκη όταν επιβαλλόταν η ισχυρότερη στερέωσή τους στο αέτωμα³⁷⁵. Οι σύνδεσμοι αυτοί εντίθονταν στην οπίσθια επιφάνεια των γλυπτών και στην επιφάνεια του ορθοστάτη του τυμπάνου. Παρά ταύτα, οι δυο τόρμοι οι οποίοι εντοπίζονται στο οπίσθιο μέρος του δεξιού σκέλους του Πέλοπα G κατευθύνονται λοξά και προς τα κάτω³⁷⁶ (Εικ). Οι Τράντη υποθέτει ότι οι μηροί της μορφής G αποκρούστηκαν κατά την διαδικασία επανατοποθέτησης της μορφής πάνω στο αέτωμα. Οι μηροί ενώθηκαν ως αυτόνομα

³⁷⁰ . βλ. G σ. 33-35, I σ. 37-38.

³⁷¹ . βλ. L σ. 47, K σ. 50-51, M σ. 52-54.

³⁷² . βλ. σ. 41-43.

³⁷³ . Trianti 2002, 288, εικ. 32-33.

³⁷⁴ . Bulle 1939, 141-144, πίν. 2.

³⁷⁵ . Grunauer 1981, 275-280.

³⁷⁶ . βλ. σ. 33-35.

τμήματα μέσω συνδέσμων στον ορθοστάτη του τυμπάνου ή μέσω ενός εξωτερικού στηρίγματος που βρισκόταν πίσω από τα σκέλη και κατέληγε στην πλίνθο³⁷⁷.

Οι ιστάμενες μορφές έφεραν τóρμους για συνδέσμους κυρίως στην ωμοπλάτη και το οπίσθιο μέρος της λεκάνης. Μέσω των συνδέσμων αυτών οι οποίοι άλλοτε ήταν ισχυρότεροι και άλλοτε μικρότερων διαστάσεων επιτυγχανόταν η στερέωση των μορφών με το τύμπανο του αετώματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μορφή του Διός Η στο κέντρο του ανατολικού αετώματος. Αντιθέτως, τόσο στις γονατιστές μορφές L, N, O, C, B, E, όσο και στις ανακεκλιμένες A, P του ανατολικού αετώματος και στις A, V του δυτικού, δεν διαπιστώνεται η σύνδεσή τους με το τύμπανο (Εικ).

Ιδιαίτερος ενδιαφέρων είναι ο τρόπος στερέωσης των δίφρων D, M του ανατολικού αετώματος³⁷⁸. Όπως διαφαίνεται από τον νότιο δίφρο, το εξωτερικό άλογο συνδεόταν μέσω μικρών τετράγωνων συνδέσμων στη ράχη του εξωτερικού εκ των ανάγλυφων αλόγων. Το εσωτερικό άλογο των ανάγλυφων φέρει στην οπίσθια επίπεδη όψη δύο τετράγωνους τóρμους το περίγραμμα των οποίων περιτρέχεται από προεξέχον πλαίσιο. Οι ισχυροί σύνδεσμοι των τóρμων δεν διατηρούνται. Παρά ταύτα δεν είναι παράλογο να ισχυριστούμε ότι αυτοί ήταν από μέταλλο, παρέχοντας με τον τρόπο αυτό αποτελεσματικότερη στήριξη.

Η συμμετρία των μορφών όσον αφορά στην ιδιότητα και στην στάση τους έχει ως αποτέλεσμα την εφαρμογή όμοιου τρόπου σύνδεσης των μορφών που αντιστοιχούν σε στάση και βάρος. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η μορφές G-I, K-F, M-D του ανατολικού αετώματος, οι μορφές των θεών H-L, καθώς και ο τρόπος στερέωσης των R/ S-D/E, F/ G-P/Q, H/ L-N/O του δυτικού αετώματος.

---

³⁷⁷ . Trianti 2002, 292.

³⁷⁸ . βλ. σ.39, 41.

Παρθενών

Τα γλυπτά των εναέτιων συνθέσεων του Παρθενώνα στηρίζονταν τόσο στο τύμπανο όσο και στο δάπεδο του αετώματος.

Σημαντικές πληροφορίες για την επιχειρηματολογία παρέχουν οι τόρμοι για την ένθεση συνδέσμων που στήριζαν το οπίσθιο μέρος των μορφών με το τύμπανο. Επί παραδείγματι στη μορφή της Αθηνάς L του δυτικού αετώματος εντοπίζονται δύο τόρμοι στην οπίσθια πλευρά οι οποίοι αντιστοιχούν με όμοιους πάνω στο τύμπανο³⁷⁹. Δυστυχώς δεν διατηρούνται οι σύνδεσμοι. Παρά ταύτα η αντιστοιχία των τόρμων που εντοπίζονται στις μορφές με τους τόρμους του τυμπάνου δεν υφίσταται πάντα. Για παράδειγμα οι τόρμοι που έφεραν συνδέσμους στο οπίσθιο μέρος της μέσης και στην ωμοπλάτη της μορφής E του δυτικού αετώματος δεν έχουν αντίστοιχους στο τύμπανο³⁸⁰. Ακολούθως, η θραυσμένη προεξοχή στην ωμοπλάτη της μορφής M του δυτικού αετώματος φανερώνει τον τρόπο στερέωσης της μορφής στο τύμπανο.

Τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του Παρθενώνα ήταν τοποθετημένα πάνω σε πλίνθους. Η κάτω επιφάνεια των τελευταίων ήταν είτε ακατέργαστη όπως στην πλίνθο της μορφής A του ανατολικού αετώματος, είτε ομαλοποιημένη με επίπεδη σμίλη όπως στις μορφές M, L του δυτικού³⁸¹.

Στην εξισορρόπηση του βάρους φαίνεται πως αποσκοπούσε η απόληξη του ματιού της μορφής G του ανατολικού αετώματος πάνω στην πλίνθο³⁸².

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις αφαίρεσης ενός μικρού τμήματος των μορφών για την τοποθέτησή τους στο αέτωμα λόγω της έλλειψης του διαθέσιμου χώρου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι κεφαλές των αλόγων της Σελήνης N για την προσάρτησή τους στο καταέτιο γείσο³⁸³. Στην κεφαλή του αλόγου M. Ακρ. 872 το τμήμα του δεξιού ματιού είχε αφαιρεθεί όπως και το τμήμα κορυφής της χαίτης και του αριστερού ματιού του αλόγου O για την εφαρμογή τους στο καταέτιο γείσο. Ομοίως, το κάτω μέρος του αριστερού σκέλους της μορφής A του δυτικού αετώματος δεν αποδόθηκε πλαστικά αφού δεν υπήρχε διαθέσιμος χώρος στο οριζόντιο γείσο του αετώματος.

Όπως ήδη αναφέρθηκε τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του Παρθενώνα στερεώνονταν τόσο στο τύμπανο όσο και στο οριζόντιο γείσο. Εμφανής είναι ο

---

³⁷⁹ . βλ. σ. 76-77.

³⁸⁰ . βλ. σ. 74.

³⁸¹ . βλ. σ. 78-79.

³⁸² . βλ. σ. 63-64.

³⁸³ . βλ. σ. 67.

τόρμος για την προσάρτηση της μορφής N του δυτικού αετώματος στο γείσο 23. Με σύνδεσμο σε σχήμα L ήταν στερεωμένη η κεφαλή O στο γείσο 25. Τετράγωνος τόρμος παρατηρείται επίσης στο πλάι της πλίνθου των μορφών D, E, F του δυτικού αετώματος.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η κεφαλή του εξωτερικού αλόγου B από τον δίφρο του Ήλιου όπως και η κεφαλή του O από τον δίφρο της Σελήνης προεξείχαν του οριζόντιου γείσου.

Αδιαμφισβήτητα, σημαντικές είναι η πληροφορίες που αντλούμε από τα ίχνη της έδρασης των μορφών πάνω στην επιφάνεια του οριζόντιου γείσου. Παραδείγματος χάρη, στα γείσα 20 και 21 του ανατολικού αετώματος στα οποία εδράζονται η K και η L υπάρχουν μεγάλοι τόρμοι για την τοποθέτηση ανασηκωμένων λαβίδων του καρκίνου (*lifting tongs*) στο σημείο του κέντρου βάρους του κάθε γείσου (Εικ. 279-280). Το γεγονός αυτό υποδεικνύει ότι τα γείσα αυτά αναγέρθηκαν τελευταία και επομένως δεν αποτελούσαν μέρος της αρχικής κατασκευής³⁸⁴. Ακολουθώντας, τα ίχνη του δυτικού γείσου μας οδηγούν στην υπόθεση ότι η πλίνθος της μορφής M στερεωνόταν πάνω στον πρόβολο του γείσου 12 και 13 και απέληγε στον αρμό του 14. Το βάρος της μορφής M συγκρατιόταν από δυο παράλληλους προβόλους. Ωστόσο η εφαρμογή αυτή δεν συναντάται ξανά στο δυτικό αέτωμα³⁸⁵.

Αναφορικά με την τοποθέτηση και την αναπαράσταση των πρωταγωνιστικών μορφών του ανατολικού αετώματος, η εξέταση του δαπέδου του οριζόντιου γείσου αποτελεί τη μοναδική πηγή πληροφοριών.

Ο Δεσπίνης λαμβάνοντας υπόψη το μεγάλων διαστάσεων έξαρμα του γείσου 13 και το μικρότερο του πρόσθιου, βόρειου τμήματος του γείσου 14 υπέθεσε ότι αυτά δημιουργήθηκαν από την τοποθέτηση ενός υποθέματος μολύβδου στις άκρες των πλίνθων των μορφών που στερεώνονταν στα γείσα αυτά με σκοπό την αποτελεσματικότερη σταθερότητά τους³⁸⁶ (Εικ. 274-276). Το γεγονός ότι τα μολύβδινα υποθέματα τοποθετούνταν κατά κανόνα στην άκρη της πλίνθου του επιτρέπει την υπόθεση ότι η πλίνθος του στηριζόμενου αγάλματος θα απέληγε λίγο δεξιότερα από το έξαρμα του γείσου 13 και ότι ο παρακείμενος χώρος είτε έμενε κενός είτε στήριζε την πλίνθο του επόμενου αγάλματος. Επομένως, ο Δεσπίνης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι μια πλίνθος θα στερεωνόταν επάνω στον πρόβολο του

---

³⁸⁴ . Palagia 1993, 22.

³⁸⁵ . Palagia 1993, 47.

³⁸⁶ . Δεσαπίνης 1982, 67-74.

γείσου 12 και επάνω στον νότιο λοξό πρόβολο του γείσου 13 απολήγοντας λίγο δεξιότερα από το έξαρμα του γείσου 13³⁸⁷. Η αποτελεσματικότερη στερέωση της πλίνθου επιτεύχθηκε με τη τοποθέτηση ενός τετράγωνου φύλλου μολύβδου στο οπίσθιο μέρος του γείσου 13 και ενός ορθογώνιου κάτω από την απόληξη της πλίνθου προς τα βόρεια. Μια δεύτερη πλίνθος ίσως στηριζόταν πάνω στον βόρειο λοξό πρόβολο του γείσου 13 και αφενός στο ορθογώνιο μολύβδινο υπόθεμα που ήταν τοποθετημένο πάνω στο βόρειο έξαρμα, αφετέρου στο τετράγωνο υπόθεμα που ήταν τοποθετημένο στο έξαρμα στο οπίσθιο μέρος του γείσου 14 (Εικ. 274-276). Εάν η παραπάνω υπόθεση ευσταθεί τότε σύμφωνα με τον Δεσπίνη στο γείσο 13 ήταν τοποθετημένες δύο μορφές. Επιπροσθέτως, λαμβάνοντας υπόψη το κάθετο όριο της πλίνθου πάνω στο γείσο τότε η μορφή του Δία που αδιαμφισβήτητα κατείχε την κεντρική θέση πάνω στο αέτωμα, απεικονιζόταν ένθρονη σε πλήρη μετωπικότητα³⁸⁸ (Εικ. 281). Ακολούθως, το λοξό βόρειο πρόβολο του γείσου 13 και τμήμα του γείσου 14 καταλάμβανε η μορφή της θεάς Αθηνάς. Ο κυκλικός τόρμος που εντοπίζεται στο πρόσθιο βόρειο μέρος του γείσου 13 ενδεχομένως εξυπηρετούσε την στερέωση του δόρατος το οποίο θα έδραττε με το δεξί της χέρι.

Αντιθέτως, η Ο. Παλαγγιά τοποθετεί πάνω στους λοξούς προβόλους του γείσου 13 μία μόνο μορφή μεγάλου βάρους όπως συμβαίνει στην μορφή Μ του δυτικού αετώματος³⁸⁹. Η επιχειρηματολογία της τελευταίας υπόθεσης θα ισχυροποιούταν αν καθιστόταν αποδεκτό ότι κατά εξαίρεση, στις μορφές μεγάλου βάρους τοποθετούνταν υποθέματα μολύβδου κάτω από το κεντρικό μέρος της πλίνθου για την αποτελεσματικότερη οριζοντιοποίηση της. Η περίπτωση αυτή δεν αποκλείει το ενδεχόμενο απεικόνισης ενός όρθιου ή καθήμενου Δία. Η Παλαγγιά τοποθετεί στο κέντρο της εναέτιας σύνθεσης έναν Δία ιστάμενο καθώς υποθέτει ότι σε αυτή απεικονίζεται το επακόλουθο της γέννησης³⁹⁰. Επιπροσθέτως, η απεικόνιση ενός ιστάμενου Δία λύνει τα στατικά προβλήματα τα οποία διευρύνονται με την απεικόνισή του ως ένθρονου. Ο Δίας σύμφωνα με την Παλαγγια θα πλαισιωνόταν από την Αθηνά στη δεξιά πλευρά³⁹¹ (Εικ. 282). Δεν καθίσταται δυνατή η ακριβής απεικόνιση των δύο θεών. Στη μορφή του Δία έχει αποδοθεί το θραύσμα Μ. Ακρ. που

---

³⁸⁷ . ό.π. 76-78.

³⁸⁸ . ό.π. 80-81.

³⁸⁹ . Palagia 1993, 28.

³⁹⁰ . Palagia 1993, 29.

³⁹¹ . Palagia 1993, 30.

φέρει τμήμα δακτύλου κολοσσιαίων διαστάσεων, διότι στην κάτω επιφάνεια της πλίνθου εντοπίζεται τώρμος που αντιστοιχεί στο νότιο πρόβολο του γείσου 13³⁹².

Τα εξάρματα που εντοπίζονται στα υπόλοιπα γείσα των αετωμάτων του Παρθενώνα οφείλονται επίσης στην κάλυψή τους από φύλλα μολύβδου. Για την στήριξη καθήμενων γλυπτών μεγάλου βάρους έχει τοποθετηθεί λοξός πρόβολος στους αρμούς των γείσων 10, 11 καθώς και στο γείσο 16 (Εικ. 274, 277).

---

³⁹² . Palagia 1993, 29, σημ. 203.

EIKONEΣ

Εικ. 1, Ναός Αφείας Αθηνάς.

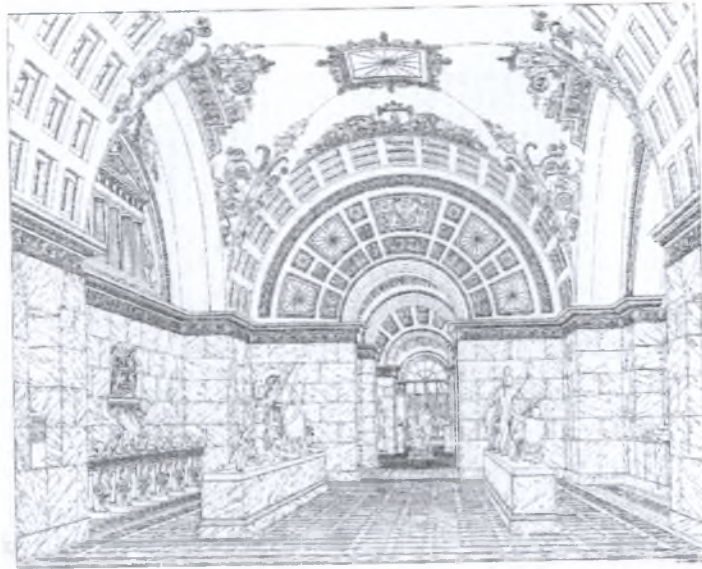

Εικ. 2, Ναός του Διός στην Ολυμπία

Εικ. 3, Παρθενών.

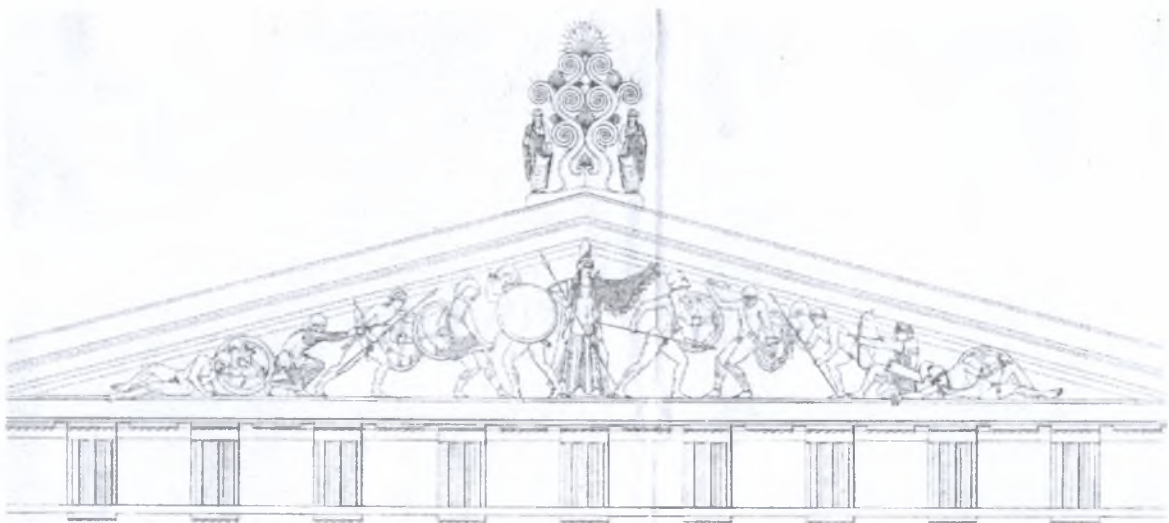

Εικ. 4, Η Γλυπτοθήκη του Μονάχου.

Εικ. 5α, Ανατολικό αέτωμα ναού Αφαίας Αθηνάς.

Εικ. 5 β, Αναπαράσταση ανατολικού αετώματος ν. Αφαίας Αθηνάς.

Εικ. 6, Ανατολικό αέτωμα ναού του Διός, Μουσείο Ολυμπίας.

Εικ. 7, Δυτικό αέτωμα ναού του Διός, Μουσείο Ολυμπίας.

Fig. 14. Model of the East pediment, arrangement proposed by B. Ashmole.

Fig. 15. Model of the East pediment, arrangement proposed by N. Yalouris.

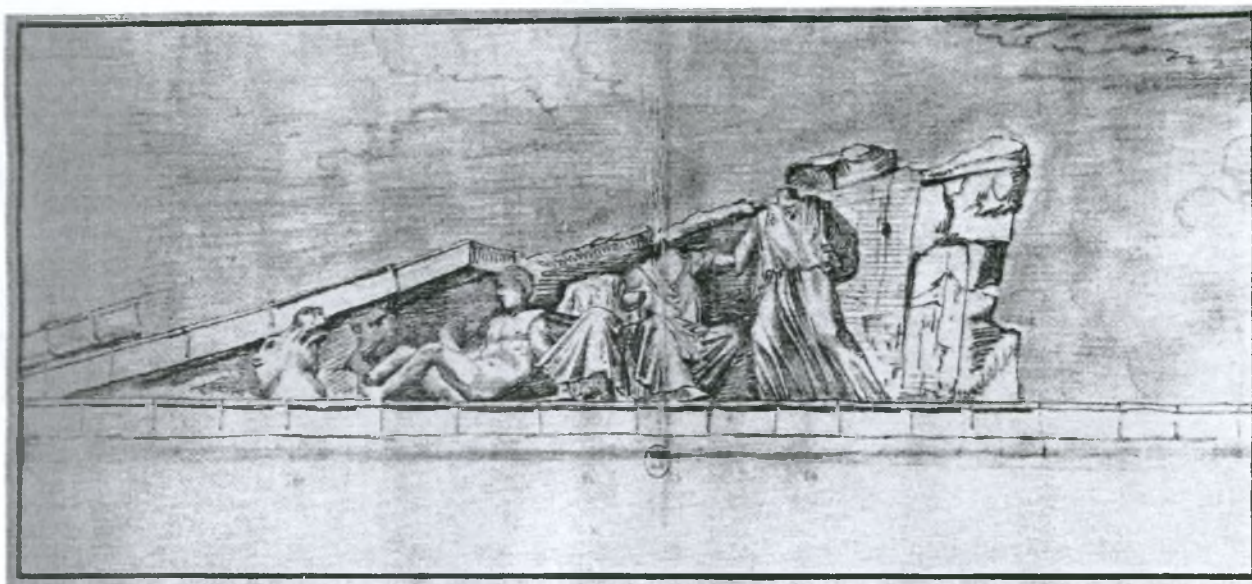
Fig. 16. Model of the West pediment as in the fifth century B.C.

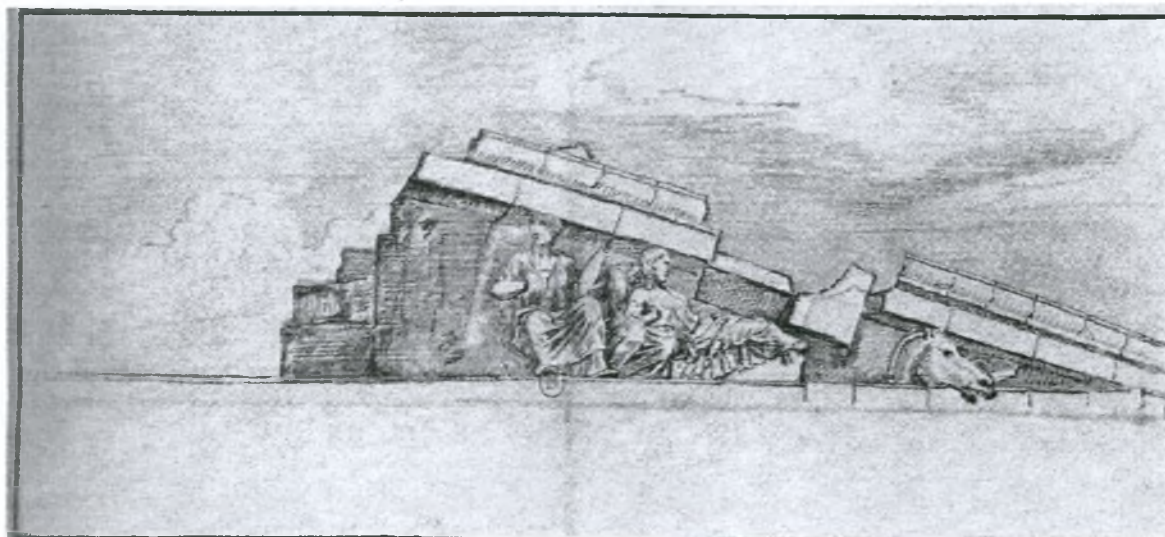
Fig. 17. Model of the West pediment as in the first century B.C.

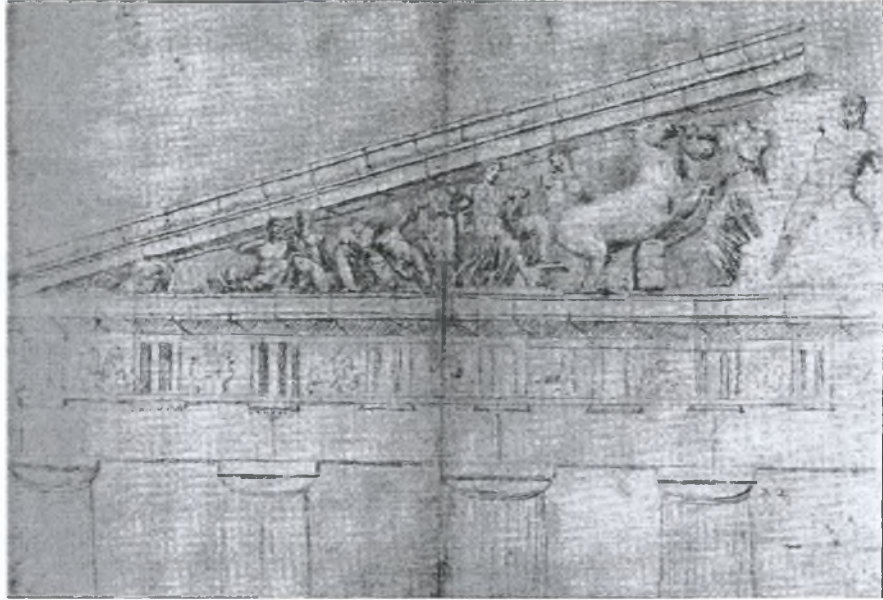
Εικ. 8, Αναπαράσταση αετωμάτων ν. Διός κατά Ashmole και Yalouris.

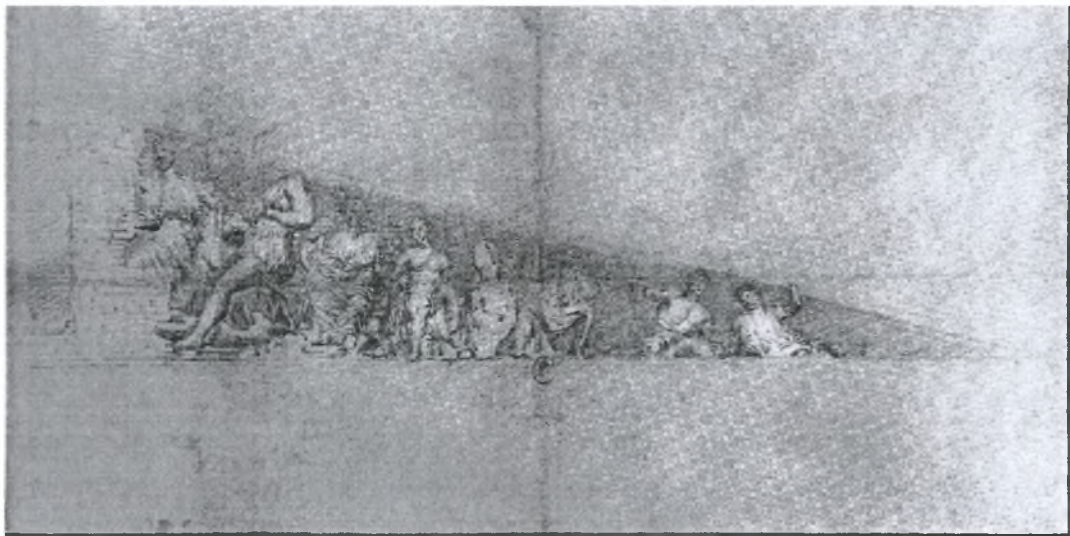
Εικ.9, Ανατολικό αέτωμα, σχέδιο του Jacques Carrey 1674.

Εικ. 10, Ανατολικό αέτωμα, σχέδιο του Jacques Carrey 1674.

Εικ. 11, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, σχέδιο του Jacque Carrey 1676.

Εικ. 12, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, σχέδιο του Jacques Carrey 1674.

Εικ. 13, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.Ι

Εικ. 14, Ανατολικό αέτωμα Αφαιάς Αθηνάς, κεφαλή Αθηνάς, μορφή Ο.Ι.

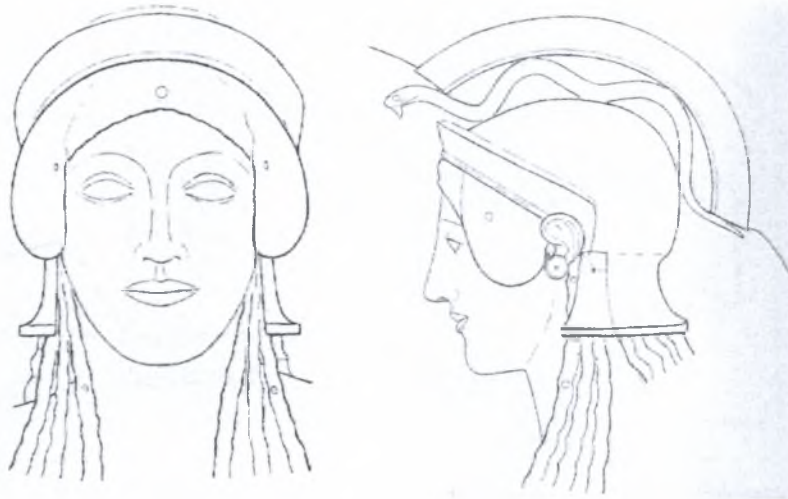

Εικ. 15, Ανατολικό αέτωμα Αφαιάς Αθηνάς, Δεξιά πλαϊνή όψη κεφαλής της μορφής Ο.Ι.

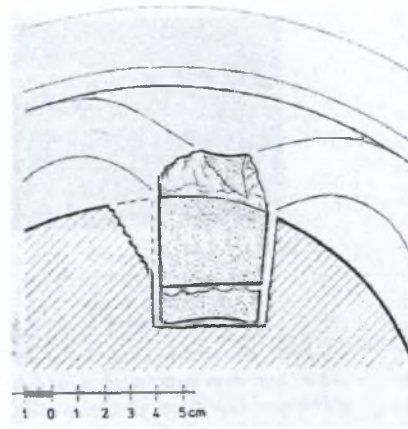
Εικ. 16, Ανατολικό αέτωμα Αφαιίας Αθηνάς, αριστερή πλευρά κεφαλής της μορφής Ο.Ι.

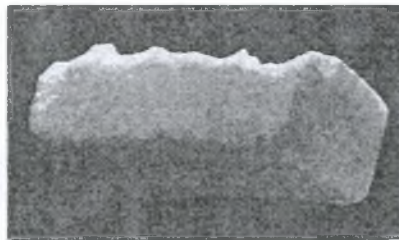
Εικ. 17, Σχέδιο απεικόνισης ενιαίου τμήματος κόμης περιμετρικά του μετώπου της μορφής Ο.Ι, ανατολικό αέτωμα του ν. Αφαιίας Αθηνάς.

Εικ. 18, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, α, Μολύβδινος σύνδεσμος πίσω από το αυτί της δεξιάς πλευράς της κεφαλής, β, Μαρμάρινο τμήμα παραγονθίδας πίσω από το αριστερό αυτί.

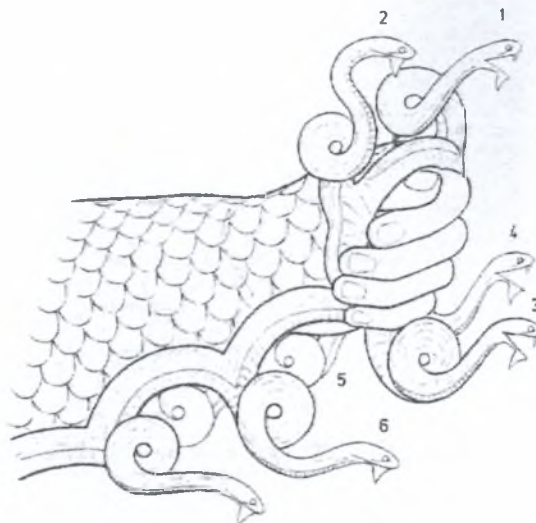
Εικ.19, α) Ο.Ι, Τόρμος στην κορυφή του κράνους για την ένθεση του λοφίου.
β) Σχέδιο τομής της ένθεσης του λοφίου στο κράνος της μορφής Ο.Ι του ανατολικού αετώματος του ν. Αφαίας Αθηνάς.

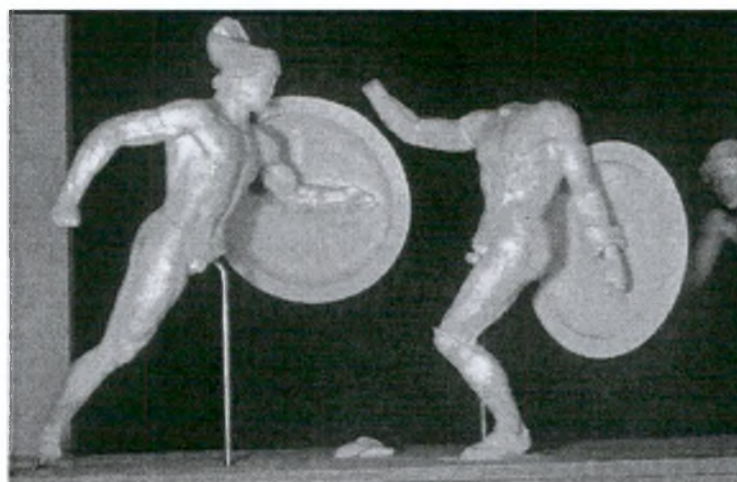
Εικ. 20, Τμήμα μαρμάρου τοποθετημένο στον πυθμένα του τόρμου για το λοφίο του κράνους της Ο.Ι., ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς.

Εικ. 21, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, θραύσμα χεριού με αιγίδα.

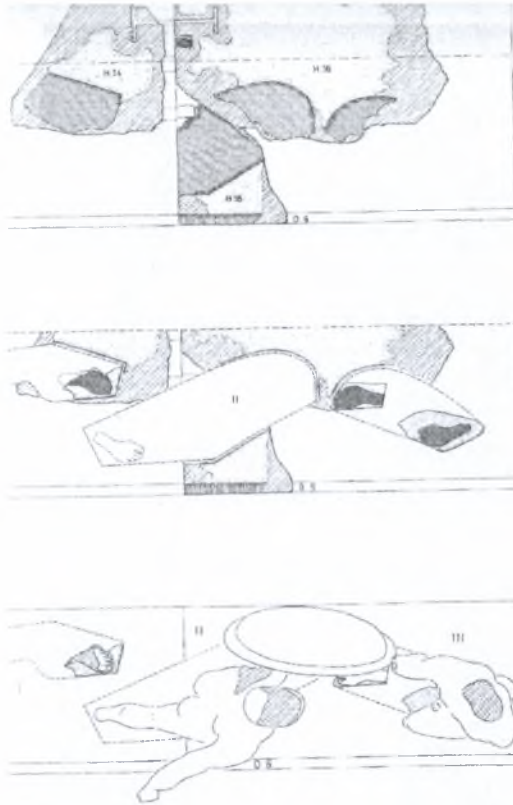

Εικ. 22, Αναπαράσταση του δεξιού χεριού με την αιγίδα της Αθηνάς του ανατολικού αετώματος του ν. της Αφαιίας Αθηνάς.

Εικ. 23, Ανατολικό αέτωμα ναού Αφαιίας Αθηνάς, μορφές Ο.ΙΙ, Ο.ΙΙΙ.

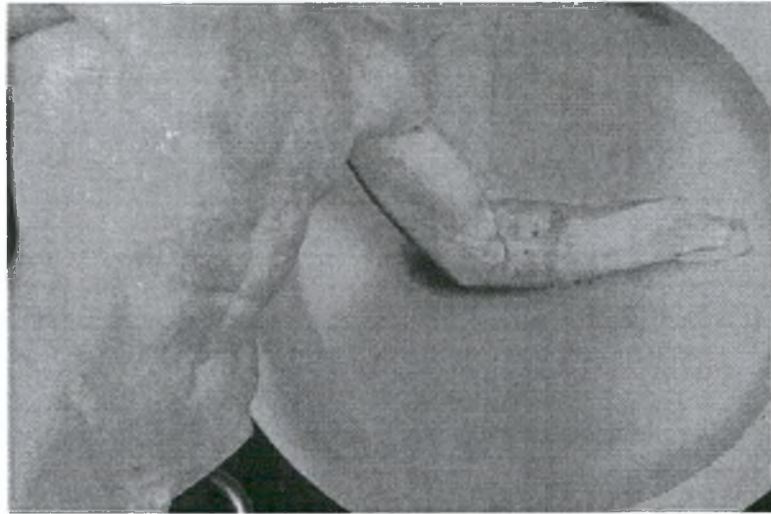

Εικ. 24, Σχέδιο κάτοψης τμήματος του οριζόντιου γείσου του ανατολικού αετώματος του ν. της Αφαίας.

Εικ. 25, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, Λεπτομέρεια κορμού της μορφής Ο.ΙΙ.

Εικ. 26, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Λεπτομέρεια αριστερού χεριού της μορφής Ο.ΙΙ.

Εικ. 27 α-β, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, κορμός με τμήμα ασπίδας της μορφής Ο.ΙΙ.

Εικ. 28 α, β, γ, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, κεφαλή της μορφής Ο.ΙΙ.

Εικ. 29, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, κεφαλή της μορφής Ο.ΙΙ.

Εικ. 30, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.ΙΙΙ.

Εικ. 31, α) Αριστερό πέλμα της μορφής Ο.ΙΙΙ με τμήμα της πλίνθου, β) Σχέδιο του αριστερού πέλματος της μορφής Ο.ΙΙΙ πάνω στην πλίνθο.

Εικ. 32, Ανατολικό αέτωμα ν. Αθηνάς Αφαιίας, μορφή Ο.ΙΙΙ, οπίσθια όψη με τόρμο στην ωμοπλάτη.

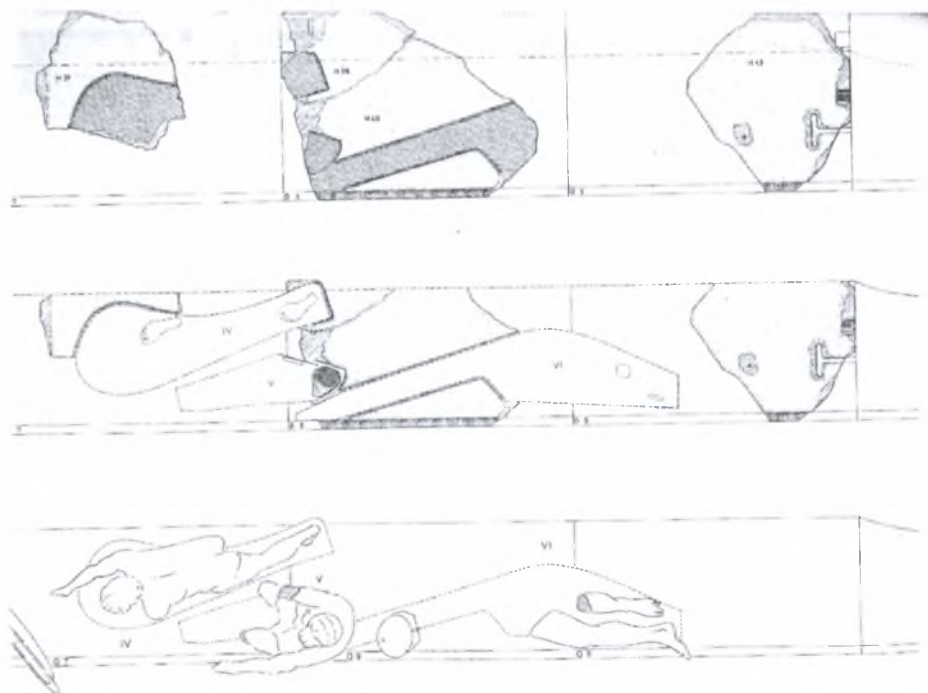
Εικ. 33, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.ΙΙΙ, Λεπτομέρεια αριστερής όψης.

Εικ. 34, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.ΙV.

Εικ. 35, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, κεφαλή της μορφής Ο.ΙV.

Εικ. 36, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, σχέδιο κάτοψης τμήματος του οριζόντιου γείσου.

Εικ. 37, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή Ο.Υ.

Εικ. 38, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή Ο.Υ., κεφαλή.

Εικ. 39 α) Σχέδιο αναπαράστασης της κεφαλής της μορφής Ο.Υ. β) Σχέδιο οπίσθιας όψης του κράνους της μορφής Ο.Υ.

Εικ. 40, Αναπαράσταση της μορφής O.V.

Εικ.41, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς ,μορφή O.V, τόρμοι για ένθεση μαρμάρινου προστατευτικού του θώρακα.

Εικ. 42, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Δεξιός τόρμος και επιφάνεια προσάρτησης της δεξιάς ταινίας του θώρακα της μορφής O.V.

Εικ. 43, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, Αριστερός τόρμος και επιφάνεια προσάρτησης της αριστερής ταινίας του θώρακα της μορφής Ο.Υ.

Εικ. 44, Αχιλλέας και τραυματισμένος Πάτροκλος, ζ. Σωσία, Αρχαιολογικό Μουσείο Δυτικού Βερολίνου.

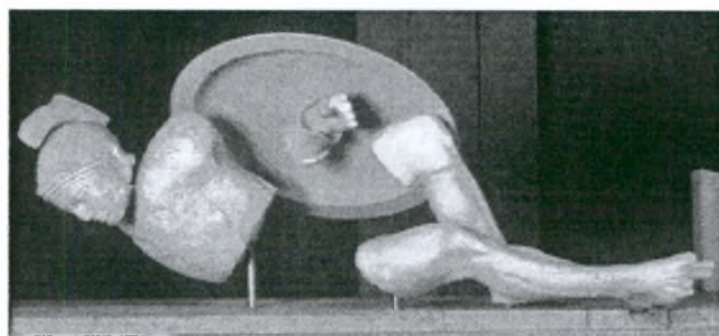
Εικ. 45, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή Ο.Υ, τόρμος στον κρόταφο για την προσάρτηση παραγναθίδας.

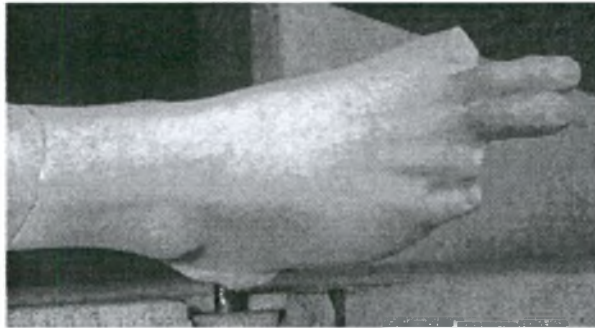
Εικ. 46 α-β, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, πρόσθια και οπίσθια όψη της μορφής Ο.V.

Εικ. 47, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Λεπτομέρεια από τη μορφή Ο.V.

Εικ. 48, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.VI.

Εικ. 49, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή Ο. VI., λεπτομέρεια δεξιού πέλματος.

Εικ. 50, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, κεφαλή της μορφής Ο. VI.

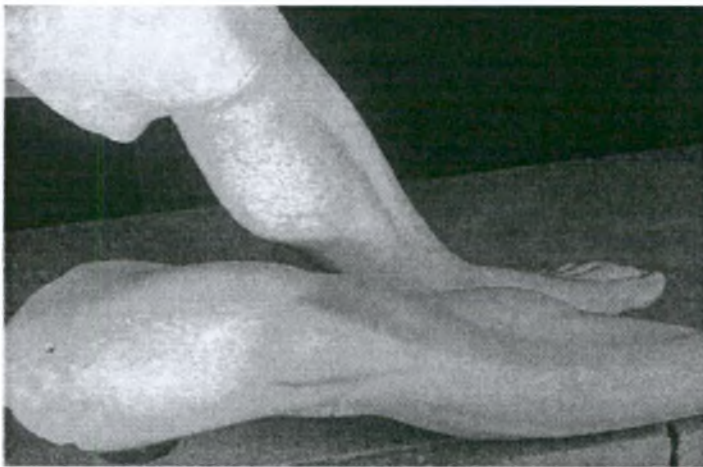
Εικ. 51, Μορφή Ο. VI, Σχέδιο των δυο σειρών με τόρμους στο μέτωπο.

Εικ. 52, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, αριστερή όψη της μορφής Ο. VI.

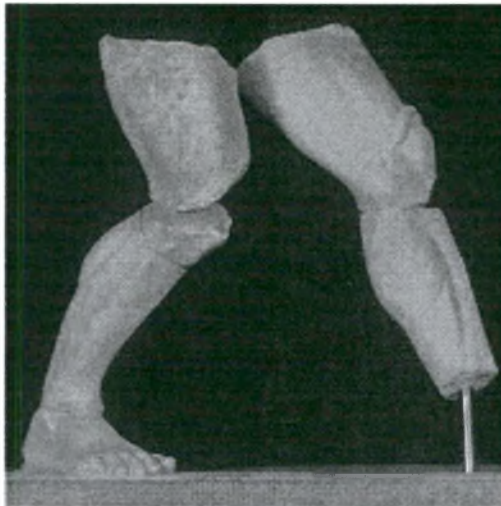

Εικ. 53, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, δεξιά όψη κεφαλής της μορφής Ο. VI.

Εικ. 54, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο. VI., λεπτομέρεια δεξιού σκέλους.

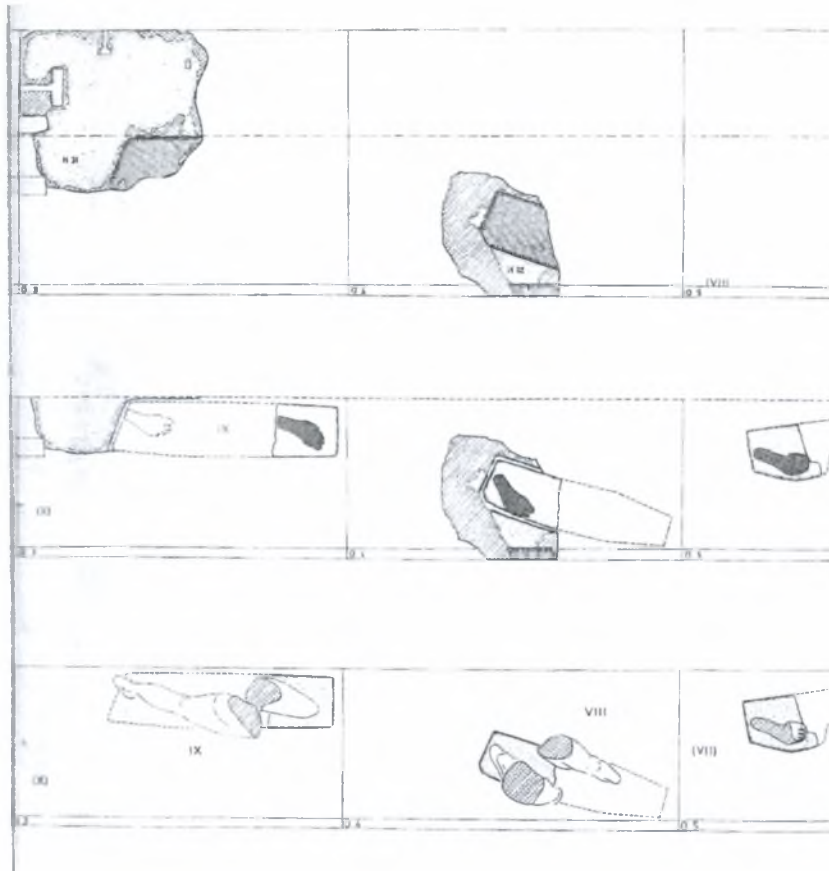

Εικ. 55, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, σκέλη της μορφής Ο.VII.

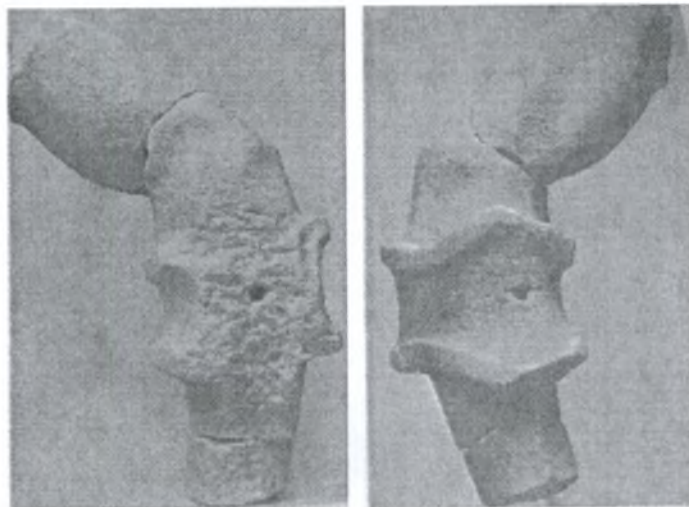

Εικ. 56, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.VIII, Δεξί πέλμα και πλίνθος.

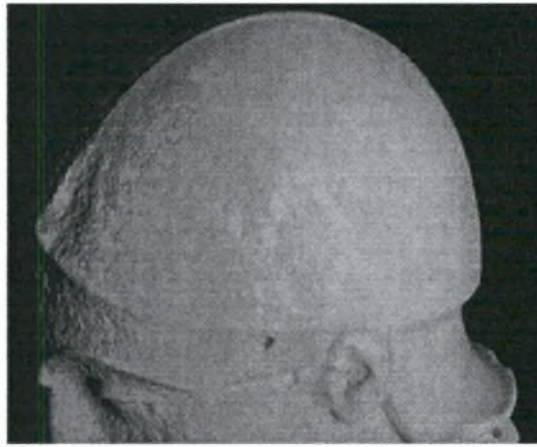
Εικ. 57, Σχέδιο κάτοψης τμήματος του οριζώντιου γείσου του ν. της Αφαιίας Αθηνάς.

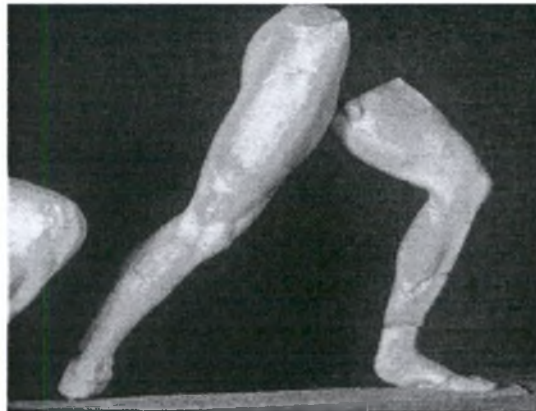
Εικ. 58, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.VIII, διαμπερής τóρμος στη λαβή της ασπίδας.

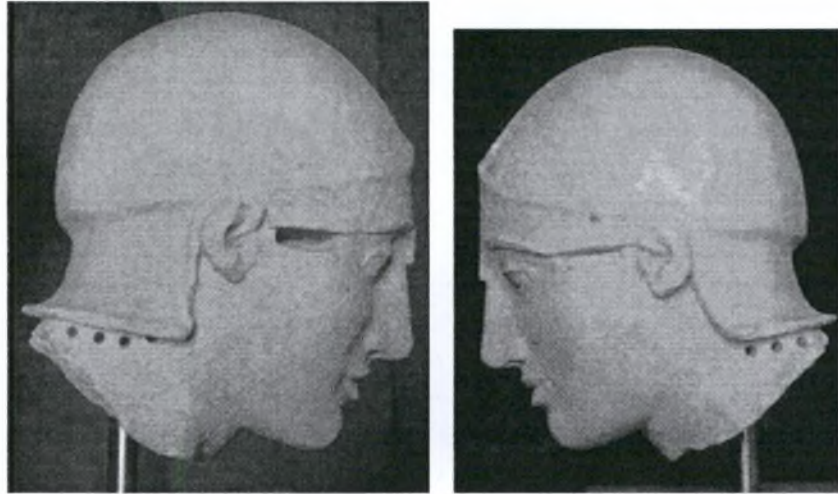
Εικ. 59, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.Ι.Χ, κεφαλή.

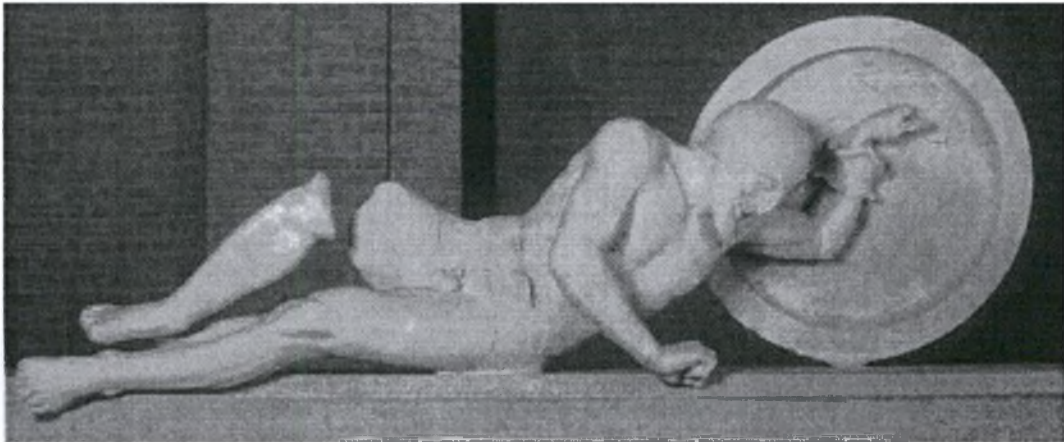
Εικ. 60, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.Ι.Χ, λεπτομέρεια διακόσμησης κράνους.

Εικ. 61, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.Ι.Χ, σκέλη.

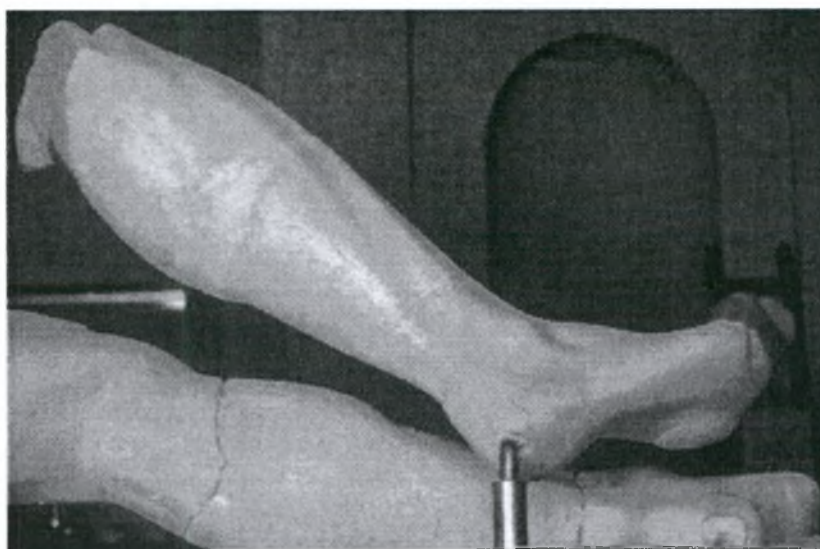
Εικ. 62, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή Ο.ΙΧ, αριστερή και δεξιά πλευρά κεφαλής.

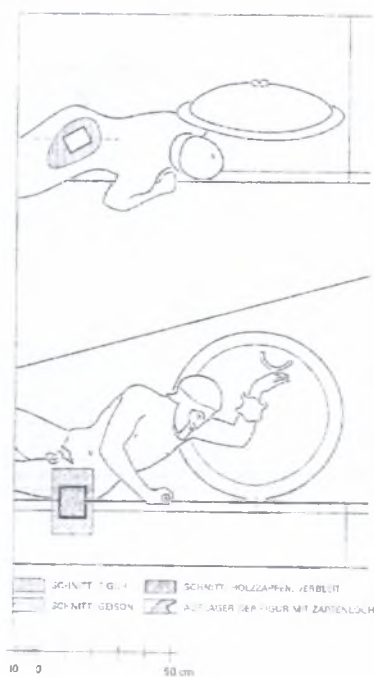
Εικ. 63, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή Ο.ΧΙ., πρόσθια όψη.

Εικ. 64, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή Ο.ΧΙ., οπίσθια όψη.

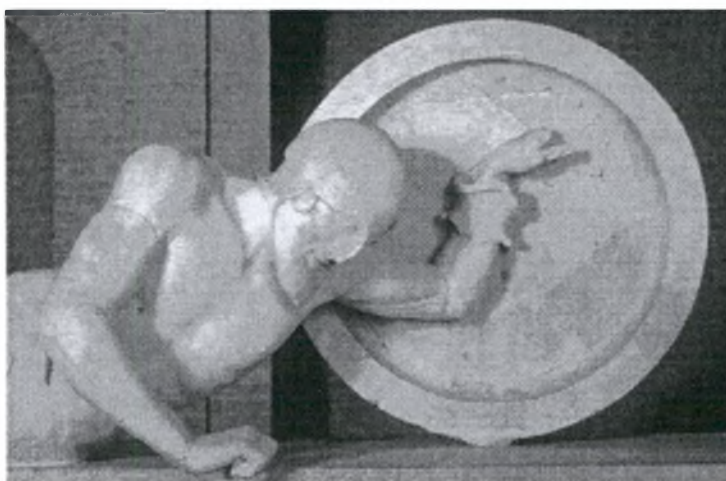

Εικ. 65, Ανατολικό αετώμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.ΧΙ., λεπτομέρεια στερέωσης αριστερού πέλματος.

Εικ. 66, Σχέδιο τρόπου στερέωσης της μορφής Ο.ΧΙ πάνω στο οριζόντιο γείσο του ανατολικού αετώματος.

Εικ. 67, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.ΧΙ., λεπτομέρεια πρόσθιας όψης.

Εικ. 68, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.ΧΙ., τόρμος για την ένθεση του λοφίου.

Εικ. 69, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.ΧΙ., Τόρμος στο δεξιό χέρι.

Εικ. 70, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.ΧΙ., οπίσθια όψη.

Εικ. 71, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή Ο.ΧΙ., λεπτομέρεια κεφαλής.

Εικ. 72, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.I.

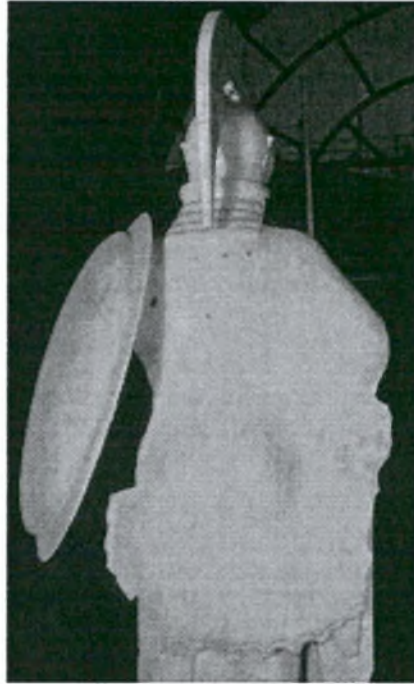
Εικ. 73 α-β, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.I.

Εικ. 74, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, κεφαλή της μορφής W.I.

Εικ. 75, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.I.

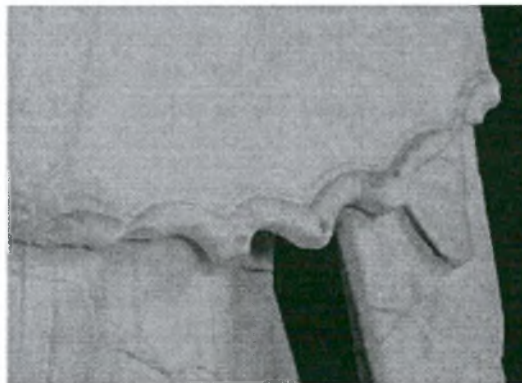
Εικ. 76, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.I., οπίσθια όψη.

Εικ. 77, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.I., οπίσθια όψη κράνους.

Εικ. 78, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.I., λεπτομέρεια αριστερού χεριού και ασπίδας.

Εικ. 79, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.I., λεπτομέρεια αιγίδας.

Εικ. 80, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.II.

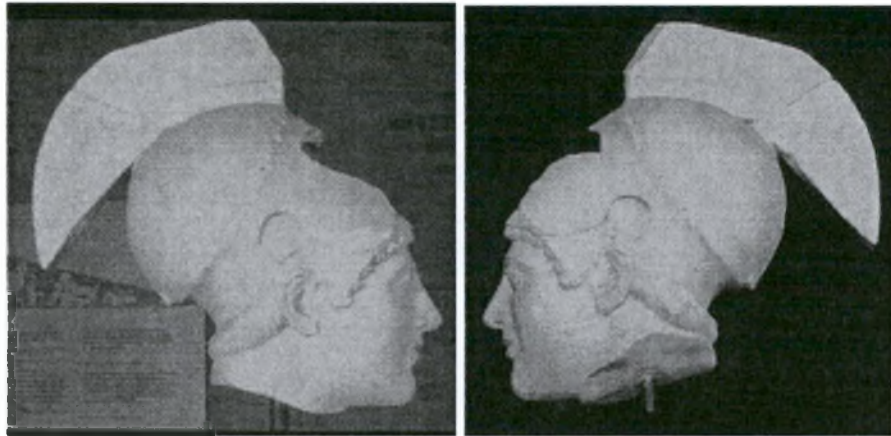

Εικ. 81, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.Π., λεπτομέρεια δεξιού πέλματος και πλίνθου.

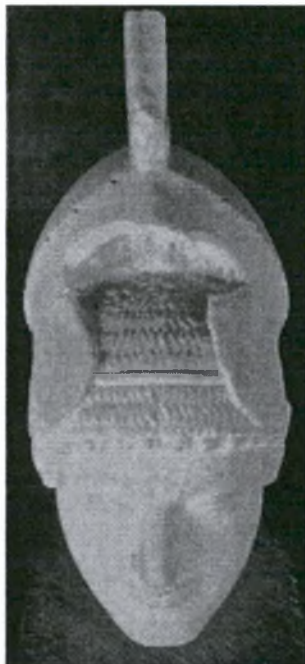

Εικ. 82, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.Π., οπίσθια όψη.

Εικ. 83, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.III., δεξιά και αριστερή όψη κεφαλής.

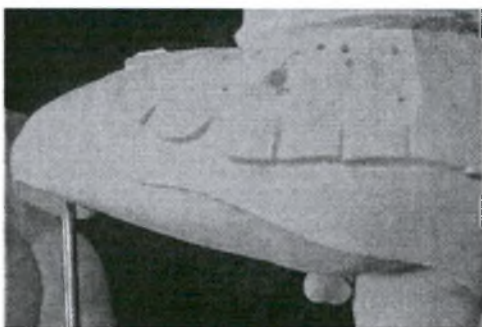
Εικ. 84, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, κεφαλή της μορφής W.III.

Εικ. 85, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.IV., λεπτομέρεια για ένθεση πτερύγων μέσης.

Εικ. 86, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.IV., λεπτομέρεια αριστερής όψης.

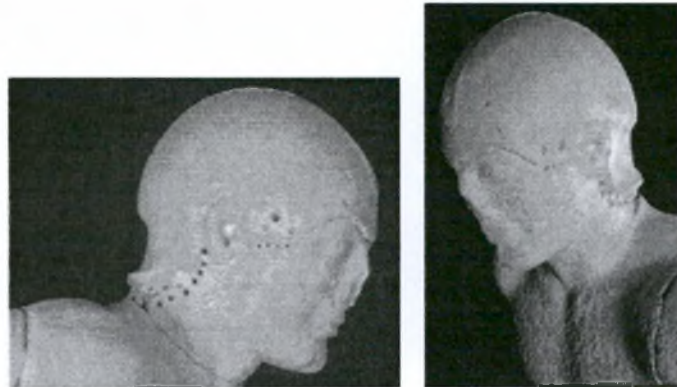
Εικ. 87, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.IV., λεπτομέρεια.

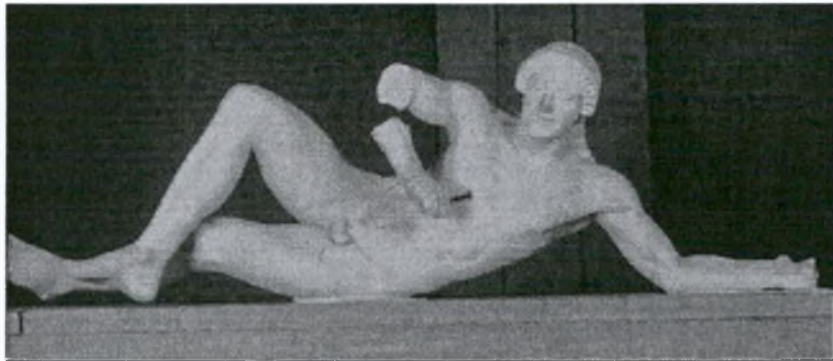
Εικ. 88, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.V.

Εικ. 89, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.V.

Εικ. 90, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.V., δεξιά και αριστερή όψη κεφαλής.

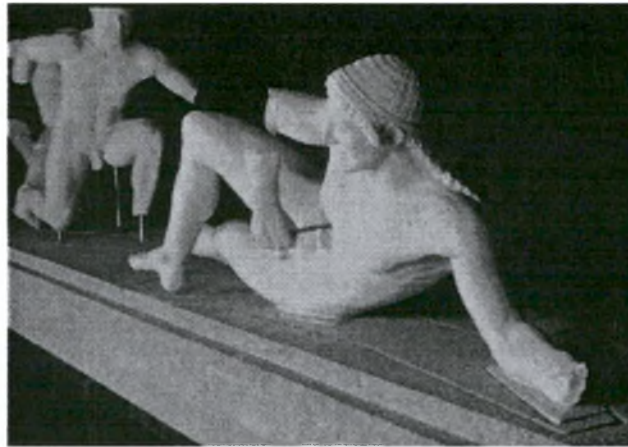

Εικ. 91, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.VII.

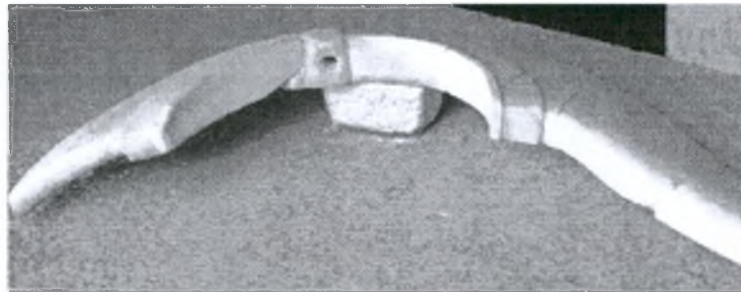

Εικ. 92, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.VII

Εικ. 93, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.VII.

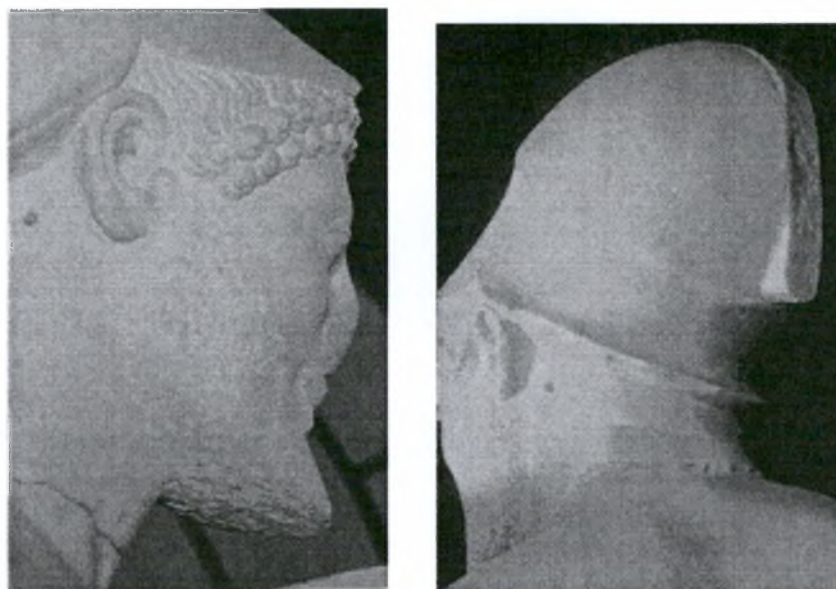

Εικ. 94, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, Θραύσμα λοφίου από τη μορφή W.VIII.

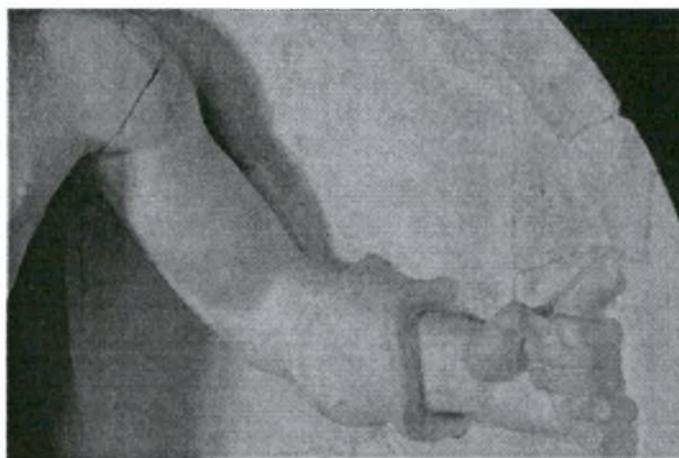

Εικ. 95, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.IX.

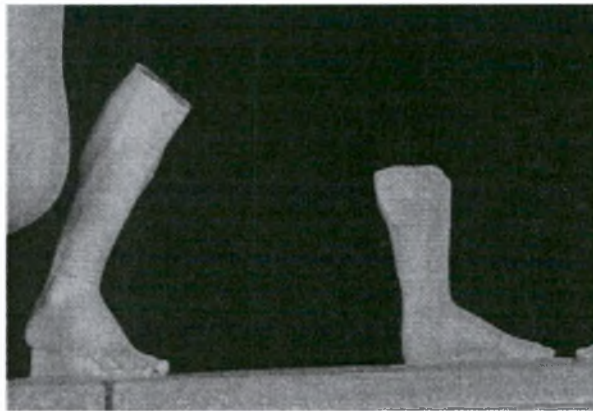
Εικ. 96, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.IX.

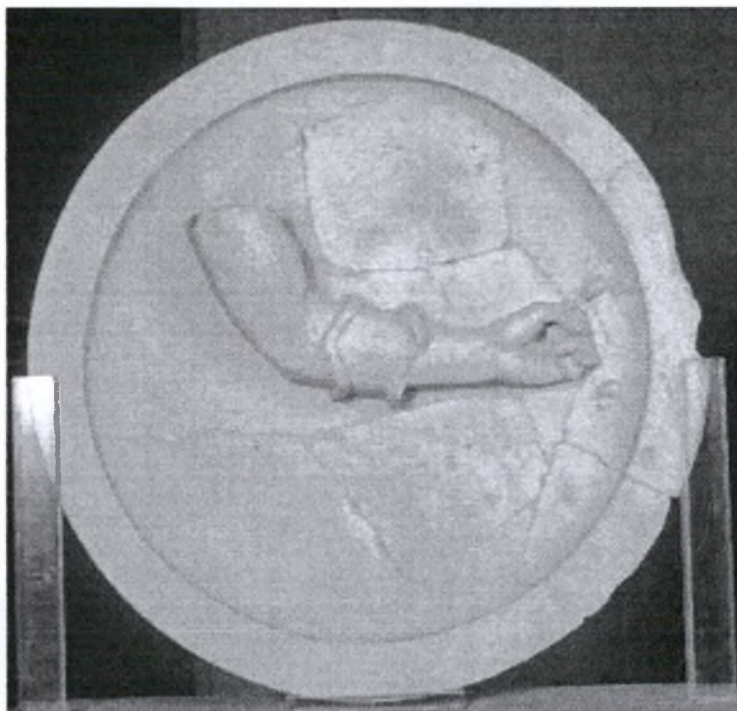
Εικ. 97, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.IX.

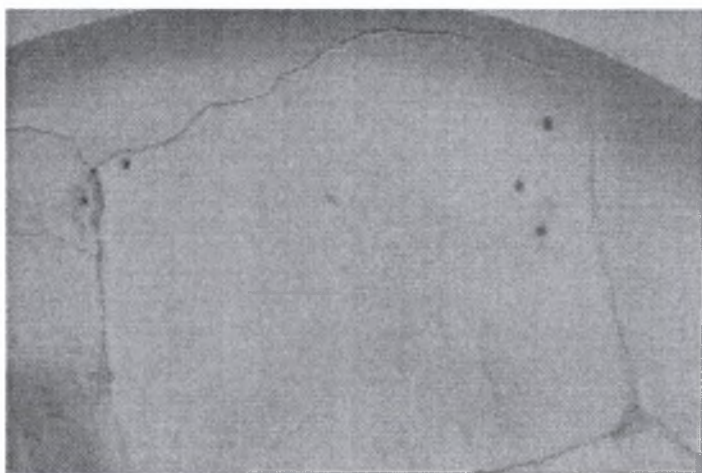
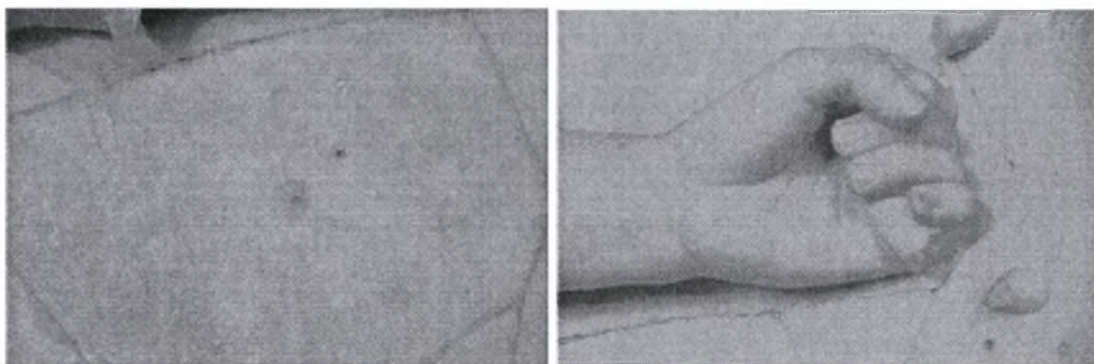
Εικ. 98, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.IX.

Εικ. 99, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.X., λεπτομέρεια σκελών και πλίνθου.

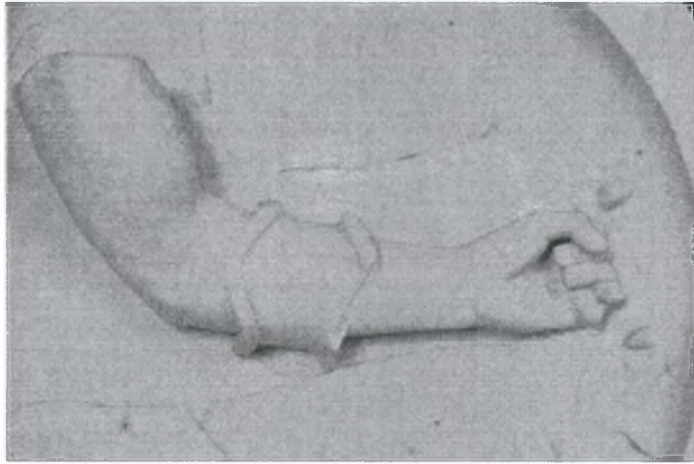

Εικ. 100, Δυτικό αέτωμα ν. Αφάιας Αθηνάς, μορφή W.X., τμήμα αριστερού χεριού και ασπίδας.

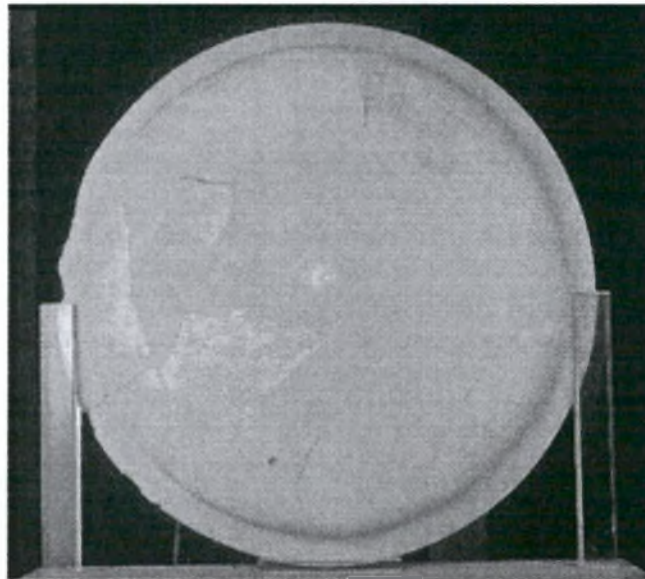

Εικ. 101, Δυτικό αέτωμα ν. Αφάιας Αθηνάς, μορφή W.X., λεπτομέρεια ασπίδας.

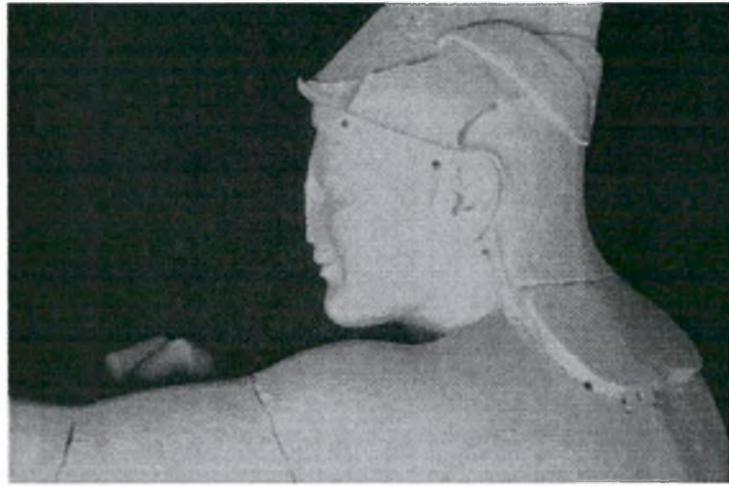
Εικ. 102, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.X., αριστερό χέρι και ασπίδα.

Εικ. 103, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.X., εξωτερική όψη ασπίδας.

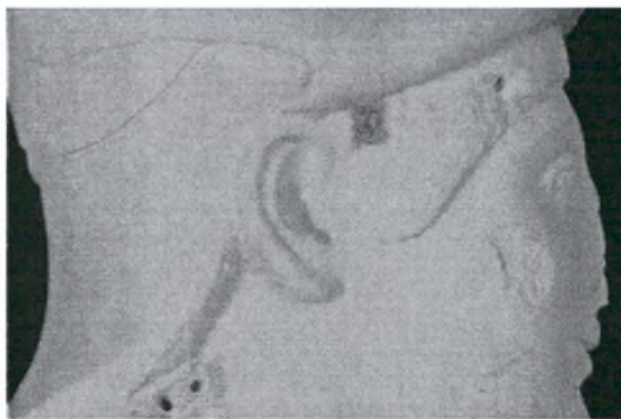
Εικ. 104, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.XI.

Εικ. 105, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.XI.

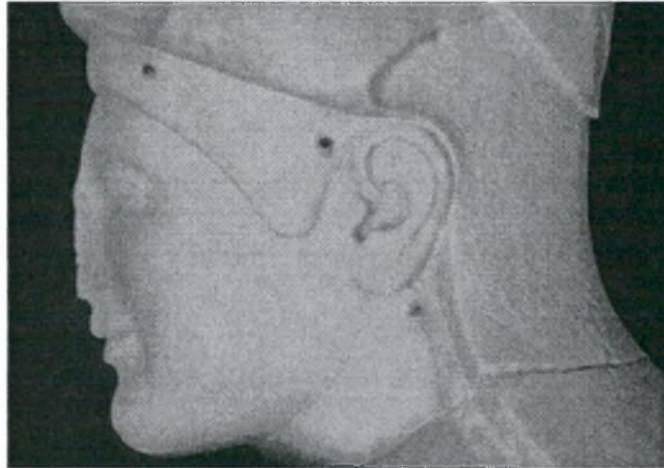

Εικ. 106, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.XI.

Εικ. 107, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, μορφή W.XI.

Εικ. 108, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.XI.

Εικ. 109, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.XI.

Εικ. 110, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.XI.

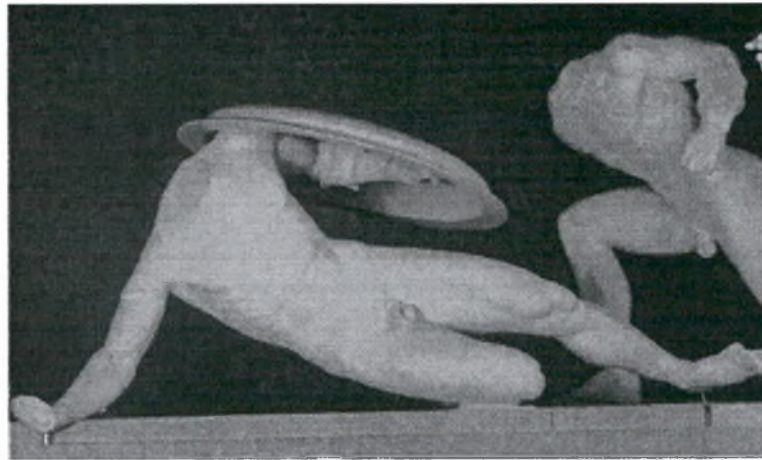
Εικ. 111, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.XI.

Εικ. 112, Δυτικό αέτωμα ν. Αφάιας Αθηνάς, μορφή W.XII.

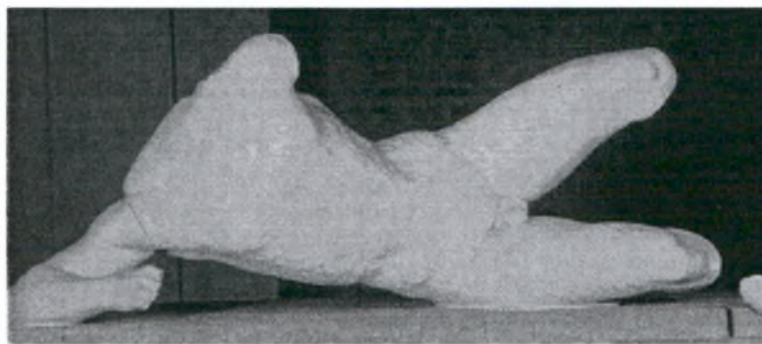
Εικ. 113, Δυτικό αέτωμα ν. Αφάιας Αθηνάς, μορφή W.XII.

Εικ. 114, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.XIII.

Εικ. 115, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.XIII.

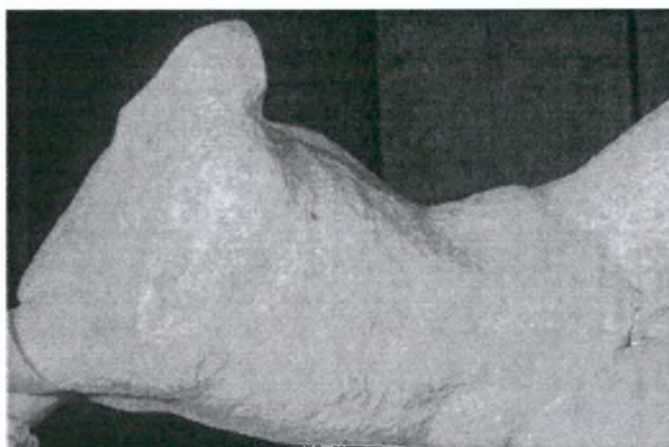
Εικ. 116, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.XIV.

Εικ. 117, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.XIV.

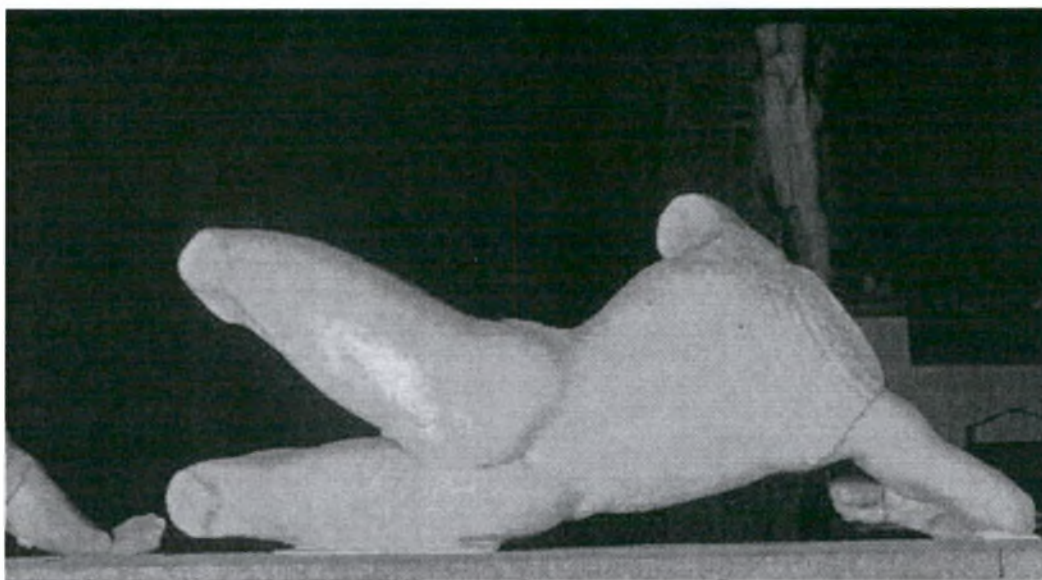

Εικ. 118, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.XIV.

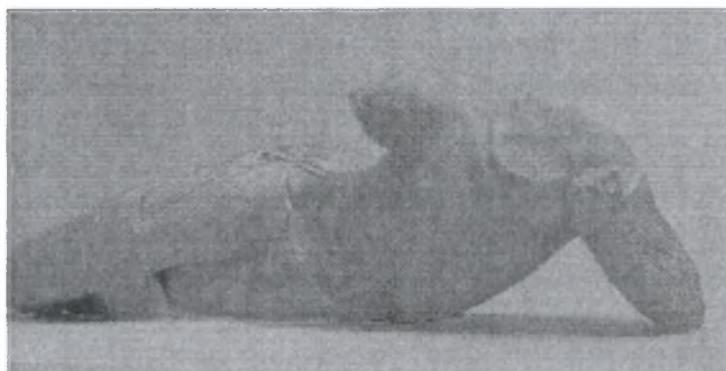

Εικ. 119, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.XIV.

Εικ. 120, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, μορφή W.XIV.

Εικ. 121, Ανατολικό αέτωμα ν. του Διός, μορφή Α.

Εικ. 122, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, μορφή Α, λεπτομέρεια.

Εικ. 123, Ανατολικό αέτωμα ν. του Διός, μορφή Η, Δίας, Μουσείο Ολυμπίας.

Εικ. 124, Ανατολικό αέτωμα ν. του Διός, οπίσθια όψη της μορφής του Διός Η.

Εικ. 125, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Δίας Η, σχέδιο οπίσθιας όψης.

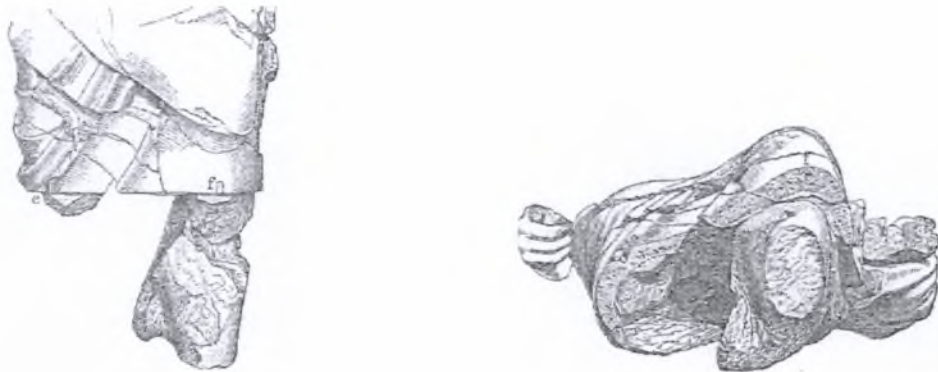
Εικ. 126, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, λεπτομέρεια, Δίας Η.

Εικ. 127, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, λεπτομέρεια, Δίας.

Εικ. 128, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Δίας Η, σχέδιο.

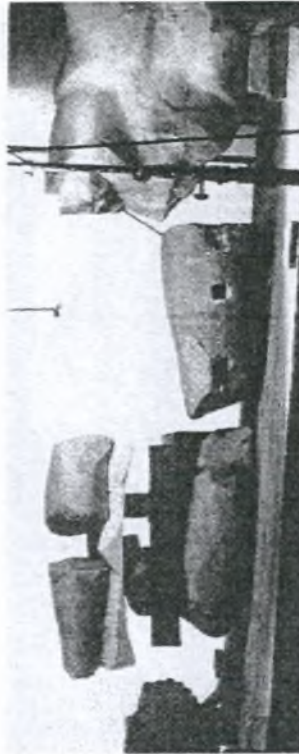

Εικ. 129 α - β, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Δίας Η, σχέδιο με τόρμους e, f.

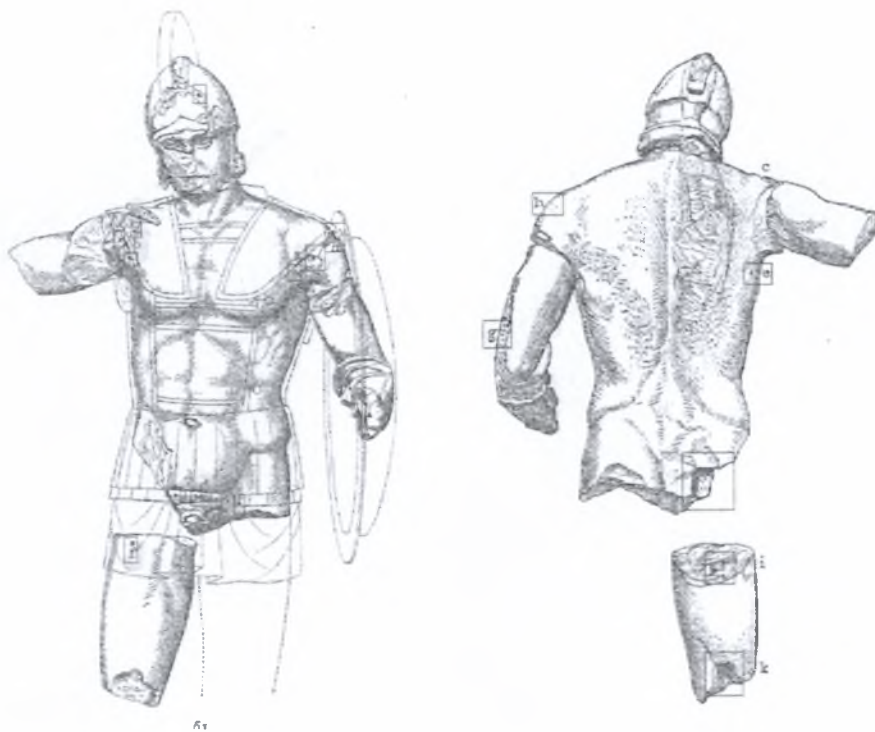

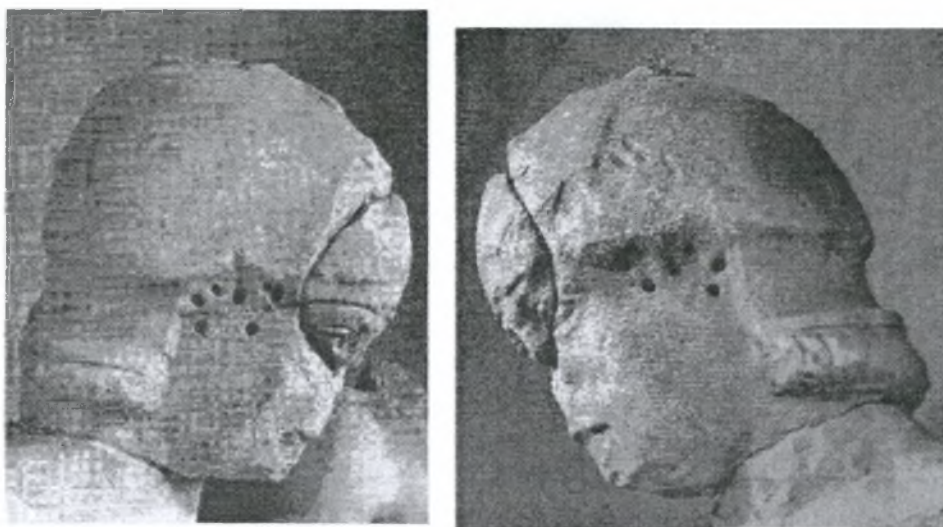
Εικ. 130, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Πέλοψ G, Μουσείο Ολυμπίας.

Εικ. 131, Ανατολικό αέτωμα, λεπτομέρεια οπίσθιας όψης του Πέλοπα G.

Εικ. 132 α - β, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, σχέδιο πρόσθιας και οπίσθιας όψης Πέλοπα G.

Εικ. 133, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, α) δεξιά πλευρά κεφαλής της μορφής G, β) αριστερή πλευρά κεφαλής της μορφής G.

Εικ. 134, Σχέδιο, Κράνος Πέλοπα με τόρμους a, b.

Εικ. 135, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Ιπποδάμεια Κ, Μουσείο Ολυμπίας.

Εικ. 136, Ιπποδάμεια Κ, Σχέδιο οπίσθιας όψης.

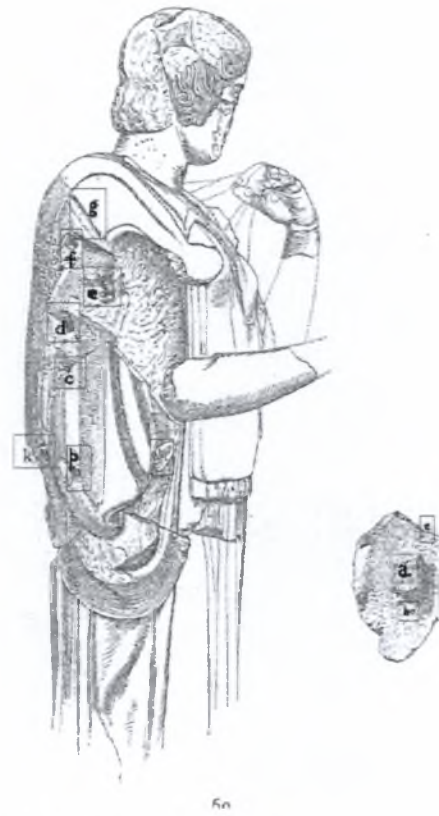

Εικ.137, Ανατολικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, θραύσμα πλίνθου της μορφής Κ.

Εικ. 138, Ανατολικό αέτωμα, αριστερή και δεξιά πλευρά της μορφής Κ.

Εικ. 139,Μορφή Κ, Ιπποδάμεια, Σχέδιο δεξιάς πλευράς.

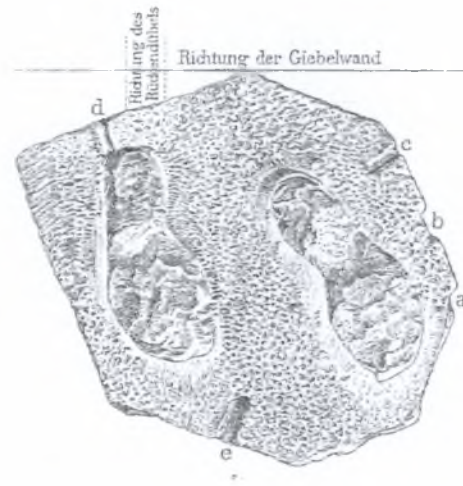
Εικ. 140, Σχέδιο δεξιού βραχίονα της μορφής Κ.

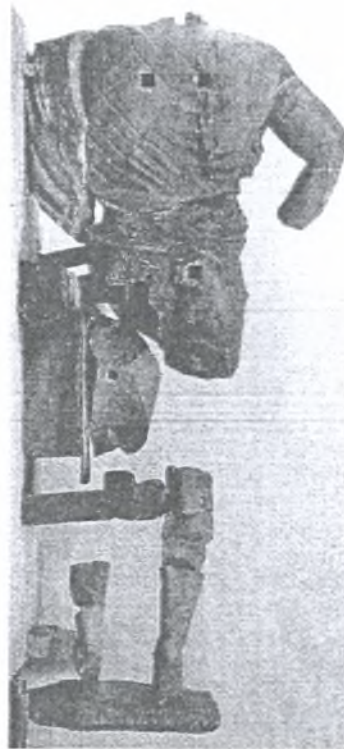
Εικ. 141, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, μορφή Ι, Οινόμαος.

Εικ. 142 α.- β, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Οινόμαος Ι, λεπτομέρεια γόμφου αριστερού χεριού.

Εικ. 143, Σχέδιο πλίνθου της μορφής I.

Εικ. 144 , Ανατολικό αέτωμα, οπίσθια όψη της μορφής I.

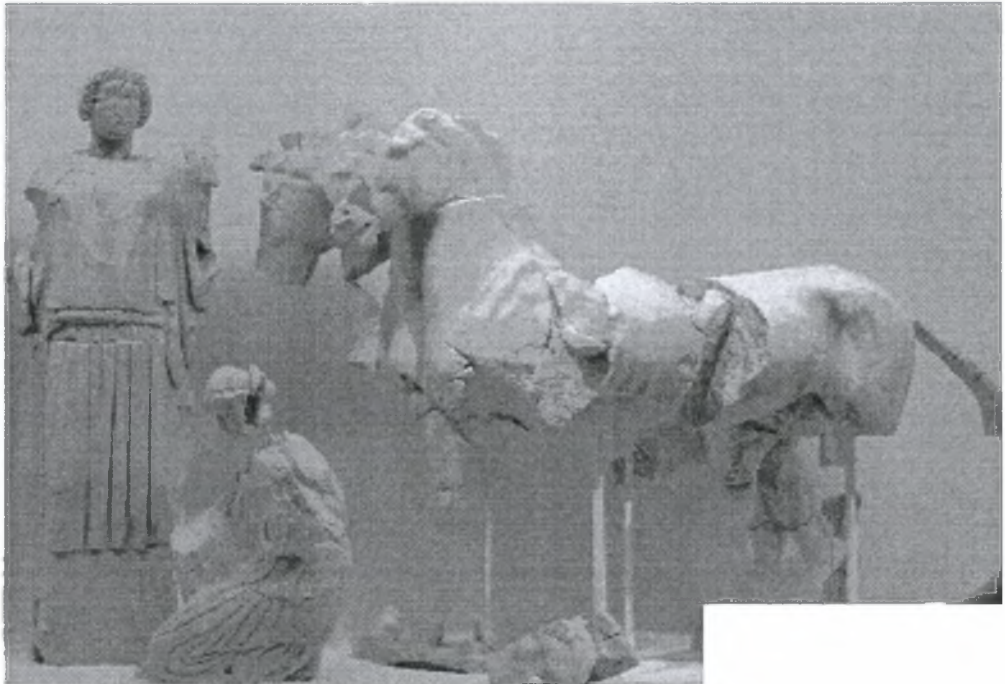
Εικ. 145, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή Ι, οπίσθια όψη, λεπτομέρεια.

Εικ. 146, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός Ολυμπίας, Στερόπη F.

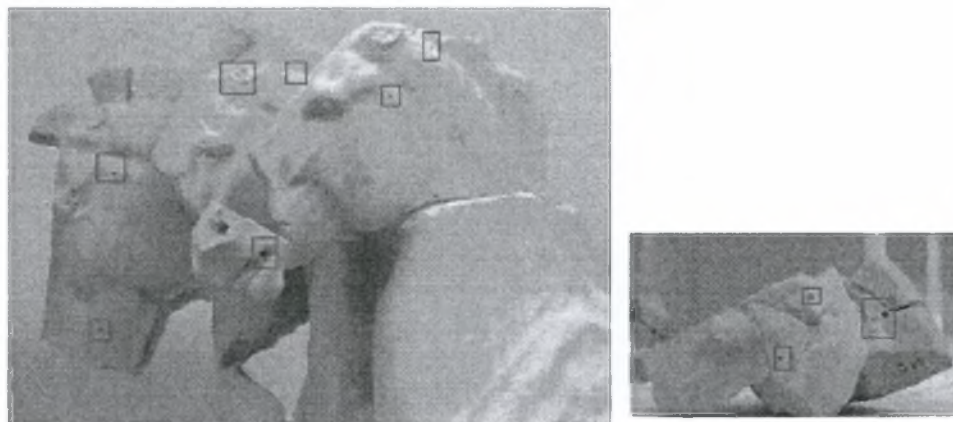

Εικ. 147, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, Στερόπη F, σχέδιο οπίσθιας όψης.

Εικ. 148, Ανατολικό αέτωμα, νότιος δίφρος Μ.

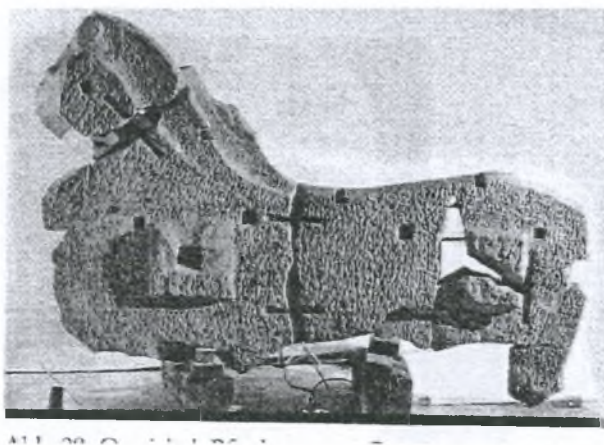

Εικ. 149, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, νότιος δίφρος Μ, λεπτομέρεια κεφαλών αλόγων.

Εικ. 150, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, βόρειος δίφρος Δ.

Εικ. 151, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, δίφρος Δ, οπίσθια όψη.

Εικ. 152, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή L.

Εικ. 153, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, κεφαλή της μορφής L.

Εικ. 154, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, α) μορφή L, β) λεπτομέρεια καινούργιου θραύσματος.

Εικ. 155, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, οπίσθια όψη L.

Εικ. 156, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή N.

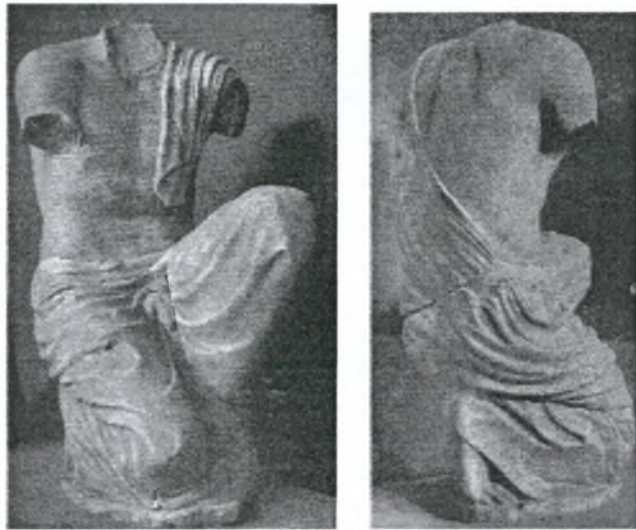
Εικ. 157, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή Ο.

Εικ. 158, Ανατολικό αέτωμα, μορφή Ο.

Εικ.159, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή C.

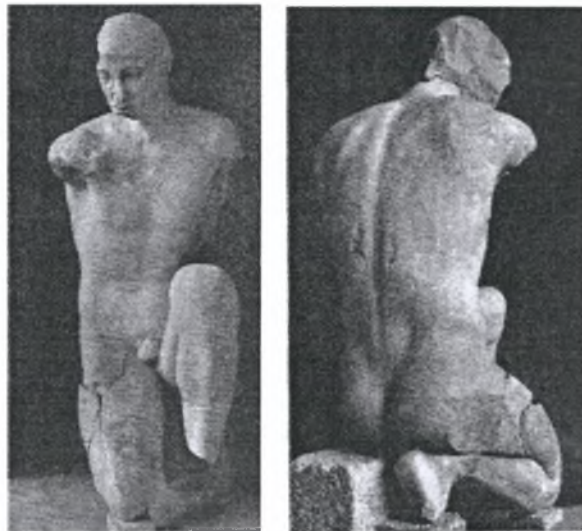

Εικ. 160, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός Ολυμπίας, μορφή C.

Εικ. 161, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, μορφή Β.

Εικ. 162, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Β.

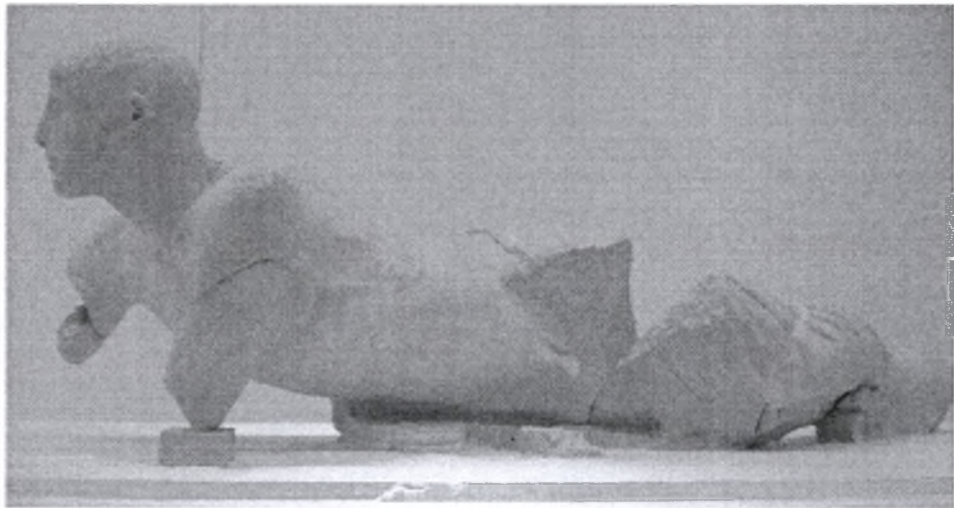
Εικ. 163, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή Ε.

Εικ. 164, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή Ε.

Εικ 165, Ανατολικό αέτωμα, καθήμενο αγόρι Ε, οπίσθια όψη.

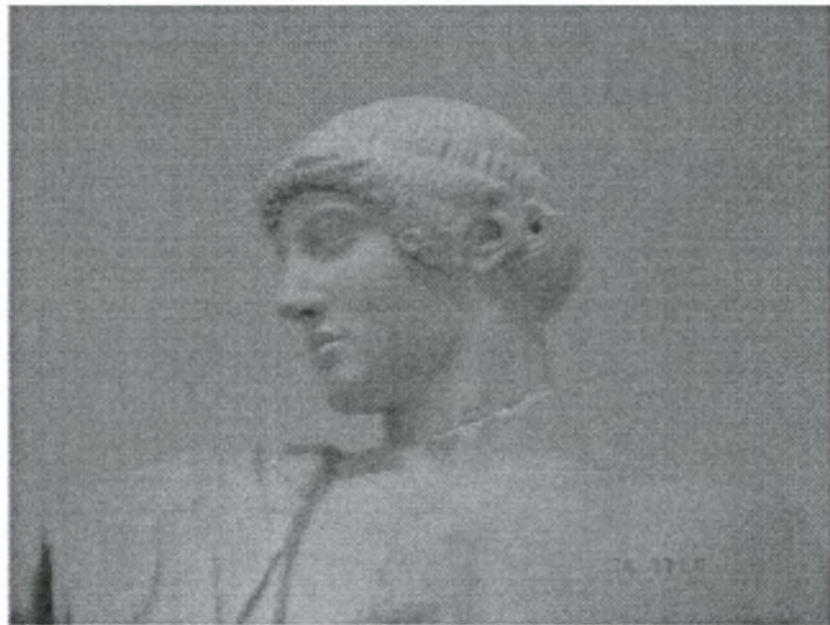
Εικ. 166, Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή Ρ.

Εικ.167, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή L.

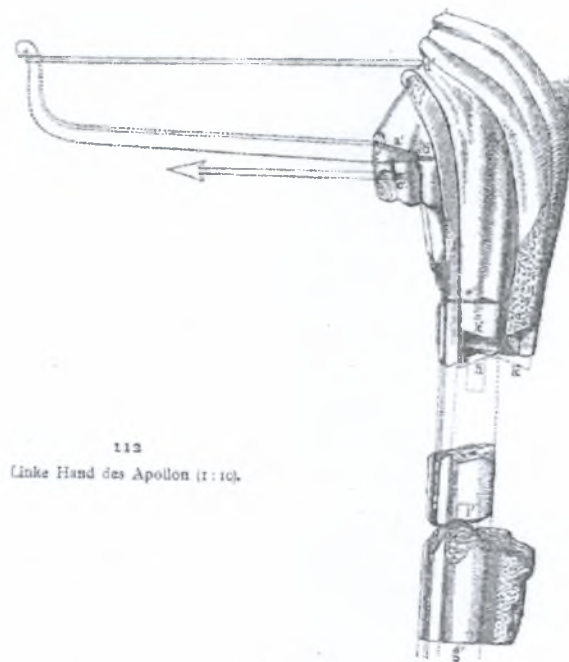

Εικ. 168, Σχέδιο οπίσθιας όψης της μορφής L.

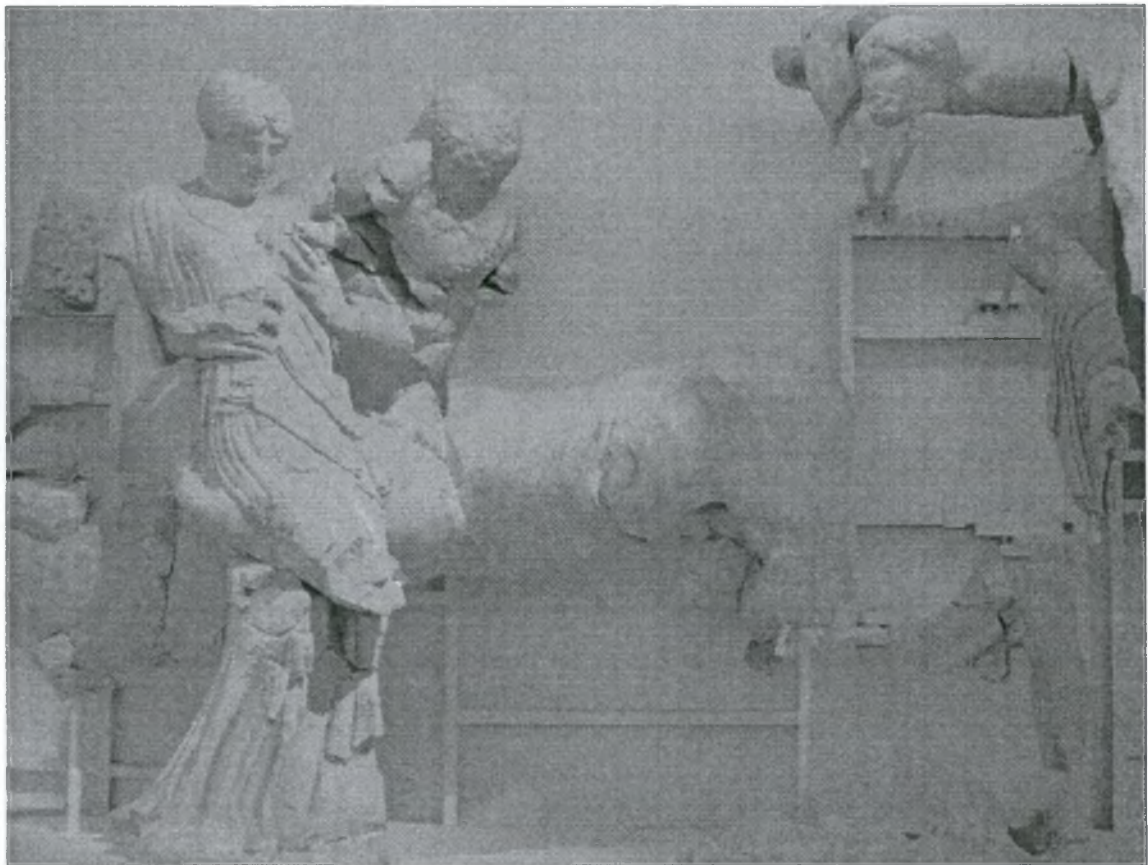

Εικ.169, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή L.

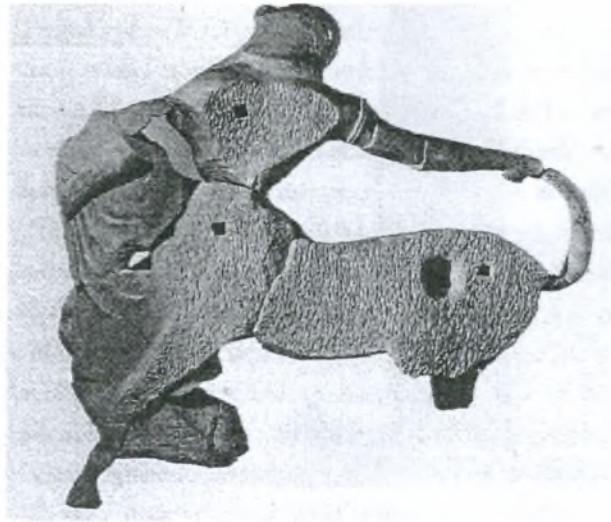

Εικ.170, Σχέδιο αριστερού χεριού της μορφής L και αποκατάσταση.

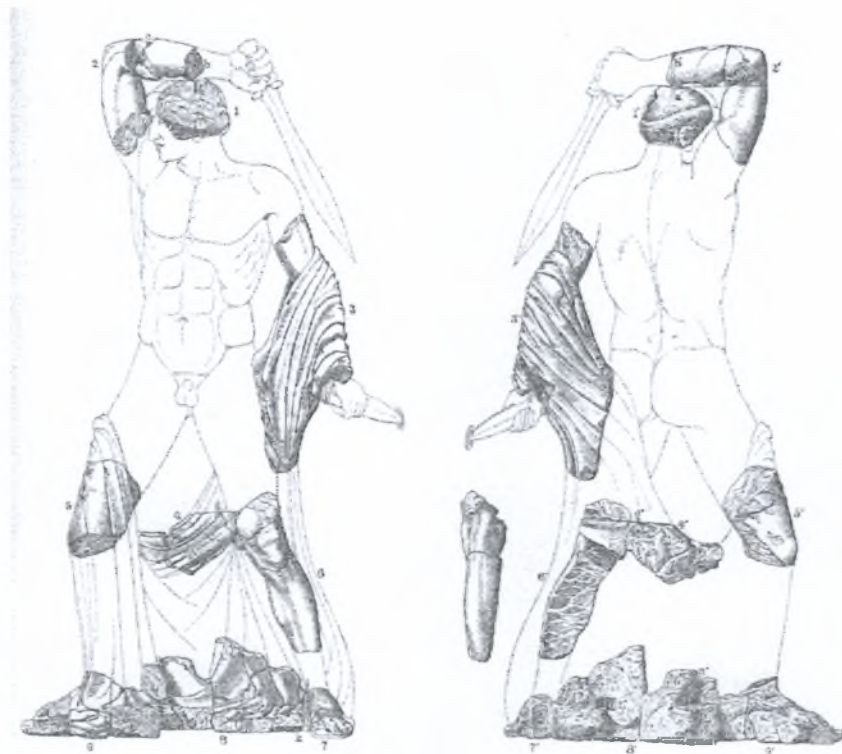

Εικ.171, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές K, J, H.

Εικ. 172, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές J, Η, οπίσθια όψη.

Εικ.173, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Κ, σχέδιο πρόσθιας και οπίσθιας όψης.

Εικ.174, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Μ.

Εικ.175, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Μ, σχέδιο οπίσθιας όψης.

Εικ.176, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Μ, δεξιά όψη.

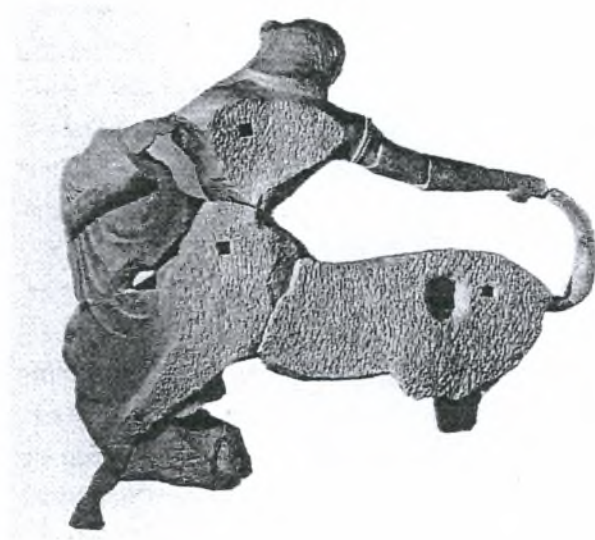
Εικ.177, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Μ, αριστερή όψη.

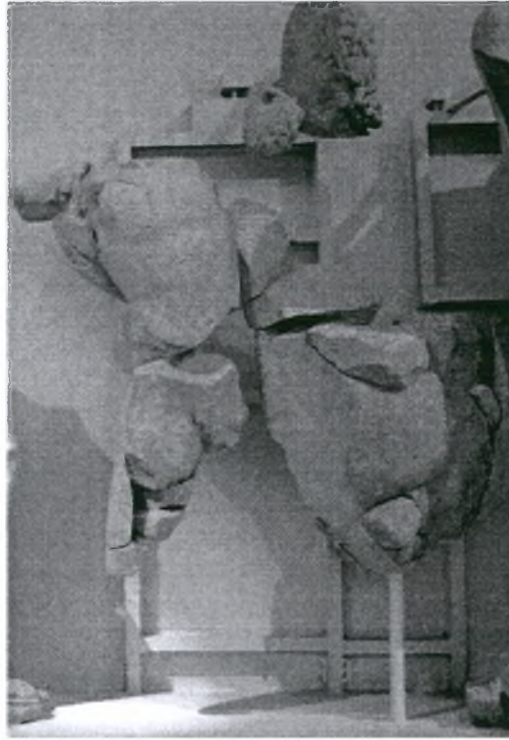
Εικ.178, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Μ.

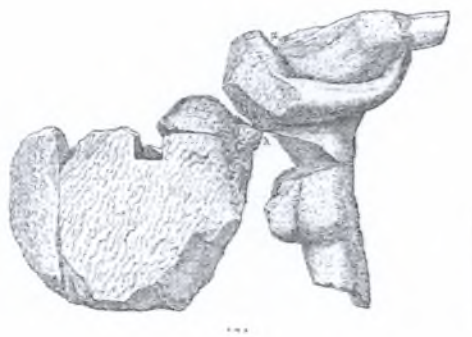
Εικ.179, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές Ν, Ο.

Εικ.180, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές Ν, Ο, οπίσθια όψη.

Εικ. 181, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές F, G.

Εικ. 182, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές F, G, σχέδιο οπίσθιας όψης.

Εικ. 183, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές P, Q.

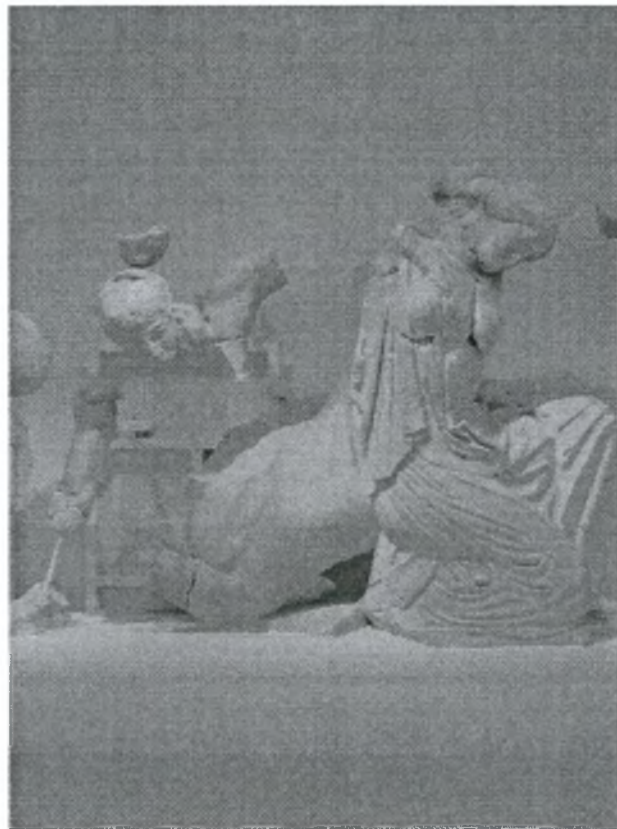
Εικ.184, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές P, Q, σχέδιο οπίσθιας όψης..

Εικ. 185, Σχέδιο, κεφαλή της μορφής Ρ, τόρμοι για αλογίσια αυτιά.

Εικ. 186, Σχέδιο κεφαλής της μορφής Q.

Εικ.187, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές D, E.

Εικ.188, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή C.

Εικ.189, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή C, σχέδιο οπίσθιας όψης.

Εικ.190, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή C, οπίσθια όψη.

Εικ.191, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή D, οπίσθια όψη.

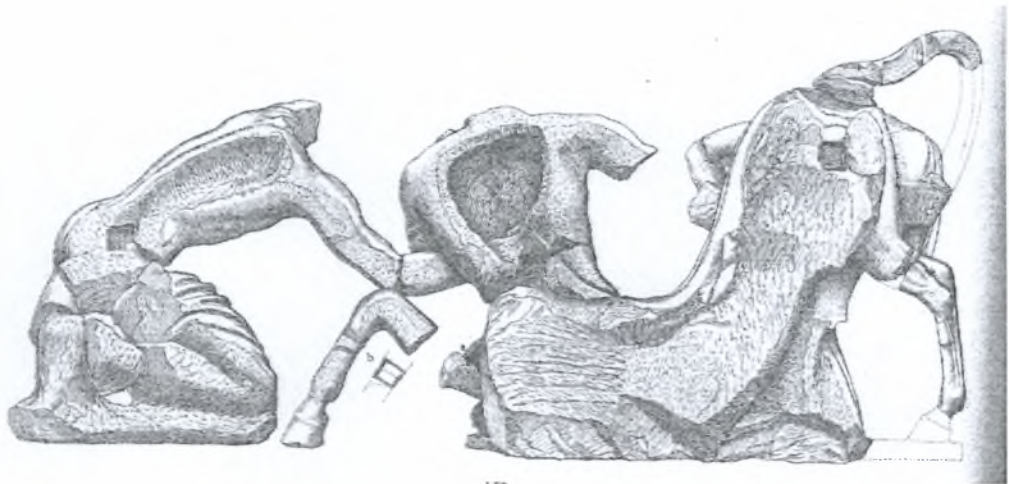

Εικ.192, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή C.

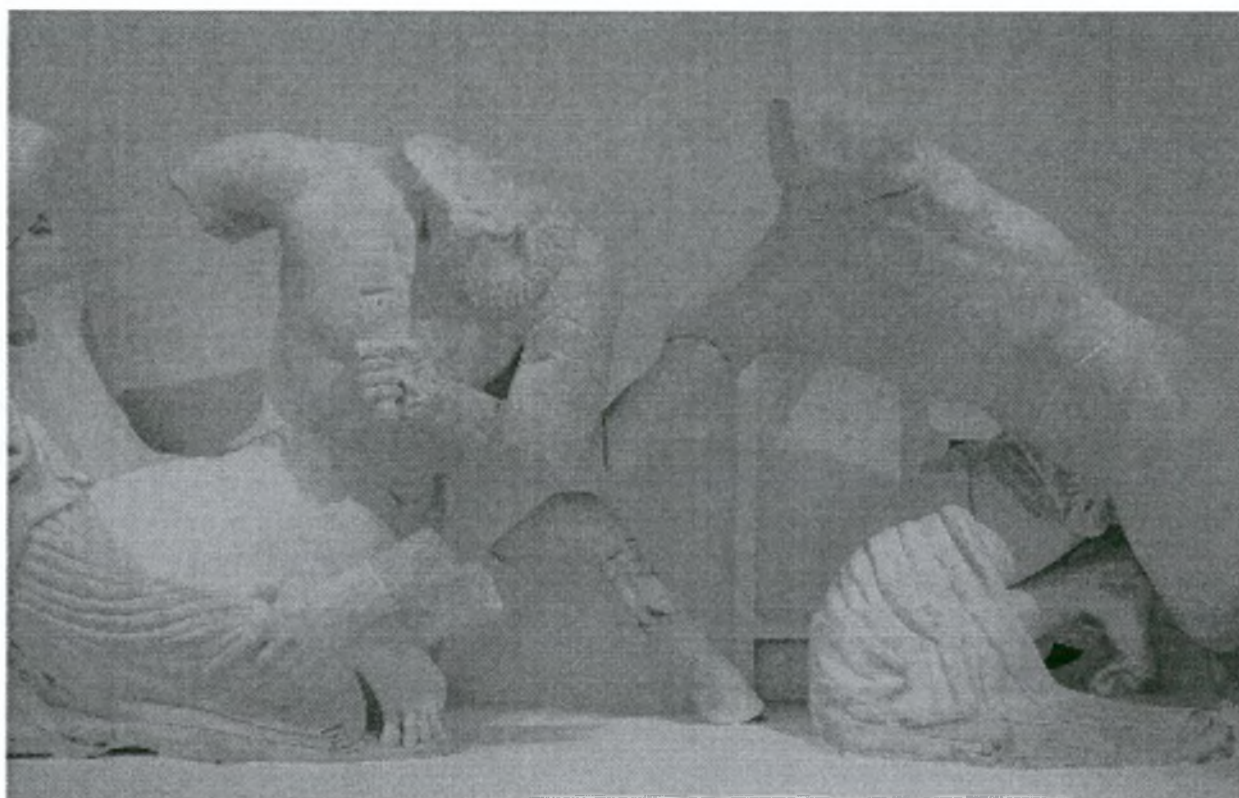

Εικ.193, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές R, S.

Εικ.194, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές R, S, T, σχέδιο οπίσθιας όψης.

Εικ.195, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές S, T.

Εικ. 196, Σχέδιο τórμων για την ένθεση της λεπίδας, μορφή S.

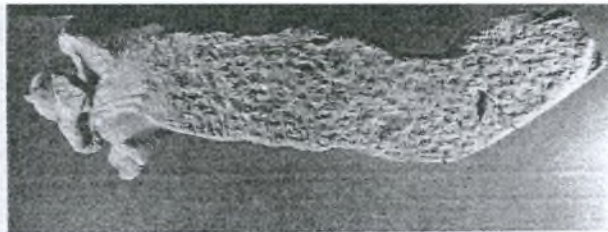
Εικ.197, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές Α, Β.

Εικ.198, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Β, σχέδιο οπίσθιας όψης.

Εικ.199, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Α, σχέδιο οπίσθιας όψης.

Εικ. 200, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Α, κάτω επιφάνεια πλίνθου.

Εικ.201, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή U, σχέδιο οπίσθιας και κάτω όψης.

Εικ. 202, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή V.

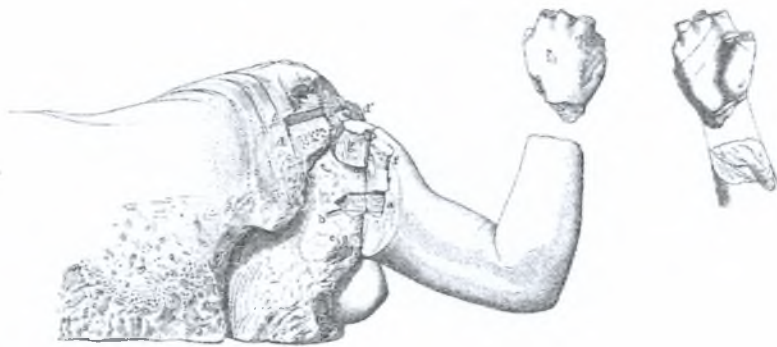

Εικ.203, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή V, κάτω επιφάνεια πλίνθου.

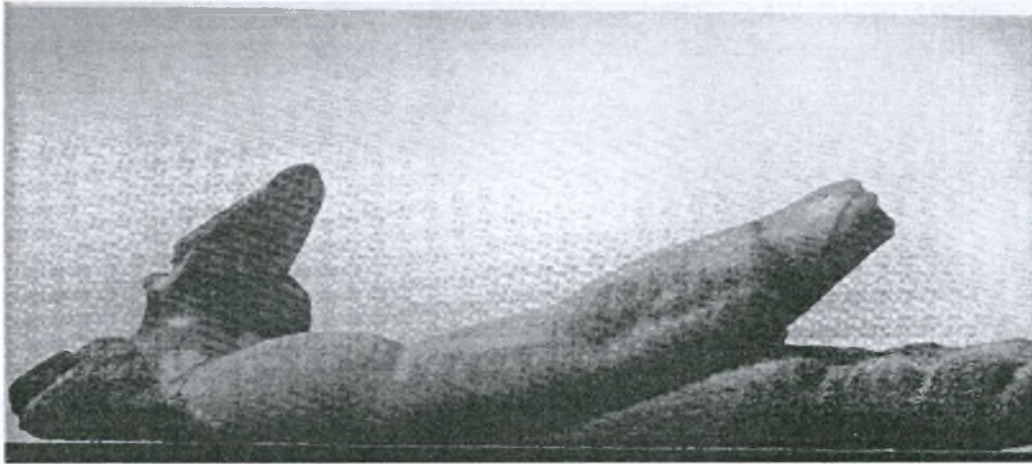
Εικ.204, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή V, σχέδιο οπίσθιας όψης.

159

Εικ.205, Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή V, σχέδιο των τόρμων του δεξιού ώμου.

Εικ. 206, Ανατολικό Αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Α.

Εικ. 207, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Α, υπολείμματα πάτινας.

Εικ. 208, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, κάτω πλευρά πλίνθου μορφών Α, Β.

Εικ. 209, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, λάξευση στην δεξιά παλάμη της μορφής Α.

Εικ. 210, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφές Α, Β, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 211, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, εξωτερικό ζεύγος αλόγων Β, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 212, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, ζεύγος αλόγων Β, οπίσθια όψη.

Εικ. 213, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή D, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 214, Ανατολικό Αέτωμα Παρθενώνα, μορφή D, οπίσθια όψη, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 215, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή D, γόμφος.

Εικ.216, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφές D, E, F, G, Βρετανικό Μουσείο.

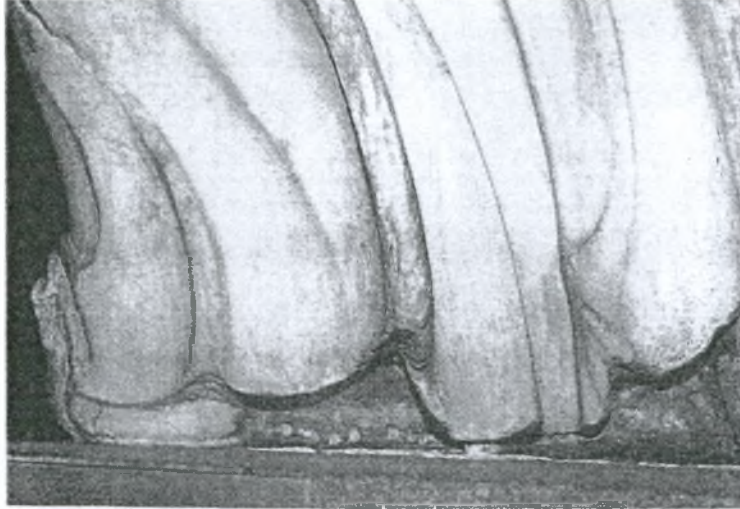

Εικ.217, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, οπίσθια όψη των μορφών Ε, F, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 218α, β, γ, δ, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή G, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 219, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, λεπτομέρεια παρυφής ενδύματος της μορφής G.

Εικ. 220, Μ. Ακρ. 880, κορμός της μορφής Η.

Εικ. 221, Κορμός Μ. Ακρ. 880, οπίσθια όψη της μορφής Η.

Εικ. 222, Μ. Ακρ. 880.

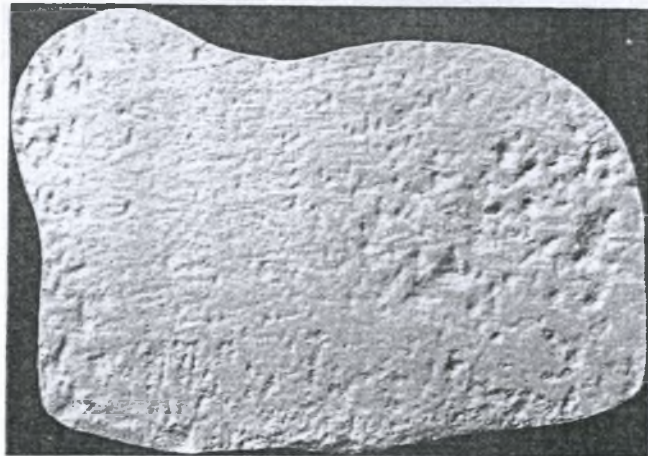
Εικ. 223, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφές Κ, Λ, Μ, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 224, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Κ.

Εικ. 225, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, Μορφές L, Μ.

Εικ. 226, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, Κάτω πλευρά πλίνθου των μορφών L, Μ.

Εικ. 227, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφές K, L, Μ, οπίσθια όψη.

Εικ. 228, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, Μορφή Κ, Λήψη από τα αριστερά.

Εικ. 229, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, Μορφές L, Μ.

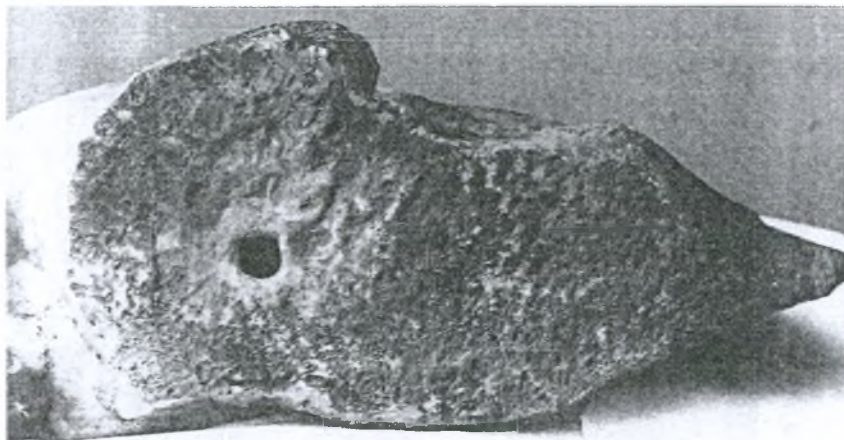

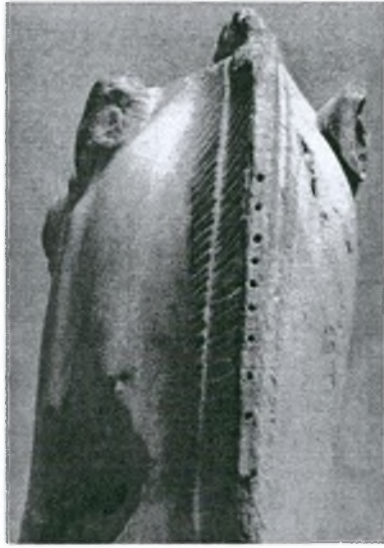
Εικ. 230, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Ν.

Εικ. 231, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, κεφαλή Ο, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 232, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, τόρμος στην κάτω επιφάνεια της κεφαλής Ο.

Εικ. 233, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, κεφαλή Ο, οπίσθια όψη.

Εικ. 234, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, κεφαλή Ο.

Εικ. 235, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, κεφαλές αλόγων ΡΒ, Μουσείο Ακροπόλεως.

Εικ. 236, Εθν. Μ. 5681.

Εικ. 237, Μ. Ακρ. 2381.

Εικ. 238, Μ. Ακρ. 2381, τόρμος στην κορυφή της κεφαλής.

Εικ. 239, Μ. Ακρ. 2381, τόμος στην οπίσθια δεξιά πλευρά της κεφαλής.

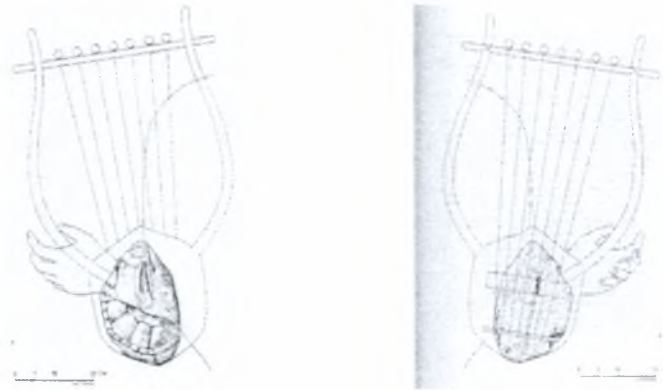

Εικ. 240, Μ. Ακρ. 6711 & Μ. Ακρ. 6711.

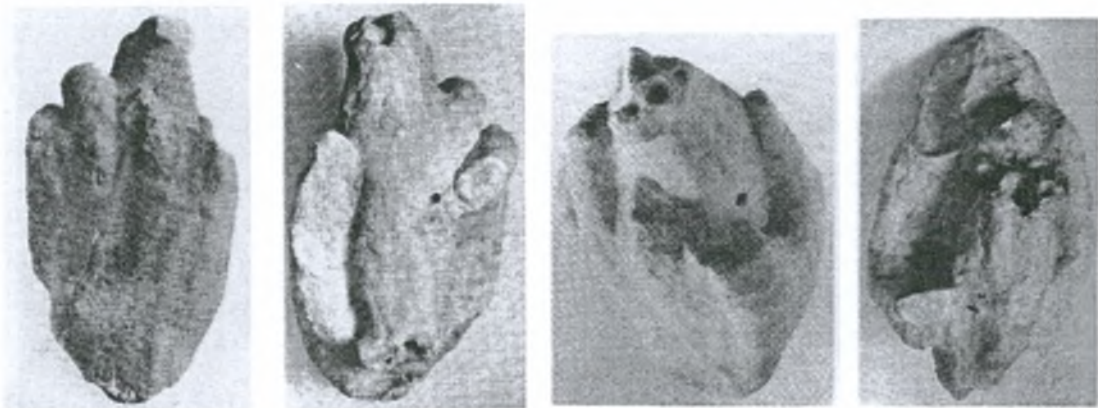

Εικ. 241α-β, Μ. Ακρ. 6673.

Εικ. 242 α-β, Μ. Ακρ. 6673, σχέδιο Ι.Α. Καγιάς.

Εικ. 243 α-δ, Εθν. Μ. 5679.

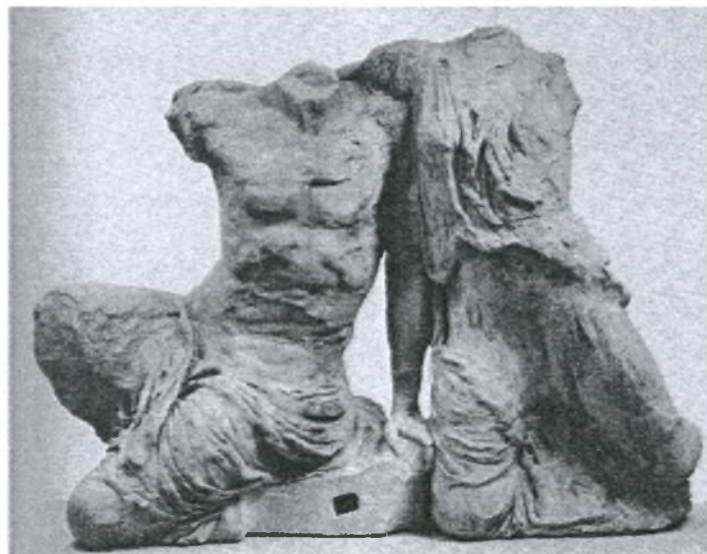
Εικ. 244, Εθν. Μ. 5679, αναπαράσταση, σχέδιο Γ. Μιλτσακάκη.

Εικ. 245, Κεφαλή θεάς Laborde, Louvre 3740.

Εικ. 246, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Α, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 247, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφές Β, C, Μουσείο Ακροπόλεως.

Εικ. 248, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, οπίσθια όψη κορμού της μορφής E(;).

Εικ. 249, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Η, κορμός.

Εικ. 250, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, Μ. Ακρ. 879, κορμός.

Εικ. 251, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, Μ. Ακρ. 882.

Εικ. 252, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, Μ. Ακρ. 843, σπλή αλόγου.

Εικ. 253, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή L.

Εικ. 254, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή L, οπίσθια όψη.

Εικ. 255, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή L, πλάγια όψη, τρεις τόρμοι.

Εικ. 256, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή L, τόρμοι αιγίδας.

Εικ. 257, Θραύσματα από ελιά, ίσως ρωμαϊκά.

Εικ. 258, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Μ.

Εικ. 259, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, οπίσθια όψη της μορφής Μ με θραυσμένη προεξοχή στην αριστερή ωμοπλάτη.

Εικ. 260, Μ. Ακρ. 884(1002) α, πρόσθια όψη. β, οπίσθια όψη με αναθύρωση.

Εικ. 261, Μ. Ακρ. 883 (1003) α, πρόσθια όψη. β, οπίσθια όψη με αναθύρωση.

Εικ. 262, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Ν, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 263, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή N, οπίσθια όψη, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 264, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή N, λεπτομέρεια τόρμου ωμοπλάτης για την προσάρτηση φτερών.

Εικ. 265, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, γόμφος στο αριστερό σκέλος της μορφής N.

Εικ. 266, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα , μορφή Ο, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 267, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφές Ρ, Q, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 268, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Ρ, πλαϊνή όψη με τόρμους.

Εικ. 269, Εθν. Μ. 5678.

Εικ. 270, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, δεξιός μηρός της μορφής Τ.

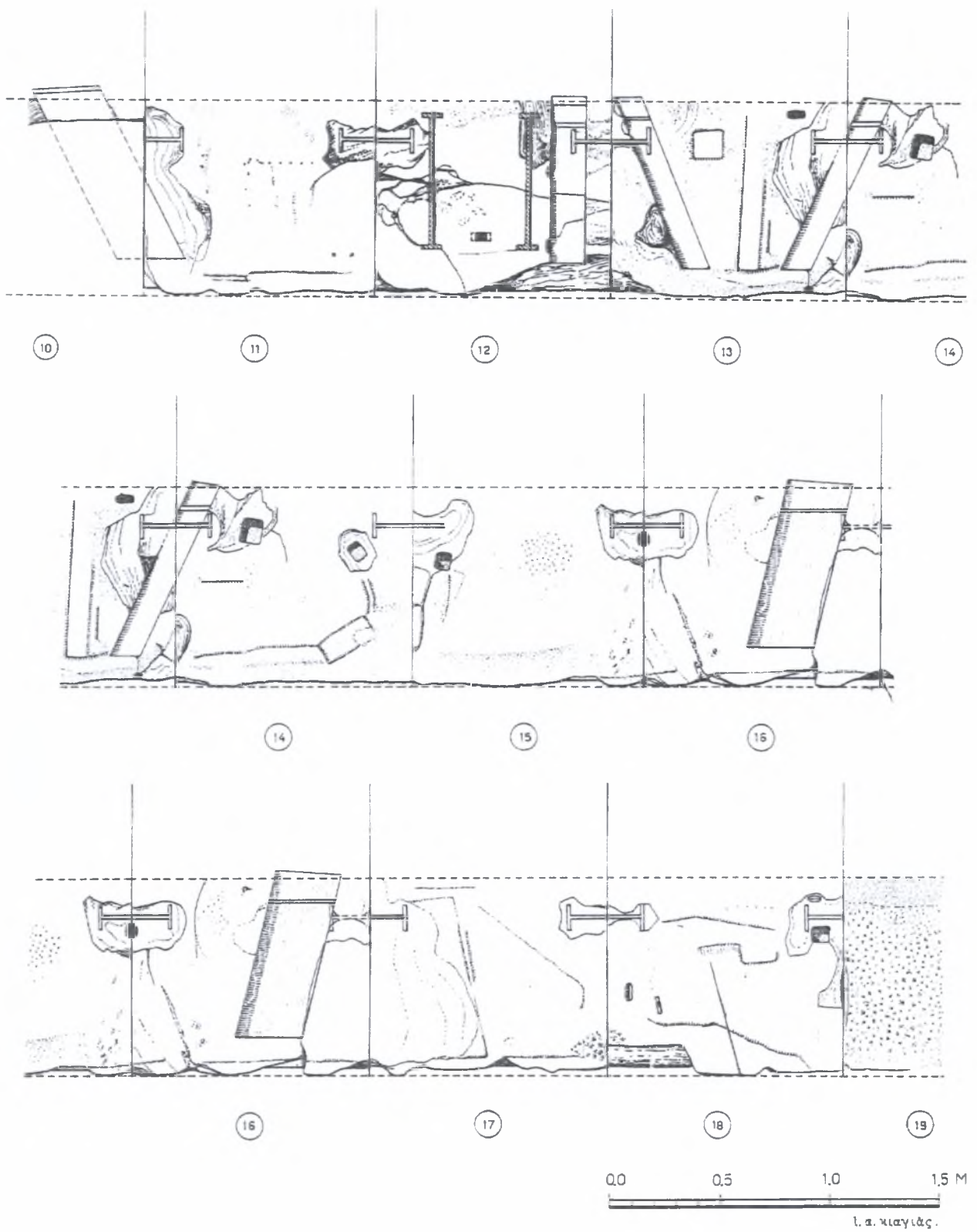
Εικ. 271, Μ. Ακρ. 1368.

Εικ. 272, Μ. Ακρ. 887.

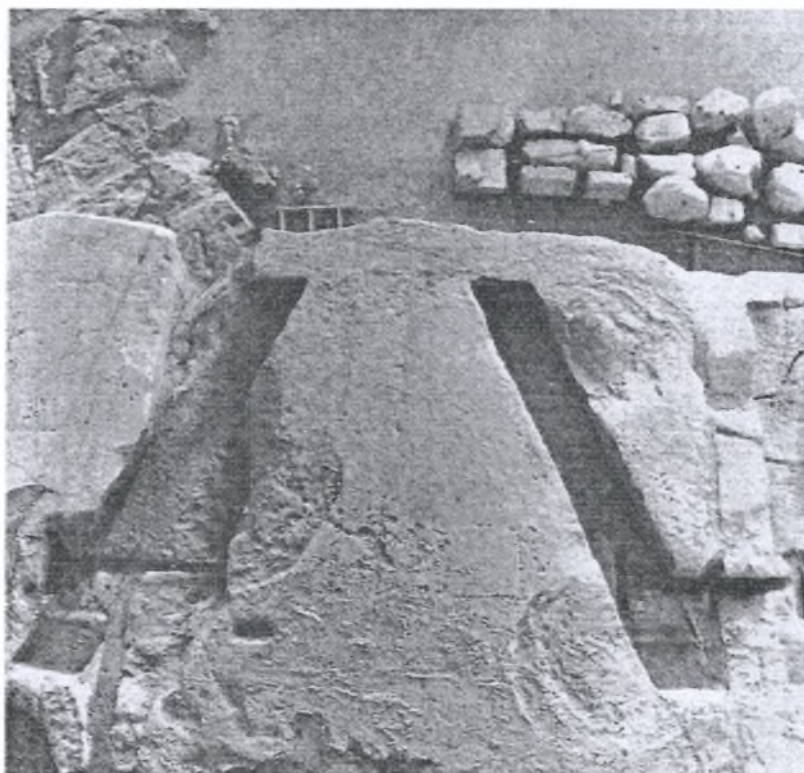
Εικ. 273, Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή W και Μ. Ακρ. 1024.

Εικ. 274, Σχέδιο Κάτοψης του γείσου 11 έως 18 του ανατολικού αετώματος του Παρθενώνα.

Εικ. 275, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, γείσα 12-13.

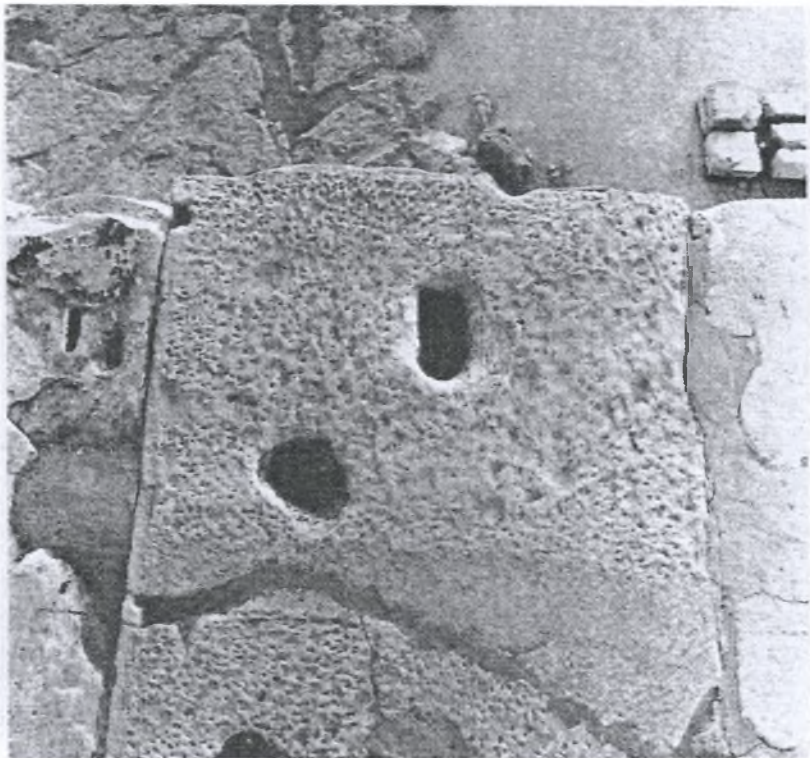

Εικ. 276, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, γείσα 13-14.

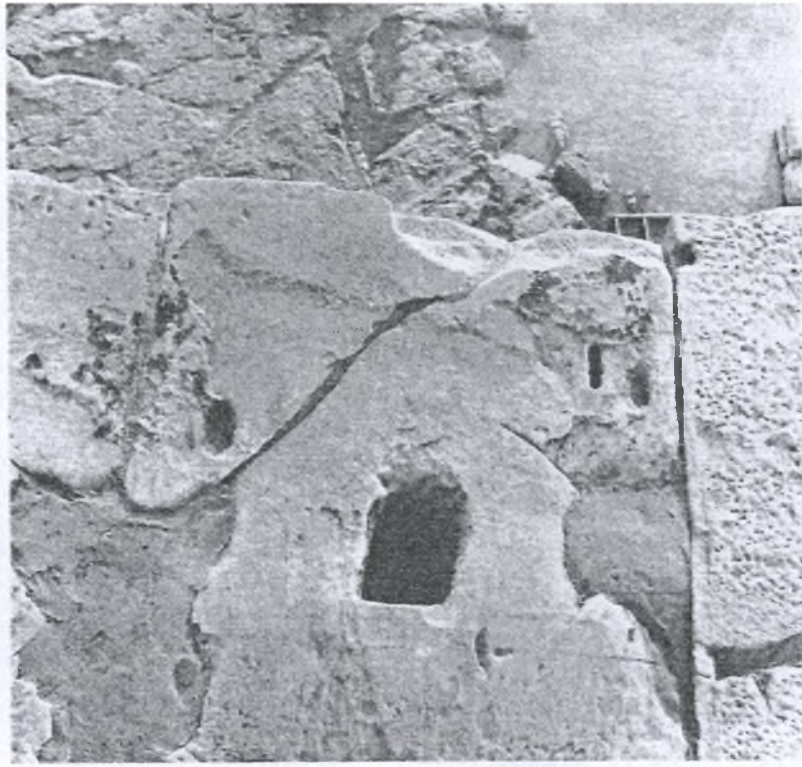

Εικ. 277, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, γείσα 15-16-17.

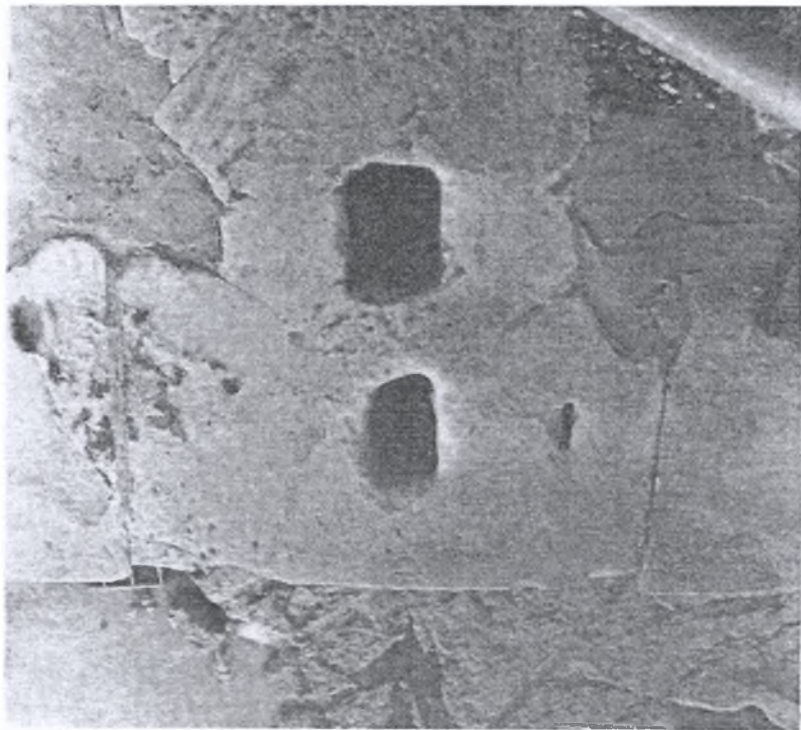

Εικ. 278, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, γείσα 18-19-20.

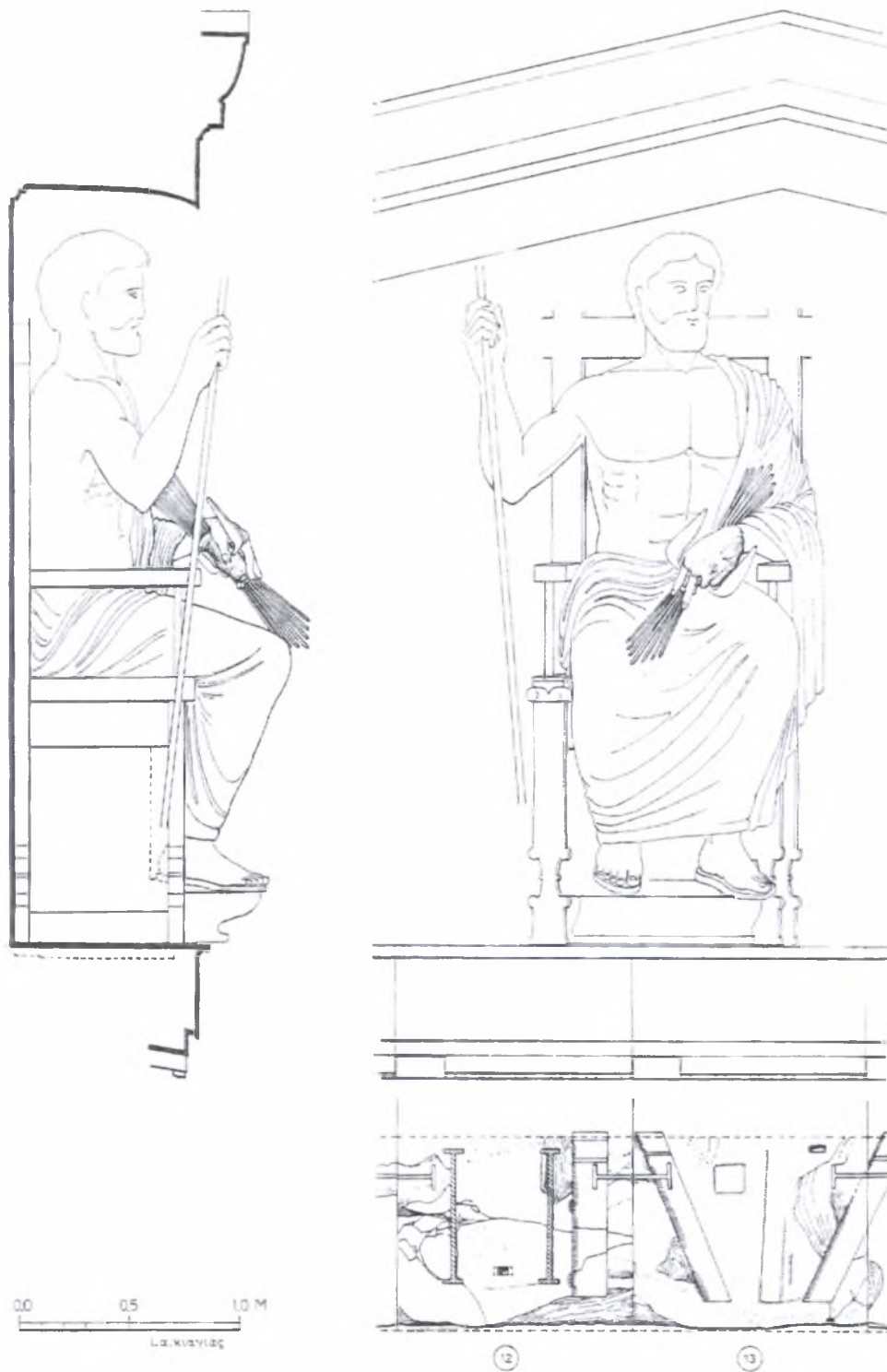

Εικ. 279, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, γείσα 19-20-21.

Εικ. 280, Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, γείσα 20-21-22.

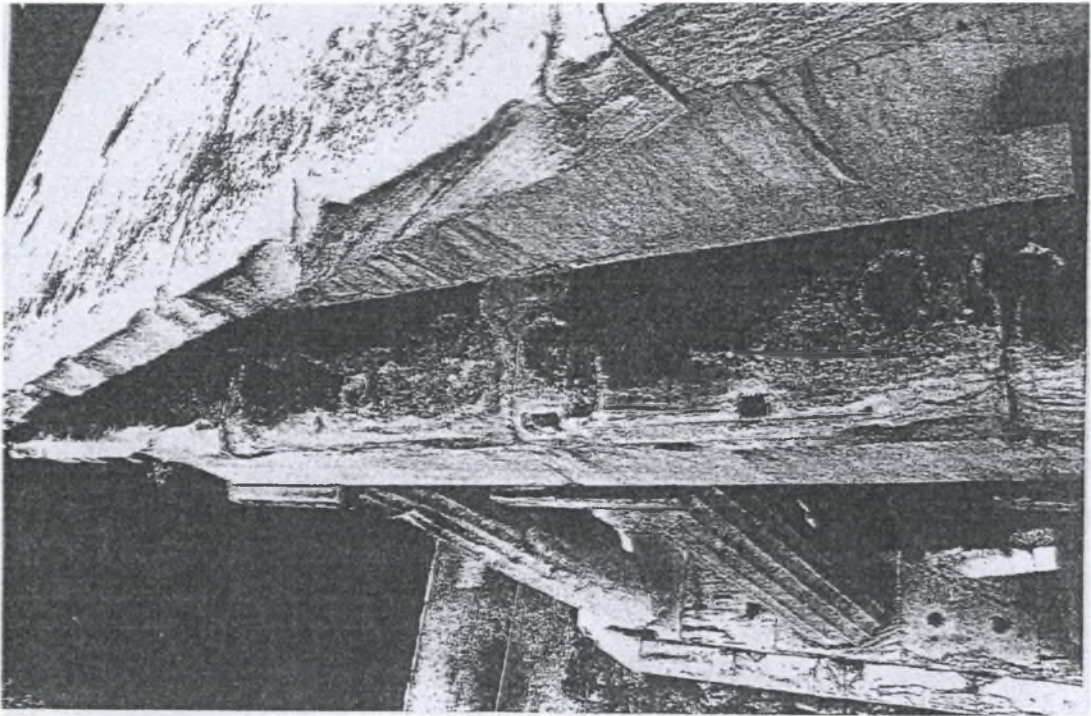

Εικ. 281, Σχέδιο αναπαράστασης της μορφής του Διός του ανατολικού αετώματος από δεξιά και κατενώπιον (σχέδιο Γ. Κιαγιά).

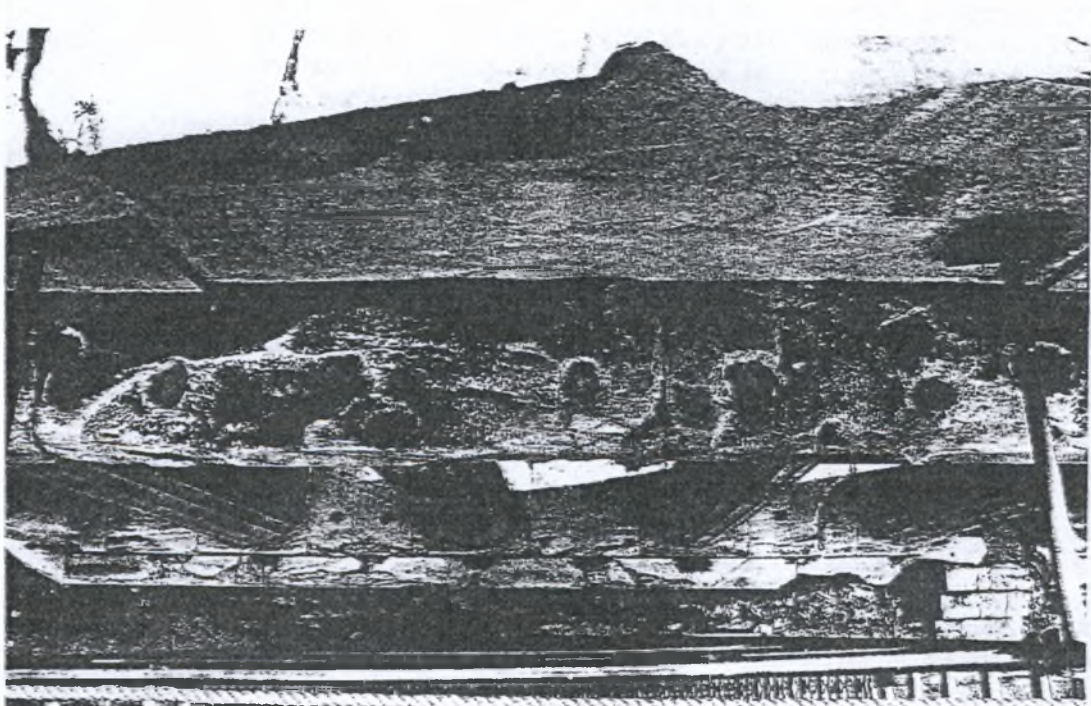

Εικ. 282, Σχέδιο αναπαράστασης κεντρικής σκηνής ανατολικού αετώματος Παρθενώνα από τον Κ. Ηλιάκη.

Εικ. 283, Δυτικό αέτωμα, Οριζόντιο γείσο Ηφαιστείου.

Εικ. 284, Δυτικό αέτωμα, Οριζόντιο γείσο Ηφαιστείου.

**ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΕΙΚΟΝΩΝ**

- Εικ. 1: Ναός Αφαιίας Αθηνάς (Gruben 2000, πίν. 109)
- Εικ. 2: Ναός του Διός στην Ολυμπία. (Gruben 2000, πίν. 44)
- Εικ. 3: Παρθενών (Gruben 2000, πίν. 145).
- Εικ. 4: Γλυπτοθήκη Μονάχου (Ohly 2001, τόμ. II, εικ. 5).
- Εικ. 5 α: Ανατολικό αέτωμα ναού Αφαιίας Αθηνάς (Ohly 2001, τόμ. II, πίν. Β) .
- Εικ. 5 β: Αναπαράσταση ανατολικού αετώματος ν. Αφαιίας Αθηνάς (Ohly 2001, τόμ. II, πίν. Ε).
- Εικ. 6: Τμήμα του ανατολικού αετώματος του ναού του Διός στην Ολυμπία (Αναστασία Πορτάρη)
- Εικ. 7: Δυτικό αέτωμα ναού του Διός στην Ολυμπία (Trianti 2002, εικ. 1).
- Εικ. 8: Αναπαράσταση αετωμάτων ν. Διός στην Ολυμπία από Ashmole & Yalouris (Ashmole & Yalouris 1967).
- Εικ. 9: Δεξιά κερκίδα ανατολικού αετώματος Παρθενώνα, σχέδιο Carrey 1674 (Palagia 1993, πίν. 1).
- Εικ. 10: Αριστερή κερκίδα ανατολικού αετώματος Παρθενώνα, σχέδιο Carrey 1674 (Palagia 1993, πίν. 2).
- Εικ. 11: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, δεξιά κερκίδα, σχέδιο του Jacque Carrey 1676 (Palagia 1993, πίν. 3).
- Εικ. 12: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, αριστερή κερκίδα, σχέδιο του Jacque Carrey 1676 (Palagia 1993, πίν. 4).
- Εικ. 13: Ανατολικό αέτωμα ναού Αφαιίας Αθηνάς, Ο.Ι, θραύσματα πλίνθου και πελμάτων (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, Munchen).
- Εικ. 14, Ανατολικό αέτωμα Αφαιίας Αθηνάς, κεφαλή Αθηνάς, Ο.Ι (Ohly 2001, τόμ. II, 17, εικ. 6).
- Εικ. 15: Ανατολικό αέτωμα Αφαιίας Αθηνάς, Δεξιά πλαϊνή όψη κεφαλής της μορφής Ο.Ι (Ohly 2001, τομ. II, 18, εικ.. 8).
- Εικ. 16: Ανατολικό αέτωμα Αφαιίας Αθηνάς, τórμοι στην αριστερή πλευρά της κεφαλής της μορφής Ο.Ι. (Ohly 2001, τόμ. II, 20, εικ.. 10).
- Εικ. 17: Σχέδιο απεικόνισης ενιαίου τμήματος κόμης περιμετρικά του μετώπου της μορφής Ο.Ι του ανατολικού αετώματος του ν. Αφαιίας Αθηνάς (Ohly 2001, τόμ. II, 21, εικ. 11).
- Εικ. 18: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Λεπτομέρεια,

α) Μολύβδινος σύνδεσμος πίσω από το δεξί αυτί της μορφής Ο.Ι (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 25, εικ. 19).

β) Μαρμάρινο τμήμα παραγναθίδας πίσω από το αριστερό αυτί της Ο.Ι. (Λεπτομέρεια από Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 20, εικ. 10).

Εικ.19: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, α) Τόρμος στην κορυφή του κράνους (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, πίν. 11).

β) σχέδιο ένθεσης λοφίου στο κράνος της μορφής Ο.Ι (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 22, εικ. 13).

Εικ. 20: Τμήμα μαρμάρου τοποθετημένο στον πυθμένα του τόρμου για το λοφίο του κράνους της μορφής Ο.Ι. (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 23, εικ. 16).

Εικ. 21: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, θραύσμα αριστερού χεριού με αιγίδα. Της μορφής Ο.Ι Διαφαίνονται οι μολύβδινοι σύνδεσμοι (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, πίν. 10-11).

Εικ. 22: Αναπαράσταση του αριστερού χεριού με την αιγίδα της μορφής Ο.Ι του ανατολικού αετώματος του ν. της Αφαίας Αθηνάς (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 26, εικ. 20).

Εικ. 23: Ανατολικό αέτωμα ναού Αφαίας Αθηνάς, Ο.ΙΙ, Ο.ΙΙΙ. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, Munchen).

Εικ. 24: Σχέδιο κάτοψης τμήματος του οριζόντιου γείσου (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, πίν. D).

Εικ. 25: Ανατολικό αέτωμα ναού Αφαίας Αθηνάς, Ο.ΙΙ (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 26: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, Λεπτομέρεια κορμού της μορφής Ο.ΙΙ. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 27 α-β, Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, κορμός με τμήμα ασπίδας της μορφής Ο.ΙΙ.(Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 28 α-γ: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, Λεπτομέρεια κεφαλής της μορφής Ο.ΙΙ. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 29: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, κεφαλή της μορφής Ο.ΙΙ. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 30: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, Ο.ΙΙΙ. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 31:α) Αριστερό πέλμα της μορφής Ο.ΙΙΙ με τμήμα της πλίνθο β) σχέδιο του αριστερού πέλματος της μορφής Ο.ΙΙΙ πάνω στην πλίνθο(Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 48, εικ. 41, 42).

Εικ. 32: Ανατολικό αέτωμα ν. Αθηνάς Αφαιάς, τόρμος στην ωμοπλάτη της μορφής Ο.ΙΙΙ (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 44, εικ. 38).

Εικ. 33: Ο.ΙΙΙ, Λεπτομέρεια αριστερής όψης. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 34: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιάς Αθηνάς, Ο.ΙV (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 35: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιάς Αθηνάς, κεφαλή της μορφής Ο.ΙV. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 36: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιάς Αθηνάς, σχέδιο κάτοψης τμήματος του οριζόντιου γείσου (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ πίν. D).

Εικ. 37: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιάς Αθηνάς, Ο.ΙV. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 38: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιάς Αθηνάς, κεφαλή Ο.ΙV. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 39: α) Σχέδιο λεοντοκεφαλής της μορφής Ο.ΙV, πρόσθια όψη (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 66, εικ. 55), β) Σχέδιο γραπτής διακόσμησης του κράνους της μορφής Ο. ΙV, οπίσθια όψη (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 66, εικ. 56).

Εικ. 40: Αναπαράσταση της μορφής Ο.ΙV με κράνος και θώρακα (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 67, εικ. 57).

Εικ.41: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιάς Αθηνάς, Ο.ΙV, τόρμοι για ένθεση μαρμάρινου προστατευτικού του θώρακα. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 42: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιάς Αθηνάς, Ο.ΙV, δεξιός τόρμος και επιφάνεια προσάρτησης της δεξιάς ταινίας του θώρακα (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 68, εικ. 58).

Εικ. 43: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιάς Αθηνάς, Ο.ΙV, αριστερός τόρμος και επιφάνεια προσάρτησης της αριστερής ταινίας του θώρακα (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 68, εικ. 59).

Εικ. 44: Αχιλλέας και τραυματισμένος Πάτροκλος, ζ. Σωσία, Αρχαιολογικό Μουσείο Δυτικού Βερολίνου (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 70, εικ. 61).

Εικ. 45: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιάς Αθηνάς, Ο.ΙV, τόρμος στον κρόταφο (Ohly 2001, τόμ. ΙΙ, 65, εικ. 54).

Εικ. 46 α-β: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, πρόσθια και οπίσθια όψη Ο.V. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 47: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, λεπτομέρεια από Ο.V. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 48: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.VI (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 49: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.VI., λεπτομέρεια δεξιού πέλματος (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 50: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, κεφαλή Ο.VI. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 51: Ο.VI, σχέδιο των δυο σειρών με τόρμους στο μέτωπο (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 52: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Αριστερή όψη Ο.VI. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 53: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Δεξιά όψη κεφαλής Ο.VI (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 54: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, λεπτομέρεια δεξιού σκέλους της μορφής Ο.VI. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 55: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, σκέλη της μορφής Ο.VII. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 56: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.VIII, Δεξί πέλμα και πλίνθος (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 57: Σχέδιο κάτοψης τμήματος του οριζόντιου γείσου του ν. της Αφαιίας Αθηνάς (Ohly 2001, πίν. D).

Εικ. 58: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.VIII, διαμπερής τόρμος στη λαβή της ασπίδας (Ohly 2001).

Εικ. 59: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.I.X, κεφαλή (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 60: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.I.X, λεπτομέρεια διακόσμησης κράνους (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 61: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.I.X, σκέλη (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 62: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.ΙΧ, Αριστερή και δεξιά πλευρά κεφαλής (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 63: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.ΧΙ., πρόσθια όψη (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 64: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.ΧΙ., οπίσθια όψη (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 65: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.ΧΙ., Λεπτομέρεια στερέωσης αριστερού πέλματος (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 66: Σχέδιο τρόπου στερέωσης του Ο.ΧΙ πάνω στο οριζόντιο γείσο του αετώματος (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 67: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.ΧΙ., Λεπτομέρεια πρόσθιας όψης (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 68: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.ΧΙ., Τόρμος για την ένθεση του λοφίου (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 69: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.ΧΙ., Τόρμος στο δεξιό χέρι (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 70: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.ΧΙ., οπίσθια όψη (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 71: Ανατολικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, Ο.ΧΙ., λεπτομέρεια κεφαλής (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 72: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, W.I. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 73 α-β: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, W.I. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 74: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, κεφαλή της μορφής W.I. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 75: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, W.I. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

Εικ. 76: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαιίας Αθηνάς, W.I., οπίσθια όψη (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

- Εικ. 77: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.I., οπίσθια όψη κράνους (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 78: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.I., λεπτομέρεια αριστερού χεριού και ασπίδας (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 79: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.I., λεπτομέρεια αιγίδας (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 80: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.II. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 81: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.II., λεπτομέρεια δεξιού πέλματος και πλίνθου (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 82: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.II., οπίσθια όψη (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 83: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.III., δεξιά και αριστερή όψη κεφαλής (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 84: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, κεφαλή W.III (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 85: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.IV., λεπτομέρεια για ένθεση πτερύγων μέσης (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 86: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.IV., λεπτομέρεια αριστερής όψης (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 87: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.IV., λεπτομέρεια (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 88: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.V. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 89: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.V. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 90: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.V., δεξιά και αριστερή όψη κεφαλής (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 91: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.VII (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

- Εικ. 92: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.VII (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 93: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.VII (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 94: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.VIII. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 95: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.IX. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 96: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.IX. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 97: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.IX. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 98: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.IX. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 99: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.X., λεπτομέρεια σκελών και πλίνθου (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 100: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.X., τμήμα αριστερού χεριού και ασπίδας (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 101: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.X., λεπτομέρεια ασπίδας (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 102: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.X., αριστερό χέρι και ασπίδα (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 103: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.X., εξωτερική όψη ασπίδας (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 104: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XI. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 105: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XI. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 106: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XI. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 107: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XI. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).

- Εικ. 108: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XI. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 109: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XI. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 110: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XI. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 111: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XI. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 112: Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XII. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 113, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XII. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 114, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XIII (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 115, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XIII. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 116, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XIV. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 117, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XIV. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 118, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XIV. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 119, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XIV (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 120, Δυτικό αέτωμα ν. Αφαίας Αθηνάς, W.XIV. (Maria Daniels, copyright Staatl. Antikensammlungen und Glyptothek, München).
- Εικ. 121: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή Α, Αλφειός (Ashmole & Yalouris 1967, εικ.2).
- Εικ. 122: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή Α, Αλφειός, Μουσείο Ολυμπίας (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 123: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή Η, Δίας, Μουσείο Ολυμπίας (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 124: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, οπίσθια όψη Η (Trianti 2002, 289, εικ. 26).

Εικ. 125: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, Σχέδιο οπίσθιας όψης Δία (*Olympia III*, 45, εικ. 55).

Εικ. 126: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, Δίας Η, λεπτομέρεια. (Αναστασία Πορτάρη).

Εικ. 127: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, Δίας Η, λεπτομέρεια (Ashmole & Yalouris 1967).

Εικ. 128: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Δίας Η, Σχέδιο (*Olympia III*, 44, εικ. 51).

Εικ. 129 α – β: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Δίας Η, Σχέδιο με τόρμους e, f. (*Olympia III*, 45, εικ. 53).

Εικ. 130: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, G, Μουσείο Ολυμπίας (Αναστασία Πορτάρη).

Εικ. 131: Ανατολικό αέτωμα, λεπτομέρεια οπίσθιας όψης της μορφής G (Trianti 2002, 289, εικ. 25).

Εικ. 132 α – β: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Σχέδιο πρόσθιας και οπίσθιας όψης Πέλοπα G (*Olympia III*, 46, 48, εικ. 57, 61).

Εικ. 133: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, α) δεξιά πλευρά κεφαλής του Πέλοπα G, β) αριστερή πλευρά κεφαλής Πέλοπα G (Ashmole & Yalouris 1967).

Εικ. 134: Σχέδιο, Κράνος Πέλοπα G με τόρμους a, b (*Olympia III*, 46, εικ. 56).

Εικ. 135: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Ιπποδάμεια Κ, Μουσείο Ολυμπίας (Αναστασία Πορτάρη).

Εικ. 136: Ιπποδάμεια Κ, Σχέδιο οπίσθιας όψης (*Olympia III*, 52, εικ. 71).

Εικ. 137: Ανατολικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, θραύσμα πλίνθου της μορφής Κ (Trianti 2002, 287, εικ. 17).

Εικ. 138: Ανατολικό αέτωμα, αριστερή και δεξιά πλευρά της μορφής Κ (Trianti 2002, 291, εικ. 36-7).

Εικ. 139: Ιπποδάμεια, Σχέδιο δεξιάς πλευράς (*Olympia III*, 51, εικ. 69).

Εικ. 140: Σχέδιο δεξιού βραχίονα της Ιπποδάμειας Κ (*Olympia III*, 52, εικ. 70).

Εικ. 141: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Οινόμαος Ι (Αναστασία Πορτάρη).

Εικ. 142 α.- β: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, Οινόμαος Ι, Λεπτομέρεια γόμφου αριστερού χεριού (α: Αναστασία Πορτάρη, β: Trianti 2002, 296, εικ. 52).

Εικ. 143: Σχέδιο πλίνθου του Οινόμαου Ι (*Olympia III*, 50, εικ. 64).

Εικ. 144: Ανατολικό αέτωμα, οπίσθια όψη Οινόμαου Ι (Trianti 2002, 289, εικ. 27).

Εικ. 145: Ανατολικό αέτωμα, Οινόμαος Ι, οπίσθια όψη, λεπτομέρεια (Trianti 2002, 289, εικ. 29).

Εικ. 146: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός Ολυμπίας, Στερόπη F (Αναστασία Πορτάρη).

- Εικ. 147: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, Στερόπη F, Σχέδιο οπίσθιας όψης (*Olympia III*, 51, εικ. 67).
- Εικ. 148: Ανατολικό αέτωμα, νότιος δίφρος M (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 149: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, νότιος δίφρος M, λεπτομέρεια κεφαλών αλόγων (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 150: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, βόρειος δίφρος D (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 151: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, δίφρος D, οπίσθια όψη (Trianti 2002, 289, εικ. 28).
- Εικ. 152: Ανατολικό αέτωμα, L (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 153: Κεφαλή της μορφής L (Ashmole & Yalouris 1967).
- Εικ. 154: Ανατολικό αέτωμα, α) L, β) λεπτομέρεια καινούργιου θραύσματος (Trianti 2002, 287, εικ. 20, 18).
- Εικ. 155: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, οπίσθια όψη της μορφής L (Trianti 2002, 293, εικ. 45).
- Εικ. 156: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή N (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 157: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, O (Ashmole & Yalouris 1967).
- Εικ. 158: Ανατολικό αέτωμα, O (Ashmole & Yalouris 1967).
- Εικ. 159: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή C (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 160: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός Ολυμπίας, C (Ashmole & Yalouris 1967).
- Εικ. 161: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, μορφή B (Ashmole & Yalouris 1967).
- Εικ. 162: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός στην Ολυμπία, B (Ashmole & Yalouris 1967).
- Εικ. 163: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή E (Ashmole & Yalouris 1967).
- Εικ. 164: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή E (Αναστασία Πορτάρη, Ashmole & Yalouris 1967).
- Εικ. 165: Ανατολικό αέτωμα, καθήμενο αγόρι E, οπίσθια όψη (Trianti 2002, 293, εικ. 44).
- Εικ. 166: Ανατολικό αέτωμα ν. Διός, μορφή P (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 167: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή L (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 168: Δυτικό αέτωμα ν. Διός, μορφή L, οπίσθια όψη μορφής L (*Olympia III*, 69, εικ. 110).
- Εικ. 169: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή L (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 170: Σχέδιο αριστερού χεριού της μορφής L και αποκατάσταση (*Olympia III*, 70, εικ. 112).
- Εικ. 171: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές K, J, H (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 172: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές J, H, οπίσθια όψη (*Olympia III*, 73, εικ. 116).
- Εικ. 173: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή K, σχέδιο πρόσθιας και οπίσθιας όψης (*Olympia III*, 75, εικ. 119).

- Εικ. 174: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Μ (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 175: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Μ, σχέδιο οπίσθιας όψης (*Olympia III*, 76, εικ. 120).
- Εικ. 176: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Μ, δεξιά όψη (Trianti 2002, 283, εικ. 8).
- Εικ. 177: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Μ, αριστερή όψη (Trianti 2002, 283, εικ. 5).
- Εικ. 178: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή Μ (Trianti 2002, 284, εικ. 9).
- Εικ. 179: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές Ν, Ο (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 180: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές Ν, Ο, οπίσθια όψη (Trianti 2002, 289, εικ. 30).
- Εικ. 181: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές F, G (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 182: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές F, G, σχέδιο οπίσθιας όψης (*Olympia III*, 80, εικ. 124).
- Εικ. 183: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές P, Q (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 184: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές P, Q, σχέδιο οπίσθιας όψης (*Olympia III*, 82, εικ. 134).
- Εικ. 185: Σχέδιο, κεφαλή της μορφής P του δυτικού αετώματος του ν. του Διός, τόρμοι για αλογίσια αυτιά (*Olympia III*, 82, εικ. 135).
- Εικ. 186: Σχέδιο κεφαλής της μορφής Q του δυτικού αετώματος του ν. του Διός (*Olympia III*, 83, εικ. 136).
- Εικ. 187: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές D, E (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 188: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή C (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 189: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή C, σχέδιο οπίσθιας όψης (*Olympia III*, 84, εικ. 140).
- Εικ. 190: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή C, οπίσθια όψη (Trianti 2002, 285, εικ. 11).
- Εικ. 191: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή D, οπίσθια όψη (Trianti 2002, 285, εικ. 15).
- Εικ. 192: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, Θραύσμα χεριών της μορφής C (Trianti 2002, 285, εικ. 13).
- Εικ. 193: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές R, S (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 194: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές R, S, T σχέδιο οπίσθιας όψης (*Olympia III*, 88, εικ. 150).

- Εικ. 195: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές S, T (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 196: Σχέδιο τóρμων για την ένθεση της λεπίδας, μορφή S (*Olympia III*, 87, εικ. 149).
- Εικ. 197: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφές A, B (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 198: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή B, σχέδιο οπίσθιας όψης (*Olympia III*, 90, εικ. 153).
- Εικ. 199: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή A, σχέδιο οπίσθιας όψης (*Olympia III*, 92, εικ. 158).
- Εικ. 200: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή A, κάτω επιφάνεια πλίνθου (Trianti 2002, 294, εικ. 47).
- Εικ. 201: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή U, σχέδιο οπίσθιας και κάτω όψης (*Olympia III*, 90, εικ. 154).
- Εικ. 202: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή V (Αναστασία Πορτάρη).
- Εικ. 203: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή V, κάτω επιφάνεια πλίνθου (Trianti 2002, 294, εικ. 46).
- Εικ. 204: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή V, σχέδιο οπίσθιας όψης (*Olympia III*, 92, εικ. 158).
- Εικ. 205: Δυτικό αέτωμα ναού Ολυμπίου Διός, μορφή V, σχέδιο των τóρμων του δεξιού ώμου (*Olympia III*, 93, εικ. 159).
- Εικ. 206: Μορφή A του ανατολικού αετώματος του Παρθενώνα (Brommer 1979, πίν.132. 1).
- Εικ. 207: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, Μορφή A , υπολείμματα πάτινας (Palagia 1993, πίν.25)
- Εικ. 208: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, κάτω πλευρά πλίνθου μορφών A, B (Palagia 1993, πίν.29)
- Εικ. 209: Ανατολικό αέτωμα, δεξιά παλάμη Μ. Ακρ. 1415 της μορφής A με λάξευση (Palagia 1993, πίν.26).
- Εικ. 210: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, Μορφές A, B (Πορτάρη Αναστασία).
- Εικ. 211: Ανατολικό αέτωμα, ζεύγος αλόγων B, οπίσθια όψη, Βρετανικό Μουσείο (Brommer 1979, πίν.132. 2).
- Εικ. 212: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, ζεύγος αλόγων B, Βρετανικό Μουσείο (Palagia 1993, πίν.28).
- Εικ. 213: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή D, Βρετανικό Μουσείο (Πορτάρη Αναστασία).

Εικ. 214: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή D, Βρετανικό Μουσείο (John Boardman & David Finn 1985).

Εικ. 215: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή D, γόμφος δεξιού ποδιού, Βρετανικό Μουσείο (Palagia 1993, πίν.35).

Εικ. 216: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, D, E, F, G, Βρετανικό Μουσείο (Πορτάρη Αναστασία).

Εικ. 217: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφές E, F, οπίσθια όψη, Βρετανικό Μουσείο (Πορτάρη Αναστασία).

Εικ. 218α, γ, δ: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή G, (John Boardman & David Finn, πίν. 9-11).

Εικ. 218 β: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή G (Brommer 1979, πίν. 135).

Εικ. 219: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, λεπτομέρεια από παρυφή ενδύματος της μορφής G (Palagia 1993 πίν. 41).

Εικ. 220: Μ. Ακρ. 880, κορμός της μορφής H (Brommer 1979, 139).

Εικ. 221: Μ. Ακρ. 880, κορμός της μορφής H, οπίσθια όψη (Palagia 1993 πίν. 68).

Εικ. 222: Μ. Ακρ. 880, κορμός της μορφής H (Palagia πίν. 69).

Εικ. 223: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφές K, L, M, Βρετανικό Μουσείο (Πορτάρη Αναστασία).

Εικ. 224: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή K (Brommer 1979, πίν. 140).

Εικ. 225: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφές L, M. (Brommer 1976, πίν.141.1)

Εικ. 226: Κάτω πλευρά πλίνθου των μορφών L, M (Palagia πίν. 46).

Εικ. 227: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, οπίσθια όψη των μορφών K, L, M, (Brommer 1976, πίν.141.2)

Εικ. 228: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή K, λήψη από τα αριστερά (Palagia 1993, πίν. 44).

Εικ. 229: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφές L, M(Palagia 1993, πίν. 45).

Εικ. 230: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή N (Brommer 1979, πίν. 142).

Εικ. 231: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή O, Βρετανικό Μουσείο (Πορτάρη Αναστασία).

Εικ. 232: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, κάτω επιφάνεια με τόρμο (Palagia 1993, πίν. 53).

Εικ. 233: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή O, λεπτομέρεια τόρμων χαίτης (J. Boardman & D. Finn, πίν. 18).

- Εικ. 234: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Ο, (J. Boardman & D. Finn, πίν. 16).
- Εικ. 235: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, ΡΒ (Brommer 1979, πίν.144).
- Εικ. 236: Μ. Εθν. 5681(Δεσπίνης 1983 πίν. 27).
- Εικ. 237: Μ. Ακρ. 2381 (Brommer 1979, πίν.. 128.2)
- Εικ. 238: Μ. Ακρ. 2381, τώρμος στην κορυφή της κεφαλής (Palagia 1993, πίν. 58).
- Εικ. 239: Μ. Ακρ. 2381, τώρμος στην οπίσθια δεξιά πλευρά της κεφαλής (Palagia 1993, πίν. 57).
- Εικ. 240: Μ. Ακρ. 6711, Μ. Ακρ. 6712 (Brommer 1979, πίν. 136).
- Εικ. 241 α-β: Μ. Ακρ. 6673 (Δεσπίνης 1983, πίν. 39).
- Εικ. 242α-β: Μ. Ακρ. 6673, σχέδια Ι.Α. Καγιάς (Δεσπίνης 1982, 40-41).
- Εικ. 243 α-δ: Εθν. Μ. 5679 (Δεσπίνης 1982, πίν. 18-19).
- Εικ. 244: Εθν. Μ. 5679, σχέδιο Γ. Μιλτσακάκη (Δεσπίνης 1982).
- Εικ. 245: Κεφαλή θεάς Laborde, Louvre 3740 (Brommer 1979, πίν.131).
- Εικ. 246: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Α, Βρετανικό Μουσείο (Πορτάρη Αναστασία).
- Εικ. 247: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφές Β, C, Μουσείο Ακροπόλεως (Brommer 1979, πίν. 114).
- Εικ. 248: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Ε (;), πίσω όψη κορμού(Palagia 1993, πίν. 82).
- Εικ. 249: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή Η (J. Boardman & D. Finn 1985, πίν.22).
- Εικ. 250: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, κορμός Τρίτωνα Μ. Ακρ. 879(Palagia 1993, πίν. 90).
- Εικ. 251: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, Μ. Ακρ. 882, θραύσμα κεφαλής αλόγου (Brommer 1979, πίν. 117.1).
- Εικ. 252: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, Μ. Ακρ. 843, οπλή αλόγου με πέντε τώρμους(Palagia 1993, πίν. 86).
- Εικ. 253: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή L (Brommer 1979).
- Εικ. 254: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή L, οπίσθια όψη με τώρμους (Palagia 1993, πίν. 94).
- Εικ. 255: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή L, τρεις τώρμοι στο λαιμό, πλάγια όψη (Palagia 1993, πίν. 93).

Εικ. 256: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή L, τόρμοι στην αιγίδα (Brommer 1979, πίν. 118).

Εικ. 257: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, θραύσματα από ελιά, (Brommer 1979, πίν. 119).

Εικ. 258: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, κορμός της μορφής M (Brommer 1979, πίν. 120).

Εικ. 259: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, οπίσθια όψη της μορφής M, θραυσμένη προεξοχή στην αριστερή ωμοπλάτη (Palagia 1993, πίν. 96).

Εικ. 260 α: Μ. Ακρ. 884 (1002) (Brommer 1979, πίν. 121.1).

Εικ. 260 β: Μ. Ακρ. 884 (1002) οπίσθια όψη με αναθύρωση (Palagia 1993, πίν. 99).

Εικ. 261 α: Μ. Ακρ. 883 (1003) πρόσθια όψη (Brommer 1979, πίν. 121.2).

Εικ. 261 β: Μ. Ακρ. 883 (1003) οπίσθια όψη με αναθύρωση (Brommer 1979, πίν. 121.3).

Εικ. 262: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή N, Βρετανικό Μουσείο (Πορτάρη Αναστασία).

Εικ. 263: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή N, οπίσθια όψη, Βρετανικό Μουσείο (Palagia 1993, πίν. 106).

Εικ. 264: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή N, λεπτομέρεια τόρμου ωμοπλάτης για την προσάρτηση φτερών (απομόνωση λεπτομέρειας από Palagia 1993, πίν. 106).

Εικ. 265: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, γόμφος αριστερού σκέλους της μορφής N (Palagia 1993, πίν. 107).

Εικ. 266: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή O, Βρετανικό Μουσείο (Brommer 1979, πίν. 123.4).

Εικ. 267: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφές P, Q, Βρετανικό Μουσείο (Brommer 1979, πίν. 125).

Εικ. 268: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή P, πλαϊνή δεξιά όψη με ίχνη τόρμων (Palagia 1993, πίν. 110).

Εικ. 269: Εθν. Μ. 5678 (Palagia 1993, πίν. 112).

Εικ. 270: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, Smith 12, δεξιός μηρός της T (Brommer 1979, πίν. 137.3).

Εικ. 271: Μ. Ακρ. 1368, U(;) (Brommer 1979, πίν. 127).

Εικ. 272: Μ. Ακρ. 887, V(;) (Brommer 1979, πίν. 129).

Εικ. 273: Δυτικό αέτωμα Παρθενώνα, μορφή W (Brommer 1979, πίν. 130.1).

- Εικ. 274: Σχέδιο Κάτοψης του γείσου 11 έως 18 του ανατολικού αετώματος του Παρθενώνα (Δεσπίνης 1982, 68, εικ. 3).
- Εικ. 275: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, γείσα 12-13 (Δεσπίνης 1982, πίν. 46.2).
- Εικ. 276: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, γείσα 13-14 (Δεσπίνης 1982, πίν. 48.1).
- Εικ. 277: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, γείσα 15-16-17 (Δεσπίνης 1982, πίν. 55.1).
- Εικ. 278: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, γείσα 18-19-20 (Δεσπίνης 1982, πίν. 57.1).
- Εικ. 279: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, γείσα 19-20-21 (Δεσπίνης 1982, πίν. 57.2).
- Εικ. 280: Ανατολικό αέτωμα Παρθενώνα, γείσα 20-21-22 (Δεσπίνης 1982, πίν. 58.2).
- Εικ. 281: Σχέδιο αναπαράστασης της μορφής του Διός του ανατολικού αετώματος από δεξιά και κατενώπιον, σχέδιο Γ. Κιαγιά. (Δεσπίνης 1982, 77, εικ. 4).
- Εικ. 282: Σχέδιο αναπαράστασης κεντρικής σκηνής ανατολικού αετώματος Παρθενώνα από τον Κ. Ηλιάκη (Palagia 1993, πίν. 20).
- Εικ. 283: Δυτικό αέτωμα Ηφαιστείου, οριζόντιο γείσο.
- Εικ. 284: Δυτικό αέτωμα Ηφαιστείου, οριζόντιο γείσο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ναός Αφαίας Αθηνάς

- V. Brinkmann, *Die Polychromie der archaischen und frühklassischen Skulpture* (Munich 2003).
- V. Brinkmann και U. Koch-Brinkmann, *Der Prächitige Prinz* (Germany 2003).
- A. Delivorias, *Attische Giebelskulpturen und Akrotere des fünften Jahrhunderts* (Germany 1974).
- H. J. Etienne, *The chisel in the Greek Sculpture* (Leiden 1968), 49- 50.
- A. Invernizzi, *I Fronti del Tempio di Aphaia ad Aigina* (Torino 1965).
- D. Ohly, *Die Aegineten. Die Marmorskulpturen des Tempels der Aphaia auf Aigina. Ein Katalog der Glyptotek Munchen II-III* (Munich 2001).
- D. Ohly, *Die Aegineten. Die Marmorskulpturen des Tempels der Aphaia auf Aigina. Die Ostgiebelgruppe, I* (Munich 1976).
- C. Rolley, *La sculpture grecque, I, Des origines au milieu de ve siècle* (Paris 1994).

Ναός Διός στην Ολυμπία

- B. Ashmole, *Architect and Sculptor in Classical Greece* (London 1971), 90-115.
- B. Ashmole, N. Yalouris και A. Frantz, *Olympia : The Sculptures of the Temple of Zeus* (London 1967).
- D. Beazley, *Attic Black Figure Vase Painters* (Oxford 1956), 146, 22.
- G. Becatti, *Il maestro di Olympia* (Firenze 1943).
- C. Bluemel, *Greek Sculptors at Work* (London 1969).
- V. Brinkmann, *Die Polychromie der archaischen und frühklassischen Skulpture* (Munich 2003).
- H. Bulle, *JdI* 54: 141-144, πίν. 2 (1939).
- E. Buschor & R. Hamann, *Die Skulpturen des Zeustempel zu Olympia* (1924).
- A. Delivorias, *Attische Giebelskulpturen und Akrotere des fünften Jahrhunderts* (Tübingen 1974).
- J. Dörig, *The Olympia Master and his Collaborators* (Leiden, New York 1987).
- W. Dörpfeld, *Olympia II* (1892-1896).
- R. Hamann, *Olimpische Kunst: Auswahl nach Ausnahmen des Kunstgeschichtlichen Seminars mit einer Einleitung* (Marburg, Lahn 1923).
- W. Hege & G. Rodenwaldt, *Olympia* (B. Westermann co., inc., New York).

- H. V. Herrmann, *Die Olympia Skulpturen* (Darmstadt 1987).
- Stephanos, *Studies in Honor of Brunilde Sismondo Ridgway* (University of Pensilvania Press 1997).
- E.N. Gardiner, *Olympia: Its History and Remains* (Oxford 1925).
- P.Grunauer, “Zur Ostansicht des Zeustempels”, *X Bericht über die Ausgrabungen in Olympia* (Berlin 1981), 279-280.
- P. Grunauer, *Olympiabericht X* (1981).
- K. Helmut, *Zeus and Pelops in the East Pediment of the Olympia*, Deutsches Archäologisches Institut.
- X. Καρδαρά, *Η θρησκευτική και η πολιτική σημασία των αετωμάτων της Ολυμπίας* (Αθήνα 1978).
- E. Kunze, “Die Füße des Zeus aus dem Ostgiebel”, *Bericht IV über die Ausgrabungen in Olympia* (Berlin 1944), 144 – 148, εκ. 104, πίν. 55 -56.
- E. Kunze, *Neue deutsche Ausgrabungen im Mittelmeergebiet und im Vorderen Orient*, (Berlin 1959).
- E. Kunze & U. Jantzen, *Olympia Bericht*, IV, 1940-41 (1949).
- R. Lullies, *Griechische Plastik*, 4^η εκδ. (Munich 1979).
- A. Mallwitz & W. Schiering, “Die Werkstatt des Pheidias in Olympia”, *Olympische Forschungen*, V, 1967. (ανασκόπηση από A. M. Snodgrass, *Journal of Hellenic Studies*, τομ. 85, 1965, p. 238 ff.).
- A. Mallwitz & H.V.Herrmann, *Die Funden aus Olympia: Ergebnisse hundertjähriger Ausgrabungstätigkeit*, Deutsches Archäologisches Institut (Athen 1980).
- A. Mallwitz, *Bericht über die Ausgrabungen in Olympia Frühjahr 1966 bis Dezember 1976* (Berlin 1981).
- O. Palagia, “Marble Carving Techniques”, *Greek Sculpture* (2006), 243-279.
- P. Rodenwaldt, “Bemerkungen an den Skulpturen von Olympia”, *JdI* 41:233 (1926).
- M.L. Säflund, *The East Pediment of the Temple of Zeus at Olympia: a Reconstruction and Interpretation of its Composition*, Studies of Mediterranean Archaeology, XXVII (Goteborg 1970).
- Sauer, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, VI (1891).
- S. Symeonoglou, “Les maitres d’ Olympie”, *Olympie, Cycle de huit Conférences organize au Muse du Liuvre par le Service Culturel du 18 Janvier au 15 Mars 1999* (Paris 2001).

- M. F. Squarciapino, "Pelope ed Ippodamia nel frontone orientale di Olimpia", *Annuario della Scuola Archaeologica di Atene* 30-32, new series 14-16 (1952-1954), 131-140.
- S. Symeonoglou, «Μια καινούργια άποψη σχετικά με τα γλυπτά του ναού του Διός στην Ολυμπία», *Praktika XIIe Congrès international d' archéologie classique* (Athens 1988), 257 – 267.
- S. Stucchi, "La decorazione figurata del Tempio di Zeus ad Olympia", *Annuario della Scuola Archaeologica di Athene, 30-32* (XIV-XVI), (1952-54).
- G. Treu, *Die Ausgrabungen zu Olympia III* (Berlin 1975-81).
- G. Treu, *Jahrbuch des deutschen Archäologischen Instituts, IV* (1889).
- G. Treu, *Jahrbuch des deutschen Archäologischen Instituts, X* (1895).
- G. Treu, "Die Bildwerke von Olympia in Stein und Ton", τομ. 8, E. Curtius & F. Adler, εκδ., *Olympia: Die Ergebnisse der von dem Deutschen Reich veranstalteten Ausgrabungen in Olympia* (Berlin 1897), 47-48, εικ. 61.
- I. Trianti, "Neue technische Beobachtungen an den Skulpturen des Zeustempels von Olympia", *Kyrieles Helmut, Deutsches Archäologisches Institut, Olympia: 1875-2000: 125 Jahre Deutsche Ausgrabungen: Internationales Symposium, Berlin 9-11 November 2000* (Mainz: Philipp von Zabern, 2002), 281-300.
- C. Weiss, *Griechische Flußgottheiten in vorhellenistischer Zeit* (Würzburg 1984).
- F. Willemsen, "Die Lowenkopf-Wasserspeier vom Dach des Zeustempelsk': *Olympische Forschungen, IV, 1959* (ανασκόπηση από O. Brooner, *American Journal of Archaeology*, τομ. 65, 1961, p.73f.).

Παρθενών

- B. Asmole, *Architect and Sculptor in Classical Greece* (London 1971), 90-115.
- G. Becatti, *Problemi fidiaci* (Milan/Florence 1951).
- E. Berger, *Die Geburt der Athena im Ostgiebel des Parthenon* (Basel 1974).
- E. Berger, "Zur Rekonstruktion der Peplos-Statue aus dem Parthenon-Ostgiebel" *AntK* 15: 138-45, πίν. 42-4 (1972).
- E. Berger, "Parthenon- Studien: Erster Zwischenbericht", *AntK* 19: 122-42, πίν. 29-32 (1976).
- E. Berger, "Parthenon- Studien: Zweiter Zwischen-Bericht", *AntK* 20: 124-41, πίν. 30-6 (1977).

- E. Berger, "Zum Akropolisfragment 926", *Festschrift für F. Brommer* (Mainz 1977), 21-8, πίν. 9-12.
- E. Berger, "Bauwerk und Plastik des Parthenon", *Antk* 23, 1980, 59-65, πίν. 17-24.
- E. Berger, "La Reconstitution du décor sculpté du Parthénon", *Le Moulage, Actes du Colloque International, 10-12 Avril 1987* (Paris 1988), 126-32.
- E. Berger, *Vorbemerkungen* (1958).
- I. Beyer, "Die Position der Peplosfigur Wegner im Parthenon-Ostgiebel", *AM* 89: 123-49, πίν. 53-60, Beil. 3-4 (1974).
- I. Beyer, "Die Zweigespanne und Mitellgruppen der Parthenongiebel", *AM* 92: 101-16, εικ. 7, πίν. 45-50, ενθ. 3-4 (1977).
- I. Beyer, "Das nordliche Tympanonpferd der Zeigespanne des Parthenonostgiebels", *Bathron, Beiträge zur Architecture und verwandte Künsten für H. Drerrup*, (Saarbrücken 1988), 79-85.
- I. Beyer, "Der Hephaiststorso des Parthenon-Ostgiebels", *Akten des XIII. Internationalen Kongresses für klassische Archäologie, Berlin 1988* (Mainz 1990), 293-9.
- I. Beyer, "Smith Nr. 12, ein Fragment des Ost-oder Westgiebels?", *Parthenon-Kongress*, 260-5, πίν. 20-1.
- J. Binder, "Acropolis 7222", *Στήλη, τόμος εις μνήμην Ν. Κοντολέοντος* (Αθήνα 1980), 487-90, πίν. 20-1.
- J. Binder, "The West Pediment of the Parthenon: Poseidon", *Studies Presented to Sterling Dow* (Durham, North Carolina 1984), 15-22.
- J. Boardman, *Greek Sculpture: The Classical Period* (London and New York 1985).
- J. Boardman, *Greek Sculpture: The Archaic Period* (London and New York 1978).
- A. H. Borbein, "Pheidias-Fragen", *Festschrift für N. Himmelmann* (Bonn 1989), 99-107.
- T. Bowie & D. Thimme, *The Carrey Drawings of the Parthenon Sculpture* (Bloomington and London 1971).
- F. Brommer, "Zur Iris des Parthenon Westgiebels", *Neuer Beiträge zur Klassischen Altertumswissenschaft. Festschrift für B. Schweitzer* (Stuttgart 1954), 181-4.
- F. Brommer, "Studien zu den Parthenongiebeln I", *AM* 69-70: 49-66, πίν. 26-30, πίν. 7-9 (1954-55).
- F. Brommer, "Studien zu den Parthenongiebeln II", *AM* 71: 30-50, πίν. 19-32 (1956).

- F. Brommer, “Studien zu den Parthenongiebeln III”, *AM* 71: 232-44, πίν. 125-32 (1956).
- F. Brommer, *Die Skulpturen der Parthenon-Giebel* (Mainz 1963).
- F. Brommer, “Studien zu den Parthenongiebeln V”, *AM* 84:103-26, πίν. 40-56 (1969).
- F. Brommer, *Hephaistos* (Mainz 1978).
- F. Brommer, *The Sculptures of the Parthenon* (London 1979).
- F. Brommer, *Die Parthenon- Skulpturen: Metopen, Fries, Giebel, Kultbild* (Mainz am Rhein: Zabern, c.1979).
- M. Brouskari, “Parthenon-Fragmente”, *AM* 75 : 4-8, Beil. 2-13 (1960).
- M. Μπούσκαρη, «Εκ του Δυτικού Αετώματος του Παρθενώνος», *ΑΙ* 24 Α: 8-14, πίν. 6-12 (1969).
- M. Brouskari, “Die weidergewinnung eines Kopfes aus dem Westgiebel des Parthenos”, *AntK* 30: 119-22, πίν. 17 (1987).
- V.J. Bruno, *The Parthenon* (New York 1974).
- D. Bultron – Oliver, “The Interpretation of Architectural Sculpture in Greece and Rome”, *Studies of the History of Art* 49 (Washington, D.C., Hanover, and London).
- A. Burford, “The Builders of the Parthenon”, *Parthenos and Parthenon, Greece and Rome* (1963), 23- 35.
- E. Buschor, “Die laufende Göttin im Ostgiebel des Parthenon „, *AE* : 454-6 (1937).
- E. Buschor, *Phidias der Mensch* (München 1948).
- R. Carpenter, “New Material for the West Pediment of the Parthenon”, *Hesperia* 1: 1-30, πίν. 1-3 (1932).
- R. Carpenter, “The Lost Statues of the East Pediment of the Parthenon”, *Hesperia* 2:1-88 (1933).
- R. Carpenter, “On Restoring the East Pediment of the Parthenon „, *AJA* 66: 265-8 (1962).
- S. Casson, *Catalogue of the Acropolis Museum 2* (Cambridge 1921).
- D. Castriota, *Myth, Ethos and Actuality: Official Art in Fifth-Century B.C.*(Athens and Madison, Wis. 1992).
- R. Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece 2* (London 1817).
- C.R.Cockerell, *Description of the Collection of Ancient Marbles in the British Museum*, τομ. 6 (London 1830).
- M. Collignon, *Le Parthenon* (Paris 1914).

- A.B. Cook, *Zeus II: A Study in ancient Religion* (Cambridge 1925).
- A.B. Cook, *Zeus III: A Study in ancient Religion* (Cambridge 1940), 662-726.
- B.F. Cook, "Lord Elgin and the Acquisition and Display of the Parthenon Sculptures in the British Museum", *Parthenon-Kongress* (1984), 326-8, πίν. 63.
- B. F. Cook, *The Elgin Marbles* (London 1984).
- B.F. Cook, "Le sculpture del Parthenone al British Museum", *Alla Ricerca di Fidia* (Padova 1987), 113-148.
- A. Delivorias, "Zum Problem des Zeus im Ostgiebel des Parthenon", *Praestant Interna* (Fest. Hausman, Tubigen 1982), 41-51.
- A. Δελιβοριάς, « Ο Γλυπτός Διάκοσμος του Παρθενώνα. Μορφή και περιεχόμενο», *Τουρνικιώτης επιμ., Ο Παρθενώνας και η ακτινοβολία του στα νεώτερα χρόνια* (Αθήνα 1994), 100-35.
- Γ. Δεσπίνης, *Συμβολή στο έργο του Αγοράκριτου* (Αθήνα 1971).
- Γ. Δεσπίνης, *Παρθενώνεια* (Αθήνα 1982).
- G. Despinis, "Neue Fragmente von Parthenonsculpturen und Bemerkungen zur Rekonstruktion des Parthenon Ostgiebels", *Parthenon-Kongress* (1984), 293-302, πίν.36-46.
- Ch. Edwards, "The Running Maiden from Eleusis and the Early Classical Image of Hecate", *AJA* 90, 1986, 307-18.
- W. Fuchs, "Ein vergessenes Fragment aus der Parthenon-Giebel", *AM* 79:127-36, πίν. 69-74 (1964).
- W. Fuchs, "Zur Rekonstuktion des Poseidon im Parthenon-Westgiebel", *Βορέας* 6:79-80 (1983).
- W. Fuchs, "Fuss und Beinprobleme im Westgiebel des Parthenon", *Parthenon-Kongress* (1984), 266.
- A. Furtwängler, *Masterpieces of Greek Sculpture* (London 1985).
- C. Hadjiaslani, *Morosini, the Venetians and the Acropolis* (Athens 1987).
- E. Harrison, rev. of Brommer, Giebel, *AJA* 69:184-6 (1965).
- E. Harrison, "U and her Neighbors in the West Pediment of the Parthenon", *essays in the History of Art Presented to Rudolf Wittkower* (London 1967), 1-9.
- E. Harrison, rev. of Berger, Geburt, *AJA* 81:118-20 (1977).
- R. Herberdey, "Untersuchungen zu den Zeichnungen Jacques Carrey' s", *ÖJh* 31:96-141 (1939).

- N. Himmelmann, "Phidias und die Parthenon Skulpturen" *Bonner Festgabe J. Straub*, *BJb-BH* 39 : 67-90 (Bonn 1977).
- N. Himmelmann, "Planung und Vertigung der Parthenon Skulpturen", *Bathron*, *Beiträge zur Architektur und verwandte Künste für H. Drerup* (Saarbrücken 1988), 213-4.
- L.H. Jeffery, "Poseidon on the Acropolis", *Πρακτικά του XIII Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικής Αρχαιολογίας* 3 (Αθήνα 1988), 124-6.
- I.D. Jeckins & A.P. Middleton, "Paint on the Parthenon Sculptures", *BSA* 83: 184-207 (1988).
- I.D. Jeckins, "Acquisition and Supply Casts of the Parthenon Sculptures by the British Museum", 1835-1939, *BSA* 85: 89-114 (1990).
- K. Jeppesen, "Bild and Mythos an dem Parthenon: Zur Ergänzung und Deutung der Kultbildausmückung des Frieses, der Metopen und der Giebel", *ActaArch* 24:103-125 (1953).
- K. Jeppesen, The Pedimental Compositions of the Parthenon, *ActaArch* 34:1-96 (1963).
- K. Jeppesen, "Evidence for the Restoration of the East Pediment Reconsidered in the Light of Recent Achievements", *Parthenon-Kongress* (1984), 267-77.
- L. De Laborde, *Le Parthenon* (Paris 1848).
- E. Langlotz, "Die Heroine U im Westgiebel des Parthenon", *AA* 20 A: 1-5, πίν. 1-4 (1965).
- A. Mantis, "Acropolis 2381", *BCH* 110:231-5 (1986).
- J. Marcadé, "Deux Fragments meconnus de l' Hélios du fronton est du Parthénon", *BCH* 80:161-82, πίν. 4-5 (1956).
- J. Marcadé, "Le groupe d' Hélios au fronton east du Parthénon", *GBA* 49:65-72 (1957).
- J. Marcadé, "Hélios au Parthénon", *MonPiot* 50:11-47, πίν. 6-7 (1958).
- J. Marcadé, "Zu den Skulpturen der Parthenon-Giebel' ", *BCH* 88:623-46 (1964).
- J. Marcadé, "Acr. 2381: vingt ans après", *BCH* 107: 623-5 (1983).
- G. Mostratos, "A Reconstruction of the Parthenon's East Pediment", *M.B. Cosmopoulos*, επιμ. *The Parthenon and its Sculptures* (Cambridge University Press 2004), 114,149.
- Orlandos, *The architecture of the Parthenon* (Athens 1976-8)
- Ο. Παλαγγιά, *Ο γλυπτός διάκοσμος του Παρθενώνα* (Αθήνα 1983).

- O. Pallagia, *The Pediments of the Parthenon* (Leiden-New York-Koln 1993).
- O. Palagia, "Classical Athens", *Greek Sculpture* (2006). 119-161.
- O. Palagia, "First Among Equals: Athena in the East Pediment of Parthenon", *Buitron Oliver* (1997), 29-48.
- O. Pallagia, "Les Techniques de la sculpture grecque sur marble", *Marbres Helléniques* (Brussels 1987), 76-89.
- E. Pochmarski, "Zur Deutung der Figur D im Parthenon-Ostgiebel", *E. Berger εκδ., Parthenon-Kongress Basel. Referate und Berichte* (1984), 278-80, πίν. 26-7.
- A. Prandtl, "Zur Rekonstruktion de Parthenon Ostgiebel", *Jdl* 21: 33-42 (1906).
- A. Prandtl, "Fragmente der Giebelgruppen des Parthenon", *AM* 33: 1-16, πίν. 1-4 (1908).
- C. Praschniker, *Parthenonstudien* (Vienna 1928).
- B.G. Ridgway, βιβλιοκρισία στο E. Berger, *Ostgiebel*, *AJA* 64: 202 (1960).
- C. Robert, "Der Streit der Götter um Athen", *Hermes* 69: 60-87 (1881).
- C. Robert, "Der Kiphisos im Parthenongiebel", *Jdl* 29: 237-41 (1915).
- B. Sauer, "Zwei Fragmente von Parthenon", *Frestschrift für J.Overbeck* (Leipzig 1893), 73-8, πίν. 3.
- B. Sauer, *Der Weder – Laborde'sche Kopf und die Giebelgruppen des Parthenon* (Berlin 1903).
- R. Schneider, *Die Geburt der Athena* (Vienna 1880).
- H. Schrader, *Phidias* (Frankfurt 1924).
- W.-H. Schuchhardt, "Die eleusinischen Kopien nach Parthenonskulpturen", *Frestschrift K.Bauch* (1957), 21-8.
- K. Schwerzek, *Erläuterungen zu der Rekonstruction des Westgiebels des Parthenon* (Vienna 1896).
- J. Six, "Die Mittelgruppe des östlichen Parthenongiebels", *Jdl* 9: 83-7 (1894).
- A.H. Smith, "Lord Elgin and his Collection", *JHS* 36: 163-372 (1926).
- A.H. Smith, *British Museum. The Sculptures of the Parthenon* (1910).
- B.S. Spaeth, "Athenians and Eleusinians in the West Pediment of the Parthenon", *Hesperia* 60: 331-62 (1991), 331-360.
- H. Speier, "Frammento di una Testa di Cavallo Proveniente dei Magazzini dei Musei Vaticani", *AtiPontAcc* 23-24: 57-74 (1947-49).
- H. Speier, "Fragment eines Pferdekopfes aus dem Westgiebel des Parthenon", R.Herbig, (ed.), *Vermächtnis der antiken Kunst* (Heidelberg 1950), 103-16.

F. Studniczka, "Zur Deutung der Ostgiebelstatuen vom Parthenon", *JdI* 19: 1-10 (1904).

I. Τραυλού, «Ο θησαυρός της Ελευσίνας και τα αντίγραφα των γλυπτών του δυτικού αετώματος του Παρθενώνος», *ΑΔ* 16: χρονικά 55-60 (1960).

H. Walter, "Zur Rekonstruktion des Parthenon-Ostgiebels", *Στήλη Ν. Κοντολέοντος* (Αθήνα 1980), 448-62.

M. Wegner, "Peplosstatue aus dem Ostgiebel des Parthenon", *AM* 57: 92-101, εικ. 1-2, πίν. 17-18 (1932).

M. Wegner, "Ein Torso aus dem Westgiebel des Parthenon", *Neue Beiträge zur klassischen Altertumswissenschaft. Festschrift B.Schweitzer* (Stuttgart 1954), 185-91, πίν. 40-3.

M. Wegner, "Wagenlenkerin der Athena aus dem Westgiebel des Parthenon", *AM* 101: 149-52 (1986).

S. Woodford, *The Parthenon* (Cambridge 1981).

N. Yalouris, "Das Ketos des Parthenon-Westgiebels", *Parthenon-Kongress*, 281-3, πίν. 28-9.

Γενικά.

S. Adams, *The technique of Greek Sculpture* (British School of Archaeology at Athens, Oxford, 1966).

J. Boardman, *Eye of Greece* (Studies M. Robertson 1982).

C. Blumel, *Greek Sculptors at Work* (Phaidon, London 1975).

T. Holscher, *Griechische Historienbilder* (1973).

G.M.A. Richter, *The Sculpture and the sculptors of the Greeks* (New Haven- Yale University Press, London- Humphrey Milford-Oxford University Press).

B. S. Ridgway, *The archaic Style in Greek Sculpture* (Princeton University Press 1977).

B. S. Ridgway, *Fifth Century Style in Greek Sculpture* (1981).

J.J. Pollitt, *Art and Experience in Classical Greece* (Cambridge 1972).

M. Robertson, *Shorter History of Greek Art* (Cambridge 1981).

M. Robertson, *A History of Greek Art* (Cambridge 1975).

E. Thomas, *Mythos and Geschichte* (1976).

Εργαλεία

H.J Etienne, *The chisel in Greek Sculpture* (Leiden 1968).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000085789